

Defensie- en oorlogsschade

IN KAART GEBRACHT (1939-1945)

Elisabeth van Blankenstein

MEI 2006/ZEIST

**In opdracht van het Projectteam Wederopbouw van de Rijksdienst voor de
Monumentenzorg**

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	3
Ten geleide	5
Inleiding	7
A. Toelichting gebruikte bronnen	9
B. Voorkomende begrippen en termen	11
<i>Deel 1</i>	13
Algemene overzichten defensie-, oorlogsgeweld- en bezettingschade	
1) Woningen	14
2) Boerderijen	18
3) Schadecijfers woningen, boerderijen, bedrijven, kerken, scholen, enzovoort	22
4) Spoorweggebouwen	24
5) Spoor- en verkeersbruggen	25
6) Vaarwegen, sluizen, stuwen en havens	29
7) Molens	31
8) Bossen	33
9) Schade door inundaties	35
10) Schade door Duitse V-wapens	41
11) Schadeoverzichten per gemeente	42
12) Stagnerende woningbouw en huisvestingsproblematiek 1940 - 1945	49
13) Industriële schade door leegroof en verwoesting	50
14) Omvang totale oorlogsschade in guldens	51
<i>Deel 2</i>	53
Alfabetisch overzicht van defensie-, oorlogs en bezettingsschade in provincies, regio's, steden en dorpen in Nederland	
Bijlage 1 Chronologisch overzicht van luchtaanvallen op Nederland 1940-1945	219
Colofon	308

Ten geleide

In 2002 werd door het Projectteam Wederopbouw van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ) een eerste aanzet gegeven tot een onderzoek naar de oorlogsschade in het buitengebied. Het uiteindelijke doel was het opstellen van een kaart van Nederland met de belangrijkste wederopgebouwde en heringerichte gebieden van Nederland.

Belangrijkste (eerste) bron voor het verkennend onderzoek was uiteraard *Een geruisloze doorbraak. De geschiedenis van architectuur en stedenbouw tijdens de bezetting en wederopbouw van Nederland* (1995) onder redactie van Koos Bosma en Cor Wagenaar.

Tijdens het verkennend onderzoek door stagiaire Suzanne de Laat bleek dat diverse archieven niet bij elkaar aansloten, met betrekking tot oorlogsschade slecht ontsloten waren, verschillende cijfers hanteerden en niet altijd eenduidig waren. Hier bleek meer onderzoek nodig.

In dezelfde tijd verrichtte dr. Elisabeth van Blankenstein archiefonderzoek ten behoeve van het promotieonderzoek van Tessel Pollmann (eveneens werkzaam bij de RDMZ) naar dr. ir. J.A. Ringers, Algemeen gemachtigde voor de wederopbouw tijdens de Tweede Wereldoorlog. Peter Nijhof en Anita Blom van het Projectteam Wederopbouw besloten met Tessel Pollmann de handen in een te slaan en het archiefonderzoek naar de defensie- en oorlogsschade en de maatregelen van Ringers daartegen te combineren.

Dit heeft geleid tot dit imposante overzicht in twee delen van de defensie- en oorlogsschade in Nederland tussen 1939 en 1945. Het eerste overzicht toont de schade per categorie gebouwen of gebieden. Het tweede deel geeft een opsomming van de schade per (toenmalige) gemeente. Daarnaast is als bijlage nog een chronologisch overzicht van de luchtaanvallen van zowel de Duitsers als de geallieerden toegevoegd, mede ter toelichting van de oorlogsschade per gemeente. Het bijzondere van dit onderzoek is dat dit heeft geleid tot een rapport dat voor het eerst alle archiefstukken over de oorlogsschade bundelt tot een geheel. Dat ook dit onderzoek nog niet uitputtend zal zijn, blijkt wel uit het feit dat nog in maart 2006 het rapport is uitgebreid met de Maandrapporten over de wederopbouw uit de oorlogstijd.

Inmiddels is de Rijksdienst voor de Monumentenzorg aan het fuseren met de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek. Gelijktijdig met de fusie is het werkterrein van de nieuwe dienst uitgebreid met die van het cultuurlandschap: de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM). De inventarisatie en selectie van de meest waardevolle gebieden die zijn herontwikkeld als gevolg van oorlogsschade past prima binnen deze brede benadering van het cultuurhistorisch erfgoed. Het onderzoek naar de gebieden wordt uitgevoerd door Frits Niemeijer en is (logischerwijs) uitgebreid met herstel van de schade van de Watersnoodramp uit 1953 en de belangrijkste ruilverkavelingsprojecten uit de vroegnaoorlogse periode. Bij zowel het herstel van de schade als bij de ruilverkaveling zijn schaalvergroting, rationalisering en verbetering van de infrastructuur belangrijke leidende principes. Ook worden veranderde inzichten over landschap en natuur, en recreatie en toerisme zichtbaar in het vernieuw(en)de buitengebied.

Waarnemend Directeur van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg,

Jan van de Voorde

Inleiding

Op diverse manieren heeft Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog geleden. Dit overzicht gaat echter niet over het menselijke leed veroorzaakt door jaren van oorlogvoering en bezetting, maar bevat een inventarisatie van gehele of gedeeltelijke verwoestingen door oorlogsgeweld toegebracht aan gebouwen, woningen, scholen, boerderijen, molens, kerken, historische monumenten, spoor- en verkeersbruggen, havens en overig onroerend goed in de periode 1939 - 1945. Achter de cijfers in dit overzicht gaat onmetelijk veel menselijk leed schuil. Door luchtaanvallen, beschietingen, neerstortende vliegtuigen en raketten lieten ongeveer 10.000 burgers het leven en werden tallozen, soms voor het leven, verminkt.¹ Tijdens de oorlog verloor meer dan een half miljoen Nederlanders hun woning.

Aanzienlijke oorlogsschade leden ook Nederlandse monumenten van kunst en geschiedenis, waaronder vele kerken. Dit gebeurde ondanks artikel 27 in het Landoorlogreglement van 1907 dat bepaalde dat het niet was toegestaan kerken en historische monumenten uit oorlogsnoodzaak te vernielen. Althans voor zover doenlijk en niet werkelijk door bijzondere omstandigheden nodig.² Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd, vanwege het militair belang van kerktorens als potentiële waarnemingsposten, toch een groot aantal kerken door de geallieerden vanuit de lucht beschoten of door de Duitsers opgeblazen.³

Omdat Nederland pas op 10 mei 1940 bij de oorlog werd betrokken, wordt een onderscheid gemaakt tussen defensie- en oorlogsschade. Onder defensieschade wordt verstaan de schade die werd veroorzaakt voordat Nederland op 10 mei 1940 met Duitsland in oorlog raakte. Ter voorbereiding van de verdediging werden in 1939 en 1940 door de Nederlandse autoriteiten al goederen gevorderd en defensiewerken aangelegd.⁴ Onder oorlogsschade wordt verstaan iedere schade ontstaan na 10 mei 1940, ten gevolge van de Tweede Wereldoorlog, als rechtstreeks gevolg van oorlogsgeweld, van de handelingen of maatregelen van de vijand (Bezettingsschade), of van oorlogsomstandigheden binnen Nederland toegebracht aan onroerende, roerende zaken (behorend tot een bedrijf of nodig voor uitoefening van een beroep), of aan huisraad.⁵

Dit rapport is opgesteld in opdracht van het projectteam Wederopbouw van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. De RDMZ startte in 2001 een meerjarig onderzoeksproject dat ten doel had een landelijk referentiekader voor het gebouwde erfgoed uit de wederopbouwperiode (1940-1965) te verkrijgen. Een deel van het onderzoek richt zich op de daadwerkelijke 'wederopgebouwde' gebieden en gebouwen. Om een goed inzicht te krijgen in de veranderingen die het gevolg zijn van dit herstel, is enig begrip van de (omvang van) de schade door de oorlogshandelingen noodzakelijk. Vreemd genoeg was er geen totaaloverzicht van deze schade, maar was deze verspreid over diverse archieven. Doel van dit onderzoek was daarom de verspreide informatie te bundelen. Als vervolg hierop zal van de informatie een digitale kartering worden gemaakt.

In deel 1 van het schadeoverzicht worden verschillende opsommingen gegeven van algemene oorlogsschadecijfers. Deel 2 biedt een meer specifiek en gedetailleerd overzicht van de materiële schade aan gebouwen en onroerend goed in provincies, regio's, steden en dorpen in Nederland.⁶

In deel 1 van dit overzicht worden verschillende opsommingen gegeven van algemene oorlogsschadecijfers. Deel 2 biedt een meer specifiek en gedetailleerd overzicht van schade aan gebouwen en onroerend goed in provincies, regio's, steden en dorpen in Nederland.

¹ A. Korthals Altes, *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984) 324. Het door Korthals Altes aangehaalde aantal slachtoffers is slechts een ruwe schatting. Het *Statistische Bulletin* van het CBS (jg 1948, nr. 83) kwam op een raming van 20.800 burgerslachtoffers als gevolg van bombardementen, beschietingen, landmijnen, neerstortende vliegtuigen en vergeldingswapens. In L. de Jongs *Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* delen Xb en XII wordt het aantal burgerslachtoffers van oorlogshandelingen op 30.000 gesteld.

² P.W. Klein in: *Bericht van de Tweede Wereldoorlog* Band V (1971), 2171

³ L. de Jong *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* deel Xa, 461

⁴ 'Besluit van den Secretaris-Generaal van het departement van Financiën betreffende de afwikkeling van Defensieschaden no. 207/1940P', in: C.A. Lambou, *Vergoeding Materiële Oorlogsschade- en Watersnoodschaden*, Den Haag 2001, 23 (Pivot-rapport nr. 127)

⁵ 'Wet van 9 februari 1950 houdende regelen omtrent het verlenen van Rijksbijdragen in materiële oorlogsschade en daarmee rechtstreeks samenhangende onderwerpen de zogenoemde *Wet MOS 1950*', in: P.C.A. Lambou, *Vergoeding Materiële Oorlogsschade- en Watersnoodschaden*, Den Haag 2001, 29 (Pivot-rapport nr. 127)

⁶ Aan deze publicatie is een chronologisch overzicht toegevoegd van luchtaanvallen op Nederland in de periode 1940-1945. Deze luchtaanvallen hadden vooral tot doel objecten die van belang waren voor de Duitse oorlogvoering door bombardementen onschadelijk te maken. Dergelijke bombardementen gingen vaak gepaard met zware schade aan en/of verwoesting van niet-militaire objecten. Zie ook inleidende tekst bij de lijst van luchtaanvallen op Nederland.

Voor beide delen van dit overzicht is in eerste instantie gebruik gemaakt van informatie ontleend aan bestaande literatuur. Voor verdere uitbreiding van de overzichten zijn verschillende naslagwerken en rapporten van het Centraal Bureau van de Statistiek geconsulteerd en is aanvullend onderzoek gedaan in de archieven van de ministeries van respectievelijk Defensie, Financiën, Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening, Verkeer en Waterstaat en Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM).

Hoewel volledigheid is nagestreefd, is dit overzicht zeker niet compleet. Wel biedt het de belangstellende inzicht in de vernielingen en beschadigingen aan Nederlandse objecten toegebracht in de periode tussen 1939 en 1945. Bovendien leveren de uitgebreide bronvermeldingen en literatuurverwijzingen aanknopingspunten voor verder onderzoek.

Mijn dank gaat uit naar mevrouw drs. Tessel Pollmann, want zij gaf de aanzet tot dit onderzoek.. Bovendien voorzag zij mij van een groot aantal inlichtingen. Ook Suzanne de Laat, die als stagiair bij het projectteam Wederopbouw het eerste literatuuronderzoek naar de defensie- en oorlogsschade verrichtte, ben ik erkentelijk voor haar inspanningen

Dr. Elisabeth van Blanckestein
Leidschendam, mei 2006

A. Toelichting gebruikte bronnen

Ongedrukte bronnen

Nationaal Archief, Den Haag (NA)

1. a. Voor degenen met belangstelling voor oorlogsschade aan afzonderlijke panden is het archief van het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM), centrale sector (1938) 1940 – 1981 (1987) sinds kort gedeponereerd in het Nationaal Archief in Den Haag een belangrijke bron van informatie. De lijsten van afzonderlijke gemeenten met schadeclaims aan panden - opgesteld in 1950 – zijn onderbracht in het archiefblok 2.17.03 onder de inventarisnummers:

2131: Aagtekerke – Arnhem
2132: Arnhem – Dinxperlo
2133: Dirksland – 's-Gravenland
2134: Nistelrode –Rossum
2135: Rotterdam - Tubbergen
2136: Ubach over Worms – Vlissingen
2137: Vlist - Zijpe

- Uit bovenstaande lijst blijkt dat een groot aantal gemeenten niet in dit archiefblok is opgenomen. Het gaat om de plaatsnamen tussen 's-Gravenland en Nistelrode. In enkele gevallen zijn kleine gemeenten in grotere gemeenten opgegaan, waardoor die ook niet meer in de lijsten voorkomen.
- b. Informatie over oorlogsschade aan bijzondere gebouwen in Nederland, voornamelijk kerken, gebedshuizen en gebouwen van religieuze instellingen, is aanwezig in voornoemd VROM-archief Nationaal Archief 2.17.03, inventarisnummer 2130.
  - c. Overige gebruikte stukken uit het VROM-archief zijn een Nota van 3 april 1944 voor J.A. Ringers (Regeringscommissaris voor de Wederopbouw en voor de Bouwnijverheid 1940-1945) en een *Maandrapport over de stand van de Wederopbouw in maart 1944*, eveneens bestemd voor Ringers. Beide stukken, inclusief bijlagen, geven een summier beeld van de toestand van de Wederopbouw per 21 april 1944 (Nationaal Archief 2.17.03 inventarisnummer 5889)
- 2 Gegevens over oorlogs- en waterschade in Zeeland, Noord-Brabant en de rest van Nederland werden onder meer ontleend aan documenten betreffende de wederopbouw 1943 –1945 aanwezig in het archief Militair Gezag (archiefblok 2.13.25, inventarisnummer 2852). Het drietal gebruikte bijlagen gemaakt door de toenmalige *Reconstruction Service in Zeeland* is opgesteld als volgt:
    - a. Archief Militair Gezag, archiefblok 2.13.25, inventarisnummer 1080. Overzicht betreffende de te nemen maatregelen voor de wederopbouw en de leniging van de woningnood 1944-1945. Lijsten opgesteld in januari 1945 met schattingen van verwoeste en beschadigde percelen in Noord-Brabant van na 1.9.44
    - b. Archief Militair Gezag, archiefblok 2.13.25, inventarisnummer 2828: bevat een opgave van schade door besturen van polders en waterschappen 1944 – 1945
      - Inundatie a = beheerste en strategische inundaties
      - Inundatie b = onbeheerste inundaties
      - Inundatie c = inundaties door het stopzetten van de bemaling of onmogelijkheid tot lozing door opzetten van de watertoestand van de Linge
    - c. Archief Militair Gezag, Centraal Inundatie en Technisch Bureau (CITB), archiefblok 2.13.25, inventarisnummer 2820. Inventaris van beschadigingen aan en vernielingen van bruggen. Gebruikte afkorting
NB. Het archief Militair Gezag is pas na toestemming van de Rijksarchivaris in te zien.
  3. Archief Koninklijke Landmacht (geniearchieven) archiefblok 2.13.45 inventarisnummers 1890 tot en met 1906 = Deze collectie bevat lijsten van inlichtingen over schadevergoedingen op grond van de inundatiewet 'Vesting Holland'. Gebruikte afkortingen
  4. Archief Directie van de Waterstaat; archiefblok 2.16.22 inventarisnummer 1004
  5. Archief ministerie van Financiën – Grootboek Wederopbouw en Grootboek Rijn- en Binnenvloot 1940-1960 (-1983) Archiefblok 2. 08.65, inventarisnummer 6

Overig

6. Getypt overzicht van acht bladzijden van door oorlogsschade getroffen woningen komend uit het particuliere archief van K. Bosma en C. Wagenaar, de eindredacteuren van *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)*
7. Lijst van redes uitgesproken door dr.ir. J.A. Ringers, Regeringscommissaris Wederopbouw en Bouwnijverheid 1940 – 1945; minister van Openbare Werken en Wederopbouw 1945 – 1946⁷
8. Lijst van verzoeken in 1945 aan de toenmalige Rijksinspectie kunstbescherming in Den Haag voor een tegemoetkoming in de kosten voor noodherstel van oorlogsschade aan monumenten*

Gedrukte bronnen

- *Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945* (Utrecht 1947). Uitgave van het CBS. In dit algemene overzicht werden in 1947 de economische gevolgen van de oorlog, onder meer op het gebied van huisvesting beschreven
- *Feiten en Cijfers omtrent Twee Jaar Wederopbouw* (Den Haag 1947) Samengesteld door het Ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting (Afdeling Voorlichting)
- *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946) blz. 247, 249-251
De woningvoorraad per gemeente in dit CBS-overzicht werd bepaald door bij het aantal woningen volgens de Volkstelling per 31 december 1930 de netto vermeerdering van de woningvoorraad in de periode van 1 januari 1931 tot en met 31 december 1939 te tellen.
NB: Enkele van de door het CBS genoemde schadecijfers zijn achteraf bezien misschien niet geheel correct, mede omdat in 1946 niet overal rekening werd gehouden met het herstel en de bouw van nieuwe woningen die na mei 1940 nog enige tijd is doorgegaan
- *Overzicht der werkzaamheden van het Militair Gezag gedurende de bijzondere staat van beleg: 14 september 1944 – 4 maart 1946* (z.p. z.j.). Bij het vaststellen van de aangerichte schade onder het woningwetbestand in Noord-Brabant, Limburg en Zeeland baseerde het Militair Gezag zich op het aantal woningen dat volgens de telling van 1930 in de gemeenten aanwezig was. Om in januari 1945 tot een gedetailleerd inzicht te komen van de stand van de volkshuisvesting in de beoogde provincies, werden ook een aantal enquêtes gehouden in de zwaarst getroffen gebieden. In januari 1945, toen de overzichten en schadekaarten met de percentages van het aantal beschadigde woningen in de verschillende gemeenten door het Militair Gezag werden samengesteld, waren nog niet alle gegevens binnengekomen. Zie bij het boek gevoegde losse bladen Va, Vb en Vc met kaarten en overzichten van oorlogsschade met betrekking tot de volkshuisvesting, in respectievelijk Noord-Brabant (gegevens per 15 januari 1945), Zeeland (gegevens per 14 februari 1945) en Limburg (gegevens per 3 mei 1945)
- *Verslag over de landbouw in Nederland over 1942 t/m 1945* uitgave van de directie Landbouw en deeltmakend van het in 1949 in Den Haag verschenen *Verslagen en Mededeelingen* van het toenmalig ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij
- *Verslag Waterstaat van Zuid-Holland* (juni 1946) betreffende maatregelen genomen ter beperking van de gevaren als gevolg van beschadiging van waterstaatswerken tijdens de bezetting 1940-1945 en de inundaties door de bezetter in Zuid-Holland en de gevolgen daarvan in de periode 1944-1945⁸

⁷ Kopieën bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg op te vragen.

⁸ Kopieën bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg op te vragen.

B. Voorkomende begrippen en termen

In 1942 werd begonnen met de aanleg van de **Atlantikwall**, een stelsel van Duitse vestingwerken langs de kust van West-Europa, van Noorwegen tot Spanje. In Nederland kwamen verdedigingsgebieden met kustbatterijen in de plaatsen Vlissingen, Hoek van Holland, Scheveningen, IJmuiden en Den Helder. Daartussen werden weerstandsnesten gebouwd (L. de Jong deel V, 957). De **Atlantikwall** moest een onneembare verdedigingslinie worden en het systeem bestond uit een lange reeks van vestingen, kanonnen, luchtweergeschut, mitrailleurs, draketanden, prikkeldraad, antitankgrachten, gevechtshokken en mijnevelden. De aanleg van de **Atlantikwall** was aanleiding voor de systematisch sloop van huizen en gebouwen langs de kust van Nederland. Hierdoor gingen niet minder dan 15.000 gebouwen verloren. De hele duinstrook werd er min of meer ernstig door beschadigd. Talloze bunkers werden aangebracht en wegen aangelegd. De Zeeuws-Vlaamse duinen van Cadzand werden ten dele afgegraven.

'**Dolle Dinsdag**' op 5 september 1944 was de dag waarop plotseling het onware gerucht de ronde deed dat de geallieerden de grote rivieren waren overgestoken en dat de bevrijding van bezet Nederland ophanden was. Dit gerucht leidde tot een kortstondige euforie onder de bevolking en zaaide paniek onder Duitsers en talloze collaborateurs die prompt op de vlucht naar het oosten sloegen

Organisation Todt (OT) was een geüniformeerd, militair gedrild arbeidsleger dat onder meer betrokken was bij de bouw van de **Atlantikwall**. Veel arbeiders uit bezette gebieden, waaronder Nederland, werden gedwongen bij de OT ingelijfd en ingeschakeld bij projecten die de O.T. ten behoeve van de Duitse oorlogvoering uitvoerde

Spergebied (verboden terrein ofwel door bezetter afgesloten gebied tijdens de Tweede Wereldoorlog) was een tamelijk rekbaar begrip voor de ontruiming van een straat, wijk of groter gebied. Voor het verboden terrein verklaren van een groot gebied in verband met de aanleg van de **Atlantikwall**, werd ook veelvuldig de term *Räumung* gebruikt. Ook de onmiddellijke omgeving van opslag- en lanceerplaatsen van V-wapens werden tot spergebied verklaard

De **spoorwegstaking** vond plaats nadat de Nederlandse Regering in Londen op 17 september 1944 hiertoe had opgeroepen. Doel van de staking was de ontzetting van het spoorverkeer ter ondersteuning van de geallieerde luchtlandingsoperaties bij Arnhem. Over het algemeen vond de stakingsoproep goede weerklank – na Dolle Dinsdag op 5 september 1944 verwachtte men een snelle bevrijding - en het spoorverkeer was enige tijd verlamd. Spoedig slaagde Duits spoorwegpersoneel er in beperkte mate in het spoorvervoer van personen en goederen weer op gang te brengen. Dit vervoer werd overigens gehinderd door talloze geallieerde beschietingen en bombardementen.

Vergeltungswaffen (V-wapens)

De **V1** was een vliegende bom, of eigenlijk een klein robotvliegtuig. De V1's die eerst in juni 1944 uit Noord-Frankrijk op Londen werden afgevuurd, werden later ook vanuit stellingen in Overijssel en de Achterhoek gelanceerd. De vliegende bommen vanuit het oosten van Nederland waren vooral gericht op de haven van Antwerpen. Deze stad was begin september 1944 door de geallieerden bevrijd, zonder schade toe te brengen aan de haveninstallaties. Om de geallieerde bevoorrading via deze havenstad te verhinderen, richtten de Duitsers van oktober 1944 tot maart 1945 hun V-wapens op Antwerpen.

V1-stellingen ten zuiden van Rotterdam lanceerden hun bommen in de richting van zowel Antwerpen als Londen. V1's afgevuurd vanaf het vliegveld Ypenburg en bedrijfsterreinen in Delft en Vlaardingen hadden vooral Londen als bestemming. Doorgaans werden de lanceerplaatsen van V1's verborgen op industriecomplexen, zoals in de suikerfabriek van Puttershoek, de olieraffinaderij in Pernis, de gelatinefabriek in Delft en de *Sunlight* zeepfabriek bij Vlaardingen.

De **V2** was een Duitse raket met een explosieve lading van circa 700 kg. Het projectiel had een bereik van tussen de 320 en 360 kilometer en een snelheid van zo'n 5000 kilometer per uur. De V2-raketten werden afgeschoten vanuit een beschutte omgeving, bijvoorbeeld tussen bomen en huizen. Meestal werden V2's gelanceerd vanaf een zogeheten *Meillerwagen*, een verrijdbaar platform, of vanaf een lanceertafel.

V2's richting Antwerpen werden afgevuurd vanaf stellingen in Gaasterland in Friesland (oktober 1944) en vanaf de Eelerberg bij Hellendoorn (oktober 1944 – maart 1945).

In september 1944 ging vanuit Nederland het V2-offensief tegen Engeland van start. Lanceerplaatsen van V2's gericht op Londen waren gesitueerd in en rondom Den Haag.

DEEL 1

Algemene cijfers betreffende de defensie-, oorlogsgeweld- en bezettingschade in Nederland in de periode 1939 – 1945

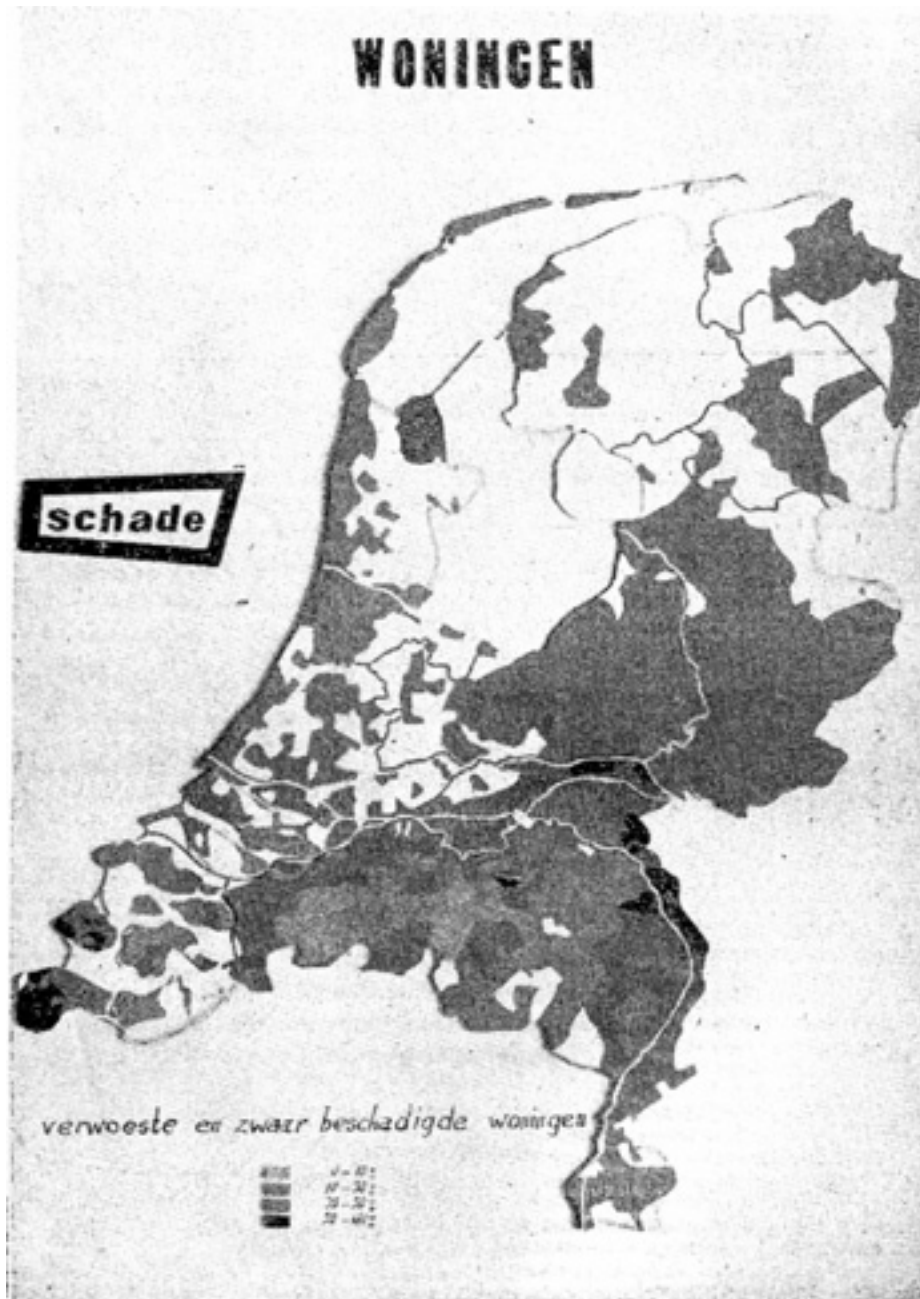
Rhenen, Cunerakerk en omgeving, mei 1945 (foto RDMZ)

1. Woningen

1.1 Schade aan woningen en gebouwen per 1 mei 1945:

Aantal totaal verwoeste en onherstelbare beschadigde, nog niet herbouwde woningen	86.000
Aantal zwaar beschadigde, nog niet herstelde woningen	42.000
Aantal licht beschadigde, nog niet herstelde woningen	356.000

(Bron: opgave van het naoorlogs ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw, zoals opgenomen in: *Economische en Sociale Kroniek der oorlogsjaren 1940-1945*, Utrecht 1947, 267)

1.2 Aantal beschadigde en nog niet herstelde woningen per mei 1945; absolute cijfers en percentages van de woningvoorraad per 31 december 1945:

Provincies	Verwoest		Zwaar beschadigd		Licht beschadigd		Woningvoorraad op 31.12.1940
	Absoluut	%	Absoluut	%	Absoluut	%	
Groningen	546	0,5	885	0,8	9.908	9,9	111.295
Friesland	79	0,1	168	0,1	1.265	1,1	112.093
Drenthe	286	0,5	67	0,1	6.752	12,0	56.292
Overijssel	2.476	1,9	2.822	2,1	25.261	19,0	133.102
Gelderland	13.350	6,3	8.718	4,1	84.597	39,6	214.096
Utrecht	360	0,3	328	0,3	8.931	7,5	119.234
N-Holland	14.029	3,1	2.571	0,6	17.290	3,7	462.050
Z-Holland	40.211	7,0	2.925	0,5	31.144	5,4	572.451
Zeeland	5.524	8,2	9.633	14,2	24.625	36,3	67.793
N-Brabant	5.801	2,8	8.067	3,9	97.365	47,1	206.910
Limburg	3.036	2,5	6.135	5,0	48.566	39,4	123.385
Nederland	85.698	3,9	42.319	1,9	355.704	16,4	2.178.701

(Bron: *Economische en Sociale Kroniek der oorlogsjaren 1940-1945*, Utrecht 1947, 268)

1.3 Absolute cijfers en percentages van de woningvoorraad volgens verzamelde gegevens per mei 1945. Cijfers en percentages vermeld onder voorbehoud dat de hieronder genoemde gegevens bij een herhaalde en nauwkeuriger controle wijzigingen zouden kunnen ondergaan.

Provincies	Voorraad Op 1.5.1940	Verwoest		Zwaar beschadigd		Licht beschadigd	
		Absoluut	%	Absoluut	%	Absoluut	%
Groningen	110.652	856	0,77	832	0,75	15.041	13,59
Friesland	113.901	320	0,28	230	0,20	4.000	3,51
Drenthe	55.963	254	0,45	68	0,12	5.969	10,66
Overijssel	133.454	2.769	2,07	1.379	1,03	26.951	20,19
Gelderland	213.664	11.323	5,30	11.349	5,32	82.684	38,70
Utrecht	120.155	1.430	1,19	679	0,57	10.040	8,35
N-Holland	460.353	12.440	2,70	1.689	0,37	27.703	6,02
Z-Holland	588.080	39.327	6,69	3.143	0,53	58.478	9,94
Zeeland	70.085	5.957	8,50	5.669	8,09	31.686	45,21
N-Brabant	213.646	5.795	2,71	7.627	3,57	79.196	37,07
Limburg	23.874	2.090	1,69	6.019	4,86	46.551	37,08
Totaal	2.203.827	82.561	3,75	38.684	1,76	388.299	17,62

Totaal aantal verwoeste, zwaar en licht beschadigde woningen per mei 1945 = 509.522 (23,12%)

Dus ruim 23%, ofwel 510.000 van de in Nederland aanwezige woningen werden beschadigd of vernield, namelijk:

Licht beschadigd	17,62% ofwel	388 .000
Zwaar beschadigd	1,76% ofwel	38 .000
Verwoest	3,75% ofwel	82 .000

De hoogste percentages totaal verwoeste huizen bevonden zich in de provincies Zeeland, Zuid-Holland en Gelderland. Zware schade was het grootst in Zeeland, Gelderland en Limburg en lichte schade in de provincies Zeeland, Noord-Brabant, Gelderland en Limburg.

(Bron: *Feiten en Cijfers omtrent twee jaar wederopbouw*, Den Haag 1947, 5, 50)

1.4 Voorlopig overzicht van de door oorlogsgeweld in Nederland in de periode 10 mei 1940 – 10 mei 1945 aangerichte en op laatstgenoemde datum nog niet herstelde schade aan woningen per provincie. Verwoeste en zwaar beschadigde woningen gerangschikt volgens intensiteit van de schade (verwoest en zwaar beschadigd tezamen)

- Groep I = verwoest of onherstelbaar beschadigde woningen
- Groep II = zwaar beschadigd en herstelbare woningen

Provincie	Groep I	%	Groep II	%	I en II	%	Per 31.12.1940
<i>Zeeland</i>	7.364	10,9	10.538	15,7	17.902	26,6	67.793
<i>Gelderland</i>	11.965	5,6	9.114	4,3	21.079	9,9	213.970
<i>N-Brabant</i>	6.212	3,0	10.489	5,1	16.701	8,1	206.910
<i>Z-Holland</i>	39.311	7,1	2.775	0,5	42.086	7,6	550.452
<i>Limburg</i>	3.339	2,7	4.662	3,8	8.001	6,5	123.155
<i>N-Holland</i>	15.128	3,3	2.298	0,5	17.426	3,8	462.750
<i>Overijssel</i>	2.562	1,9	1.230	0,9	3.792	2,8	133.102
<i>Groningen</i>	522	0,5	1.164	1,0	1.686	1,5	111.295
<i>Utrecht</i>	464	0,4	678	0,6	1.142	1,0	119.234
<i>Drenthe</i>	252	0,4	138	0,2	390	0,6	56.292
<i>Friesland</i>	105	0,1	173	0,2	278	0,3	112.093
<i>Nederland</i>	87.224	4,0	43.259	2,1	120.483	6,1	2157.046

(Bron: particulier archief Bosma en Wagenaar)

1.5 In heel Nederland werd 3,9% van de woningen verwoest, circa 2% zwaar en 16,4% licht beschadigd. Friesland bleef beneden een tiende van deze percentages. Verre daarboven kwamen Zeeland (de zwaarst getroffen provincie), Noord-Brabant, Gelderland en Limburg. Zuid-Holland had na Zeeland het hoogste percentage van verwoeste woningen. Ook in Gelderland was dit percentage ver boven het gemiddelde. (Bron: J.J. van Bolhuis, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV, Arnhem/Amsterdam z.j., 330)

1.6 *Afbraak en vernieling van gebouwen en woningen door de bezetter*

- 1942 en 1943 ten behoeve van de bouw van bunkers, tankgrachten en overige verdedigingswerken
- 1944 en 1945 als gevolg van onderwaterzettingen
- 1944 en 1945 opblazen of in brand steken van mogelijke 'observatieposten' in het frontgebied zoals vele kerktorens, -spitsen en talloze molens
- In septemberdagen van 1944 opblazen en ontmanteling van de havens van Amsterdam en Rotterdam, inclusief Vlaardingse-Oost (zie 3.13, 3.14 en 3.15 hieronder)

Overige afbraak door oorlogshandelingen

- Moedwillige ontbossing, opbreken van straten, vernieling van bijna alle belangrijke spoorbruggen, talloze andere bruggen (alleen al 142 stuks in Drenthe), en elektrische centrales
- Ontmanteling en wegvoeren van talloze fabrieksinstallaties en -machines (zie ook hierna **Industriële schade door leegroef en verwoesting**)
(Bron Damsté, R.A. en Ch. A. Cocheret *Herrezen Nederland 1945-1955*, Oss 1955, 31, 32)

1.7 *Vernielingen door de bevolking; schade aan huizen door houtroof*

Vooraf tijdens het laatste oorlogsjaar kaptten burgers bomen en sloopten huizen om te kunnen blijven stoken. Lege huizen zaktten in elkaar doordat houten kozijnen, vloeren en balken eruit waren gehaald. Alleen in Amsterdam en Den Haag werden op deze manier meer dan 6.000 woningen gesloopt en meer dan 10.000 beschadigd (*Nederland in de 20ste eeuw. Nederland in de jaren 1940-1945*, Hoogeveen 2004)

1.8 In **Amsterdam** sloopte de burgerij 2854 woningen geheel. Door wegbreking van al het houtwerk werden 844 woningen zodanig gesloopt dat die onherstelbaar waren. Amsterdammers hebben zelf dus 3.698

woningen voor goed onbruikbaar gemaakt. De houtroof vond voornamelijk plaats vanuit woningen waaruit joodse bewoners waren verdreven

1.9 Door de bevolking van **Den Haag** werden 1.754 woningen vernield en 4.324 onttakeld. (Bron: J.J. van Bolhuis, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV, Arnhem/Amsterdam z.j., 324, 325)

1.10 Overzichten van in 1947 – 1948 nog lopende werkzaamheden van de Afdelingen Vaststelling Oorlogsschade en hun buitenbureaus. *Zie bijlage 2*

2. Boerderijen

2.1 Schadeoverzicht per provincie

Provincie	Verwoest	Zware schade	Lichte schade per mei 1945
Groningen	203	130	841
Friesland	58	58	250
Drenthe	169	22	491
Overijssel	566	141	1.369
Gelderland	2.307	1.172	4.750
Utrecht	126	69	693
N-Holland	311	193	113
Z-Holland	226	190	1.218
Zeeland	775	753	3.352
N-Brabant	2.689	1.657	11.755
Limburg	1.191	1.333	8.000
Totaal	8.621	5.718	32.832

(Bron: *Feiten en Cijfers omtrent twee jaar wederopbouw*, Den Haag 1947, 24)

2.2 Het overzicht hierboven komt overeen met dat van het ministerie van Landbouw in 1949, met uitzondering van het aantal genoemde zwaar beschadigde **boerderijen in Noord-Holland**. In het overzicht van het ministerie van Landbouw is het aantal zwaar beschadigde boerderijen in Noord-Holland 796. Dit is inclusief 513 zwaar beschadigde boerderijen in de Wieringermeer. (Bron: *Verslag van de landbouw in Nederland over 1942 t/m 1945*, 139)

2.3 Bureau Wederopbouw Boerderijen – Zwolle (oktober/november 1948)

Aantal gevallen	8.120
Aantal gevallen getaxeerd	2.782
Verzonden grootboekseries	91
Aantal bezwaarschriften	10

(Bron: ministerie van Financiën - Grootboek Wederopbouw – Nationaal Archief 2. 08.65, inv.nr. 6)

2.4 Overzicht van aantallen verwoeste boerderijen in meidagen 1940, die door de zorg van het Bureau Wederopbouw Boerderijen in juli 1940 in aanmerking kwamen voor herbouw.

Verwoeste boerderijen onderverdeeld in 6 verschillende districten

District Amersfoort	Aantal
Amersfoort	16
Baarn	1
Hoogland	50
Leusden	26
Renswoude	1
Scherpenzeel	5
Soest	1
Stoutenburg	20
Woudenburg	14
Totaal Amersfoort	134

District Deurne	Aantal
Asten	1
Baarle Nassau	1
Deurne	22
Diessen	4
Helden	2
Hooge Mierde	1
Kessel	2
Leende	1
Maasbree	1
Meyel	1
Sint-Oedenrode	2
Weert	2
Totaal Deurne	40

District Dordrecht	Aantal
Alblasserdam	4
Almkerk	2
Bleskensgraaf	5
Dirksland	1
Domburg	1
Dordrecht	4
Dubbeldam	8
Etten-Leur	1
's-Gravendeel	2
Hoeven	3
Kapelle	1
Kattendijke	1
Kruiningen	4
Middelburg	3
Nieuw- en Sint-Joosland	1
Oud Albas	1
Overslag	1
Roosendaal	3
Rijswijk (ZH.)	1
Schore	2
Terneuzen	2
Vlaardinger Ambacht	1
Vuren	4
Waterlandkerkje	1
Wemeldinge	2
Westdorpe	1
Willemstad	1
Woensdrecht	1
Zevenbergen	6
Zundert	4
Totaal Dordrecht	72

District Mill	Aantal
Boekel	4
Boxmeer	2
Cuyk	1
Den Dungen	6
Druten	3
Erp	2
Escharen	7
Gemert	1
Groesbeek	1
Heumen	3
Linden-Katwijk	3
Mill	47
Nuland	2
Oeffelt	1
Oploo	3
Overasselt	3
Uden	2
Veghel	1
Wamel	1
Wanrooy	2
Wychen	12
Zeeland	5
Totaal Mill	112

District Veenendaal	Aantal
Amerongen	31
Echteld	4
Ede	36
Kesteren	6
Leersum	5
Opheusden	1
Pannerden	1
Renswoude	22
Rhenen	32
Veenendaal	2
Wageningen	11
Westervoort	1
Totaal Veenendaal	152

District Verspreid	Aantal
Broek in Waterland (NH.)	1
Denekamp (Ov.)	1
Driebergen (Utr.)	1
Kouderkerk a/d Rijn (ZH.)	2
Leiderdorp (ZH.)	1
Maartensdijk (Utr.)	3
Staphorst (Ov.)	2
Tull en 't Waal (Utr.)	1
Valkenburg (ZH.)	1
Voorschoten (ZH.)	1
Wonseradeel (Fr.)	1
Zutphen (Geld.)	1
Zijpe (NH.)	1
Totaal Verspreid	17

(Bron: *Wederopbouw*, Maandverslag november 1940. Uitgave van de bibliotheek van het toenmalig ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting, thans VROM)

NB. De eerste herbouwde boerderij kwam in de loop van januari 1941 in Hoogland gereed en werd door de boer betrokken. (*Wederopbouw* Maandverslag januari 1941)

Volgens gegevens overgenomen uit *Wederopbouw* Maandverslag november 1941 was toen al 70% van het aantal te herbouwen boerderijen weer in gebruik genomen.

District	Verwoest		In uitvoering of aanbested		Voor 1ste maal opgeleverd	
	1 nov.	1 dec.	1 nov.	1 dec.	1 nov.	1 dec.
<i>Amersfoort</i>	147	147	140	146	5	18
<i>Deurne</i>	40	40	39	39	1	4
<i>Dordrecht</i>	77	77	66	69	17	24
<i>Mill</i>	114	114	105	114	23	29
<i>Veenendaal</i>	156	158	156	157	12	17
<i>Verspreid</i>	20	22	12	12	5	5
Totaal	<u>554</u>	<u>558</u>	<u>518</u>	<u>537</u>	<u>63</u>	<u>97</u>

(Bron: *Wederopbouw* Maandverslag november 1941)

De strenge winter van 1941/1942 belemmerde de voortgang van de werkzaamheden. Vanaf 1 januari tot 23 maart 1942 lagen alle werken vrijwel stil.

Op 1 april 1942 waren in Nederland in totaal 570 boerderijen verwoest. Van de 570 verwoeste boerderijen waren toen circa 540 in uitvoering of aanbesteed, waarvan 250 boerderijen voor de eerste maal werden opgeleverd.

District	Verwoest	Aanbesteed	Voor 1ste maal opgeleverd
<i>Amersfoort</i>	147	147	58
<i>Deurne</i>	40	39	26
<i>Dordrecht</i>	82	70	38
<i>Mill</i>	116	114	54
<i>Veenendaal</i>	156	156	65
<i>Verspreid</i>	29	14	10
Totaal	<u>570</u>	<u>540</u>	<u>251</u>

(Bron: *Wederopbouw* Maandverslag maart 1942)

Overzicht per 1 april 1942

District	Verwoest	Aanbesteed	Voor 1ste maal opgeleverd	Opgeleverd 2^e maal
<i>Amersfoort</i>	147	147	77	58
<i>Deurne</i>	39	39	27	6
<i>Dordrecht</i>	82	70	39	33
<i>Mill</i>	121	114	58	33
<i>Veenendaal</i>	156	156	92	68
<i>Verspreid</i>	29	14	10	10
Totaal	<u>574</u>	<u>540</u>	<u>303</u>	<u>208</u>

(Bron: *Wederopbouw* Maandverslag april 1942)

Overzicht per 30 september 1942

District	Verwoest	Aanbesteed	Opgeleverd 1^e maal	Opgeleverd 2^e maal
<i>Amersfoort</i>	147	147	117	88
<i>Deurne</i>	39	39	39	39
<i>Dordrecht</i>	84	75	62	53
<i>Mill</i>	150	119	103	64
<i>Veenendaal</i>	156	156	155	149
<i>Verspreid</i>	52	19	11	10
Totaal	<u>628</u>	<u>555</u>	<u>487</u>	<u>403</u>

Door oorlogshandelingen was het aantal te herbouwen boerderijen in de periode 1 april t/m 30 september 1942 van 574 tot 628 gestegen.

Op 1 oktober 1942 werd een reorganisatie doorgevoerd. De districtbureaus Dordrecht en Veenendaal werden opgegeven. De bij deze districten behorende gebieden kwamen bij de districtbureaus Mill en Verspreid. Het gebied ressorterende onder het opgegeven districtbureau Deurne ging op in het districts bureau Mill. Tenslotte werd het districts bureau Amersfoort versmolten met het districtbureau Verspreid. Hierdoor bleven slechts de districts bureaus Mill en Verspreid over.

(Bron: *Wederopbouw* Maandverslag november 1942)

Voor meer informatie over de herbouw van door oorlogsgeweld getroffen boerderijen, zie *Wederopbouw Maandverslagen 1940-1944* in de bibliotheek van het ministerie van VROM, Den Haag.

3. Schadecijfers woningen, boerderijen, bedrijven, kerken, scholen, enzovoort

3.1 Aantal **zwaar** beschadigde woningen, boerderijen, kerken scholen en ziekenhuizen in mei 1945:

Woningen	Boerderijen	Kerken	Scholen	Ziekenhuizen
38.684	5.718	705	1.354	253

Aantal **licht** beschadigde woningen, boerderijen, kerken, scholen en ziekenhuizen in mei 1945:

Woningen	Boerderijen	Kerken	Scholen	Ziekenhuizen
388.299	32.832	1.029	1.824	223

(Bron: *Feiten en Cijfers omtrent twee jaar wederopbouw*, Den Haag 1947, 22, 23)

3.2 Algemeen overzicht schadecijfers

	Totaal vernield	Zwaar beschadigd	Licht beschadigd*
Woningen	82.600	40.700	386.000
Kerken	200	700	1.000
Scholen lager onderwijs	250	1.400	1.800
Ziekenhuizen	3	240	200
Boerderijen	7.750	6.000	33.000

* als licht beschadigd werd aangenomen schade van minder dan f 3.000,-
(Bron: NA (VROM) 2.17.03, inv. nr. 2127)

3.3 Algemeen overzicht schadecijfers

	Verwoest	Zwaar beschadigd	Licht beschadigd
Kerken	200	705	1.029
Scholen*)	200	1.354	1.824
Ziekenhuizen	3	253	223
Boerderijen	8.621	5.718	32.832
Bedrijven**)	18.000	6.000	35.000

*) Scholen voor lager onderwijs

***) Zeer voorlopige raming.

(Bron: *Feiten en Cijfers omtrent twee jaar wederopbouw*, Den Haag 1947, 7)

3.4 Algemeen overzicht schadecijfers

Woningen

Totaal vernietigd	70.000
Herstelbaar zwaar beschadigd	38.000
Licht beschadigd (schade beneden f. 3.000)	424.000

Woningen met bedrijfsruimte

Totaal vernietigd	12.000
Herstelbaar zwaar beschadigd	7.000
Licht beschadigd	52.000

Boerderijen

Totaal vernietigd	8.360
Herstelbaar zwaar beschadigd	6.300

Licht beschadigd	39.400
<u>Grote bedrijfsgebouwen</u>	
Totaal vernietigd	75
Herstelbaar zwaar beschadigd	400
Licht beschadigd	1.000
<u>Middelgrote bedrijfsgebouwen</u>	
Totaal vernietigd	1.100
Herstelbaar zwaar beschadigd	3.500
Licht beschadigd	3.750
<u>Kleine bedrijfsgebouwen</u>	
Totaal vernietigd	1.600
Herstelbaar zwaar beschadigd	6.500
<u>Kerken</u>	
Totaal vernietigd	200
Herstelbaar zwaar vernietigd	719
Licht beschadigd	1.100
<u>Kerkelijke gebouwen</u>	
Totaal vernietigd	220
Herstelbaar zwaar beschadigd	1.130
Licht beschadigd	1.500
<u>Particuliere ziekenhuizen</u>	
Totaal vernietigd	20
Herstelbaar zwaar beschadigd	60
<u>Jeugdgebouwen</u>	
Totaal vernietigd	45
Herstelbaar zwaar beschadigd	200
Licht beschadigd	275

(Bron: J.J. van Bolhuis (red), *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV, Arnhem/Amsterdam z.j., 330, 331), gegevens ontleend aan:

- S. Spaa, *Materiële Oorlogsschaden aan gebouwd en onroerend goed* (IJmuiden z.j.)
- Bijlage A van de Memorie van Antwoord wetsontwerp materiële oorlogsschade
- Bovenstaand overzicht ook opgenomen in R.A. Damsté en Ch. A. Cocheret (red.), *Herrezen Nederland 1945-1955* (Oss 1955) 21

3.5 Oorlogsschade

Aan het eind van de oorlog waren in het gehele land 14.000 boerderijen geheel verwoest dan wel zwaar beschadigd; voorts meer dan 25.000 andere bedrijven, ruim 1.500 scholen, ruim 900 kerken, ruim 250 ziekenhuizen en 120.000 woningen, waarvan bijna 90.000 als onherstelbaar moesten worden beschouwd; lichtbeschadigd waren 390.000 woningen. Meer dan 900 verkeersbruggen, groot en klein, waren vernield, bijna alle door de Duitse *Wehrmacht*. Van de 50 belangrijkste verkeersbruggen waren er slechts negen gespaard gebleven. Bovendien waren in totaal meer dan 180 spoorbruggen vernield. Van de grote spoorbruggen waren er slechts drie niet vernield.

(Bron: L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel Xb, Den Haag 1982, . 1442-1443.)

4. Spoorweggebouwen

- 4.1
- Door Duits bombardement op Rotterdam in meidagen 1940 werden verwoest de stations Maas, Delftse Poort, Hofplein en Beurs (thans het station Blaak)
  - Langdurige ligging in de frontlinie betekende het einde van de stations van Nijmegen en Arnhem.
  - Station van Zutphen werd in september 1944 door exploderende munitietrein op nabijgelegen emplacement verwoest
  - Door ligging in de vuurlinie werd station in 's Hertogenbosch voor de helft kapotgeschoten en afgebroken
  - Vele grens- en havenstations zoals Vlissingen, Hoek van Holland, Roosendaal, Zevenaar, Gennep en Winterwijk raakten zwaar beschadigd
- (Bron: V.M. Lansink, *Spoorwegstations in Nederland*, Utrechtse doctoraalscriptie kunstgeschiedenis, april 1998)
- 4.2 Tijdens de Duitse inval in mei 1940 werden 5 grote stations geheel vernield en 6 ernstig beschadigd (Bron A.J.C. Rüter, *Rijden en staken: de Nederlandse Spoorwegen in oorlogstijd* Den Haag 1960, 20, noot 3)
- 4.3 Na afkondiging van de algehele spoorwegstaking op 17 september 1944 werd het spoorbedrijf door Duitsers overgenomen. Vervolgens werd een groot aantal spoorstations, -emplacements, werkplaatsen, enzovoort het doel van geallieerde beschietingen en bombardementen. Van de grote stations werden hierbij die van Arnhem, Nijmegen, 's-Hertogenbosch, Hengelo en Vlissingen nagenoeg verwoest. (Bron: V. M. Lansink, *Spoorwegstations: categoriaal onderzoek Wederopbouw 1940-1945*, RDMZ 2004)
- 4.4 *Overzicht van verwoeste en beschadigde spoorweggebouwen*

Object	Verwoest	Beschadigd
Stationsgebouwen	36	385
Perrongebouwen	61	398
Loodsen	38	284
Seinhuizen en blokposten	82	437
Overige gebouwen	342	1.459
Woningen	137	1.120
Bruggen	175	45

(Bron: V. M. Lansink, *Spoorwegstations: categoriaal onderzoek Wederopbouw 1940-1945*, RDMZ 2004)

5. Spoor- en verkeersbruggen

- 5.1 Tijdens de Duitse inval in 1940 werden 82 spoorbruggen, waaronder 25 grote tot springen gebracht (Bron: A.J.C. Rüter, *Rijden en staken: de Nederlandse Spoorwegen in oorlogstijd* Den Haag 1960, 20, noot 3)

Overzicht vernielde bruggen.

5.2 *Overzicht spoor- en verkeersbruggen per november 1942*

Plaats	Spoorbrug	Verkeersbrug	Opmerkingen
Arnhem	Hersteld (dubbel spoor)	Boog hersteld/geen wegdek	Verkeer per pont en schipbrug
Best	Hersteld	Geen wegdek	
Culemborg	Intact		
Deventer	Hersteld	Vaste brug	
Dordrecht	Intact	Intact	
Gennep	Intact		
Grave	Hersteld (Ravenstein)	?	
Hedel	Hersteld	Vernield	Verkeer per schipbrug
Hembrug	Intact		Pontonbrug voor wegverkeer
Kampen		?	
Katerveer		Vernield	
Keizersveer		?	
Maastricht	Hersteld	Hersteld	
Moerdijk	Intact	Intact	
Mook	Hersteld		
Nijmegen	Hersteld	Boog hersteld	
Rhenen	Hersteld		Verkeer per pont
Roermond	Hersteld	?	
Venlo	Hersteld		
Velsen	Intact		
Vlake	Hersteld		Ingericht voor wegverkeer
Westervoort	Hersteld		
Zaltbommel	Hersteld	Vernield	
Zutphen	Hersteld	Hersteld	Verkeer per pont
Zwolle	Hersteld		

Alle in 1940 vernielde spoorbruggen waren in november 1942 hersteld.

Bij alle verkeersbruggen zouden pontonbruggen gereed hebben gelegen; dit was zeker het geval bij Arnhem en Nijmegen. (Bron: archief Militair Gezag: NA 2.13.15 inv.nr. 2820)

5.3 *Overzicht per 10 september 1943 van herstelde verkeersbruggen over de rivieren*

1940	november	Roermond
1941	mei	Zutphen
	juni	Maastricht (Sint Servaasbrug)
	september	Kampen
	oktober	Keizersveer
	december	Venlo
		Zaltbommel
1942	maart	Grave
	juli	Westervoort
	september	Nijmegen
	december	Hedel
1943	januari	Katerveer
	december	Arnhem
		Maastricht (Wilhelminabrug)

Het tijdstip van de ingebruikstelling was soms later dan hierboven gemeld.
(Bron: archief Directie van de Waterstaat: 2.16.22 inv.nr. 1004)

- 5.4 In verband met de toevoer van materieel voor Duitse vergeldingswapens (V1's en V2's) werd vanaf oktober 1944 een rigoureuze offensief gevoerd tegen de oeverovergangen van Maas en IJssel. De bruggen van Venlo, Roermond, Hedel, Zutphen en Deventer werden keer op keer aangevallen. De bruggen bleken lastig met bommen te vernielen en vaak kwamen die neer in woonwijken.

Geslaagde luchtaanvallen op bruggen, waardoor deze werden vernield:

Op 28 oktober 1944 de spoorbrug bij Roermond

Op 24 oktober 1944 de Maasbrug bij Hedel

(Bron: A. Korthals Altes, *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland in 1940-1945* Amsterdam 1984, 260)

- 5.5 Aantallen vernielde bruggen na de oorlog aan Rijkswaterstaat opgegeven:

Wegverkeersbruggen   524

Spoorbruggen   181

In deze cijfers werd niet inbegrepen een onbekend aantal bruggen in beheer bij provinciale, regionale en plaatselijke autoriteiten. (Bron: *Feiten en Cijfers omtrent twee jaar wederopbouw*, Den Haag 1947, 7)

- 5.6 Tijdens de Duitse bezetting van Nederland werden meer dan 900 verkeersbruggen vernield, waarvan een groot deel door de Duitsers. Van de 50 belangrijkste verkeersbruggen bleven slechts 9 gespaard, alle (behalve de grote verkeersbrug bij Nijmegen) gelegen in het gebied waar de Duitsers zich nog bevonden ten tijde van de Duitse capitulatie; die bruggen hadden zij zelf tot het einde van de oorlog nodig gehad.

Dit had in dat gebied na de spoorwegstaking in 1944 niet voor alle spoorbruggen gegolden zodat daarvan nog meer verdwenen waren dan van de verkeersbruggen; van de grote waren er slechts drie niet vernield: de twee spoorbruggen over de Nieuwe Maas in Rotterdam en de spoorbrug over de Lek bij Culemborg. In totaal werden, de kleine meegeteld, meer dan 180 spoorbruggen vernield.

(Bron: L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden tijdens de Tweede Wereldoorlog* Xb, 1443)

- 5.7 Slechts weinig belangrijke bruggen bleven gespaard (niet meer dan 9 van de 50 voornaamste bruggen in de belangrijkste routes). In het algemeen waren de spoorwegbruggen grondiger vernield dan de verkeersbruggen (spoorwegstaking in 1944).

(Bron: *Feiten en Cijfers omtrent twee jaar wederopbouw*, Den Haag 1947, 50)

- 5.8 Van de 25 grote bruggen voor wegverkeer in de belangrijkste routes bleven na de oorlog slechts 6 bruggen onbeschadigd.

(Bron: *Feiten en Cijfers omtrent twee jaar wederopbouw* Den Haag 1947, 41)

- 5.9 Volgens ir. A.H. Foest, die op 26 juni 1946 voor de afdeling Verkeer en Vervoer van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs een voordracht hield over de lotgevallen van de 21 spoorbruggen over de grote rivieren sinds 9 mei 1940, hebben alle spoorbruggen, zij het in verschillende mate, van het oorlogsgeweld te lijden gehad. Daarbij zijn twee periodes te onderscheiden. In de tussenliggende periode werd hard gewerkt de verbroken verbindingen provisorisch en later definitief te vervangen of herstellen.

De eerste periode van vernielingen vond plaats in opdracht van de Nederlandse militaire autoriteiten tijdens de meidagen 1940. Op 10 mei 1940 werden vernield: de spoorbruggen over de Maas van Maastricht tot en met Ravenstein, de Waalbrug bij Nijmegen, de Rijnbrug bij Oosterbeek en alle IJsselbruggen. De Maasbrug bij Gennep bleef behouden. Later werden vernield de spoorbruggen over de Maas bij Hedel, de Waalbrug bij Zaltbommel en de spoorbrug over de Merwede bij Baanhoek, terwijl de spoorbruggen over de Rijn bij Rhenen, over de Maas en de Koninghaven te Rotterdam en over het Hollandsch Diep bij de Moerdijk door gevechtshandelingen zwaar werden beschadigd.

De tweede periode van vernieling liep van begin september 1944 tot de Duitse capitulatie begin mei 1945. Gedurende deze periode werden spoorbruggen door de Duitsers aanzienlijk grondiger vernield dan door de Nederlanders tijdens de meidagen in 1940. Want de Duitsers vernielden niet alleen een of twee overspanningen, maar ook vaak hele landhoofden en pijlers, of althans delen daarvan. Met uitzondering van de spoorbrug over de Lek bij Culemborg en de spoorbruggen over de Nieuwe Maas en de Koningshaven bij Rotterdam werden alle spoorbruggen over de grote rivieren gedurende fase 2 door de Duitsers verwoest. Later liep de spoorbrug over de Lek bij Culemborg, als gevolg van een geallieerd bombardement, alsnog zware schade op.
(Bron: A.H. Foest, *De lotgevallen van de spoorbruggen over onze groote rivieren in de zes jaren, welke na den 9en mei 1940 zijn verstreken*, Utrecht 1946, 3-9)

- 5.10 Gedurende het laatste oorlogsjaar werden grotendeels door opblazen vernield: de bruggen bij Katerveer, Zutphen, Westervoort, Arnhem, Venlo, Roermond, Maastricht, Hedel, Zaltbommel, Vianen en Moerdijk. De vernielingen toegebracht aan deze bruggen waren evenwel niet zo grondig als die van de spoorwegbruggen. Behalve de bruggen over de grote rivieren werden talloze kleine bruggen verwoest (Bron: Damsté, R.A. en Ch. A. Cocheret *Herrezen Nederland 1945-1955*, Oss 1955, 81)

6. Vaarwegen, sluisen, stuwen en havens

6.1 *Vaarwegen*

Het scheepsverkeer over de belangrijkste vaarroutes werd door het vernielen van bruggen en het zinken van schepen merendeels gestremd.

De schade aan Rijn- en binnenvaartuigen, binnenvissersvaartuigen en drijvend materieel betrof circa 13.000 schepen (Bron: NA (VROM) 2.17.03, inventarisnummer 2127)

6.2 Ruim 3.000 schepen bleken tijdens de oorlog tot zinken te zijn gebracht, waaronder in totaal acht zeeschepen in het Noordzeekanaal en de mond ervan en in de Nieuwe Waterweg. Voorts in de havens Vlissingen, Rotterdam en Amsterdam naast een aantal kleinere schepen nog droogdokken en andere drijvende gevaarten. Vernielde bruggen en tot zinken gebrachte binnenvaartschepen stremden het waterverkeer in de belangrijkste routes, zoals Julianakanaal – Twentekanaal – Wilhelminakanaal – Amsterdam-Rijnkanaal – Merwedekanaal – grote rivieren. Alleen al in de Waal werden 300 schepen tot zinken gebracht. In de Gelderse IJssel lagen honderd schepen en de resten van vernielde bruggen. In de Rijn lagen 400 schepen en in het IJsselmeer zestig schepen.

(Bron: *Feiten en Cijfers omtrent twee jaar wederopbouw*, Den Haag 1947, 7, 8)

6.3 In december 1944 was de toestand van waterwegen en bruggen in het bevrijde zuiden van Nederland was zeer slecht. Het Julianakanaal was versperd door vernielde bruggen, onder meer bij Echt en Stevensweert, en opgeblazen sluisen bij Born en Roosteren. Zowel de Zuid-Willemsvaart (vooral tussen Budel en Helmond) als in het Wilhelminakanaal waren vernielde sluisen en bruggen. Het Maas-Waalkanaal en de Maas van Heumen tot Lith waren ook voor de scheepvaart geblokkeerd, hoewel niet ernstig. Het kanaal Terneuzen-Gent kon de eerste maanden na de bevrijding niet gebruikt worden vanwege de daarin tot zinken gebrachte schepen, evenmin als de Westerschelde, die eerst van mijnen moest worden ontdaan. Van het kanaal door Zuid-Beveland waren zowel bij Hansweert als de Wemeldinge de buitenhoofden opgeblazen. De verbinding bij Maastricht van het kanaal Luik-Maastricht met de Zuid-Willemsvaart was versperd; ook was bij Maastricht over de Maas door de Amerikanen een militaire brug geslagen die geen scheepvaartverkeer toeliet. Tenslotte waren over het Hollandsch Diep de beide bruggen vernield.

Met kleinere vaarten en kanalen zoals de Mark, Dintel, Roosendaalse en Steenbergse Vliet, Donge, Dieze, het Markkanaal, Eindhovens en Beatrixkanaal stond het er al niet veel beter voor

(Bron: *Overzicht der Werkzaamheden van het Militair Gezag gedurende de bijzondere staat van beleg*, z.p. z.j. , 462 en 463)

6.4 *Sluisen en stuwen*

Vernielde of beschadigde sluisen en stuwen:

- Noordersluis te IJmuiden
- Stuwen in de Maas (uitgezonderd Roermond)
- Stuw en sluis te Sonsbeek
- Stuw en sluis te Belfeld
- Stuw te Linne
- Sluis te Andel
- Sluis te Kornwerderzand
- Sluisen in Twentekanalen

Daarnaast werd nog een onbekend aantal kleinere kunstwerken in rivieren en kanalen geheel of gedeeltelijk vernield

(Bron: *Feiten en Cijfers omtrent twee jaar wederopbouw*, Den Haag 1947, 8)

6.3 *Havens*

De havens van Amsterdam en Rotterdam werden door geallieerde bombardementen én door vernielingen aangericht door terugtrekkende Duitse troepen geheel of gedeeltelijk verwoest.

De destructie door de Duitsers in september 1944 betrof enerzijds de havenoutillage, loodsen, pakhuizen, kranen, laadbruggen en dokken, en anderzijds de kademuuren. Deze werden verwoest door bomontploffingen achter de muren en door ontploffingen onder water (met bommen van 750 kilo) voor de muren. (Bron: J.J. van Bolhuis, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV, Amhem/Amsterdam z.j., 336 en *Nederland in de 20ste eeuw. Nederland in de jaren 1940 – 1945*, Hoogeveen 2004)

6.4 Schadeoverzicht haveninstallaties van Amsterdam en Rotterdam

Vernielingen aan havens van:	AMSTERDAM	ROTTERDAM
Olietanks (m3)	242.000	1.095.000
Opslagruimte (m3)	67.000	186.000
Kranen	264	123
Drijvende kranen	23	35
Kade voor zeeschepen (km)	8,1	7,5
Kade voor binnenschepen.(km).	2,9	5.9
Graanelevators	4	----
Silo's	-----	----

6.5 De schade in guldens aan beide havens bedroeg (uitgedrukt in waardepeil 1946):

Amsterdam 19.2 miljoen gulden

Rotterdam 140 miljoen gulden

(Bron 6.4 en 6.5: *Feiten en Cijfers omtrent twee jaar wederopbouw*, Den Haag 1947, 8)

6.6 Situatie in de havens van Rotterdam en Amsterdam in 1940 en in 1945

	ROTTERDAM		AMSTERDAM	
	1940	1945	1940	1945
Kaden zeeschepen km	18.6	11,1	14.5	6.4
Kaden binnenschepen km	16.7	10.8	14.2	11.3
Walkranen st.	282	159	357	93
Drijvende kranen st.	80	45	43	20
Loodsen +pakhuizen m3	550.000	349.000	344.000	277.000*
Olietanks m3	1.170.000	85.000	282.000	44.200
Graanelevatoren st.	26	29	7	3
Silo's ton	125.000	125.000	20.000	20.000

* Voor Amsterdam geven deze cijfers m2 aan

(Bron: *Feiten en Cijfers omtrent twee jaar wederopbouw*, Den Haag 1947, 49)

7. Molens

- 7.1 Waarschijnlijk werden tijdens de Tweede Wereldoorlog circa 250 molens beschadigd of vernield.
(Bron: J.S. Bakker, 'Tweede wereldoorlog trof 250 molens', *Molens, kwartaalblad van de Vereniging De Hollandsche Molen* jg. 37 (januari 1995))

- 7.2 De meeste vernielingen aan molens vonden plaats in het westelijk deel van Zeeuws-Vlaanderen en in het midden en noorden van Limburg. Noord-Brabant leed ook veel verliezen, ongeveer in dezelfde mate als de Betuwe en de IJsselstreek. Bovendien was er schade aan molens op Walcheren en Zuid-Beveland, terwijl in de Achterhoek, Salland en Groningen sporen van oorlogsgeweld werden aangetroffen. De lijn gevormd door de verwoeste molens bij Hoevelaken, Scherpenzeel en Rheden gaf als het ware de lijn de laatste linie van het Canadese leger aan. De overige verwoestingen tijdens de oorlog waren incidenteel. Opvallend is dat in Zuid-Limburg als gevolg van de snelle opmars in het najaar van 1944 molens gespaard zijn gebleven. In het noorden van Nederland en in Gelderland werden de verwoestingen aan molens merendeels toegebracht in april 1945, in Zeeland rond oktober 1944, in Noord-Brabant gedurende september, oktober en november 1944 en in Limburg tijdens de gehele winter 1944/1945
(Bron: G. Keunen, 'Molens en malen gedurende de Tweede Wereldoorlog', *Monumenten en oorlogstijd. Jaarboek Monumentenzorg 1995*, Zwolle 1995)

7.3 *Overzicht totale oorlogsschade aan molens*

Provincie	Licht beschadigd, inmiddels hersteld	Licht beschadigd	Zwaar beschadigd, inmiddels hersteld	Zwaar beschadigd	Zeer zwaar beschadigd of vernield
Groningen					8
Friesland		1			1
Drenthe					
Overijssel		3			5
Gelderland	5	7	1	11	17
Utrecht					2
Noord-Holland					
Zuid-Holland				1	4
Zeeland	3	5		5	8
Noord-Brabant	13	9	2	18	31
Limburg	1	1		10	40
Nederland	22	27	3	55	116

(Bron: Overzicht beschadigde en vernielde Nederlandse molens medio 1946 opgesteld door het ministerie van OK&W en opgenomen in: K. Boonenburg *De Windmolens*, Amsterdam 1949, 78)

- 7.4 Per 1 januari 1943 waren in Nederland nog 1.467 gave windmolens van diverse typen, tegen 483 verminkte of vervallen exemplaren aanwezig. Van de 1.467 in 1944 intact zijnde windmolens werd tijdens de bevrijding van Nederland een 49-tal betrekkelijk licht en niet minder dan 161 zwaar beschadigd of vernield, ofwel circa 11% van het totaal. De 161 zwaar beschadigde windmolens werden niet allemaal door de dezelfde vorm van oorlogsgeweld getroffen. 98 molens vielen ten prooi aan verschillende oorlogshandelingen, zoals beschietingen door kanonnen, tanks of vanuit de lucht, waaronder 2 molens in verband met onderwaterzettelingen, 1 vanwege een V1 ontploffing, 1 omgetrokken door een kabelballon en 1 gesloopt voor brandhout. Niet minder dan 60 windmolens zijn door de Duitsers, waarschijnlijk zonder militaire oorzaak, opgeblazen, in brand gestoken of gesloopt. Vooral in Midden-Limburg was dit het geval. Geallieerde troepen vernielden 3 windmolens. Indirect zijn er door het handelen van de geallieerden meer molens vernield; deze zijn inbegrepen in het hiervoor genoemde aantal van 98. De 60 door de Duitsers vernielde molens zijn echter niet tijdens oorlogshandelingen, maar meestal vlak daarvóór door zogenoemde *Sprengkommando's* verwoest. (Bron: Boonenburg, *De Windmolens*, 75, 81)

8. Bossen

Als gevolg van oorlogshandelingen en door het aanleggen van militaire werken werd oorlogsschade aan het bos in Nederland toegebracht.

Op grond van globale schattingen door het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (Directie Landbouw) werd in 1949 een eerste overzicht (hieronder) gemaakt van tijdens de bezetting aan Nederlandse bos toegebrachte schade, onderscheiden naar een aantal oorzaken.

Het tweede overzicht, ontleend aan een verslag van Staatsbosbeheer over 1945, is overgenomen uit: J.J. van Bolhuis (red.), *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)

8.1

Oorzaak schade	Schatting vernielde oppervlakte bos	Schatting schade in guldens
Oorlogsgeweld	10.380 ha	9.850.000
Verdedigingswerken	2.640 ha	6.000.000
Uitbreiding vliegvelden	1.380 ha	870.000
Mijnenvelden	300 ha	110.000
Inundatie	660 ha*	1.100.000
Diefstal	6.570 ha	9.040.000
Totaal schade	21.930 ha	26.970.000

Afzonderlijke vermelding verdient het geheel verloren gaan van 409 ha jong bos, 22 ha kwekerij en vele weg- en erfbeplantingen in de Wieringermeer door de onderwaterzetting van de polder, alsmede het verlies van het overgrote deel der houtopstanden op Walcheren.

(Bron: *Verslag over de landbouw in Nederland over 1942 t/m 1945*, Den Haag 1949, 161)

8.2 Totale schade aan verloren gegane bosoppervlakte in de periode 1940–1945

Door oorlogsgeweld	10.400 ha	ter waarde van	f	10.000.000*
Voor verdedigingswerken	2.650 ha	ter waarde van	f	6.000.000
Voor uitbreiding vliegvelden	1.400 ha	ter waarde van	f	870.000
Voor mijnenvelden	300 ha	ter waarde van	f	150.000
Door inundatie	650 ha	ter waarde van	f	1.100.000
Door diefstal	6.600 ha	ter waarde van	f	9.000.000
Totaal schade	22.000 ha	ter waarde van	f	27.120.000

Bijna 9% van het Nederlandse bosoppervlak verdween in de oorlogsjaren, en het bosareaal (betrokken op de totale oppervlakte van het land) nam met ruim 6% af. Juist oude en zware bossen hadden het zwaarst te lijden; hiervan verdween ongeveer 25%. Vooral het mijnhout en de populieren waren aangetast. Het grootste deel van het totale verlies aan bosoppervlakte vond plaats in het laatste oorlogsjaar.

(Bron: V. Westhoff, 'Natuur en Landschap', in: J.J. van Bolhuis (red.), *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV, Arnhem/Amsterdam z.j., 352)

* Prijspeil 1944-1945

8.3 Uit het jaarverslag over 1945 van het Staatsbosbeheer blijkt dat het Nederlandse bos tijdens de oorlogsjaren aanzienlijke schade heeft geleden: 22.000 ha, dat wil zeggen 8% van de totale bosoppervlakte, ging verloren. De schade werd destijds geraamd op 27 miljoen gulden. Door het directe oorlogsgeweld gingen 10.400 ha verloren en door het aanleggen van verdedigingswerken en mijnenvelden 5000 ha. De Duitse bezetter verschaftte zich zaag- en paalhout voor de verdedigingswerken uit de bossen bij Breda, op de Utrechtse Heuvelrug, bij Apeldoorn en lang de Veluwevrand. Circa 700.000 m³ hout ging hierdoor verloren. In de hongerwinter 1944/1945 velde de bevolking op grote schaal hout. Het hierdoor ontstane verlies werd geraamd op 1 miljoen m³.

(Bron: *Bouw*, jg. 45, 1948)

8.4 *Schade aan bossen door brand*

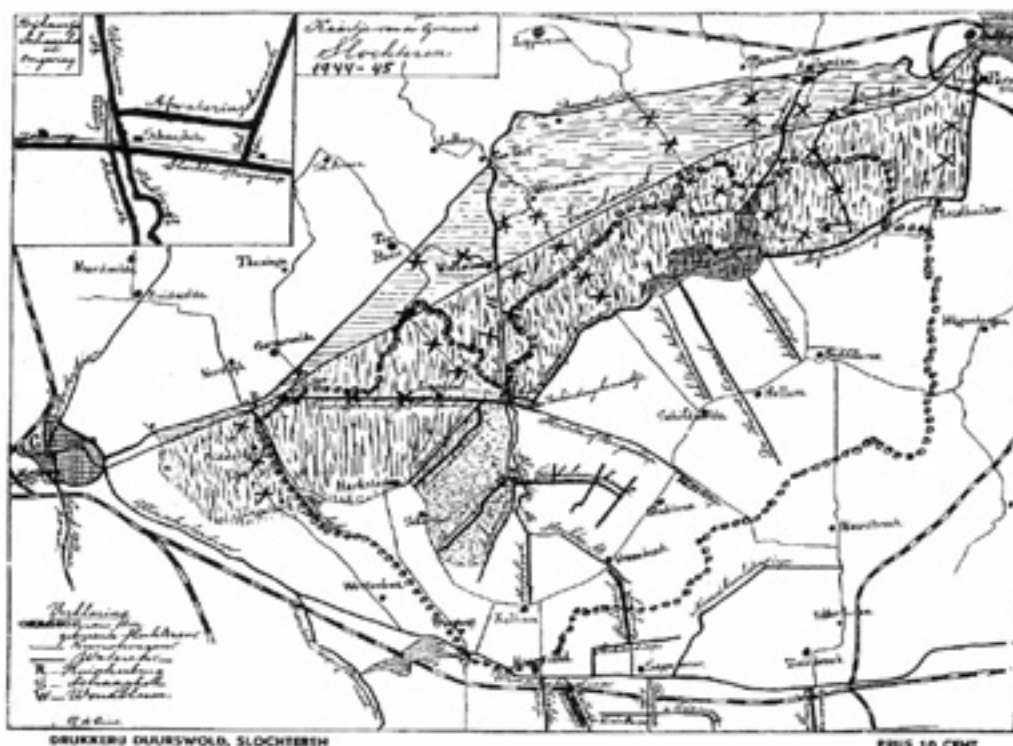
Tijdens de oorlog nam het aantal bosbranden aanzienlijk toe door aanvallen uit de lucht. Waarschijnlijk waren veel bosbranden direct of indirect het gevolg van oorlogshandelingen, bominslagen, munitieontploffingen, enzovoort. Bovendien bleven blussingen niet zelden achterwege doordat de branden in een spergebied of in een terrein dat gevaarlijk was door mijnen, uitbraken. Hierdoor hebben verscheidene branden een grotere omvang gekregen dan onder normale omstandigheden.

(Bron: *Verslag over de landbouw in Nederland over 1942 t/m 1945*, 157)

9. Schade door inundaties

- 9.1 In mei 1945 stond 8% van de Nederlandse bodem onder water. Behalve de onderwaterzetting van Walcheren (het werk van de Britten) werden de inundaties in de periode 1940-1945 door de Duitsers geïnitieerd. Meer dan 80.000 ha werd met zout, de rest met zoet water geïnundeerd. De inundaties waren het grootst in de provincies Gelderland (52.000 ha), Zuid-Holland (47.000 ha), Zeeland (46.000 ha), Noord-Holland (40.000 ha) en Utrecht (21.000 ha). In de overige provincies: Groningen 14.000 ha, Friesland 10.000 ha, Drenthe 400 ha Overijssel 16.000 ha en Noord-Brabant 12.000 ha. (Bron: L. de Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* Xb, 1440-1442)

INUNDATIE IN GEMEENTE SLOCHTEREN EN AANGRENZENDE GEMEENTEN 1944-45:

dit gedeelte werd eerst geïnundeerd, doch aangezien dit voor de Duitse verdediging bijkleur niet voldoende was, werd ook de

↖ altes gearoende strook onder water gezet

↖ Het met stippeltjes aangegeven gebied werd ten slotte eveneens onder water gezet.

XXX De kruisjes geven de plaatsen aan, waar de wegen over een lengte van ca. 20 m. zijn opgebroken en dikwijls met bomen zijn versperd.

In totaal is geïnundeerd: 3588 ha bouwland
 367 ha weiland
 18 ha tuinbouwgrond
 188 ha erven met tuin,
4151 ha totaal

Nagenoeg alle bomen in het inundeergebied zijn gestorven.

Kaartje + Gegevens ontleend aan dagboek van A.H. Hommes, thans wonende te GIBTON, Mulman 3.

Op dit kaartje staat duidelijk het totale gebied van de inundatie aangegeven.

9.2 Rond 200.000 ha van het grondgebied van Nederland werden door oorlogsomstandigheden onder water gezet. Dit was een oppervlakte, die overeenkwam met 9% van het gecultiveerde gebied. Al in de zomer van 1944 lieten de Duitsers grote gebieden inunderen. Rondom Rotterdam en in een wijde cirkel rond Amsterdam werd het waterpeil moedwillig omhoog gebracht. Ook de zogenoemde waterlinie in de provincie Utrecht werd gebruikt.

Daarnaast werden inundaties gesteld in kop van Overijssel, in Friesland en in Groningen. Toen de strijd de Zeeuwse eilanden naderde werden verschillende eilanden met zout water overstromd (Schouwen-Duiveland, Tholen, Sint Philipsland), terwijl het voor de geallieerde oorlogvoering noodzakelijk bleek (het oprukken naar de Antwerpse haven!) het eiland Walcheren onder water te zetten (oktober 1944).

Tot slot volgde op 17 april 1945 de zinloze onderwaterzetting van de Wieringermeerpolder, waarvan de dijk tussen Den Oever en Medemblik door de Duitsers werd opgeblazen.

(Bron: *Feiten en Cijfers omtrent twee jaar wederopbouw*, Den Haag 1947, 7)

9.3 *Inundaties*

Totale oppervlakte van Nederland
Geïndeerd op Walcheren (zoutwater)

circa 33.000 km²
circa 16.000 ha, (waardoor ruim 12.000
woningen in meer of mindere mate door
water werden beschadigd)

Geïndeerd door Duitsers

circa 190.000 ha

(Bron *Feiten en Cijfers omtrent twee jaar wederopbouw*, Den Haag 1947, 48)

9.4	Onder water gezet in voorjaar 1944 in ha			Totaal onder water stand in voorjaar 1945 in ha.			% v/d cul.gr.
	Zout water	Zoet water	Totaal	Zout water	Zoet water	Totaal	
Groningen				3.320	9.400	12.720	6,3
Friesland					13.290	13.290	4,9
Drenthe					400	400	0,2
Overijssel					16.010	16.010	6,5
Gelderland					20.480	20.480	6,9
Utrecht		4.220	4.220		21.250	21.250	22,9
Noord-Holland		10.600	10.600		36.740	36.740	18,2
Zuid-Holland	26.730	14.990	41.720	28.770	18.270	47.040	20,4
Zeeland	26.600	2.610	29.210	43.180	3.210	46.390	31,6
Noord-Brabant	140	2.140	2.280	1.830	12.470	14.300	4,4
Limburg	-	-	-	-	-	-	-
Nederland	53.470	34.560	88.030	77.100	151.520	228.620	9,7

Veel gebieden stonden slechts kort onder water, zodat ongeveer 70.000 ha in 1945 nog een oogst opleverde. (Bron: D.A. van Hilten, *Van Capitulatie tot capitulatie. Een beknopte historische en technische beschrijving van de militaire gebeurtenissen in Nederland tijdens de Duitse bezetting van mei 1940 tot mei 1945*, Leiden 1949, 124)

9.5 Inundaties in Nederland in ha.

A. Voorjaar 1944

	Zout	Zoet	Totaal	% van de cultuurgrond in 1943
Zuid-Holland	26.730	15.040	41.770	18,1
Zeeland	26.600	2.610	29.210	20,1
Noord-Brabant	140	2.260	2.200	0,8
Noord-Holland		10.600	10.600	6,0
Utrecht		4.210	4.210	4,5
Nederland	53.470	34.520	87.990	3,7

B. Herfst 1944 en voorjaar 1945

	Zout	Zoet	Totaal	% van de cultuurgrond in 1943
Zuid-Holland	1.940	3.380	5.320	2,2
Zeeland	16.580	6 00	17.180	11,7
Noord-Brabant	5.020	4.350	9.370	2,9
Noord-Holland		29.830	29.830	14,8
Utrecht		17.030	17.030	18,3
Gelderland		52.050	52.050	17,2
Overijssel		16.000	16.000	6,5
Drenthe		400	400	0,2
Groningen	3.350	10.330	13.680	6,7
Friesland		10.170	10.170	4,0
Nederland	26.890	144.140	171.030	7,2
Totale inundatie	80.360	178.660	259.020	10,9

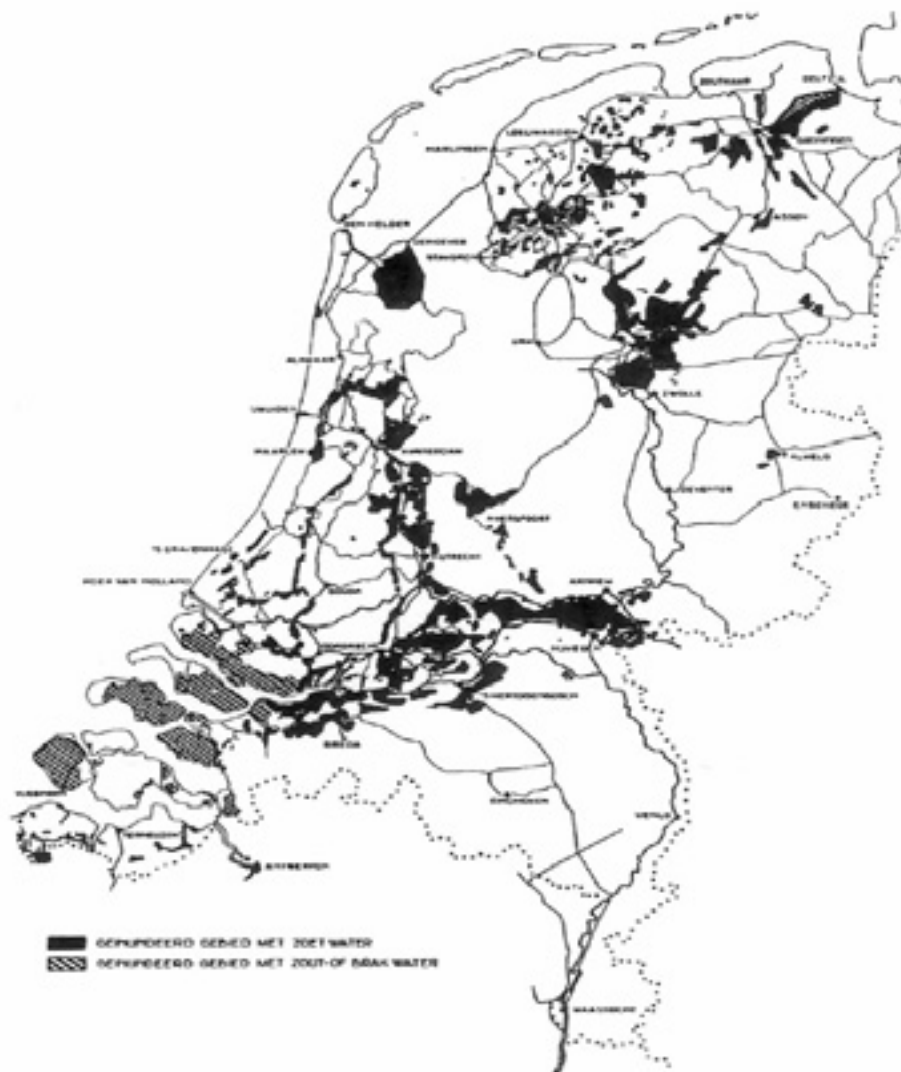
- NB. 1. Schatting inundatie A. in Zuid-Holland is volgens bron iets aan de hoge kant
 2. Bij schatting inundatie B. in Zuid-Holland zijn volgens bron onder water gekomen gedeelten van onvoltooide inundaties niet meegerekend

3. Inundaties B in Zeeland waarvan een belangrijk deel door oorlogshandelingen door de geallieerden (Walcheren)
4. De inundatie B. in Friesland werd veroorzaakt door onvoldoende bemaling vanwege energiegebrek (Bron: onbekend)

9.6 *Inundaties in ha verdeeld in de categorieën*

	Zout water	Zoet water in ha	Totaal
Grasland	15.920	101.980	117.900
Bouwland	50.030	63.860	113.890
Tuinbouwgrond	2.950	9.900	12.850
Totaal	<u>68.900</u>	<u>175.740</u>	<u>244.640</u>

(Bron: *Verslag over de landbouw in Nederland over 1942 t/m 1945*, 137)

Overzicht geïnundeerde gebieden.

9.7 *Inundatieschade aan natuur en landschap*

De zwaarste verliezen aan natuur en landschap werden in de periode 1939 – 1940 geleden door inundatie. Zo werden de unieke en prachtige landschappen van Walcheren en Schouwen vernietigd, doordat het zoute water alle meidoornhagen en al het andere houtgewas doodde. Het werk van elf jaar landschapsopbouw in de Wieringermeerpolder, waar fraaie beplantingen waren ontstaan, ging als gevolg van inundatie in april 1945 geheel verloren

In totaal werd in Nederland ruim 218.000 ha geïnundeerd waarvan 77.000 ha door zout en 141.000 door zoet water. De grote inundaties vingen aan in april 1944 en eindigden op 17 april 1945 met de vernieling van de Wieringermeerpolder. Behalve de reeds genoemde gebieden werden vooral Tholen, de Zuid-Hollandse eilanden, het gebied van de Hollandse en Utrechtse Vechtplassen en het noordwesten van Overijssel getroffen
(Bron: J.J. van Bolhuis (red), *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV, Arnhem/Amsterdam z.j., 360)

- 9.8 Geïnundeerd 206.000 ha d.i.
Ongeveer 10% van alle cultuurgrond
(Bron: NA (VROM) 2.17.03, inv. nr. 2127)

10. Schade door Duitse V-wapens

Niet alle lanceringen van V-wapens vanaf Nederlands grondgebied waren succesvol. Een groot aantal V1-bommen en in mindere mate ook V2-raketten stortten vroegtijdig neer en veroorzaakten schade aan huizen in nabijgelegen woonwijken

Doorgaans passeerden V1's bestemd voor Antwerpen de steden Nijmegen, Den Bosch, Tilburg en Breda. De Tilburgse luchtbeschermingsdienst registreerde dan ook 1.800 overkomende V1's. Daarvan kwamen 37 stuks neer op Tilburgs grondgebied. Op Breda stortten 25 V1's neer. Waarschijnlijk zijn tussen de 100 en 200 V1's in de provincie Noord-Brabant terechtgekomen

Van de meer dan 1.000 uitgevoerde lanceringen van V2's begaven ongeveer 80 V2's het tijdens of direct na lancering.

Van de V-wapens bestemd voor Antwerpen bereikten 616 V1's en 598 V2's de havenstad. Vooral de inslagen van een tweetal V2-raketten op 16 september 1944 veroorzaakten veel schade aan woningen en gebouwen (waaronder een volle bioscoop) in de binnenstad van Antwerpen.

Volgens een melding van de *Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces* (SHAEF) vielen in bevrijd gebied van Nederland in de periode van 16 januari 1945 tot 1 maart 1945 al 287 V1's en twee V2's, 40 bommen en 18 artilleriegranaten. Hierdoor zouden 116 huizen zijn verwoest en 998 beschadigd.

Voor overige schadecijfers door voortijdig neergekomen V-wapens, zie plaatselijke vermeldingen in deel 2.

Bronnen:

- Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.) 315n
- Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* deel 10a II (Den Haag 1980) 574
- *Kroniek van de 20ste eeuw* (Amsterdam/Brussel 1985) 543
- Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een luchtoorlog* deel 3,(z.p. z.j.) 74

11. Schadeoverzichten per gemeente

11.1. Specifieke oorzaken voor verwoestingen

- *In de meidagen van 1940 getroffen plaatsen:* Rhenen, Rotterdam, het Zuid-Bevelandse dorp Schore
- *Tijdens de oorlog door geallieerden gebombardeerde plaatsen:* Middelburg, Den Haag (Bezuidenhout), Eindhoven en Haarlem (omgeving Werkspoor)
- *In het najaar van 1944 getroffen plaatsen:* Arnhem, Nijmegen en vele andere frontlijnplaatsen in het zuiden des lands, met name de Peel, het noorden van Limburg, Walcheren en de plaatsen met strategische verbindingen zoals Deventer (omgeving Ysselbrug)
- *Door opmars van maart en april 1945 getroffen plaatsen:* Doetinchem, Zutphen, Groningen en Delfzijl
(Bron: inventaris van het archief van het *Grootboek Wederopbouw en het Grootboek Rijn- en Binnenvloot* van het ministerie van Financiën 1940-1960 [-1983], Winschoten 2003)

11.2. Aantallen verwoeste of onherstelbare (groep I) en zwaar beschadigde (groep II) woningen per 5 mei 1945 in enkele getroffen gemeenten met 20.000 en meer inwoners

Gemeenten	Aantal Inwoners	Aantal woningen per 31.12.1940	Groep I	%	Groep II	%	I + II	%
Amsterdam	801.004	226.085	4.736	2	490	-	5.226	2
Rotterdam	624.024	145.770	28.232	20	341	-	28.573	20
Den Haag	520.875	157.201	7.831	5	1.477	1	9.308	6
Nijmegen	98.560	20.601	2.500	12	680	3	3.180	15
Arnhem	94.657	23.767	2.373	10	874	4	3.247	14
Enschede	93.676	22.364	1.134	5	66	-	1.200	5
Den Bosch	50.028	10.599	510	5	705	7	1.215	12
Velsen	49.081	13.416	3.708	28	800	6	4.508	34
Hengelo (O)	42.789	10.241	295	3	115	1	410	4
Deventer	41.819	10.820	415	4	571	5	986	9
Venlo	39.957	7.967	693	9	963	12	1.656	21
Rheden	28.263	6.997	180	3	80	1	260	4
Roosendaal	26.896	5.617	149	3	466	9	615	12
Bergen op Zoom	25.841	3.556	25	-	164	5	189	5
Den Helder	25.487	10.387	1.940	19	290	3	2.230	22
Beverwijk	22.358	5.487	29	1	162	3	191	4
Renkum	22.111	5.266	835	16	603	11	1.438	27
Zutphen	21.275	5.656	231	4	965	17	1.196	21
Middelburg	20.062	4.257	1.147	27	2.192	51	3.339	78
Totaal 19 gemeenten	<u>2.648.763</u>	<u>696.354</u>	<u>56.963</u>		<u>12.004</u>		<u>68.967</u>	

(Bron: particulier archief Bosma en Wagenaar)

11.3 *Hoeveelheid vernietigde woningen in een aantal gemeenten*

Gemeenten	Aantal vernielde woningen mei 1940 t/m juni 1945	Gemeenten	Aantal vernielde woningen mei 1940 t/m juni 1945
Amsterdam	3.248	Kesteren	292
Arnhem	3.842	Middelburg	589
Bemmel	366	Monster	309
Breskens	807	Nijmegen	1.890
Castricum	378	Oostburg	374
Deventer	484	Renkum	692
Diemen	442	Roosendaal en Nispen	263
Dordrecht	313	Rotterdam	27.751
Ede	376	Schijndel	314
Eindhoven	516	Sluis	348
Elst	561	Steenbergen en Kruisland	300
Enschede	1.335	Tiel	306
's-Gravenhage	7.662	Velsen	3.415
's-Gravenzande	402	Venlo	699
Groesbeek	554	Vierlingsbeek	282
Groningen	425	Vlissingen	1.318
Haarlem	297	Wageningen	345
Den Helder	1.703	Westkapelle	488
Hengelo	407	Wieringermeer	1.004
Heteren	258	Zandvoort	747
's-Hertogenbosch	770	Zevenbergen	403
Huissen	370	Zutphen	280
Katwijk	635		

(Bron: *Economische en sociale kroniek der oorlogsjaren 1940- 1945*, Utrecht 1947, 269)

11.4 *Enkele zwaar getroffen gemeenten in de provincies ZEELAND en LIMBURG*

Groep I = verwoest of onherstelbare woningen

Groep II = zwaar beschadigde, maar herstelbare woningen

Gemeenten	Groep I	%	Groep II	%	Groepen I+II	%	Aantal woningen per 31.12.1940
Walcheren							
Domburg	109	28	101	25	210	53	422
Koudekerke	104	8	410	32	514	40	1.324
Meliskerke	30	15	125	63	155	78	186
Souburg	220	14	851	53	1.071	67	1.596
Oostkapelle	54	13	211	54	265	67	448
Serooskerke	64	13	251	50	315	63	464
Vlissingen	1.133	17	2.086	32	3.219	49	6.630
Westkapelle	475	68	189	27	664	95	709
West Z-Vlaanderen							
Breskens	800	89	59	6	859	95	899
Oudzand	101	33	146	50	247	83	311
Sluis	350	50	92	24	442	74	639
Aardenburg	150	25	94	16	244	41	621

Gemeenten	Groep I	%	Groep II	%	Groepen I+II	%	Aantal woningen per 31.12.1940
Noord-Limburg							
Mook/Middelaar	232	58	-	-	232	58	442
Meijel	121	24	95	19	216	43	466
Bergen	462	33	-	-	462	33	1.409
Broekhuizen	51	25	-	-	51	25	195
Venray	200	10	849	40	1.049	50	2.078

(Bron: particulier archief Bosma en Wagenaar)

11.5 **Zwaarst beschadigde gemeenten; lijst opgesteld 16 juni 1945**

Zeeland en Noord-Brabant West	Schoondijke	Meliskerke	Zoutelenade
Woensdrecht	Hoofdplaat	Oostkapelle	Oost en West Souburg
Roosendaal	Oostburg	Serooskerke	Ellewoutsdijk
Klundert	Sluis	Veere	Sint Annaland
Standdaarbuiten	Vlissingen	Vrouwenpolder	
Breskens	Grijpskerke	Sint Laurens	
	Aagtekerke	Westkapelle	
Noord-Brabant	Oisterwijk	Nuland Berlicum	
Alphen	Best	Vierlingsbeek	
Terheijden	Schijndel	Vlijmen	
Limburg	Venray	Susteren	
Mook en Middelaar	Meijel	Broekhuizen	
Bergen	Montfoort	Venlo	
Vlodorp			

Niet opgenomen: Schouwen-Duiveland, Land van Heusden en Altena, gemeente Heuden, Empel en Alem

(Bron: archief Militair Gezag: NA 2.13.15 inv.nr. 1080)

11.6 **Overzichten van nog lopende werkzaamheden van de Afdelingen Vaststelling Oorlogsschade en hun buitenbureaus in de periode 1947 - 1948.**

Onder 'schade' werd verstaan: defensieschade, oorlogsgeweldschade en bezettingschade en omvatte de schade vóór 10 mei 1940 als gevolg van een bevel van de bevoegde Nederlandse militaire autoriteiten, alsmede schade als gevolg van oorlogshandelingen, bombardementen, afbraak, ontruiming of inundatie op last van de Duitsers, achteruit van panden die niet onmiddellijk hersteld konden worden (bijvoorbeeld in spergebied) en vernielingen door burgerij, aangericht aan bouwwerken die moesten worden verlaten

Oorlogsschade: alle schade als rechtstreeks gevolg van oorlogsgeweld, van handelingen of maatregelen van de vijand, of van oorlogsomstandigheden, ontstaan aan onroerend goed of aan zodanige roerende goederen die tot een bedrijf behoren of tot het uitoefenen van een beroep dienen, daaronder begrepen: binnenvaartuigen, veren, vaarbaar materiaal, drijvende inrichtingen, alsook door de minister aan te wijzen zeeschepen, dan wel huisraad, voor zoverre die goederen ten tijde van het ontstaan van de schade toebehoorden, het zij aan Nederlanders, Nederlandse onderdanen uit andere hoofde of Nederlandse rechtspersonen en zich bevonden binnen de grenzen van het Koninkrijk

Drie categorieën van intensiteit van oorlogsschade aan panden:

- Groep I verwoest of onherstelbaar beschadigd
- Groep II zwaar beschadigd, maar herstelbaar
- Groep III licht beschadigd; herstelbaar

Groep I		Groep II		Totaal groepen I en II			Groep III		
Aantal	Getax.	Aantal	Getax.	Getax.	Verzonden Grootboekseries	Aantal bezwaarschriften	Aantal	Getax.	Totaal afgewezen
<i>Provinciale directie Friesland *</i>									
219	214	139	138	352	348	33	4.185	4.169	4.169
<i>Provinciale directie Groningen *</i>									
499	493	926	909	1.402	1.199	107	11.177	11.170	8.217
<i>Provinciale directie Drenthe *</i>									
128	128	239	239	367	323	31	3.765	3.755	3.700
<i>Provinciale directie Overijssel *</i>									
314	314	1.048	1.048	1.362	1.301	112	11.695	11.615	11.463
<i>Plaatselijk bureau Enschede</i>									
883	873	567	557	1.430	1.187	69	5.150	5.089	4.666
<i>Plaatselijk bureau Hengelo</i>									
458	453	370	370	823	691	76	3.020	3.005	2.990
<i>Plaatselijk bureau Deventer</i>									
438	438	760	760	1.198	551	58	5.774	5.774	4.984
<i>Provinciale directie Gelderland *</i>									
1.302	1.302	3.145	3.145	4.447	3.2	311	33.131	30.817	21.778
<i>Plaatselijk bureau Zutphen</i>									
316	316	824	824	1.140	1.058	39	3.558	3.558	3.319
<i>Streekbureau over Betuwe - Elst</i>									
1.297	1.295	2.060	2.060	3.355	2.688	169	3.350	3.314	2.004
<i>Streekbureau Veluwezoom – Oost - Arnhem</i>									
2.183	2.168	2.735	2.694	4.862	3.985	504	13.866	13.185	6.364
<i>Streekbureau Veluwezoom – West - Oosterbeek</i>									
803	803	2.168	2.168	2.971	2.365	193	5.122	5.038	2.872
<i>Streekbureau land van Maas en Waal/Rijk van Nijmegen – Groesbeek</i>									
547	370	721	718	1.088	1.000	87	6.342	6.304	3.697
<i>Plaatselijke bureau Nijmegen</i>									
1.325	1.324	1.344	1.249	2.573	1.631	226	8.483	8.459	5.654
<i>Provinciale directie Noord-Holland *</i>									
440	440	721	719	1.159	1.049	92 (excl. Texel)	10.235	10.085	9.331
<i>Streekbureau Noord-Holland – West - Haarlem</i>									
3.062	3.062	520	520	3.582	3.501	1.262*	8.278	8.272	7.493

*voornamelijk door Commissariaat voor oorlogsschade getaxeerde afbraakgevallen

Groep I		Groep II		Totaal groepen I en II			Groep III		
Aantal	Getax.	Aantal	Getax.	Getax.	Verzonden Grootboekseries	Aantal bezwaarschriften	Aantal	Getax.	Totaal afgewezen
<i>Plaatselijk bureau Amsterdam</i>									
848	807	746	720	1.527	1.022	168	1.895	1.882	1.295
<i>Plaatselijk bureau Zandvoort</i>									
0	0	101	101	101	93	1	1.349	1.349	1.314
<i>Plaatselijk bureau Den Helder</i>									
321	321	85	85	406	399	44 (incl. Texel)	3.230	3.221	3.175
<i>Dienst Wederopbouw - Wieringermeer</i>									
106	98	65	65	163	159	18	10	10	9
<i>Provinciale directie Zuid-Holland *</i>									
1.275*	1.130	3.739	3.468	4.598	3.995	203	20.692	19.792	14.118
*bovengenoemd getal is inclusief de aantallen van de districtbureaus Brielle, 's-Gravensande en Katwijk									
<i>Districtsbureau Voorne-Putten/Hoeksewaard, Brielle</i>									
410		507				2.074			
<i>Districtsbureau Rijnmond, Katwijk</i>									
111		144				1.475			
<i>Districtsbureau Westland – 's-Gravensande</i>									
193		940				1.023			
<i>Plaatselijk bureau 's-Gravenhage</i>									
2.766	2.659	2.815	2.504	5.163	2.138	223	12.500	11.338	11.391
<i>Plaatselijk bureau Rotterdam</i>									
530	530	1.634	1.634	2.164	2.112	197	7.690	7.647	6.662
<i>Provinciale directie Utrecht *</i>									
451	451	1.719	1.718	2.169	1.885	120	10.029	9.965	9.005
<i>Streekbureau Neder-Betuwe – Bommelerwaard – Tiel</i>									
1.258	1.251	1.949	1.940	3.191	2.108	250	10.194	10.179	7.192
<i>Provinciale directie Noord-Brabant *</i>									
328	328	497	497	825	782	88	13.448	13.448	22.917*
* in het aantal totaal afgewikkelde groep III-gevallen is Breda inbegrepen									
<i>Provinciale directie subbureau Breda</i>									
508	460	1.618	1.450	1.910	1.795	259	25.910	24.312	zie prov. dir. N-B
<i>Districtsbureau Zevenberg – Zevenbergen</i>									
600	593	487	461	1.054	751	87	3.556	3.544	2.341
<i>Districtsbureau Land van Heusden en Altena – Almkerk</i>									
281	260	441	426	686	440	26	3.259	3.204	3.067

Groep I		Groep II		Totaal groepen I en II			Groep III		
Aantal	Getax.	Aantal	Getax.	Getax.	Verzonden Grootboek-series	Aantal bezwaarschriften	Aantal	Getax.	Totaal afgewezen
<i>Districtsbureau de Langstraat – Vlijmen</i>									
209	203	268	268	471	468	80	3.671	3.671	2.645
<i>Districtsbureau 's-Hertogenbosch – 's-Hertogenbosch</i>									
442	442	844	844	1.286	1.227	360	8.031	7.966	6.304
<i>Districtsbureau Schijndel - Schijndel</i>									
350	340	360	360	700	581	18	3.380	3.325	2.132
<i>Districtsbureau Eindhoven – Eindhoven</i>									
381	381	784	784	1.165	782	117	9.985	9.985	6.815
<i>Districtsbureau Land van Cuyk – Boxmeer</i>									
246	246	428	428	674	666	41	2.950	2.950	1.624
<i>Districtsbureau Deurne – Deurne</i>									
176	135	244	215	350	349	*	2.990	2.290	1.752
*opgenomen in cijfers Eindhoven									
<i>Districtsbureau Roosendaal – Roosendaal</i>									
1.013	981	1.572	1.546	2.527	2.011	147	13.626	13.439	8.933
<hr/>									
<i>Provinciale directie Zeeland *</i>									
392	392	924	751	1.143	727	77	10.144	10.030	5.402
<i>Streekbureau Goerre-Overflakkee - Middelharnis</i>									
35	35	867	863	898	703	22	4.080	4.074	2.503
<i>Streekbureau Walcheren – Middelburg</i>									
1.650	1.583	2.800	2.703	4.286	2,193	248	10.878	10.041	5.227
<i>Streekbureau West-Zeeuwsh-Vlaanderen – Oostburg</i>									
2.167	2.167	1.458	1.456	3.623	2.417	229	3.676	3.676	1.482
<i>Streekbureau Noord-Zeeland – Zierikzee</i>									
378	372	877	763	1.135	643	46	7.441	7.307	4.243
<i>Provinciale directie Limburg *</i>									
367	326	742	697	1.023	719	43	19.372	18.700	7.142
<i>Districtsbureau Gennep – Gennep</i>									
469	343	1.396	1.389	1.732	1.149	63	1.450	1.450	933
<i>Districtsbureau Venray – Venray</i>									
267	255	1.485	1.485	1.740	1.055	6	3.386	3.386	1.654
<i>Districtsbureau Weert – Weert</i>									
110	110	1.075	1.060	1.170	813	30	7.056	6.963	4.889

Groep I		Groep II		Totaal groepen I en II			Groep III		
Aantal	Getax.	Aantal	Getax.	Getax.	Verzonden Grootboek-series	Aantal bezwaarschriften	Aantal	Getax.	Totaal afgewezen

Districtsbureau Roermond – Roermond

478	466	2.156	2.131	2.597	2.095	59	10.686	10.567	5.757
-----	-----	-------	-------	-------	-------	----	--------	--------	-------

Plaatselijk bureau Venlo – Venlo

995	493	1.580	1.580	2.073	1.927	123	3.855	3.801	1.881
-----	-----	-------	-------	-------	-------	-----	-------	-------	-------

(Bron: archief van Financiën - Grootboek Wederopbouw - Nationaal Archief 2.08.65 inventarisnummer 6)

* *Boekje met overzichten van rayonindeling van buitenbureaus voor de Wederopbouw bevindt zich in het Nationaal Archief 2.08.65 inventarisnummer 2.*

12. Stagnerende woningbouw en huisvestingsproblematiek

12.1 Voor de oorlog stond de Volkshuisvesting in Nederland op een hoog peil, onder meer vanwege een goede wettelijke regeling (Woningwet van 1901, later aangevuld en gewijzigd). Tijdens de Duitse bezetting zakke dit peil voortdurend. Al vóór de oorlogshandelingen van mei 1940 werden grote verwoestingen aangericht, die maar voor een deel onmiddellijk konden worden hersteld. Een Duits bouwverbod legde gedurende het grootste deel van de oorlog de aanbouw van huizen stil. Terwijl de jaarlijkse behoefte aan nieuwgebouwde huizen circa 40.000 bedroeg, werden tijdens de bezettingsperiode maar 60.000 huizen bijgebouwd. Het woningtekort werd nog vergroot door vernielingen veroorzaakt door geallieerde bombardementen en de afbraak door de Duitsers bij het bouwen van hun verdedigingslijnes, zoals de *Atlantikwall*, tankgrachten, enzovoort. Bovendien werden bij de bevrijding van het Zuiden van Nederland van vele steden en dorpen grote gedeelten geheel of gedeeltelijk verwoest.

(Bron: *Overzicht der Werkzaamheden van het Militair Gezag gedurende de bijzondere staat van beleg*, z.p. z.j., 577)

12.2 In de periode 1940 - 1945 nam het aantal nieuwbouw woningen in Nederland gestaag af. Van mei 1940 t/m december 1940 kwamen 12.000 woningen gereed

in 1941	16.500
in 1942	8.400
in 1943	3.200

Van januari 1944 tot 1 mei 1945 800

Aanvankelijk was de terugloop in de woningbouw het gevolg van de stijgende kosten van de bouw en de exploitatie van woningen. Later kwam hier nog bij de toenemende schaarste van bouwmaterialen en de voorrang aan bouwwerken voor Duitse installaties.

(Bron: *Economische en Sociale Kroniek der oorlogsjaren 1940-1945*, Utrecht 1947, 268)

12.3 Vóór de oorlog was de behoefte aan nieuw te bouwen woningen ongeveer 65.000 per jaar. Tussen 1940 en 1944 werden echter in totaal slechts 60.000 woningen gebouwd, een zeer gering aantal wanneer de 65.000 beschadigde woningen van dit aantal worden afgetrokken. Een enorm woningtekort moest daarom wel ontstaan. De situatie verergerde nog in 1944-1945 toen nog eens 100.000 woningen werden beschadigd of verwoest. Na de oorlog werd berekend dat er 300.000 nieuwe woningen nodig waren om de achterstand in te halen.

(Bron: *Nederland in de 20ste eeuw. Nederland in de jaren 1940-1945* (Hoogeveen 2004)

12.4 Vóór de oorlog bedroeg de behoefte aan nieuwbouw en vervanging ongeveer 40.000 woningen per jaar. Tussen januari 1940 en 1 augustus 1944 werden echter maar een kleine 60.000 woningen afgeleverd, terwijl er door oorlogsgeweld en afbraak niet minder dan ongeveer 65.000 verloren gingen. Volgens schatting werden na augustus 1944 nog ongeveer 100.000 verwoest. Bij het einde van de oorlog werd de achterstand aan woningen op 300.000 becijferd

(Bron: J.W. Klein, 'Oorlog en Armoede. De Nederlandse materiële verliezen van de Tweede Wereldoorlog' in: *Bericht van de Tweede Wereldoorlog* Band VI, 2738)

12.5 Woningvoorraad vóór de oorlog	2,25 miljoen stuks
Nieuwbouw vóór de oorlog	40.000 stuks per jaar
Verlies aan schade door oorlogsgeweld, evacuatie, e.d.	Circa 180.000 stuks
Nieuwbouw in de oorlog	47.500 stuks
Woning tekort in 1945	Circa 300.000 stuks
Toekomstige woningbehoefte i.v.m. met bevolkingsgroei en vervanging	45.000 stuks per jaar
Bouwprogramma voor de eerste 10 jaar	75.000 stuks per jaar

(Bron: *Duitsche Uitbuiting van Nederland in cijfers en feiten*. Brochure door de Economische Voorlichtingsdienst van het ministerie van Handel en Nijverheid, Den Haag 1945)

13. Industriële schade door leegroof en verwoesting

13.1 *Vernielingen van fabrieken en fabrieksinstallaties*

Tijdens de oorlog haalden de Duitsers uit 4.000 fabrieken de machines weg. Tussen 1944 en 1945 werden meer dan 60.000 machines naar Duitsland afgevoerd
(Bron: *Nederland in de 20ste eeuw. Nederland in de jaren 1940 – 1945*, Hoogeveen 2004)

13.2 *Bedrijfsruimte*

Tijdens de oorlog ging aan bedrijfsruimte ruim 12 miljoen m³ verloren (Bron: NA (VROM) 2.17.03, inventarisnummer 2127)

13.3 *Nederlandse Spoorwegen*

Na de spoorwegstaking in september 1944 voerden de Duitsers veel rollend materieel van de spoorwegen af naar het oosten. Werkplaatsen en magazijnen van de spoorwegen werden gevorderd en afgevoerd. Bovendien braken terugtrekkende Duitsers grote delen van spoorwegennet op. Ook stukken van de bovenleiding, die vanwege het koper nog voor de oorlogsindustrie kon worden ingezet, verdwenen naar Duitsland.

(Bron: V. M. Lansink, *Spoorwegstations: categoriaal onderzoek Wederopbouw 1940-1945*, RDMZ 2004)

13.4 *Havens*

Zie punt 6. *Vaarwegen, sluisen, stuwen en havens*

13.5 *Algemeen*

In 1955 stelde de toenmalige minister van Economische Zaken dat tijdens de oorlog ongeveer 40% van de productieve hulpbronnen verloren was gegaan, tientallen fabrieken en duizenden machines naar Duitsland waren afgevoerd en dat van de totale oppervlakte cultuurgrond bijna 10% was geïnundeerd. Bovendien was meer dan de helft van het autopark verdwenen, een groot deel van het spoorwegennet onbruikbaar als gevolg van het wegvoeren van materieel, rails en elektrische bovenleiding; van de koopvaardijvloot was bijna een derde verloren gegaan.

(Bron: J. Zijlstra, 'Herstel en expansie in de economie' in het Nationaal gedenkboek: *10 jaar vrede*, Amsterdam 1975, 38)

14. Omvang totale oorlogsschade in guldens

14.1 *Naoorlogse becijfering van totale omvang aan oorlogsschade op een waarde van circa 25 miljard gulden*

Voor een deel werd dit bedrag als volgt gespecificeerd:

• Directe oorlogs-, bezettings- en evacuatie schade	5,39 miljard
• Vorderingen en roof	3,64 miljard
• Achterstand in vernieuwing productieapparaat	2,39 miljard
• Nijverheid: verlies aan gebouwen, machines en voorraden	2 miljard
• Handel: verlies aan gebouwen en voorraden	1,80 miljard
• Zeescheepvaart (de helft van de koopvaardij ging verloren)	325 miljoen
• Haveninstallaties	300 miljoen
• Verkeersmiddelen	680 miljoen
• Schade aan wegen en bruggen	100 miljoen
• Land-, tuin- en bosbouw (dit omvat schade door inundaties en aanleg vliegvelden)	825 miljoen
• Huisraad en persoonlijk bezit (hieronder het geconfisqueerde Joods bezit en de roof van 1 miljoen fietsen en 600.000 radiostellen)	1,2 miljard
• Goud, deviezen en kostbaarheden	2,85 miljard
• Woningen en kerkgebouwen (100.000 woningen werden verwoest en 50.000 zwaar beschadigd)	1 miljard

(Vindplaats NIOD, maar originele bron onbekend)

14.2 In 1955 noemde prof.dr. J. Zijlstra, de toenmalige minister van Economische Zaken, eveneens een bedrag van 25 miljard gulden (waardepeil 1945) aan totale oorlogsschade. Daarbij verklaarde hij, zoals in 13.5 reeds gesteld, dat tijdens de oorlog ongeveer 40% van de productieve hulpbronnen verloren was gegaan, tientallen fabrieken en duizenden machines naar Duitsland waren afgevoerd en dat van de totale oppervlakte cultuurgrond bijna 10% was geïnundeerd. Bovendien was meer dan de helft van het autopark verdwenen, een groot deel van het spoorwegnet onbruikbaar als gevolg van het wegvoeren van materieel, rails en elektrische bovenleiding; van de koopvaardijvloot was bijna een derde verloren gegaan. J. Zijlstra, 'Herstel en expansie in de economie' in het Nationaal gedenkboek: *10 jaar vrede* (Amsterdam 1975) 38

14.3 In oktober 1945 stelde de Nederlandse regering op verzoek van Engeland een memorandum op met een voorlopige schatting van de materiële oorlogsschade. Op grond van vooroorlogse prijzen kwam de Nederlandse regering op een totaal bedrag 25.725 miljoen gulden. (In de becijfering werd rekening gehouden met een verminderde productie tengevolge van Duitse maatregelen)
Zie ook: R.A. Damsté en Ch. A. Cocheret (red.), *Herrezen Nederland 1945 – 1945* (Oss 1955), 19

DEEL 2

Overzicht van schade in provincies, regio's, steden en dorpen in Nederland

Oost Souburg 1945 (foto RDMZ)

Classificatie van beschadigde of vernielde objecten

1. = verwoeste of beschadigde panden, waaronder stationsgebouwen
2. = oorlogsschade als gevolg van onderwaterzettingen
3. = vernielde kunstwerken, zoals sluisen, verkeers- en spoorbruggen, vliegvelden en havens
4. = beschadigde of vernielde molens
5. = beschadigde of vernielde monumenten van geschiedenis of kunst, waaronder kerken
6. = literatuurverwijzingen en bronvermeldingen

Veel gebruikte afkortingen

- CBS *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
- OPMG *Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland* (samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)
- *Verslag Landbouw* *Verslag over de landbouw in Nederland over 1942 t/m 1945* (Den Haag 1949)
- VOO *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)
- *Wederopbouw* *Wederopbouw; maandverslag over de wederopbouw* (maandelijks verschenen vanaf november 1940. Exemplaren van *Wederopbouw* te vinden in de Bibliotheek van het ministerie van VROM, Den Haag)
- MG 2852 Archief Militair Gezag 2.13.25 inv.nr. 2852
- MG 1080 Archief Militair Gezag 2.13.25 inv.nr. 1080
- MG 2828 Archief Militair Gezag 2.13.25 inv.nr. 2828
- MG 2820 Archief Militair Gezag 2.23.25 inv.nr. 2820
- KL 1890 – 1906 Archief Koninklijke Landmacht 2.13.45 inv. nrs. 1890 – 1906
- Panden met * zijn Rijksgebouwen van geschiedenis en kunst

Categorieën van oorlogsschade aan panden: groep I verwoest of onherstelbaar beschadigd
“ II zwaar beschadigd, maar herstelbaar
“ III licht beschadigd; herstelbaar

Aagtekerke (Z.) gemeente Mariekerke op Walcheren

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131
2. 98 panden in overstroomd gebied (MG 2852)
- 2a Zie ook punt 2a Walcheren
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Aalburg (NBr.)

5. Hervormde kerk beschadigd door granaattreffers (VOO, 1) Kerktoren lichte schade (VOO, 758)
Wijk en Aalburg: 3. Molen door granaattreffers beschadigd (VOO, 2)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Aalsmeer (NH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131
- 1a Bomkraters en bomschade aan panden, bedrijven en tuinderijen door bombardementen op het nabij gelegen Schiphol.
- 1b Hier was het schijn- of namaakvliegveld van Schiphol gesitueerd. Deze locatie werd herhaaldelijk door de geallieerden gebombardeerd (Zwanenburg)
6. Houten, T.J. van, *Een vrij ernstig geval. Aalsmeer en Aalsmeeders in oorlogstijd* (Van Gruting 2005)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Aalst (Geld.) gemeente Brakel

2. Inundatie b 06.12.1944 – 30.12.1944 (MG 2828)
- 2a Inundatie c. 25.01.1945 – 20.02.1945 (MG 2828)

Aalten (Geld.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131

Aar, Ter (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131

Aardenburg (Z.) West Zeeuws-Vlaanderen

1. Van totaal van 1.074 vooroorlogse woningen 506 vernield (CBS, 249)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131
- 1b Verloren gegaan 506 van de 1.074 woningen (deze schatting zou aan de pessimistische kant zijn geweest O&V4, 327)
- 1c Aantal verwoeste woningen 150 en zwaar beschadigde woningen 94 = 244 totaal (particulier archief Bosma en Wagenaar)
- 1d 150 verwoeste panden, 100 zwaar beschadigd en 160 panden met geringe schade (MG 2852)
2. Door Duitsers in 1944 geïndeerd gebied ten zuidoosten en zuidwesten van Aardenburg met gevolg dat eind april 1944 de grootste delen van de polders Biezen en beoosten Ede en Hoogland en Sint-Kruis blank stonden (Van Hilten, 117)
5. Gebouw Weststraat 399 geheel verwoest en gevelsteen verdwenen (VOO, 10, 757), van gebouw aan Weststraat 352 achtergevel zwaar beschadigd (VOO, 8), gebouw aan Weststraat 354 in 1945 licht beschadigd (VOO, 9), Westpoort enige schade, onder meer als gevolg van voltreffer (VOO, 7)
- 5a Burgerweeshuis door granaattreffer lichte schade (VOO, 3)
- 5b Doopgezinde kerk door granaattreffers licht beschadigd (VOO, 4), Hervormde Sint-Bavokerk zware schade, vooral aan zuidzijde (VOO, 5)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Hilten, D.A. van, *Van capitulatie en capitulatie* (Leiden 1949)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Aarle-Rixtel (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Abbekerk (NH.) gemeente Noorder-Koggenland

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131

Abbenbroek (ZH.) gemeente Bernisse

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131

Abcoude (Utr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131

Achtkarspelen (Fr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131

Achterberg (Utr.) gemeente Rhenen

1. Ruim 40 boerderijen door oorlogshandelingen verwoest (Deijs, 30)
4. Korenmolen door Duitsers opgeblazen (Deijs, 119)
6. Deys, H.P. e.a., *Rhenen bedreigd, bezet, bevrijd: de geschiedenis van vijf jaar oorlogstijd in Rhenen* (Rhenen 1995)

Adorp (Gr.) gemeente Winsum

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131

Aduard (Gr.) gemeente Zuidhorn

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131

Afferden (L.) gemeente Druten

1. Drie kleine boerderijen leden oorlogsschade (*Wederopbouw* Maandverslag november 1940)
5. RK-kerk in 1944 door oorlogshandelingen zwaar getroffen; toren verwoest (VOO, 11, 758) De enige oude toren in ons land die geheel van ijzeroersteen was opgetrokken verwoest (O&V IV, 347) RK-kerk zware schade (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Gennepe)
- 5a Het zeventiende-eeuwse kasteel Bleijenbeek tijdens een geallieerde luchtactie op 22 februari 1945 zwaar beschadigd/verwoest (*Nederlandsche Kasten en Buitenplaatsen*, 178) (Korthals Altes, 308)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Gids voor Nederlandsche Kastelen en Buitenplaatsen (Amsterdam 1966)
Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940 – 1945* (Amsterdam 1984)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Akersloot (NH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131
2. Inundatieschade aan percelen in het gebied behorende tot de Oostwouderpolder 12.05.1940 – 14.06.1940 (KL 1891)
- 2a Idem in het gebied van de Westwouderpolder geïnundeerd, 12.05.1940 – 22.05.1940 (KL 1891)
- 2b Idem in het gebied van het Waterschap de Starnmeer geïnundeerd 12.05.1940 - 30.05.1940 (KL 1897)

Alblasserdam (ZH)

1. Alblasserdam was een van de eerste Nederlandse gemeenten die in mei 1940 door oorlogsgeweld werd getroffen, waarbij de dorpskern in de as werd gelegd. Tijdens een Duits bombardement op 10 mei 1940 werden 160 huizen in het centrum van Alblasserdam verwoest. Hiervan werden 80 herbouwd (*Het Volk*, 3 december 1940) (B&W, 103)

- 1a In meidagen 1940 4 boerderijen verwoest. (*Wederopbouw* Maandverslag november 1940)
- 1b Van het totaal van 1.790 vooroorlogse woningen 209 vernield (CBS, 250)
- 1c Werf *De Noord* na bombardementen in mei 1940 zo goed als verwoest (Ambags, 27)
- 1d In 1943 werden ten behoeve van het schootveld van Duits geschut huizen, inclusief de Sociëteit, aan de Kinderdijk geheel gesloopt. Hetzelfde gebeurde met een aantal huizen aan de Polderstraat (Ambags, 42, 43)
- 1e In de zuurstoffabriek De Alblas werd later vloeibaar zuurstof voor V2's gemaakt. Een geallieerde luchtaanval begin 1945 leverde de zuurstoffabriek zoveel schade op dat de productie van vloeibare zuurstof stagneerde (Ambags, 5)
- 1f Zuurstoffabriek op 22 januari 1945 gebombardeerd en vernield (Zwanenburg deel 2, 524)
- 3. Sluismuren en -deuren in mei 1940 door bominslagen beschadigd. Schade dezelfde zomer hersteld (Ambags, 32)
- 6. Ambags-van Veenendaal, H.C. en C. Verloop, *Alblasserdam bezet en bevrijd: Alblasserdam, 1940-1945* (Alblasserdam 1985)
 Bosma, K en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
 Embden, S.J. van, 'Het herbouwplan voor Alblasserdam', in: *Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedenbouw* nr. 5, 1941, pag. 94-101
 Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
 'Vraagstukken van de wederopbouw', in: *Het Volk*, 3 december 1940
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
 Ringers, J.A., Voordracht op 28 oktober 1940 in Den Haag gehouden voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in samenwerking met het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw
 Ringers, J.A., Rede gehouden op 16 november 1940 te Groningen
 Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de Nederlandse Maatschappij voor Nijverheid en Handel
 Ringers, J.A., Radiorede gehouden op 16 april 1946
 Ringers, J.A., Voordracht gehouden op 14 september 1946 te Rotterdam

Alblasserwaard (ZH.)

- 1. In mei 1940 werden de dijkdorpen Alblasserdam en Bleskensgraaf in de Alblasserwaard door de Duitsers gebombardeerd (B&W, 100)
- 2. Medio april 1944 door Duitsers inundaties gesteld. In februari 1945 werd het peil van de inundaties nog eens verhoogd (Van Hilten 108. Zie ook kaartje op pagina 125 van dit boek)
- 2a Zie punt 2a provincie Zuid-Holland
- 6. Bosma, K en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
 Hilten, D.A. van, *Van capitulatie tot capitulatie* (Leiden 1949)

Alem (Geld.) gemeente Maasdriel

- 1. Van totaal van 253 van vooroorlogse woningen 184 vernield (CBS, 250)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131
- 6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Alkemade (ZH.)

- 1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131
- 2. Voor inundatieschade zie punt 2a provincie Zuid-Holland
- 3. Oude spoorbrug, inmiddels verkeersbrug, over de Oude Wetering, door opblazen geheel vernield. Twee andere bruggen (Meerbrug en Zwanenbrug) beschadigd wegdek door zwaar Duits verkeer) (MG 2820)

Alkmaar (NH.)

- 1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131
 Ringers, J.A., Rede gehouden op 8 oktober 1945 te Alkmaar.

Almelo (O.)

- 1. Beschadigd door bombardementen (B&W, 447). Bombardementen op 6 oktober 1942 op spooreplacement, op 16 oktober 1942 op Brugstraat en Boddestraat, op 24 september 1944 op Eilandstraat en op 3

- februari 1945 op Poulinkstraat Riet' (Nederlandse Brandweer Documentatie Centrum; overzichten groot-schalige ongevallen in Nederland (aangevuld met gegevens over Almelo)
- 1a Op 19 februari een V1 vroegtijdig neergestort op Boerderij Vreemand. Schade Planthofsweg door neergestorte V1 op 20 februari 1945. Op 19 maart 1945 een V1 neergekomen op 'De Riet' (Idem)
- 1b Van totaal van 9.000 vooroorlogse woningen 102 vernield (CBS, 250)
- 1c 87 panden vernield en 3.023 beschadigd (O&V4, 330)
- 1d Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131
- 1e Station gebombardeerd op 24 oktober 1944 (Nederlandse Brandweer Documentatie Centrum; overzichten grootschalige ongevallen in Nederland (aangevuld met gegevens over Almelo)
3. Dertien bruggen beschadigd of vernield (MG 2820)
- 3a Drie bruggen vernield (O&V4, 330)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
 Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Almen (Geld.) gemeente Gorssel

5. Hervormde kerk lichte schade (VOO, 12)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Almkerk en de Werken (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad in **Almkerk** tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
 Volgens CBS-overzicht woningvoorraad in **de Werken** tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131
 Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van De Werkensche Boezem behorende tot het Waterschap Het Nieuweland van Altena: 3.04.1940 – 19.05.1940 (KL 1890)
- 2a Idem in het gebied van de polder De Nieuwe Uppel behorende tot het Waterschap Het Nieuweland van Altena: 15.04.1940 – 01.06.1940 (KL 1890)
- 2b Idem in het gebied van de Boezem van de drie polders behorende tot het Waterschap van Het Nieuweland van Altena: 11.05.1940 – 18.05.1940 (KL 1890)
- 2c Idem in het gebied van de polder de Nieuwe Doorn behorende tot het Waterschap van het Nieuweland van Altena: 15.04.1940- 04.06.1940 (1890)
- 2d Idem in het gebied van de Boezem van den Oude Doorn behorende tot het Waterschap De Oude Doorn: 05.04.1940 – circa 18.06.1940 (KL 1891)
- 2e Idem in het gebied van de polder De Hooge Oude Doorn behorende tot het Waterschap De Oude Doorn: circa 15.04.1940 – 19.06.1940 (KL 1891)
- 2f Idem in het gebied van de polder Uppel & Zandwijk behorende tot de het Waterschappen Uppel en Zandwijk :15.04.1940 – 11.06.1940 (KL 1891)
- 2g Idem in het gebied van de polder De Nieuwe Uppel behorende tot het Waterschap Het Nieuwland van Altena: 15.04.1940 - 12.05.1940 (KL 1905)
- 2h Idem in het gebied van de Sleeuwijkse Boezem behorende tot het Waterschap Het Oudland van Altena:
 1. 18.11.1939 – 3.12.1939
 2. 20.04.1940 – 23.05.1940 (KL 1893)
- 2i Idem in het gebied van de Zevenbansche Boezem behorende tot het Waterschap Het Oudland van Altena:
 1. 18.11.1939 – 3.12.1939
 2. 20.04.1940 – 23.05.1940 (KL 1893)
- 2j Idem in het gebied van de Gantelboezem behorende tot het Waterschap Het Oudland van Altena:
 1. 18.11.1939 – 3.12.1939
 2. 20.04.1940 – 23.05.1940 (KL 1893)
- 2k Idem in het gebied van de polder Honswijk (op grondgebied van Almkerk, De Werken, Rijswijk en Woudrichem): 15.04.1940 – 13.06.1940 (KL 1893)
5. Toren van Hervormde kerk te **Almkerk** verwoest door opblazen; kerk ernstige schade (VOO, 13, 758)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Alphen aan den Rijn (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131

Alphen en Riel (NBr.) zie ook Riel

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 120 woningen licht beschadigd; 500 zwaar beschadigd of verwoest
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131
5. Na opblazen door de Duitsers bovenstuk toren van RK-kerk zware schade
Kerk zware schade onder meer door granaatinslag (VOO, 14, 758)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Amerongen (Utr.)

1. In meidagen 1940 31 boerderijen verwoest. (*Wederopbouw* Maandverslag november 1940)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131
2. Drie bruggen vernield: de Rode Haan en Heuvelse Steeg en brug in Edische weg, alle drie bruggen over de Broeksloot of Griff (MG 2820)
5. Hervormde kerk lichte schade aan torenspits in 1940 (VOO, 15, 758)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Amersfoort (Utr.)

1. Van totaal van 11.661 vooroorlogse woningen 129 vernield (CBS, 250)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131
- 1b Luchtaanvallen op spoorwagons en emplacement. Ook bommen neergekomen in Paulus Buyslaan en in het Soesterkwartier (Korthals Altes, 279) Ook geallieerde luchtaanvallen uitgevoerd op spoorlijnen bij Amersfoort (Zwanenburg)
2. Inundaties gesteld in november 1939 (De Jong II, 395)
3. Gemeentelijke bruggen vernield. Bisschopsweg, Randenbroekerweg, Kopermolen (Stoutenburg), bovendien nog 3 provinciale bruggen en één rijksbrug vernield (MG 2820)
5. O.L. Vrouwentoren beschadigd (VOO, 16, 758)
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.) *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog II* (Den Haag 1969)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940 – 1945* (Amsterdam 1984)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41(1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)
Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel

Ammerzoden (Geld.)

1. Van totaal van 575 vooroorlogse woningen 156 vernield (CBS. 1946)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131
2. Inundatie c. 25.01.1945 – 20.02.1945 (MG 2828)
5. Kasteel Ammersoyen in 1944-1945 zware schade www.kastelengelderland.nl
- 5a Hervormde kerk met toren door beschieting lichte schade (VOO, 18, 758) (OPMG)
- 5b RK-kerk vernield en afgebroken (OPMG)
- 5c Schade aan daken en torens van kasteelklooster (VOO, 17, 751) (OPMG)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland (samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Amstenrade (L.) gemeente Schinnen

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131
5. Schade aan vleugel van kasteel Amstenrade (VOO, 19)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Amsterdam (NH.)

1. Van totaal van 224.085 vooroorlogse woningen 3.248 vernield (CBS, 250)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131
- 1b Aantal woningen verwoest 3.248 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1c In totaal gingen 4.147 woningen verloren. Door bombardementen en overige oorlogshandelingen werden 248 woningen vernield. Op last van de Duitsers werden er nog eens 204 gesloopt. Door de burgerij werden 2.854 woningen geheel gesloopt en 844 door wegbreking van al het houtwerk zodanig ontmanteld dat die onherstelbaar bleken. Amsterdammers hebben zelf dus 3.698 woningen voor goed onbruikbaar gemaakt. Houtroof vond voornamelijk vanuit woningen waaruit joodse bewoners waren verdreven. (O&V4, 324, 325)
- 1d Aantal verwoeste woningen 4.736 en aantal zwaar beschadigde woningen 490 = 5.226 totaal (particulier archief Bosma en Wagenaar)
- 1e Tussen 7 en 12 oktober 1940 diverse geallieerde luchtaanvallen op Amsterdam Zuid, Oost, Noord en Tuindorp Oostzaan (Nederlandse Brandweer Documentatie Centrum; overzichten grootschalige ongevallen in Nederland)
- 1f Door neergestort vliegtuig in de Spaarndammerbuurt raakten de pastorie van de Magdalenakerk en andere huizen verwoest. (Vermelding in *Maandrapport over de stand van de Wederopbouw in maart 1944*, VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 5889)
- 1g **Amsterdam-Zuid:** Britse luchtaanval van 26 november 1944 op het SD-hoofdkwartier gevestigd in twee schoolgebouwen aan de Euterpestraat (nu Gerrit van der Veenstraat) (O&V4, 307) Volgens de Amsterdamse luchtbescherming werden bij die luchtaanval 40 huizen vernield (Zwanenburg deel 2, 458) Zowel op hoek Euterpestraat en Memlinckstraat als aan de zuidkant van de Euterpestraat en in de Anthonie van Dyckstraat sloegen bommen in en raakten huizen beschadigd. (Korthals Altes, 270)
- 1h **Amsterdam-Noord:** beschadigde olietanks door bombardement in mei 1940. (*Nederland in de 20ste eeuw. Nederland in de jaren 1940-1945*, Hoogeveen 2004)
- 1i **Amsterdam-Noord:** geallieerde luchtaanvallen op Fokkerfabrieken in juli 1943, waarbij Sint-Ritakerk aan het Hagendoornplein door een bom werd getroffen. In wijde omgeving van de Bloemenbuurt, Van der Pekstraat en het Mosveld waren schrikbeeld van verwoesting. Niet minder dan 130 panden werden verwoest (Korthals Altes, 167, 168)
- 1j Lijst bommeldingen en meldingen van andere oorlogsincidenten in de Tweede Wereldoorlog.
<http://gemeentearchief.amsterdam.nl/archieven/bommeldingen.pdf>
2. In mei 1940 werden polders ten noorden en ten oosten van Amsterdam geïnundeerd
- 2a Inundatietieschade aan percelen gelegen in het gebied van de Diempolder ten noordoosten van het Merwedekanaal: 13.05.1940 – 17.05.1940 (KL 1898)
- 2b Idem in het gebied van het Boezemland rond het Nieuwe Diep: 13.05.1940 – 16.05.1940 (KL 1898)
- 2c Idem in het gebied van de Diemer Buitendijkse polder: 12.05.1940 – 23.05.1940 (KL 1898)
3. Aantal stadsbruggen door Duitsers of het publiek gesloopt (MG 2820)
- 3a Vernieling door Duitsers van Amsterdamse haveninstallaties in septemberdagen 1944 (De Jong Xa, 423)
- 3b Van de 256 stukgoedkranen op de wal die Amsterdam in 1940 bezat, lieten de Duitsers in 1944 slechts 86 onbeschadigd. De meeste kranen vielen door opblazing om en maakten vele kilometers kade onbruikbaar. Kraanbanen en kraanrails ondergingen in 1944 hetzelfde lot, evenals 12 grote stukgoedtransporteurs, 4 graanelevatoren en 23 drijvende kranen (O&V4, 333)
- 3c Versperring van de havenmond bij IJmuiden om de toegang tot de haven van Amsterdam af te sluiten (Waalewijn, 184) zie ook **IJmuiden**
5. Door bomscherven in 1940 schade aan Blauwburgwal 20-22 (VOO, 20)
- 5a Grote of Hoofdsynagoge vernielingen aan interieur (VOO, 21)
- 5b Nieuwe Synagoge waterschade aan voorgevel en plafonds. Inwendige schade (VOO, 22)
- 5c Voorgevel van het gebouw aan Singel 548 (Vrijwillige Burgerwacht) zwaar beschadigd en afgebroken (VOO, 23, 756)
- 5d Mislukt bombardement op spoorweg naast Artis waardoor een aantal Britse brandbommen op diergaarde terecht kwam. (Verzetsmuseum, Amsterdam)

6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
 Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
 Damsté, R.A. en Ch. A. Cocheret (red.), *Herrezen Nederland 1945-1955* (Oss 1955)
 Jansen, B., 'De haven van Amsterdam, vernielingen en herstel', in: *Weg en Waterbouw* (januari/februari 1946)
 Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
 Waalewijn, A., *Achter de bres. Rijkswaterstaat in oorlogstijd* (Den Haag 1990)
 Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Nederland in de 20ste eeuw. Nederland in de jaren 1940-1945 (Hoogeveen 2004)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)

Andel (NBr.) gemeente Woudrichem

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Andelst (Geld.) gemeente Valburg

2. Inundatie b. 06.12.1944 – 15.03.1945 (MG 2828)

Andijk (NH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131

Angeren (Geld.) gemeente Bemmelen

2. Inundatie b. 06.12.1944 – 15.03.1945 (MG 2828)

Angerlo (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131
5. Huis te Lathum door oorlogshandelingen zware schade (VOO, 24, 297) (OMPG)
- 5a Huis Bingerden door brand verwoest (VOO, 25, 74, 751) (OMPG)
- 5b Toren van Hervormde kerk opblazen en geheel verwoest (VOO, 26, 758) (OMPG)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland
 (samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Anloo (Dr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131

Anna Paulowna (NH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131

Apeldoorn (Geld.)

1. Van totaal van 18.476 vooroorlogse woningen 150 vernield (CBS, 250)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131
5. Paleis Het Loo, waarvan de noordelijke vleugel in gebruik bij de SS, bezettingschade (OMPG)
6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland
 samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Appeltern (Geld.) gemeente West Maas en Waal

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131
- 1b Oorlogsschade www.westmaasenwaal.nl/ Magazijnarchief Appeltern 1810-1983, plank 895/3 nr. 174 2.07.351.53 betr. oorlogsschade
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Altforst (Kad. Gem. Appeltern): 01.11.1939 – 01.06.1940 (KL 1893)
- 2a Idem het gebied van de polder Altforst: november 1939 – 15.05.1940 (KL 1894)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Appingedam (Gr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131
2. Inundaties door Duitsers 1944-1945 van gebied tussen Damsterdiep en Eemskanaal. Geïndeerd Garreweer, Opwierde (Hoek)
- 2a Zie ook punt 1b provincie Groningen
5. Hervormde kerk schade door voltrefter in de kap boven het koor en aanzienlijke panschade. Lichte schade aan de toren (VOO, 27, 758)
- 5a Stadhuis geringe schade (VOO, 28)
- 5b Panden Solwerderstraat 3,4, 12, 14, 14a, 15, 19 en 4 lichte schade op aan betrapingen, vensters, enzovoort (VOO, 29)
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Hoek, J.R., *Inundatie 1944-1945 in woord en beeld. Overstromingen in de gemeenten Delfzijl, Appingedam, Loppersum, Ten Boer en Slochteren* (Bedum 1985)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Arcen en Velden (L.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131
5. RK-kerk geheel verwoest (VOO, 756)
- 5a RK-kerken in **Arcen én Velden** verwoest (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Venlo)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Arkel (ZH.) gemeente Giessenlanden

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131

Arnemuiden (Z.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 4 verwoeste panden, 200 zwaar beschadigd en 256 met geringe schade (MG 2852)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Arnhem (Geld.)

- Vooraf bekend om de Slag om Arnhem in september 1944. Na een geallieerde Luchtlandingsoperatie, die tot doel had de bruggen over de Maas te veroveren, boden Duitsers heftig verzet en slaagden erin de geallieerde opmars te stagneren. Na evacuatie van de bevolking werd de stad geplunderd en ging in vlammen op.
1. Oorlogsschade in meidagen 1940 vooral veroorzaakt door springen van de Rijnbrug, granaatvuur en bomaanvallen (*Wederopbouw* Maandverslag december 1940)
  - 1a Arnhem op 22 februari 1944 bij vergissing gebombardeerd door Amerikaanse luchtmacht. Vijftig woningen verwoest en circa 70 zwaar beschadigd. (Nota voor dr. Ringers van 3 april 1944 in VROM-archief 2.17.03 inv. nr. 5887)
  - 1b Bij bombardement van 22 februari 1944 leed de gasfabriek ernstige schade, waarbij de ovens werden

- vernield (Vermelding in *Maandrapport over de stand van de Wederopbouw in maart 1944*, VROM-archief inv.nr. 5889)
- 1c Op 22 februari 1944 werd een veertigtal woningen verwoest. (*Wederopbouw* Maandverslag februari 1944)
- 1d Als gevolg van de Slag om Arnhem, van 17 tot 20 september 1944, en gevechtshandelingen op 12 april 1945 werden grote verwoestingen aangericht Ook vernielingen door brandstichting door Duitsers. Er vonden ook plunderingen plaats. (O&V4, 325)
- 1e Op 10 april 1945 vond een luchtaanval plaats op de kweekschool-internaat Klarenbeek tussen de Kartuizerstraat en de Huygenslaan. In het gebouw was een Duits hoofdkwartier gevestigd. Behalve het doel werden 3 naburige huizen verwoest (Korthals Altes, 313)
- 1f Van totaal van 23.700 vooroorlogse woningen 3.842 vernield (CBS, 1946)
- 1g Van de ruim 26.000 panden waren er na de oorlog 3.518 verwoest, 978 zwaar beschadigd, 21.492 licht beschadigd en slechts 156 hebben het einde van de oorlog doorstaan (Roelofs en Wagenaar in: B & W, 373)
- 1h Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2131/2132
- 1i Definitieve telling van het aantal in de gemeente Arnhem verwoeste, zwaar, licht en niet beschadigde woningen, bedrijven, enzovoort

Arnhem	Woningen	Bedrijven	Bakkerijen	Kerken	Scholen	Kantoren	Boerderijen	Openbare gebouwen	Ziekenhuizen + Sanatoria	Totaal
Verwoest	2.559	627	16	7	21	38	10	44	13	3.335
Zwaar Beschad.	948	74	-	3	10	5	2	4	1	1.047
Licht. Beschad.	19.853	2.497	69	18	72	153	29	49	27	22.767
Niet Beschad.	145	72	1	1	-	-	2	-	-	221
Totaal	23.505	3.270	86	29	103	196	43	97	41	27.370

(Bron: Roelofs, 12. Zie ook Roelofs pagina's 89 – 92 voor een overzicht van zwaar beschadigde, onherstelbare panden per straat)

- 1j Aantal verwoeste woningen 3.842 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1k Aantal verwoeste woningen 2.373; aantal zwaar beschadigde woningen 874 = 3.247
- 1l Stationsgebouw van Arnhem vrijwel geheel verwoest (V.M. Lansink, *Spoorwegstations: categoriaal onderzoek wederopbouw 1940 – 1945*, RDMZ 2004, pag. 15)
3. Rijnbrug op 10 mei 1940 door Nederlanders opgeblazen (De Jong III, 98)
- 3a Laatste restanten van Rijnbrug door Duitsers vernield in februari 1945 (Roelofs, 13)
- 3b Dagboek aantekening van 12 oktober 1945 dat de brug bij Arnhem door geallieerden was vernield (*Oorlogsdagboek Mees*, 525)
- 3c Spoorbrug Johan de Wittlaan/Oude Zevenaarseweg vernield (Roelofs 49)
- 3d Viaduct aan de Vosdijk vernield (Roelofs 43)
5. **Openbare gebouwen**
 Ambtswoning van de Cvdk * op de Markt uitgebrand, neergestort en geheel verwoest (VOO, 748)
 Stadhuis aan de Markt lichte schade (OMPG)
 Paleis van Justitie uitgebrand (OMPG) (O&V4, 343)
 Gebouw Waag totaal uitgebrand; binnen- en buitenmuren grotendeels intact (OMPG) (O&V4, 343)
 Centraal gebouw (kerk van Sint-Catharinagasthuis) totaal uitgebrand en onherstelbaar (OMPG)
 Slechts lichte schade aan Openbare Bibliotheek (OMPG)

- 5a **Kerkelijke gebouwen**
 Romp van de Grote of Sint-Eusebiuskerk in 1944 zwaar beschadigd en de toren merendeels in puin geschoten (OMPG) (VOO, 38) Inmiddels gerestaureerd en gereconstrueerd
 Kapel van Sint-Catherinagasthuis geheel uitgebrand (VOO, 33, 756)
 Waalse kerk ernstige schade; buitenmuren nog aanwezig (OMPG)
 Sint-Walburgskerk uitgebrand; buitenmuren nog aanwezig, inwendig gedeeltelijk verwoest, twee kolommen van het schip ingestort (OMPG); daken en stucgewelven bijna geheel verdwenen (VOO, 39)
- 5b **Gebouwen van liefdadigheid**
 RK Bestedelingenhuis *Insula Dei* uitgebrand en ingestort (OMPG)
- 5c **Particuliere gebouwen**
 Brandschade aan panden Bakkerstraat 4 en 5, Bolkstoren (geheel uitgebrand), Oeverstraat 74 en 76, Pastoorstraat 18, Sabelspoot (VOO, 31-37)
 Gebouw aan Sint-Walburgplein 10 uitgebrand, muren nog aanwezig; onherstelbaar (OMPG) (VOO, 40)
 Gebouw van de Inspectie der Directe belastingen* aan de Markt 1 geheel verwoest (VOO, 748)
 Overige verwoestingen aan panden in Turfstraat 3, Bakkerstraat 31, Grote Markt 7 (OMPG),
 Panden Oeverstraat 76, Onderlangs 6-8, Koningstraat 37 en Zypendaal door brand geheel of gedeeltelijk verwoest (OMPG)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
 Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
 Damsté, R.A. en Ch. A. Cocheret (red.) *Herrezen Nederland 1945-1955* (Oss 1955)
 Frequin, L. e.a., *Arnhem's Kruisweg* (Amsterdam 1946)
 Iddekinge, P.R.A. van, *Arnhem 44/45, evacuatie, verwoesting, plundering, bevrijding, terugkeer* (Arnhem 1981)
 Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog II* (Den Haag 1969)
 Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
 Lansink, V.M., *Spoorwegstations: categoriaal onderzoek wederopbouw 1940 – 1945* (RDMZ 2004)
 Mees, H. *Mijn Oorlogsdagboek 10 mei 1940 – 8 mei 1945* (Rotterdam/Antwerpen 1947)
 Roelofs, B., *Vernieling en vernieuwing: de wederopbouw van Arnhem 1945-1964* (Utrecht 1995)
 Tobia, B., *Rapport over de oorlogsvernielingen en de herstellingen Eusebius of Grote Kerk Arnhem; midden 1945 tot eind 1961* (z.p. z.j.)
 Verhoeff, W. en P. Vroemen, *Arnhem voorjaar 1945: wandelen door een verlaten stad* (Arnhem)
 Vroemen, L.P.J. *Operatie Market Garden II* (Zaltbommel 1990)
 Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
 Ringers, J.A., Rede gehouden op 8 oktober 1945 te Alkmaar.
 Ringers, J.A., Voordracht gehouden op 14 september 1946 te Rotterdam

Asch (Geld.) gemeente Buren

1. Inundatie c.12.1944.-03.1945 (MG 2828)

Asperen (Geld.) gemeente Lingewaal. Voor inundaties meidagen 1940 zie Herwijnen (Geld.)

2. Inundatie c/a 15.03.1945 – 15.06.1945 (MG 2828)

Assen (Dr.)

1. 19 vernielde huizen (O&V4, 330)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
- 1b Zie punt 1b provincie Drenthe
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
 Gras, H. (red.), *Geschiedenis van Assen* (Assen 2000)
 Gras, H. (red.), *Rond Hunze en Hondsrug: Geschiedenis van Odoorn* (Odoorn z.j.)
 Wiel, H. van der, *Assen '40-'45: Oorlog en Bevrijding* (Assen 1995)

Asten (NB)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Avereest (O.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Avezaten (Geld.) zie ook Drumpt

2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Kapel- en Kerk- Avezaath (Kad. Gem. Avezaten): medio november 1939 – eind mei 1940 (KL 1896)

Axel (Z.)

1. In oktober 1941 werd een 5-tal woningen door bominslag vernield Op 22 december 1942 raakte woning aan de Kanaalkade door neerstortend vliegtuig beschadigd (*Wederopbouw* Maandverslag februari 1943)
2. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 50 verwoeste panden, 90 zwaar beschadigd en 180 met geringe schade (MG 2852)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
4. Drie molens met oorlogsschade (VOO, 749)
5. Van het pand aan Noordstraat B 85 het gevelfragment verdwenen (VOO, 43)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Baanhoek (ZH.)

3. Spoorbrug over de Nieuwe Merwede op 14 mei 1940 opgeblazen en onherstelbaar vernield (Foest, 3)
- 3a In 1945 vernielden de Duitsers de Schalkwijkse spoorbrug en twee van de vier bruggen met hooggelegen rijvloer (Foest, 52)
6. Foest, A.H., *De lotgevallen van de spoorwegbruggen over onze groote rivieren in de zes jaren, welke na den 9en mei zijn verstreken* (Utrecht 1946)

Baaksem (L.)

5. RK-kerk geheel verwoest en kerktoren grotendeels verwoest (VOO, 440, 758)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Baarland (Z.) gemeente Borsele

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 9 verwoeste panden, 30 zwaar beschadigd en 60 met geringe schade (MG 2852)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Baarle-Nassau (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Baarlo (L.) gemeente Maasbree

4. Molen in 1944 als gevolg van oorlogsgeweld vernield (*Nederlandse Molens*)
6. Lambalgen, L. van, *Nederlandse Molens in oude ansichten* (Zaltbommel 1970)

Baarn (Utr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
3. Slaagse brug over Zeldertse Wetering door opblazen vernield, Eembrug beschadigd (MG 2820)

Baexem (L.) gemeente Heythuisen

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
5. RK-kerk ernstig beschadigd (Kemp, 94) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Weert)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Baflo (Gr.) gemeente Winsum

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Bakel en Milheeze (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad in **Bakel** tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): in Bakel 50 woningen licht beschadigd; 13 zwaar beschadigd of verwoest
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Balk (Fr.) gemeente Gaasterlân-Sleat

6. Kampen, L. van, e. a., *Friesland 1940-1945* (Drachten 1989)

Barneveld (Geld.)

1. Verspreide verwoestingen tijdens strijd om de Grebbelinie (B&W, 108)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
5. Kasteel de Schaffelaar veel bezettingschade (VOO, 751)
6. Bosma, K en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)

Barradeel (NH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Barsingerhorn (Utr.) gemeente Woerden

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Batenburg (Geld.) gemeente Wijchen

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Batenburg behorende tot kadastrale gemeente Batenburg
  1. 15.11.1939 – 7.12.1939 – 10.05.1940
  2. 10.05.1940 – 20.05.1940 (KL 1894)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Bathmen (O.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
3. De Veerbrug over de Schipbeek totaal vernield (MG 2820)

Bedum (Gr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Beegden (L.) gemeente Heel

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
5. RK-kerk en toren zware schade (VOO, 46, 758) RK-kerk geheel verwoest (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Roermond)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Beek (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
5. Hervormde kerk schade aan dakbedekking (VOO, 47)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Beek (L.)

1. Door luchtaanval op 5 oktober 1942 werden vernield : 12 woningen en 11 boerderijen. Zwaar beschadigd
30 panden. (*Wederopbouw* Maandverslag januari 1943)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Beek en Donk (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Beemster (NH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
3. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de Bovenpolder behorende tot de Beemster (Secties C, D, E, F, G) 12.05.1940 – 25.05.1940 (KL 1900)
- 2a Idem in het gebied van de Middenpolder (Sectie H) 12.05.1940 – 25.05.1940 (KL 1901)
- 2b Idem in het gebied van de Bovenpolder (verschillende secties) 12.05.1940 – 25.05.1940 (KL 1906)

Beers (NBr.) gemeente Cuyk

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Beerta (Gr.) gemeente Reiderland

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Beesd (Geld.) gemeente Geldermalsen

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Acquoy behorende tot de Buitenpolder Acquoy: 15.04.1940 – 3.06.1940 (KL 1905)
- 2a Idem in het gebied van de polder De Geeren: 15.04.1940 – 04.06.1940 (KL 1905)
- 2b Idem in het gebied van de polder Rhenoy (Zuid) behorende tot de Buitenpolder Rhenoy
  1. 10.11.1939 – 24.12.1939
  2. 09.04.1940 – 08.06.1940 (KL 1905)
- 2c Idem in het gebied van de polder Rhenoy (Noord) behorende tot de Buitenpolder Rhenoy
  1. 10.11.1939 – 24.12.1939
  2. 09.04.1940 – 08.06.1940 (KL 1905)
- 2d Idem in hoger gelegen gebied van de polder Beesd, Het Beesdsche Hooge Veld:
  1. 19.11.1939 – 01.03.1940
  2. 15.04.1940 – 24.05.1940Met aantekening dat alle panden gedurende eerste inundatieperiode onder water hebben gestaan (KL 1905)
- 2e Idem in het gebied van de polder Beesd, ook wel 'Het Beesdsche Lage Veld':
  1. 19.11.1939 – 01.03.1940
  2. 15.04.1940 – 24.05.1940Met aantekening dat gedurende eerste inundatieperiode alle panden onder water hebben gestaan. (KL 1905)
- 2f Idem in het gebied van het Zuidwesten hoger deel van de polder Mariënwaard behorende tot de

- Buitenpolder Mariënwaard:
1. 22.11.1939 – 01.04.1940
  2. 15.04.1940 – 20.05.1940 (KL 1892)
- 2g Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Mariënwaard behorende tot de Buitenpolder Mariënwaard
- 1 22.11.1939 – 01.04.1940
  3. circa 15.04.1940 – 20.05.1940 (KL 1892)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Beesd en Herwijnen (Geld.)

2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van het Winterbed van de rivier de Linge boven de Asperse sluizen onder de gemeenten Beesd en Herwijnen:
  1. 10.11.1939 – 24.12.1939
  2. 14.01.1940 – 31.01.1940
  3. 10.04.1940 – 31.1.1940 (KL 1892)

Beesel (L.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Beetgumermolen (Fr.) gemeente Menaldumadeel

6. Kampen, L. van, e.a., *Friesland 1940-1945* (Drachten 1989)

Beilen (Dr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Belfeld (L.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
- 1b Door bominslag op 10 maart 1944 werd één huis beschadigd en liep een aantal huizen glasschade op (Vermelding op staat van gemeenten die in maart 1944 door oorlogsgeweld werden getroffen, VROM-archief 2.17.03 inv.nr 5889)
5. RK-kerk verwoest (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Venlo)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
- Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Bellingwolde (Gr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
- 1a Op 25 juni 1943 bommen neergekomen in Bellingwolde waardoor 10 huizen werden vernield, 100 beschadigd en ook het gemeentehuis, postkantoor en twee scholen schade opliepen (Zwanenburg)
6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Bemelen (L.) gemeente Margraten

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Bemmel (Geld.)

1. Van totaal van 1.441 vooroorlogse woningen 366 vernield (CBS, 249)
- 1a 366 woningen verloren gegaan (O&V4, 328)
- 1b Aantal woningen verwoest 366 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1c Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
2. Inundaties b. 06.12.1944 - 15.03.1945 (MG 2828)
5. Lichte schade aan toren en Hervormde kerk (VOO, 48, 758)
- 5a Huis Doornik geheel uitgebrand (VOO, 751)
- 5b De Hoog zware schade en onherstelbaar (VOO, 751)
- 5c De Kinkelenburg zware schade (*Historisch Reisboek*, 106)

6. Blankenberg, H. en K. Taselaar, *Historisch Reisboek voor Nederland* (Bussum 1983)
 Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Bennebroek (NH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Bennekom (Geld.)

1. Op 23 maart 1945 werd een gebouw waarin een Duits hoofdkwartier door de geallieerde luchtmacht verwoest (Zwanenburg deel 2, 599)
5. Boerderij Boekeloo aan Achterstraat oorlogsschade (zie naoorlogs verzoek aan Rijksinspectie kunstbescherming voor tegemoetkoming kosten noodherstel)
6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.j. z.p.)

Bergambacht (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Bergen (NH.)

6. Vliegveld Bergen (ook een lanceerplaats van V1's) meermalen gebombardeerd
 Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
 Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Bergen (L.)

1. Van totaal van 1.400 vooroorlogse woningen 190 vernield (CBS, 250)
- 1a Totaal aantal verwoeste woningen 462 (particulier archief Bosma en Wagenaar)
- 1c Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
5. Oude toren zware schade door oorlogshandelingen (VOO, 50, 758)
- 5a RK-kerk zware schade (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Gennep)
6. Inventaris Archief van de Stichting 'Herstel Limburg 1945' (Rijksarchief Maastricht)
 Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Bergen op Zoom (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 1500 woningen licht beschadigd; 250 zwaar beschadigd of verwoest
- 1b Aantal verwoeste woningen 25 en aantal zwaar beschadigde woningen 164 = 189 totaal (particulier archief Bosma en Wagenaar)
- 1c Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
5. Voormalig Gasthuis verwoest (VOO, 55, 756)
- 5a Markiezenhof beschadigd (VOO, 52)
- 5b Hervormde kerk en toren onder meer door vultreffer beschadigd (VOO, 53, 758)
- 5c O.L. Vrouwe- of Gevangenpoort op 28 oktober 1944 door artillerievuur beschadigd (VOO, 54)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Bergeijk (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 50 woningen licht beschadigd; 12 zwaar beschadigd of verwoest.
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Bergh (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
5. Muurtoren in de Walstraat licht getroffen (VOO, 57)
- 5a Hervormde kerk door enige voltreffers beschadigd (VOO, 58)
- 5b Gat in de voorgevel van het *Oud Molenaarshuis* (VOO, 59)
- 5c Door voltreffers twee gaten in de toren en een gat in het dak van het stadhuis (VOO, 60)
- 5d Oude Munt schade (OMPG)
- 5e *Huis Bergh* schade (VOO, 56)
De Boetselaersborch zware schade (VOO, 49, 751) (OMPG)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Bergharen (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
1. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de Leursche polder (Kad. Gem. Hernen):
01.11.1939 – 15.05.1940 (KL 1893)
- 2a Idem in het gebied van de Hernensche polder: 01.11.1939 – 15.05.1940 (KL 1893)
- 2b Idem in het gebied van de gemeente Bergharen (Kad. Gem. Hernen)
01.11.1939 - 15.05.1940 (KL 1893)
- 2c Idem in het gebied van de polder Bergharen: 01.11.1939 – 15.05.1940 (KL 1893)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Berghem (NBr.) gemeente Oss

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Bergschenhoek (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Bergum (Fr.) gemeente Tietjerksteradeel

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Berkel-Enschot (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
- 6 *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Berkel en Rodenrijs (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Berkhout (NH.) gemeente Wester-Koggenland

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Berlicum (NBr.) gemeente Sint-Michielsgestel

1. Van totaal van 782 vooroorlogse woningen 207 vernield (CBS, 250)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 400 woningen licht beschadigd; 200 zwaar beschadigd of verwoest
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
5. Boerderijen B 179 en D 7 werden geheel door brand vernield (VOO, 61)

De Wamberg lichte glas- en dakschade (VOO, 62)

Van de hoeve Assendelft boog bij inrijpoort gedeeltelijk ingestort (VOO, 63)

Daken en muren van het poortgebouw en hoofdgebouw van kasteel Seldensate zwaar beschadigd (VOO, 64)

5a Hervormde kerk door oorlogsgeweld verwoest (VOO, 65)

5b Van stadhuis gevelmuren ernstig beschadigd (VOO, 66)

6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Bern (NBr.) gemeente Zaltbommel (Geld.)

5. Voormalig klooster, een bierbrouwerij, in brand geschoten (VOO, 67)

6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Besoijen (NBr.) gemeente Waalwijk

5. Hervormde kerk beschadigd (VOO, 68)

6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Best (NBr.)

1. Van totaal van 1.055 van vooroorlogse woningen 120 vernield (CBS, 1945)

1a Volgens lijst NB (MG 1080): 600 woningen licht beschadigd; 500 zwaar of verwoest.

1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

3. Spoorbrug over het Wilhelminakanaal in meidagen 1940 vernield. Brug in de loop van de oorlog hersteld (MG 2820)

3a Spoor- en verkeersbruggen in 1944 door Duitsers opgeblazen (De Jong Xa, 375)

6. Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* Xa (Den Haag 1980)

Vroemen, L.P.J. *Operatie Market Garden I* (Zaltbommel 1990)

Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Betuwe (Geld.) gebied gelegen tussen rivieren Rijn, Lek en Waal

2. Betuwestelling geïnundeerd in 1940 (De Jong III, 93)

2a Inundaties in 1944 en 1945 gesteld in oostelijk deel van de Betuwe in opdracht van de bezetter (*Verslag Waterstaat van Zuid-Holland*)

2b In 1944 gaf de Duitse legerleiding het groen licht voor de operatie 'Ooievaar', de onderwaterzetting van de Betuwe. Ooievaar sorteerde effect, want er liep zoveel water de Betuwe in dat de geallieerden gedwongen werden hun Waalbruggehoofd bij Nijmegen op te geven (Van Hemmen)

2c Zie ook schema onderwaterzettingen van de Betuwe int: Waalewijn, *Achter de bres*, 189

6. Hemmen, F. van, *Ooievaar brengt zondvloed. De onderwaterzetting van de Betuwe december 1944 – maart 1945* (Kesteren 1995)

Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* III (Den Haag 1970)

Waalwijn, A., *Achter de bres. De Rijkswaterstaat in oorlogstijd* (Den Haag 1990)

Betuwelinie (Geld.) Veldstelling tussen Ochten – De Spees, waar de Betuwe tussen Rijn en Waal het smalst is

2. Inundatie van lagere delen ten oosten van de Betuwelinie in november 1939 (De Jong II, 129)

2a In december 1944 door de Duitsers opnieuw geïnundeerd (De Jong X, 522)

6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)

Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* II en Xb (Den Haag 1969/1982)

Beuningen (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)

1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Beuningen behorende tot Kad. Gem. Beuningen: 01.11.1939 – 01.06.1940 (KL 1894)

6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Beusichem (Geld.) gemeente Buren

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
2. Inundaties c. december 1944 – april 1945 (MG 2828)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Beverwijk (NH.) zie ook Wijk aan Zee en Duin (NH.)

1. In 1940 werd de gemeente door bominslag getroffen (*Wederopbouw* Maandverslag november 1940)
- 1a Aantal verwoeste woningen 29 en aantal zwaar beschadigde woningen 162 = 191 totaal (particulier archief Bosma en Wagenaar)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
2. Lijst van inlichtingen voor schadevergoeding op grond van de inundatiewet Vesting Holland Waterschap of polder Zuid-Wijkermeerpolder
Inundatie 11.05.1940 – 26.05.1940. Waterschade merendeels onbekend (KL 1890)

Bierum (Gr.) gemeente Delfzijl

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
- 1a Zie punt 1b provincie Groningen
5. Dertiende-eeuws Hervormde kerk op vele plaatsen getroffen en de toren ernstig beschadigd (VOO, 69, 758) (O&V IV, 341)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Bosma, K en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van *Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Biervliet (Z.) gemeente Terneuzen

1. Van totaal van 602 vooroorlogse woningen 102 vernield (CBS, 249)
- 1a 100 percelen verwoest, 50 zwaar beschadigd en 70 met geringe schade (MG 2852)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
3. Herstel van sluis noodzakelijk (VOO, 72)
4. Molen met oorlogsschade (VOO, 749)
5. Hervormde kerk door treffers beschadigd (VOO, 70)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946) *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Biggekerke (Z.) gemeente Valkenisse op Walcheren

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 36 verwoest panden, 20 zwaar beschadigd en 40 met geringe schade (MG 2852)
- 1b Door oorlogshandelingen 15% van aantal woningen vernield (B&W, 289)
- 1c Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
2. 150 panden in overstroomd gebied (MG 2852)
5. Toren van Hervormde kerk verwoest (VOO, 73, 758)
6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Bildt, Het (Fr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
- 1a Door bominslagen op 22 maart 1944 glasschade aan vier percelen (vermelding op staat van gemeenten die in maart 1944 door oorlogsgeweld werden getroffen, VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 5889)

Bilt, De (Utr.) De Bilt en Bilthoven (zie hieronder) ondergingen diverse bombardementen, mede als gevolg van de

- de vestiging in 1943 van het hoofdkwartier van een Duits legercorps in villa Zonneheuvel aan de Bilderdijklaan in Bilthoven. Bovendien lag de militaire vliegbasis **Soesterberg niet ver van De Bilt en Bilthoven**.
1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
  - 1a Als gevolg van bominslag op 24 maart 1944 brandde dubbele villa Middellaan 22/24 geheel uit. (Vermelding op staat van gemeenten die in maart 1944 door oorlogsgeweld werden getroffen, VROM-archief 2.17.03 inv. nr. 5889)
  - 1b Op 15 augustus 1944 percelen geheel of gedeeltelijk verwoest. (*Wederopbouw* Maandverslag juni 1944)

Bilthoven (Utr.) gemeente De Bilt

1. Op 15 april 1942 een bom gevallen op de Julianalaan waardoor enige huizen flinke schade opliepen (Top)
- 1a Op 29 november 1944, tijdens een mislukte luchtaanval op een Duits hoofdkwartier, liepen diverse panden op het Emmaplein en aan de Prins Bernhardlaan zware schade op (D.Top)
- 1b Op 29 december 1944 werd het hoofdkwartier van een Duits legercorps, gevestigd in villa Zonneheuvel aan de Bilderdijklaan, alsook het achter de villa gelegen bunkercomplex door de geallieerden gebombardeerd (Zwanenburg deel 2, 491)
- 1c Bij het bombardement van 29 december 1944 raakten ook andere panden geheel of gedeeltelijk verwoest. De aan de Rubenslaan gelegen villa De Bremhorst werd verwoest. Het net voor de oorlog gebouwde Nieuwe Lyceum aan de Jan Steenlaan werd met de grond gelijk gemaakt en ook hotel-restaurant Heidepark werd zwaar getroffen. Tot aan het eind van de oorlog werden er in De Bilt en Bilthoven nog diverse woningen verwoest. In totaal zijn er boven Bilts grondgebied negen vliegtuigen neergestort en hebben zich veertien grotere en kleinere bombardementen voorgedaan.
www.historischekringdebilt.nl
6. Top, D., *Soesterberg vliegveld 1939-1945: oorlogsgeweld in en boven 't hart van Nederland* (Alphen a/d Rijn 1994)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Bladel en Netersel (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad in **Bladel** tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 250 woningen licht beschadigd; 50 zwaar beschadigd of verwoest
- 1b Lijst van claims beschadigde panden in **Bladel** aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
6. Bosma, K en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Blaricum (NH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Blerick (L.) gemeente Venlo

1. Vanwege het bruggenhoofd Venlo-Blerick onder meer op 28 oktober 1944 geallieerde bommen afgeworpen boven Blerick en Venlo (Kemp 67) In oktober en november hevige gevechten en beschietingen rond Blerick. Zie ook Venlo.
5. Sint-Antoniuskerk op 19 november 1944 door Duitsers opgeblazen (O&V4, 326) (Kemp 68)
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)

Bleskensgraaf (ZH.) gemeente Graafstroom

1. Op 11 mei 1940 werd een colonne van het Nederlandse Leger door Duitse vliegtuigen gebombardeerd. Een munitiewagen ontplofte waardoor de kerk, het raadhuis en vele woningen in de dorpskern van Bleskensgraaf werden verwoest (B&W, 91, 100 en 103)
- 1a Tijdens Duitse inval in 1940 circa 41 huizen tussen de Dorpsstraat en de Alblas vernield (*Het Volk*, 3 december 1940)
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Lange, G.C. (1941), 'Wederopbouw van Bleskensgraaf', in: *Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw* nr. 7/8, 134-136
'Vraagstukken van de wederopbouw', in: *Het Volk*, 3 december 1940

Ringers, J.A., Brief van 11 oktober 1940 betreffende onteigeningen i.v.m. de wederopbouw
Ringers, J.A., Voordracht op 28 oktober 1940 Den Haag gehouden voor het Koninklijk Instituut van
Ingenieurs in samenwerking met het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw
Ringers, J.A., Rede gehouden op 16 november 1940 te Groningen
Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de
Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel
Ringers, J.A., Rede gehouden op 1 december 1941 te Bleskensgraaf.
Ringers, J.A., Radiorede gehouden op 16 april 1946

Blitterswijk (L.) gemeente Meerlo-Wanssum

5. Van RK-kerk de toren, daken, gewelven en priesterkoor verwoest (VOO, 75, 758) RK-kerk ernstig beschadigd (Kemp, 94) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Venray)
- 5b Kasteel Blitterswijk door oorlogshandelingen in 1945 verwoest; alleen muurresten nog aanwezig (*Kastelen in Limburg*, 92) (*Nederlandse Kastelen en Buitenplaatsen*, 182)
6. *Gids voor Nederlandsche Kastelen en Buitenplaatsen* (Amsterdam 1966)
Kastelen in Limburg (Hoensbroek 1978)
Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Bloemendaal (NH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Bodegraven (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Boekel (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Boekelo (O.) gemeente Enschede

- 1 In december 1944 werd de spoorlijn Boekelo-Haaksbergen getroffen door een Britse luchtaanval. Hierbij werden 80 huizen beschadigd (Zwanenburg deel 2, 470)
- 1a Bij geallieerde luchtaanval op 6 februari 1945 werden de Stoomblekerij en de Zoutindustrie bestookt. Hierbij raakten ook enkele huizen beschadigd.
6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Boer, Ten (Gr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
2. Onderwaterzettingen in 1944 – 1945 door Duitsers van het gebied tussen het Damsterdiep en het Eemskanaal alsook gebieden ten zuiden van Eemskanaal. Door onderwaterzetting van de grootste helft van de gemeente Ten Boer schade aan 3.000 ha. vruchtbare grond (Hoek)
- 2a Geïndundeerd Ten Boer (Huizinga's laan) en de dorpen **Woltersum**, **Helwierd** en **Wittewierum** (Hoek)
6. Hoek, J.R., *Inundaties 1944-1945 in woord en beeld. Overstromingen in de gemeenten Delfzijl, Appingedam, Loppersum, Ten Boer en Slochteren* (Bedum 1985)

Bokhoven (NBr.) gemeente 's-Hertogenbosch

5. RK-kerk en toren zware schade (VOO, 76, 758)
- 5a Voormalig Rechthuis geheel verwoest (VOO, 77)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Boksum (Fr.) gemeente Menaldumadeel

6. Kampen, L. van, e.a., *Friesland 1940-1945* (Drachten 1989)

Bommel, Den (ZH.) gemeente Oostflakkee

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Borculo (Geld.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
5. Hervormde kerk, ramen en muurwerk beschadigd (OMPG) (VOO, 78)
- 5a **Geesteren:** Hervormde kerk lichte schade door scherfwerking
6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland
samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Borger (Dr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
- 1a Op 12 april 1945 werd een aantal huizen in de as gelegd, waaronder woning aan de Westerdorperstraat (*Gesch. Borger*, 268, 271)
3. Alle belangrijke bruggen door de Duitsers opgeblazen (*Geschied. Borger*, 268)
6. Karel, E.H., 'De twintigste eeuw' in: Ootjers, R. (red.), *Geschiedenis van Borger* (Borger 1994)

Borgsweer (Gr.) gemeente Delfzijl

5. Hervormde kerk en toren ernstig getroffen (VOO, 80)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Born (L.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
3. Sluis in Julianakanaal bij Born opgeblazen (*Overzicht Werkzaamheden Militair Gezag*, 462)
5. Kasteel Wolfrath vooral interne schade (VOO, 81)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)
Overzicht der Werkzaamheden van het Militair Gezag gedurende de bijzondere staat van beleg (z.p. z.j.)

Bornerbroek (O.) gemeente Borger

1. Schade door schermutselingen (B&W, 447)
- 1a Bij Bornerbroek stond een V1 stelling, waardoor raketten geregeld neerkwamen op het dorp, dat volledig werd verwoest (B&W, 447)
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)

Borssele (Z.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
4. Molen met geringe schade (VOO, 749)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Boskoop (NH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Boukoul (L.) gemeente Swalmen

5. RK-kerk zwaar beschadigd (kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Roermond)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)

Bovenkarspel (NH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Boxmeer (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
4. Laatste molen in Boxmeer op 5 oktober 1944 door oorlogshandelingen vernield (*Molens in Noord-Brabant*)
5. Gebouw RK-kerk na opblazen van kerktoren verwoest en vervolgens gesloopt (VOO, 82, 758)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Visser, H.A., *Molens in Noord-Brabant in oude ansichten* (Zaltbommel 1981)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Monumenten en oorlogstijd (Zwolle 1995) uitgave Rijksdienst voor de Monumentenzorg
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Boxtel (NBr.)

1. Tijdens Duitse inval 1940 werd een aantal gebouwen tegenover het station verwoest (*Het Volk*, 3 december 1940)
- 1a Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1b Volgens lijst NB (MG 1080): 300 woningen licht beschadigd; 50 zwaar beschadigd of verwoest
- 1c Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Brakel (Geld.) Hier was gesitueerd een schijnvliegveld dat tot doel had geallieerde vliegers te misleiden bij het bombarderen van het vliegveld Gilze-Rijen. (Zwanenburg deel 2, 107)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Hier was het schijn- of namaakvliegveld van de vliegbasis Gilze-Rijen gesitueerd. werd dit veld frequent door de geallieerden gebombardeerd (Zwanenburg)
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Zuilichem beneden de Meidijk of de Prink behorende tot de afdeling Poederoijen en Zuilichem van het polderdistrict Bommelerwaard beneden de Meidijk circa 15.04.1940 – 23.05.1940 (KL 1905)
- 2a Idem in het gebied van de polder Brakel behorende tot de afdeling Brakel van het polderdistrict Bommelerwaard beneden de Meidijk 15.04.1940 – 23.05.1940 (KL 1905)
4. *De Brakelsche Molen* verwoest (VOO, 83, 756)
5. Toren van Hervormde kerk gedeeltelijk vernield (OMPG); kerk zware schade door tot ontploffing gebrachte springlading (VOO, 84, 758)
6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Brandwijk (ZH.) gemeente Graafstroom

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Breda (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 3.000 woningen licht beschadigd; 100 zwaar beschadigd of verwoest
- 1b Verwoest of onherstelbaar beschadigd panden; zwaar beschadigd 167 percelen en licht beschadigd 5.713 percelen (O&V4, 330)
- 1c Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
- 1d Op Breda stortten 25 V1's vroegtijdig neer (O&A4, 315n)
3. Oorlogsschade aan een aantal gemeentelijke bruggen (MG 2820)

5. Toren van de Grote of Onze Lieve Vrouwenkerk op 29 oktober 1944 schade door artillerievuur (VOO, 85, 758)
- 5a RK-Gasthuis granaatschade (VOO, 86)
- 5b Poortje Oude Vest 18-19A gedeeltelijk gesloopt (VOO, 87)
- 5c Dak van pand Veemarkt 24 verwoest (VOO, 88)
- 5d Voormalig kasteel van Breda, waarin gevestigd de Koninklijke Militaire Academie (KMA), en zijn bijgebouwen door ontploffing inwendig ernstige schade (VOO, 89)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
 Hallema, A., *Breda vertelt over zijn bevrijding* (Breda 1947)
 Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* deel 10a II (Den Haag 1980)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)
 Ringers, J.A. Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel

Breskens (Z.) gemeente Oostburg

- 1 Door zwaar bombardement en granaatvuur op 11 september 1944 binnen 20 minuten hele woonwijken weggevaagd (O&V4, 321) Zie ook punt 2 bij Walcheren
- 1a Van totaal van 898 vooroorlogse woningen 807 vernield (CBS, 249)
- 1b Verloren gegaan: 530 woningen en gebouwen, onder meer alle kerkgebouwen, 3 scholen en een fabriekcomplex, 300 gebouwen licht beschadigd. (O&V4, 327)
- 1c Aantal woningen verwoest 807 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1d 800 verwoeste panden; 50 zwaar beschadigd en 150 licht beschadigd (MG 2852)
- 1e Aantal verwoeste woningen 800 en zwaar beschadigde woningen 59 = 859 totaal (particulier archief Bosma en Wagenaar)
- 1f Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
- 1g Woonhuizen na evacuatie van bevolking in mei 1940 leeggeplunderd door Franse militairen
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
 Bosma, K en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
 Damsté, R.A. en Ch. A. Cocheret (red.), *Herrezen Nederland 1945-1955* (Oss 1955)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)

Breukelen (Utr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Brielle (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
- 1a Schadegevallen genoemd in *Maandrapport over de stand van de Wederopbouw in maart 1944* (VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 5889)

Broekhuizen (L.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Totaal aantal verwoeste woningen 5 (particulier archief Bosma en Wagenaar)
5. RK-kerk schade en vernielingen (VOO, 90) RK-kerk verwoest (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Horst)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Broekhuizervorst (L.) gemeente Broekhuizen

5. RK-kerk door springen van toren beschadigd; toren verwoest (VOO, 91, 758) RK-kerk verwoest (Kemp, 93)
 Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Horst)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)

Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Broek in Waterland (NH.) gemeente Waterland

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Brouwershaven (Z.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
5. Petrus-en-Pauluskerk lichte schade aan leien en enige granaatsplinters in de gevels (VOO, 92)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Bruchem (Geld.) gemeente Kerkwijk

1. Inundaties c. 25.01.1945 – 20.02.1945 (MG 2828)

Bruinisse (Z.)

1. Van totaal van 745 vooroorlogse woningen 143 vernield (CBS, 249)
- 1a 120 à 130 huizen onherstelbaar beschadigd (Zwemer 99)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
4. Molen van Van Rhee geheel verwoest (VOO, 749)
5. Hervormde kerk door bommen vrijwel geheel vernield (VOO, 93, 756)
6. Zwemer, J. *Zeeland: de wederopbouw van Zeeland na de oorlog 1945-1950* (Koudekerke 2000)
Ringers, J.A., Voordracht gehouden op 14 september 1946 te Rotterdam
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Brummen (Geld.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
5. *Huis te Empe* oorlogsschade (VOO, 751) (OMPG)
- 5a *Groot Engelenburg* oorlogsschade (VOO, 751) (OMPG)
- 5b *Hoog Helbergen* door oorlogsschade verwoest (VOO, 751) (OMPG)
6. *Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland* samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Brunssum (L.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Budel (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 40 woningen licht beschadigd; 15 zwaar beschadigd of verwoest
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Buggenum (L.) gemeente Haelen

3. Spoorbrug over de Maas op 10 mei 1940 opgeblazen (Foest, 18)
- 3a Op 1 september 1944 werd de overbrugging van de herstelde spoorbrug door de geallieerden zwaar gebombardeerd, waardoor de brug in het noordelijke spoor zwaar en die in het zuidelijke spoor licht werd beschadigd (Foest, 20)
- 3b Op 17 november 1944 werden alle overspanningen en de stroompijler van de spoorbrug door de Duitsers opgeblazen (Foest, 20)
5. RK-kerk grotendeels vernield; toren zware schade (VOO, 94, 758) RK-kerk zware schade (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Roermond)
6. Foest, A.H., *De lotgevallen van de spoorwegbruggen over onze groote rivieren in de zes jaren, welke na*

den 9en mei zijn verstreken (Utrecht 1946)
Kemp, M., Limburg in den Wereldbrand (Maastricht 1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Bunde (L.) gemeente Meerssen

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Bunnik (Utr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Bunschoten (Utr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Buren en Erichem (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Lingebed (Kad. Gem. Buren): 9.05.1940 – 31.05.1940 (KL 1896)
- 2a Idem in het gebied van de polder Asch: 15.11.1940 – 01.04.1940 (KL 1896)
- 2b Idem in het gebied van de polder Buren en Erichem (Kad. Gem Buren): 15.11.1939 – 01.04.1940 (KL 1895)
- 2c Inundaties c. 15.11.1944 – 20.12.1944
15.02.1945 – 01.04.1945 (MG 2828)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Burgh (Z.) gemeente Westerschouwen

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
- 1b Op 20 december 1943 door oorlogsgeweld verwoesting van percelen. (*Wederopbouw* Maandverslag januari 1944)
5. Hervormde kerk ernstig beschadigd; toren omgevallen en verwoest door enkele neergekomen bommen tussen schip en toren (VOO, 95, 758)
- 5a Torensplits van kerkje bij Burgh op Schouwen opgeblazen (O&V4, 337)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Bussum (NH.)

1. Hotel Bosch van Bredius (Duits hoofdkwartier) op 21 maart 1945 door geallieerde luchtaanval vernield (Korthals Altes, 310, 311)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
6. Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)

Buurmalsen (Geld.) gemeente Geldermalsen

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
2. Polder Tricht-Noord behorende tot de dorpspolder Tricht NIET geïnundeerd, maar geleden door kwel uit opgezette Linge. Circa 15.11.1939 – circa 01.03.1940 (KL 1892)
- 2a Polder Tricht-Zuid behorende tot de dorpspolder Tricht NIET geïnundeerd, maar geleden door kwel uit opgezette Linge. Circa 15.11.1939 – circa 01.03.1940 (KL 1892)
- 2b Polder Buurmalsen behorende tot de dorpspolder Buurmalsen NIET geïnundeerd, maar geleden door kwel uit opgezette Linge. Circa 15.11.1939 – circa 01.03.1940 (KL 1892)
Polder Het Lage Veld behorende tot de dorpspolder Buurmalsen NIET geïnundeerd, maar geleden door kwel uit opgezette Linge. Circa 15.11.1939 – circa 01.03.1940 (KL 1892)
- 2c Inundaties c. 10.12.1944 – 01.05.1945 (MG 2828)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Bijlmermeer (NH.) gemeente Amsterdam

2. In het najaar van 1944 is de Bijlmermeer onder water gezet. Daarmee hoopte de bezetter de geallieerden tegen te houden, of anders zoveel mogelijk schade te veroorzaken. (gemeentearchief Amsterdam)

Cadzand (Z.) gemeente Oostburg

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 70 verwoeste panden, 30 zwaar beschadigd en 40 met geringe schade (MG 2852)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
5. Zware schade aan Hervormde kerk (VOO, 279)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Callantsoog (NH.) gemeente Zijpe

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Capelle aan den IJssel (ZH)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Castenray (L.) gemeente Venray

5. RK-kerk ernstig beschadigd (Kemp, 94) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Venray)
6. Kemp. M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)

Casteren (NBr.)

4. De al in 1937 ontakelde wind- en waterradmolen op 21 september 1944 door oorlogsgeweld onherstelbaar verwoest (*Molens in Noord-Brabant*)
6. Visser, H.A., *Molens in Noord-Brabant in oude ansichten* (Zaltbommel 1981)

Castricum (NH.)

1. Van totaal van 1.871 vooroorlogse woningen 378 vernield (CBS, 250)
- 1a Verlies, vooral door afbraak, van 378 woningen. (O&V4, 328)
- 1b Aantal woningen verwoest 378 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1c Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Chaam (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
4. Windmolen op 28 november 1944 door Duitsers opgeblazen en grondig vernield (VOO, 96, 756)
5. Toren van Hervormde kerk door terugtrekkend Duitsers op 27/28 oktober 1944 opgeblazen en verwoest. Puin lag tot ver in de omtrek. (VOO, 97, 758)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Clinge (Z.) gemeente Hulst

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Coevorden (Dr.)

1. Zie punt 1b provincie Drenthe
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
- 1b In februari 1944 werden drie fabrieken ernstig beschadigd en liep een aantal woningen zware schade op.

- (*Wederopbouw* Maandverslag februari 1944)
3. Bij luchtactie op 22 februari 1945 onder meer getroffen de spoorwegovergang bij Coevorden over het Coevorden-Vechtkanaal (Korthals Altes)
  6. Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Resumé van de 43ste vergadering van het college van algemeene commissarissen voor den wederopbouw op 12 november 1946 te 's-Gravenhage

Coevorden (Dr.) en Wagenborgen (Gr.)

1. In beide plaatsen vrij veel schade d.w.z. circa 20 verwoeste of zwaar beschadigde panden (Vermelding in *Maandrapport over de stand van de Wederopbouw in maart 1944*, VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 5889)

Cothen (Utr.) gemeente Wijk bij Duurstede

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Cromvoirt (NBr.) gemeente Vught

5. Sint-Lambertuskerk en torenspits vernield (Van den Eijnde 167)
6. Eijnde, J. van den, *Vught in de Tweede Wereldoorlog* (Vught 1994)

Culemborg (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van 'de Goilberdingenpolder':
12.05.1940 – 28.05.1940 (KL 1905)
- 2a Idem in het gebied van de polder Culemborg behorende tot het polderdistrict Culemborg:
circa 12.05.1940 – 28.05.1940 (KL 1905)
3. De nog intacte zijnde spoorbrug over de Lek bij Culemborg werd ten tijde van de spoorwegstaking in september 1944 door geallieerde bommen zwaar beschadigd. Door plaatsing van een noodpijler werd de spoorbrug provisorisch hersteld, waardoor de Duitsers het enkelspoor over de westelijke rijbaan tot mei 1945 konden gebruiken (Foest, 9, 61, 62)
6. Foest, A.H., *De lotgevallen van de spoorwegbruggen over onze groote rivieren in de zes jaren, welke na den 9en mei zijn verstreken* (Utrecht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Cuyk en St. Agatha (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad in **Cuyk** tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 75 woningen licht beschadigd; 15 zwaar beschadigd of verwoest
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
5. Gemeentetoren herhaaldelijk door granaten getroffen waardoor zwaar beschadigd (VOO, 291, 759)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Dalem (NBr.) zie ook Vuren en Dalem

2. Inundaties a. 15.03.1945 – 01.07.1945 (MG 2828)

Dalen (Dr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Dalfsen (O.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Dantumadeel (Fr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Deelen (Geld.) gemeente Arnhem/Ede

- Vliegbasis bij Deelen gebombardeerd
6. Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)

Deil (Geld.) gemeente Geldermalsen

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in de polder Deil Noord behorende tot de dorpspolder Deil:
15.04.1940 – 01.06.1940 genie (KL 1892)
- 2a Idem in het gebied van de polder Enspijk-Zuid behorende tot de dorpspolder Enspijk
  1. 15.11.1939 – 1.03.1940
  2. 15.04.1940 – 01.06.1940 (KL 1892)
- 2b Idem in het gebied van de polder Enspijk-Noord behorende tot de dorpspolder Enspijk:
  1. 15.11.1939 – 01.03.1940
  2. 15.04.1940 – 01.06.1940 (KL 1892)
- 2c Idem in het gebied van de polder Deil-Zuid behorende tot de dorpspolder Deil:
15.04.1940 – 01.06.1940 (KL 1892)
- 2d Idem in het gebied van de polder Het Vuursche Blok behorende tot de dorpspolder Deil:
15.4 1940 – 01.06.1940 (K18992)
- 2e Inundaties c/b 15.11.1944 – 15.04.1945 (MG 2828)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Deil en Gellicum (Geld.) gemeente Geldermalsen

2. Geïnundeerd: het Winterbed van de rivier de Linge boven de Asperense sluisen onder de gemeenten Deil en Gellicum
  1. 10.11.1939 – 24.12. 1939
  2. 14.1.1940 – 31.1.1940
  3. 10.04.1940 – 31.1.1940 (KL 1892)

Delft (ZH.)

1. In de Delftse gelatinefabriek was een V1-installatie gevestigd.
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
- 1b Oorlogsschade: www.delft.nl/archief/index (Plaatsingslijst v/h archief v/d Gemeentelijke Dienst, later de Stichting Centraal Woningbeheer, 1923-1989 (Archiefnummer 137)
Nrs. 58: evacuatie van woningen: 117 jaarverslagen 1940-1950: 138 bouwvergunningen voor vernieuwen diverse panden (1941)
2. Voor Inundatieschade, zie punt 2a provincie Zuid-Holland
3. Drietal gemeentelijke bruggen door sloop vernield (MG 2820)
5. Gebouw voor Bouwkunde* (OD 39) inwendige schade (VOO, 748)
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)
Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel

Delfzijl (Fr.)

1. Zie punt 1b provincie Groningen
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
- 1b Laatste luchtaanval op Nederland trof het belegerde Delfzijl op 26 april 1945 (Korthals Altes, 322 noot 4.)
2. Grote delen land tussen de stad Groningen en Delfzijl door de Duitsers onder water gezet (Hoek)
Op 18 september 1944 werd tijdens vloed begonnen met het openzetten van de sluisen die te Delfzijl in het Damsterdiep lagen (Hoek, 9)
- 2a Inundatie van de gehuchten **Amsweer** en **Meedhuizen** (Hoek)
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Hoek, J.R., *Inundatie 1944-1945 in woord en beeld. Overstromingen in de gemeenten Delfzijl,*

Appingedam, Loppersum, Ten Boer en Slochteren (Bedum 1985)

Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)

Delwijnen (Geld.)

2. Inundaties c. 25.01.1945 – 20.02.1945 (MG 2828)

Den Dolder (Utr.) gemeente Zeist

1. Op 29 november 1944, tijdens bombardement op vliegveld Soesterberg, bommen gevallen in de Paduaweg en 50 meter aan beide kanten van spoorlijn Amersfoort – Utrecht (Top, 75)
- 1a Zie ook Soesterberg
6. Top, D., *Soesterberg vliegveld 1939-1945: oorlogsgeweld in en boven 't hart van Nederland* (Alphen a/d Rijn)

Denekamp (O.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Den Haag (ZH.)

1. Aantal verwoeste woningen: 7.662 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1a Aantal verwoeste woningen 7.831 en zwaar beschadigde woningen 1.477 = totaal 9.308 (particulier archief Bosma en Wagenaar)
- 1b Door bombardement op de Alexanderkazerne in de nacht van 9 op 10 mei 1940 liepen woningen in de omgeving schade op
- 1c Op 3 maart 1945 trof een geallieerd bombardement twee Haagse woonwijken. Deze luchtaanval had tot doel de lanceer- en opslagplaatsen van V2's in het Haagse Bos uit te schakelen. Maar door een coördinatiefout werden de woonwijken Bezuidenhout en Korte Voorhout getroffen. Op tal van plaatsen veroorzaakten het bombardement branden. Naast het verlies aan mensenlevens was de materiele schade aanzienlijk; meer dan drieduizend (3.226) woningen werden volledig verwoest. (o.a. De Jong Xb)
- 1d Vanaf 1942 ontruiming en sloop door Duitsers van een langgerekte kuststrook van Kijkduin tot Clingendael voor de aanleg van de *Atlantikwall* (B&W, 317)
- 1e Volgens *Mededelingen van het Statistische Bureau Den Haag* (1946) was het aantal verwoeste woningen 8.319 en het aantal herstelbare woningen 12.298, waaraan toegevoegd nog vele huizen met lichtere schade, zoals dak- of glasschade.
- 1f Door 'directe oorlogshandelingen' 3.385 woningen verwoest en 5.380 beschadigd (*Mededelingen van het Statistisch Bureau Den Haag* (1946), geciteerd in (O&V4, 324)
Het overgrote deel van de verwoeste woningen (3.226) viel ten offer aan geallieerde bombardementen; 156 door mislukte V1's en V2's verwoest. Van de beschadigde woningen werden er 2.880 door V1's en V2's getroffen. Door 'indirecte oorlogshandelingen' gingen 4.934 woningen verloren en er 3.918 beschadigd. Voor de vestingaanleg (zg. Atlantikwall) 3.180 woningen afgebroken en 2.594 3.919 gedemonteerd. Door de bevolking 1.754 woningen vernield en 4.324 onttakeld. (O&V4, 324)
- 1g Schiestraat op 3 maart 1945 getroffen door een mislukte lancering van een V2. (O&V4, 316)
- 1h Het gebouw Kleijkamp, waarin gevestigd de centrale administratie van de bevolkingsregisters, werd in april 1944 door een geallieerde luchtaanval verwoest. Tegelijkertijd werd een achttal grote herenhuizen in de Laan Copes van Cattenburgh vernield, terwijl van de daarachter gelegen gedeelte van de Timorstraat van zes huizen de boven verdieping uitbrandde (Vermelding in staat van gemeenten die in maart 1944 door oorlogsgeweld werden getroffen, VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 5889)
- 1i In 1944/1945 werden vanuit Den Haag en Wassenaar V2's gelanceerd. Lanceerplaatsen van deze raketten waren het doel van intensieve bombardementen, waaronder het noodlottige 'vergissings' bombardement van 3 maart 1945 op het Bezuidenhout en het Korte Voorhout.
Ook vroegtijdig neergekomen raketten zorgden voor veel materiële schade.

Overzicht van schade aan huizen en panden door neergestorte V2's in Den Haag en omgeving:

Datum	Plaats	Verwoest	Zwaar beschadigd	Glasschade
27-10-1944	Rijswijk			
10-11-1944	Nieuwe Duinweg		27	19
08-12-1944	Stadhouderslaan		5	206
31-12-1944	Van Voorschotenlaan	5	28	1.670
01-01-1945	Indigostraat	20	56	2.844
25-01-1945	Riouwstraat	6	40	Veel
04-03-1945	Vlietstraat			869
12-03-1945	Flakkeesestraat		35	Veel
23-03-1945	Westduinweg	17	14	Veel
26-03-1945	Haagse Bos (EZ)			
Vermoedelijk na	Willem de Zwijgerlaan	V2 viel terug en kwam neer in de	Antonie van	
18-03-1945		Dijkstraat en de Van der Eyndestraat		

Bron: www.V2platform.nl

- 1j Op 3 maart 1945, de dag van het tragische bombardement op het Bezuidenhout en Korte Voorhout, werden het station Staatsspoor en Duindigt volgens plan getroffen. (De Jong, Xb deel 2)
2. Strook ten noorden en strook ten zuiden van Den Haag door Duitsers onder watergezet: februari/maart 1945 (Van Hilten, 108)
3. Ruim vijftien stadsbruggen door bominslag of sloop beschadigd of vernield (MG 2820)
5. Door bombardement van 3 maart 1944 zwaar getroffen panden aan het Korte Voorhout, Smidsplein en de Nieuwe Uitleg, het Gerechtshof en de oude Geschutgieterij (waarin gevestigd de Hogere Krijgsschool en het Krijgshistorisch Archief) (VOO, 188).
- 5a Totaal verwoest: het Franse gezantschapsgebouw, de Ambtswoning CvdK, de provinciale griffie (VOO, 188, 756), de Princesse-Schouwburg en Hotel Palez (De Jong Xb)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
 Boom, B., van der *Den Haag in de Tweede Wereldoorlog* (Den Haag 1995)
 Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
 Damsté, R.A. en Ch. A. Cocheret (red.), *Herrezen Nederland 1945-1955* (Oss 1955)
 Doll, J.M.J.F. e.a., *3 maart Bezuidenhout* (Delft 1995)
 Hilten, D.A. van, *Van capitulatie tot capitulatie* (Leiden 1949)
 Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* Xb (Den Haag 1982)
 Kempman, J., in: *Jaarverslag NIOD 2004* een artikel over bombardementen in het algemeen en het Haagse gebouw Kleykamp in het bijzonder
 Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
 Zweers, L. *De twee gezichten van de bezetting: foto's van Den Haag 1940-1945 van HGL Schimmelpenninck* (Rijswijk 1988)
Bezuidenhoutkoerier herdenkingsnummer (Wijkkrant Bezuidenhout 1995)
Schade: huis na huis, straat na straat: opgaven van de getroffen percelen in het Bezuidenhoutkwartier door het bombardement van zaterdag 3 maart en de daaraan voorafgaande luchtaanvallen (1995)
Van Haagsche Bosch tot Haagse Poort: 100 jaar Bezuidenhout, 1895-1995
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Den Helder (NH.)

- Met de Rijkswerf, een oorlogshaven en het marinevliegveld De Kooy was Den Helder het doel van talloze luchtaanvallen. De oorlogsschade in Den Helder was groot: twintig procent van het woningbestand was verwoest of zwaar beschadigd
- 1 Van totaal van 10.472 vooroorlogse woningen 1.703 vernield (CBS, 250)
  - 1a 1.703 woningen vernield, d.w.z. een zesde deel van de gehele woningvoorraad. (O&V4, 326)
  - 1b Aantal woningen verwoest 1.703 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)

- 1c Aantal verwoeste woningen 1.940 en aantal zwaar beschadigde woningen 290 (particulier archief Bosma en Wagenaar)
- 1d Tussen 10 en 15 mei 1940 raakte Den Helder zwaar beschadigd door luchtaanvallen door de Luftwaffe. Al op 21 mei 1940 vond het eerste RAF-bombardement plaats (Lugtmeijer, 10)
- 1e Op 21 juni 1940 vooral de Rijkswerf en gebouwen gelegen bij de marinehaven door RAF-bommen getroffen. Tijdens deze luchtaanval werd het Militair Hospitaal verwoest (Talsma, 120/121)
- 1f In de nacht van 24/25 juni 1940 geallieerde luchtaanval op het havengebied. Bommen op haven en de binnenstad neergekomen. Brand ontstaan in het centrum van Den Helder. Vooral gebouwen rond het oude station verwoest (Zwanenburg) (Korthals Altes)
- 1g Ontruiming en sloop van huizen tussen april en november 1942 i.v.m. spergebied en de bouw van de *Atlantikwall*. Per 1 november 1943 werd de gehele stad tot spergebied verklaard (Talsma)
- 1h In oktober 1942 een vliegtuig, na luchtaanval op de marinehaven, neergeschoten door luchtafweergeschut. Het raakte de toren van de Hervormde kerk in de Weststraat en kwam neer in de Californiëstraat hoek Kappersstraat waarna omliggende panden in brand vlogen. (Korthals Altes, 137)
- 1i Vanaf 1944 werd de grootste schade aangericht in stadsdeel Oud Den Helder, gelegen aan de dijk. Op last van de Duitsers werd dit met de grond gelijk gemaakt. De strook bebouwing langs de dijk (Kanaalweg en Hoofdgracht) onderging hetzelfde lot. (B&W, 343)
- 1j In januari 1944 gelastte de bezetter de ontruiming van 350 huizen en bedrijfspanden gelegen ten noorden en ten westen van de Helderse grachtengordel aan de Binnenhaven, Zuidstraat, Weststraat, Hoofdgracht en achter en tussen deze straten gelegen straten en straatjes (Talsma, 147)
- 1k In 1944/1945 sloop van panden in Oud Den Helder en langs Kanaalweg en de Hoofdgracht. Ook afbraak gelast van panden aan de Weststraat en Keizersgracht (Talsma, 153)
- 1l In 1944 synagoge aan de Kanaalweg gesloopt (Talsma, 67)
- 1m In 1945 was Den Helder stuk gebombardeerd en kapot gemaakt door afbraak voor de *Atlantikwall* en aanleg van een anti-tankmuur (Talsma, 156)
- 1n Na de oorlog bleken 1.956 woningen verwoest of zwaar beschadigd, ongeveer 20% van de totale woningvoorraad, plus nog eens 331 andere gebouwen (B&W, 343)
- 1o Voor een uitvoerig overzicht van bombardementen op De Helder en de daaruit voortvloeiende schade aan onroerend goed, zie www.helderse.net/oorlogsjaren
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
 Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
 Kampen, A. van, *De burgers van Den Helder* (Amsterdam 1946)
 Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
 Lugtmeijer, J., *Luchtbatterij op fort Dirksz. Admiraal: onderdeel van de Atlantikwall in Den Helder* (Nieuw Weerdinge 1999)
 Talsma, H., *Den Helder '40-'45: de afbraak* (Bruna Den Helder 1983)
 Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Nederland in de 20ste eeuw. Nederland in de jaren 1940-1945 (Hoogeveen 2004)
 Ringers, J.A., Voordracht op 28 oktober 1940 in Den Haag gehouden voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in samenwerking met het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw
 Ringers, J.A., Rede gehouden op 16 november 1940 te Groningen
 Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel
 Ringers, J.A., Voordracht gehouden op 14 september 1946 te Rotterdam

Deurne (NBr.)

1. Van totaal van 2.345 vooroorlogse woningen 224 vernield (CBS, 250)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 1.000 woningen licht beschadigd; 400 zwaar beschadigd of verwoest
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
4. *Rachels Molen* of *Heimolen* op 24 september 1944 in brand geschoten en geheel verwoest (*Molens in Noord-Brabant*)
5. Het Groot of Nieuw Kasteel in 1944 grotendeels door brand verwoest (*Kastelen*, 138)
6. Visser, H.A., *Molens in Noord-Brabant in oude ansichten* (Zaltbommel 1981)
Nederland Dichterbij: Kastelen (Amsterdam 1995)

Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de
Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel

Deventer (O.)

1. Tegen het einde van de oorlog probeerden de geallieerden de spoorbrug bij Deventer herhaaldelijk door middel van luchtaanvallen te vernielen, onder meer in oktober en december 1944. Op 6 februari 1945, bij een poging de spoorbrug te vernielen, vielen hun bommen in de stad. Wel werden toen de spoorlijnen naar de westelijke oprit door treffers onderbroken (Zwanenburg deel 2, 539)
- 1a Van totaal van 10.752 vooroorlogse woningen 484 vernield (CBS, 250)
- 1b Volgens opgave van gemeentebestuur 516 panden verwoest, 652 zwaar en 5264 licht beschadigd. Per 31 december 1939 waren er nog 10.752 woningen over (O&V4, 327)
- 1c Aantal verwoeste woningen 484 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1d Aantal verwoeste woningen 415 en zwaar beschadigde woningen 571 = 986 totaal (particulier archief Bosma en Wagenaar)
- 1e Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
3. Spoorbrug over de IJssel op 10 mei 1940 door Nederlandse Leger vernield (Foest, 74)
- 3a Alle overspanningen van herstelde spoorbrug op 6 april 1945 door de Duitsers vernield (Foest, 77)
5. Gelders-Overijsselse gevels geheel verdwenen (VOO, 104)
- 5a Panden aan Graven 4 in puin en Graven 1-7 in meerdere of mindere mate beschadigd (VOO, 105)
Het koopmanshuis *De drie Vergulde Haringen* enige oorlogsschade (VOO, 107), Het *Landhuis* lichte schade (VOO, 108), Van de panden aan de Menstraat 22, 24 en 26 alle gevels beschadigd (VOO, 109)
Pandens aan de Brink 50, 73, 77, 82, 82A en 84 in meerdere of mindere mate beschadigd (VOO, 99-103)
't Muntentorentje betrekkelijk zware schade (VOO, 110), Gebouw van de Waag zware schade (VOO, 118)
- 5b Gebouw aan de Polstraat 37 volkomen verwoest (VOO, 111), gebouw aan de Rijkmanstraat 5 volkomen vernield en dat aan de Rijkmanstraat 12 geheel verdwenen (VOO, 114)
- 5c Achttiende-eeuwse pomp ernstig beschadigd (VOO, 98)
- 5d Grote of Sint-Lebuïnuskerk lichte schade (VOO, 113)
- 5e Vijftiende-eeuwse vestingmuur aan de Welle in opdracht van de bezetter afgebroken (VOO, 117)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Foest, A.H., *De lotgevallen van de spoorwegbruggen over onze groote rivieren in de zes jaren, welke na den 9en mei zijn verstreken* (Utrecht 1946)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een luchtoorlog* (z.j. z.p.)
De wederopbouw van Deventer. Nota van de Deventer Monumenten-Commissie over den wederopbouw van de stad, vastgesteld in haar vergadering van 26 Maart en 1 Mei 1945 (Deventer 1945)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)
Ringers, J.A., Rede gehouden op 8 oktober 1945 te Alkmaar.
Ringers, J.A., Voordracht gehouden op 14 september 1946 te Rotterdam

Didam (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
5. Toren van Hervormde kerk werd getroffen door granaten, waardoor muurwerk beschadigd (VOO, 119)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Diemen (NH.)

1. Van totaal van 1.300 vooroorlogse woningen 442 vernield (CBS, 250)
- 1a Verloren gegaan 442 woningen, d.w.z. meer dan een derde van het totaal. (O&V4, 328)
- 1b Aantal woningen verwoest 442 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1c Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de Overdiempolder ten noordoosten van het Merwedekanaal: 13.05.1940 – 17.05.1940 (KL 1898)
- 2a De Overdiempolder als gevolg van inundatiemaatregelen van Duitsers per ongeluk in april 1944 even dras gestaan (Van Hilten, 113)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)

Diepenheim (O.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132

Diepenveen (O.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
4. Achtkantige molen te **Schalkhaar** bij oorlogshandelingen in 1945 in brand geraakt en verloren gegaan (*Molens in Overijssel*)
- 4a Korenmolen te **Snippeling** eveneens verwoest door oorlogsgeweld (Idem)
6. Visser, H.A., *Molen in Overijssel in oude ansichten* (Zaltbommel 1985)

Diessen (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
2. Brug over het kanaal bij Haghorst vernield in 1940 en opnieuw in 1944 (rhc.tilburg.nl)
5. RK-kerk, ondanks voltreffer, licht schade (VOO, 121)
- 5a Stadhuis oorlogsschade (zie naoorlogs verzoek aan Rijksinspectie kunstbescherming voor tegemoetkoming kosten noodherstel)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Dieteren (L.) gemeente Susteren

5. RK-kerk zware schade (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Sittard)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)

Diever (Dr.)

1. Tijdens een vuurgevecht in april 1945 werden twee panden in brand geschoten: een woning aan de Olde Grönningerweg en een schuur behorend bij het voormalig armenhuis liepen schade op (R. Smit, 331)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
3. De vier in de gemeente Diever gelegen bruggen over de Drentse Hoofdvaart door de Duitsers opgeblazen. Hierdoor ontstond enige materiële schade (gesprongen ruiten en afgeblazen dakpannen) aan diverse panden voor een totaalbedrag van 1.451 gulden (J. Bos, 186)
6. Bos, J., e.a., *Geschiedenis van Diever* (Zuidwolde 1992)
Smit, R. *Fragmenten uit de geschiedenis van Dwingelo* (Zuidwolde 1982)

Dinteloord (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
- 1b Dinteloord op 5 november 1944 gebombardeerd door een geallieerd vliegtuig (Zwanenburg deel 2, 437)
4. Twee molens geheel verwoest (VOO, 124, 256)
- 4a Op 5 november 1944 werd een reeds onttakelde molen door een voltreffer zwaar beschadigd (*Molens in Noord-Brabant*)
5. Hervormde kerk geheel uitgebrand; muren vrijwel intact (VOO, 122)
- 5a Stadhuis aan rechterkant vernield (VOO, 123)
6. Visser, H.A., *Molens in Noord-Brabant in oude ansichten* (Zaltbommel 1981)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van

Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Dinther (NBr.) gemeente Bernheze

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
5. Bekapping van RK-kerk met gewelven van het middenschip ingestort (VOO, 125)
5. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Dinxperlo (Geld.)

1. Van het vooroorlogs totaal van 856 woningen 101 vernield (CBS, 249)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2132
- 1b Dinxperlo werd een paar keer door geallieerde luchtaanvallen getroffen toen deze plaats in maart 1945 deel uitmaakte van het frontgebied. Onder meer op 24 maart 1945 werd een fabriek in Dinxperlo gebombardeerd (Zwanenburg deel 2, 604, 607, 609)
5. Hervormde kerk interne en externe schade (VOO, 126) (OMPG)
6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Dirksland (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

Dodewaard (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Dodewaard, Kad. Gem. Dodewaard: 09.11.1939 – 20.05.1940 (KL 1895)
- 2a Inundaties b. 05.12.1944 – 20.12.1944 (MG 2828)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Doesburg (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
- 3 Beide bruggen over de IJssel op 10 mei 1940 opgeblazen (De Jong III, 98) (Foest)
- 3a Aantal bruggen en schepen werd in april 1945 door Duitsers opgeblazen (*Bericht van de Tweede Wereldoorlog* Band VI, 2529)
4. Windkorenmolen aan de Koepoortwal geheel verwoest (OMPG) Molen in april 1945 door Duitsers opgeblazen (*Bericht van de Tweede Wereldoorlog* Band V, 2529)
5. Hervormde kerk zware schade nadat toren in april 1945 door Duitsers was opgeblazen (VOO, 127, 758)
- 5a Stadhuis lichte schade (OMPG)
6. Foest, A.H., *De lotgevallen van de spoorwegbruggen over onze groote rivieren in de zes jaren, welke na den 9en mei zijn verstreken* (Utrecht 1946)
Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* III (Den Haag 1970)
Bericht van de Tweede Wereldoorlog Band VI (1971)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Doetinchem (Geld.)

1. Van vooroorlogs totaal van 3.937 woningen 136 vernield (CBS, 249)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
5. Stadhuis geheel verwoest (VOO, 131, 756)
- 5a Hoek van huis Kapoeniestraat verwoest (VOO, 129)
- 5b Sint-Catharinakerk ernstige schade (OMPG), Gasthuiskapel (Lutherse kerk) beschadigd; herstelbaar (VOO, 128) (OMPG), Hervormde kerk zware schade; toren verwoest (VOO, 130, 758)
6. Tomesen-de Rijp, H.H.T.M. *Doetichem 1940: maquette van een verdwenen stad*
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland
samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)
Ringers, J.A., Voordracht gehouden op 14 september 1946 te Rotterdam

Doeveren (NBr.)

5. Hervormde kerk op 6 november 1944 geheel opgeblazen; toren verwoest (VOO, 132, 758)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Dokkum (Fr.) gemeente Dongeradeel

1. Schadeclaim aan slechts één pand opgenomen op lijst in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

Domburg (Z.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 100 verwoeste panden, 75 zwaar beschadigd en 125 met geringe schade (MG 2852)
- 1b Aantal verwoeste woningen 109 en zwaar beschadigde woningen 101 = 210 totaal (particulier archief Bosma en Wagenaar)
- 1c Door oorlogshandelingen werd een kwart van de woningvoorraad vernield (B&W289)
- 1d Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
4. In 1947 van de *Domburgse Molen* onder meer twee spruiten, een deel van de met dakleer beklede molenkap en de staart hersteld als gevolg van oorlogsschade www.domburg.info/nl/molen.php
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Dongen (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden opgenomen op lijsten in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
5. De toren van Hervormde kerk beschadigd door granaattreffers, het verwaarloosde schip en de kruisbeul met koor ook getroffen. Geen direct instortingsgevaar (VOO, 133)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Doniawerstal (Fr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

Doorn (Utr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
- 1a In december 1944 luchtaanval op NMB-emplacement, waardoor ravage (Zwanenburg deel 2, 494)
6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een luchtoorlog* (z.j. z.p.)

Doornenburg (Geld.) gemeente Bemmel

1. Inundaties b. 06.12.1944 – 15.03.1945 (MG 2828)
5. Kasteel Doornenburg in maart 1945 door wegtrekkende Duitsers opgeblazen. De burcht (hoofdgebouw) verwoest en de voorburcht zwaar beschadigd (VOO, 751, 756) Inmiddels is het kasteel gerestaureerd.

6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Doornspijk (Gld)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

Dordrecht (ZH.)

1. Merendeels door gevechtshandelingen in de meidagen 1940 en ook door geallieerde bombardementen werden in Dordrecht 259 woningen (in 227 panden), evenals 21 andere gebouwen, geheel verwoest. Tal van andere panden werden ernstig beschadigd. (O&V4, 329)
- 1a Tijdens geallieerd bombardement van 24 oktober 1944 op Duits hoofdkwartier gevestigd in Merwestein werd niet alleen dit gebouw verwoest, maar ook een school met kinderen getroffen. Vele huizen in de omgeving liepen schade op. Bijna 100 panden werden vernield of zwaar beschadigd; 300 huizen liepen lichte schade op (Zwanenburg)
- 1b Begin 1945 luchtaanvallen op Villa Simpang tegenover het station, waarin SD-kwartier was gevestigd. De villa werd vernield, maar tijdens bombardementen werden ook panden in Toulonselaan getroffen (Korthals Altes, 273)
- 1c Van totaal van 17.389 vooroorlogse woningen 313 vernield. In meidagen 1940 werd de dorpskern door Duitse bombardementen verwoest (B&W, 91, 100)
- 1d Aantal woningen verwoest 313 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1e Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
3. Kleine draaibrug van de nog intact zijnde spoorbrug over de Oude Maas op 20 september 1944, tijdens het leggen van elektrische leidingen naar springladingen, in de lucht gevlogen. Op 26 maart 1945 nog drie andere vakwerkbruggen vernield (Foest, 52, 53)
- 3a Twee verkeersbruggen van Rijkswaterstaat (Brug Zeehavenlaan en brug Reeweg Zuid) over Rijksweg 16 tijdens bezetting vernield (MG 2820)
6. Foest, A.H., *De lotgevallen van de spoorwegbruggen over onze groote rivieren in de zes jaren, welke na den 9en mei zijn verstreken* (Utrecht 1946)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel

Dreischor (Z.) gemeente Brouwershaven

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Drempt (Geld.) gemeente Hummelo en Keppel

5. *'t Huis Ulenpas* veel bezettingsschade (VOO, 753) (OMPG)
6. *Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland* samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Drenthe (provincie)

1. Van totale woningvoorraad per 31.12.1940 van 56.292 werden verwoest 286 (0,5%); zwaar beschadigd 67 (0,1%); licht beschadigd 6.752 (12,0%) (*Ec en Soc Kroniek*, 268)
- 1a Van totale woningvoorraad per 1.5.1940 van 55.963 woningen werden verwoest 254 (0,45%); zwaar beschadigd 68 (0,12%); licht beschadigd 5.969 (10,66%) (*Feiten en Cijfers*, 5)
- 1b Door oorlogsgeweld circa 140 boerderijen beschadigd of vernield en ondervond ook de landbouwindustrie schade. De aardappelmeelfabriek Oranje te **Beilen** werd verwoest, die te **Coevorden** zwaar beschadigd. Ook de strokartonfabriek **Coevorden** werd zwaar beschadigd. Van de exportslachterij Udema te **Gieten** liepen enkele gebouwen schade op, terwijl van de aardappelmeelfabriek Wildervank en omstreken, de zuivelfabriek te **Annerveensekanaal** en de Zuivelfabriek te **Eexsterveen** de inventaris

geheel werd weggehaald. In de omgeving van **Assen, Havelte, Coevorden** en **Vries** werd veel graafwerk verricht, versperringen aangelegd en kwam ook bomschade voor.

Langs de Smildervaart ging nogal wat cultuurgrond verloren als gevolg van vergravingen. Ook ging een oppervlakte van 555 ha cultuurgrond verloren door uitbreiding van het vliegveld Eelde en de aanleg van nieuwe vliegvelden. Er werd in Drenthe ongeveer 200 kilometer tankgracht aangelegd.

(*Verslag Landbouw*, 143 en 144)

2. De inundaties in Drenthe besloegen slechts 0,6% van de totale cultuurgrond in 1943. Deze inundaties waren in hoofdzaak indirecte inundatie in de omgeving van **Meppel** (*Verslag Landbouw*, 143)
6. *Drentsche Kroniek van het bevrijdingsjaar* (Assen 1947)
Feiten en Cijfers omtrent Twee Jaar Wederopbouw (Den Haag 1947)
Economische en Sociale Kroniek der oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Verslag over de landbouw in Nederland over 1942 t/m 1945 (Den Haag 1949)

Dreumel (Geld.) Gemeente West Maas en Waal

2. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
5. Hervormde kerk en toren beschadigd (VOO, 135) (OMPG)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Driebergen (Utr.)

1. Woonwijk getroffen nadat op 14 januari 1942 een vliegtuig dat kort daarvoor van vliegveld Soesterberg was opgestegen, was neergestort (Korthals Altes, 137)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
6. Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)

Driel (Geld.) gemeente Heteren

1. Van totaal van 813 vooroorlogse woningen 115 vernield (CBS, 249)
2. Inundaties c. 25.01.1945 – 20.2.1945 (MG 2828)
5. Hervormde kerk ernstig beschadigd (VOO, 136) (OMPG)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)

Driesprong (NBr.) gemeente Breda

5. Toren van RK-kerk door terugtrekkende Duitsers verwoest (*Nederland in de jaren 1940-1945*)
6. *Nederland in de 20ste eeuw. Nederland in de jaren 1940-1945* (Hoogeveen 2004)

Driewegen (Z.) gemeente Terneuzen

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 11 verwoeste panden, 45 zwaar beschadigd en 90 met geringe schade (MG 2852)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Drimmelen (NBr.)

5. Hervormde kerk alleen glasschade (VOOI, 1)
Woonhuizen D 55-56 en 58-59 kregen lichte schade aan dak en ramen (VOOI, 2)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Drongelen (NBr.) gemeente Aalburg

5. Hervormde kerk geheel door oorlogsgeweld verwoest (VOO, 137)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Drumpt (Geld.) gemeente Tiel

2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Zennewijnen (Kad. Gem. Ophemert) zie ook Ophemert:
  1. 12.05.1940 – 20.05.1940
  2. 12.05.1940 – 26.05.1940 (KL 1895)
- 2a Idem in het gebied van de polder Tiel (Kad.Gem. Drumpt): circa 15 november 1939 – circa 01.06.1940 (KL 1895)
- 2b Inundaties c. 15.12.1944 – 01.04.1945 (MG 2828)
5. De Elzenpas beschadigd (VOO, 754)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Drumpt, Wadenoijen en Avezaten (Geld.)

2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de Linge: begin november 1939 – eind mei 1940 (KL 1896)

Drumpt, Zoelen, Tiel en Avezaten (Geld.)

2. Inundatieschade aan percelen gelegen in de Linge ten westen van de weg Tiel – Amerongen: 01.11.1939 – eind mei 1940 (KL 1896)

Drumpt en Tiel (Geld.)

2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied behorende tot de Doode Linge: begin november 1939 eind - mei 1940 (KL 1896)
- 2a Idem in het gebied Drumpt en Tiel: oktober 1939 – mei 1940 (KL 1895)

Drunen (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Druten (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder bij Puiflijk (Kad. Gem. Puiflijk): 01.11.1939 – 15.05.1940 (KL 1893)
- 2a Idem in het gebied van de polder Druten behorende tot Kad. Gem. Druten: november 1939 – mei 1940 (KL 1893)
- 2b Idem in het gebied van de polder Afferden behorende tot Kad. Gem. Afferden: 01.11.1939 – 15.05.1940 (KL 1894)
- 2c Idem het gebied van de polder bij Deest behorende tot Kad. Gem. Afferden: 01.11.1939 – 15.05.1940 (KL 1894)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Dubbeldam (ZH.) gemeente Dordrecht

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
3. 14 bruggen van Rijkswaterstaat vernield (MG 2820)
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)

Duiven (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

5. RK-kerk lichte schade (VOO, 138)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Duivendijke (Z.) gemeente Middenschouwen

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Dungen, Den (NBr.) gemeente Sint-Michielsgestel

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Dussen (NBr.)

1. Van totaal van 831 vooroorlogse woningen 140 vernield (CBS, 249)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
4. Korenmolen *De Gunst* in 1944 door granaatvuur ernstige schade (*Molens in Noord-Brabant*)
5. Gebouw Hervormde kerk geheel uitgebrand; interieur volledig vernield (VOO, 140, 756)
- 5a Kasteel Dussen ernstige schade door granaattreffers (VOO, 139) Kasteel in 1944 bijna geheel verwoest (*Historisch Reisboek*, 247)
6. Blankenberg, H. en K. Taselaar, *Historisch Reisboek voor Nederland* (Bussum 1983)
Visser, H.A., *Molens in Noord-Brabant in oude ansichten* (Zaltbommel 1981)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Echt (L.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
3. Brug in Julianakanaal bij Echt verwoest (*Overzicht Werkzaamheden Militair Gezag*, 462)
5. RK-kerk door enkele granaattreffers getroffen (VOO, 141)
Hoofdparochiekerk te Echt zware schade (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Echt)
Sint-Landricuskerk geringe oorlogsschade www.touringcarchauffeur.nl
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Overzicht der Werkzaamheden van het Militair Gezag gedurende de bijzondere staat van beleg (z.p. z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Echteld (Geld.) zie ook Ochten dat deel uitmaakt van gemeente Echteld

1. Van totaal van 785 vooroorlogse woningen 209 vernield (CBS, 249)
- 1a In 1940 viertal gebouwen, waaronder drie boerderijen, verwoest. (*Wederopbouw* Maandverslag november 1940)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het Lingegebied: 8.05.1940 – 17.05.1940 (KL 1896)
- 2a Idem in het gebied van de polders: Eldik en Ochten, Kad. Gem. Ochten (zie ook Ochten): 9.11.1939 – 20.05.1940 (KL 1895)
- 2b Idem in het gebied van de Polder Yzendoorn Kad.Gem. Yzendoorn (zie ook IJzendoorn): 8.05.1940 – 17.05.1940 (KL 1895)
- 2c Inundaties b. 06.12.1944 – 31.12.1944 (MG 2828)
5. Huis te Echteld/kasteel Wijenburg schade (OMPG)
- 5a Achterhuis van het *Hof van Ooy* afgebrand (VOO, 752) (OMPG)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland
samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van
Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Eck en Wiel (Geld.)

2. Inundaties b. 06.12.1944 – 31.12.1944 (MG 2828)

Edam (NH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in de polder behorende tot de stad Edam (Kad. Gem. Edam Sectie A1) Brouwersgracht 10.05.1940 – 16.05.1949 (KL 1901)
- 2a Idem in het gebied van de Zuidpolder (Kad. Gem. Edam Secties C1, C2 + D1, D2, D3) 12.05.1940 – 01.06.1940 (KL 1897)

Ede (Geld.)

1. Van totaal van 8.672 vooroorlogse woningen 376 vernield (CBS, 249)
- 1a 376 verwoeste woningen (O&V4, 328)
- 1b Aantal woningen verwoest 376 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1c Lijst van claims beschadigde panden opgenomen in lijsten VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
- 1d Verspreide verwoestingen tijdens strijd om de Grebbelinie (B&W, 108)
- 1e In 1940 59 woningen, boerderijen en andere gebouwen verwoest. (*Wederopbouw* Maandverslag november 1940)
- 1f In meidagen 1940 36 boerderijen verwoest. (Idem)
- 1g In september 1944 bombardementen op kazernes in Ede (Korthals Altes, 229, 231)
3. Kasteel Hoekelum alleen inwendig beschadigd, waaronder onherstelbare schade aan plafond in Lodewijk-XVI-stijl en stucwerk (VOO, 752) (OMPG)
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland
samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van
Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Eede (Z.) gemeente Sluis-Aardenburg

1. RK-kerk vrijwel geheel in 1940 vernield (*Wederopbouw* Maandverslag november 1944)
- 1a Door oorlogshandelingen zowel monumenten als bijna de gehele bebouwing verwoest (VOO, 142)
- 1b Evenals Aardenburg lag Eede in de hoek lag waar de klappen vielen; er bleef dan ook vrijwel niets van het plaatsje over (O&V4, 327)
- 1c Bewoners van Eede en omgeving geëvacueerd. Zeer veel woningen en boerderijen door oorlogsgeweld vernield (*Verslag Landbouw*, 153)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Verslag over de landbouw in Nederland over 1942 t/m 1945 (Den Haag 1949)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van
Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Eefde (Geld.) gemeente Gorssel

4. Windmolen onder Eefde beschadigd (OMPG)
5. Huis de Voorst in 1943 door brand geteisterd (VOO, 185); in 1945 zwaar beschadigd (OMPG)
6. *Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland*
samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van
Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Eelde (Dr.)

1. Vliegveld Eelde leed bomschade
- 1a Circa zes beschadigde panden volgens lijst opgenomen in lijsten VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
6. Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Eemnes (Utr.)

1. Circa drie beschadigde panden volgens lijst opgenomen in lijsten VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

Eenrum (Gr.) gemeente De Marne

5. Hervormde kerk lichte schade (VOO, 143)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Eersel (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Circa vijf beschadigde panden volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Eethen (NBr.) gemeente Aalburg

1. Van totaal van 586 vooroorlogse woningen 192 vernield (CBS, 250)
5. Van Hervormde kerk de spits van de toren afgeschoten (VOO, 144)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Egmond aan Zee (NH.)

1. Van totaal van 865 vooroorlogse woningen 106 vernield (CBS, 250)
- 1a Vermelding i.v.m. herbouw van door oorlogsgeweld vernielde woningwetwoningen. (*Wederopbouw* Maandverslag februari 1944)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Egmond-Binnen (NH.)

- Hier was gesitueerd het schijnvliegveld van de vliegbasis Bergen. Dit veld herhaaldelijk gebombardeerd (Zwanenburg)
6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Eibergen (Gld.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

Eindhoven (NBr.) Bij Eindhoven lag de militaire vliegbasis Welschap. Deze basis herhaaldelijk gebombardeerd

1. Van totaal van 23.722 van vooroorlogse woningen 516 vernield (CBS, 250)
- 1a Circa 600 panden vernield; 500 panden, waaronder Philipsfabrieken, zwaar beschadigd en 3.000 licht beschadigd (O&V4, 327)
- 1b Aantal woningen verwoest 516 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1c Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
- 1d Op zondag 6 december 1942 de Philipsfabrieken hevig gebombardeerd. Schade toegebracht aan:
Militaire objecten: 5 barakken afgebrand en meerdere barakken beschadigd.
Industriële objecten: kantoorgebouw van Philips verwoest, zware schade aan gebouwen, werk- en opslagplaatsen en voorraden. Geringe machineschade.
Burgereigendommen: Volgens eerste berichten van de *Wehrmacht* werden op 6 december 1942 meer dan 200 huizen verwoest en meer dan 600 beschadigd (Zwanenburg deel 1)
- 1e Naast industriële schade aan Philipsfabrieken liepen 4.400 panden schade op, inclusief 107 huizen en 96 winkels die werden verwoest (Korthals Altes, 118)
- 1f Bij bombardement op 6 december 1942 ook het spoorstation, rails, seinen en hoogspanningsleidingen vernield (Korthals Altes)

- 1g Vermelding in *Maandrapport over de stand van de Wederopbouw in maart 1944* (VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 5889) onder meer met betrekking tot het vraagstuk van het kopstation te Eindhoven en onderhandelingen met Philips over ruil van de grond aan de Emmasingel
- 1h Op 15 augustus 1944 werden 7 panden verwoest en verschillende beschadigd. (*Wederopbouw* Maandverslag juni 1944)
- 6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
 Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
 Damsté, R.A. en Ch. A. Cocheret (red.), *Herrezen Nederland 1945-1955* (Oss 1955)
 Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog IX* (Den Haag 1979)
 Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
 Mees, H. *Mijn Oorlogsdagboek 10 mei 1940 – 8 mei 1945* (Rotterdam/Antwerpen 1947)
 Vroemen, L.P.J. *Operatie Market Garden I (Zaltbommel 1990)*
 Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)

Elburg (Geld.)

- 1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

Elden (Geld.) gemeente Arnhem

- 1. Inundaties b. 06.12.1945 – 15.03.1945 (MG 2828)
- 2a Betuwe door Duitsers onder water gezet door springen van de Rijndijk bij Elden (Van Hemmen)
- 2b De Rijndijk bij Elden, 300 meter benedenstrooms vanaf de spoorbrug bij Driel, door Duitsers opgeblazen (*Verslag Landbouw*)
- 5. Hervormde kerk ernstig beschadigd en onherstelbaar (OMPG)
- 5a *Westerveld* verwoest (OMPG) (VOO, 752)
- 6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
 Hemmen, F. van, *Ooievaar brengt zondvloed. De onderwaterzetting van de Betuwe. December 1944 – maart 1945* (Kesteren 1995)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland
 samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)
Verslag over de landbouw in Nederland over 1942 t/m 1945 (Den Haag 1949)

Elkerzee (Z.) gemeente Middenschouwen

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
- 6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Ellekom (Geld.) gemeente Rheden

- 5. Hervormde kerk lichte schade aan bekapping (VOO, 145)
- 6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Ellemeet (Z.) gemeente Middenschouwen/Westerschouwen

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
- 6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Ellewoutsdijk (Z.) gemeente Borsele

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 40 panden verwoest, 45 zwaar beschadigd en 40 met geringe schade (MG 2852)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
- 4. Molen oorlogsschade aan romp, wieken, deuren en kap (VOO, 749)
- 4a Stellingmolen *De Phoenix* in oktober 1944 kapot geschoten (*Molens in Zeeland*)

5. Gebouw Hervormde kerk door oorlogshandelingen geheel verwoest (VOO, 146, 756, 758)
6. Visser, H.A., *Molens in Zeeland in oude ansichten* (Zaltbommel 1980)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Elsloo (L.) gemeente Stein

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

Elst (Geld.)

1. Van totaal van 1.987 vooroorlogse woningen 561 vernield (CBS, 249)
- 1b 561 woningen vernield (O&V4, 327)
- 1a Aantal woningen verwoest 561 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
2. Inundaties b. 06.12.1944 – 15.03.1945 (MG 2828)
5. Toren van laat-gotische Hervormde kerk uitgebrand waardoor op verschillende plaatsen zwaar beschadigd (VOO, 148) (OMPG) Kerk en toren inmiddels gerestaureerd,
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Blankenberg, H. en K. Taselaar, *Historisch Reisboek voor Nederland* (Bussum 1983)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Emmen (Dr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

Emmikhoven (Utr.) gemeente Renswoude

2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de Almboezem behorende tot het Waterschap De Drie Sluizen 18.04.1940 – 18.05.1940 (KL 1906)

Empel (NBr.) gemeente 's-Hertogenbosch

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
- 1b Geheel verwoest het Noord-Brabantse dorp Empel (*Verslag Landbouw*, 154) Zie ook Noord-Brabant 1b
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Verslag over de landbouw in Nederland over 1942 t/m 1945 (Den Haag 1949)

Engelen (NBr.) gemeente 's-Hertogenbosch

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Enkhuizen (NH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

Enschede (O.)

1. Van totaal van 22.136 vooroorlogse woningen 1.335 vernield (CBS, 250)
- 1a 1.362 panden verwoest en 1.429 gedeeltelijk verwoest. (O&V4, 326)
- 1b Aantal woning(en) verwoest 1.335 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1c Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
- 1d Binnenstad door herhaalde bombardementen, zwaar beschadigd. In 1945 bedroeg de oorlogsschade: 1.218 totaal verwoeste, 250 zwaar beschadigde en 5.630 licht beschadigde panden, waaronder 1.154 verwoeste woon- en winkelhuizen (B&W, 447, 456)

- 1e Aantal verwoeste woningen 1.134 en zwaar beschadigde woningen 66 = 1.200 totaal (particulier archief Bosma en Wagenaar)
- 1f Verwoestingen aangericht op 21 januari 1943, 10 oktober 1943 en 22 februari 1944 (gedeeltelijk) (*Wederopbouw* Maandverslag juli 1944)
- 1g Zwaar geallieerd bombardement op 10 oktober 1943 (Korthals Altes) Circa 190 woonhuizen werden geheel of vrijwel verwoest. Ongeveer 60 woningen liepen zware schade op circa 2500 werden licht beschadigd. In 9 fabrieken werden verwoestingen aangericht (*Wederopbouw* Maandverslag mei 1944)
- 1h Luchtaanvallen op Twentse industrie. Bijna alle grote textiel fabrieken liepen schade op. Vooral schade aan wijk Pathmos in zuid-wester stadsdeel, waaronder Janninksweg, Kortenaerstraat en Emmastraat. (Korthals Altes, 192, 193)
- 1i Mede als gevolg van bombardement van 22 februari 1944 geheel of gedeeltelijk verwoest circa 60 fabrieken en openbare gebouwen, 150 winkels en 1.200 woonhuizen Onder meer het woningcomplex Padmos brandde geheel uit. (Nota van 3 april 1944 voor dr. Ringers in VROM-archief 2.17.03 inv. nr. 5889)
- 1j Arbeiderswijk met circa 800 woningen brandde op 22 februari 1944 geheel uit. Bovendien werd een tiental fabrieken verwoest of ernstig beschadigd en traden door de stad talrijke schadegevallen op. (*Wederopbouw* Maandverslag februari 1944)
- 6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
 Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
 Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940 – 1945* (Amsterdam 1984)
 Wiegman, T. *Enschede 1940-1945* (Enschede 1985)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
 Ringers, J.A., Rede gehouden op 8 oktober 1945 te Alkmaar.
 Ringers, J.A., Voordracht gehouden op 14 september 1946 te Rotterdam

Enspijk (Geld.) gemeente Geldermalsen

- 2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Enspijk:
  - 1. 15.11.1939 – 01.03.1940
  - 2. 15.04.1940 – 01.06.1940 (KL 1892) zie ook Deil
- 2a Inundaties c/b 15.11.1944 - 15.04.1945 (MG 2828)

Epe (Geld.)

- 1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

Ermelo (Geld.)

- 1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
- 1a Door bominslag op 8 maart 1944 gebouw aan de Harderwijksestraatweg uitgebrand (Vermelding op staat van gemeenten die in maart 1944 door oorlogsgeweld werden getroffen, VROM-archief 2.17.03 inv. nr. 5889)
- 5. *Groot Essenburg* lichte schade aan interieur (OMPG) Bezettingschade (O&V IV, 292)
- 5a *Staverden* licht beschadigd; inwendig zware bezettingschade (OMPG)
- 6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)

Erp (NBr.) gemeente Veghel

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 100 woningen licht beschadigd; 5 zwaar beschadigd of verwoest
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
- 6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Esch (NBr.) gemeente Haaren

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
- 6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Escharen (NBr.)

6. Ringers, J.A., Rede gehouden op 22 september 1941 te Mill

Est en Opijnen (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Opijnen behorende tot de gemeenten Est en Opijnen: begin november 1939 – eind mei 1940 (KL 1895)
- 2a Idem in het gebied van de polder Est behorende tot de gemeenten Est en Opijnen: begin november 1939 – eind mei 1940 (KL 1895)
- 2b Inundaties c. 15.12.1944 – 15.03.1945 (MG 2828)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Etten (Geld.) gemeente Gendringen

5. Hervormde kerk ernstig beschadigd (VOO, 152) (OMPG)
- 5a Stadhuis lichte schade aan muren en ramen (VOO, 154)
- 5b Sint-Jozefgesticht door verschillende granaten getroffen, maar geringe schade (VOO, 155)
6. *Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland* samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Etten en Leur (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
5. Hervormde kerk oorlogsschade (zie naoorlogs verzoek aan Rijksinspectie kunstbescherming voor tegevoetkoming kosten noodherstel)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel

Everdingen (ZH., nu Utr.) gemeente Vianen

1. Circa twee beschadigde panden volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

Ewijk (Geld.) gemeente Beuningen

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Exloo (Dr.) gemeente Odoorn

1. In de nacht van 17/18 juni 1943 het gemeentehuis door het verzet in brand gestoken en verwoest (H. Gras en A.C van Oorschoot in: *Rond Hunze en Hondsrug* pag. 171)
6. Gras, H. (red.), *Rond Hunze en Hondsrug: Geschiedenis van Odoorn* (Odoorn z.j.)

Exloërkijl (Dr.) gemeente Odoorn

3. Brug in meidagen 1940 door Nederlandse militairen opgeblazen (H. Gras en A.C van Oorschoot in: *Rond Hunze en Hondsrug*, 166)
6. Gras, H. (red.), *Rond Hunze en Hondsrug: Geschiedenis van Odoorn* (Odoorn z.j.)

Eijgelshoven (L.) gemeente Kerkrade

1. Omvangrijke oorlogsschade (*Wederopbouw* Maandverslagen februari 1942)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

Eijsden (L.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
6. Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de

Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel

Farmsum (Gr.) gemeente Delfzijl

5. Zuidoostkant van toren Hervormde kerk beschadigd (VOO, 156)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Ferwerderadeel (Fr.)

1. Circa drie beschadigde panden volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

Finsterwolde (Gr.) gemeente Reiderland

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
5. Hervormde kerk licht door treffer beschadigd (VOO, 157)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Franeker (Fr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
5. Korendragershuisje beschadigd door bomexplosie, waardoor scheuren ontstaan in het gebouw (VOO, 158)
- 5a Door bomexplosie op 25 april 1942 achttiende-eeuwse vleugel van het stadhuis beschadigd (VOO, 159)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Franekeradeel (Fr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

Friesland (provincie)

1. Van woningvoorraad per 31.12.1940 van 112.093 werden woningen verwoest 79 (0,1%); zwaar beschadigd 168 (0,1%) ; licht beschadigd 1.265 (1,1%) (*Ec en Soc Kroniek*, 268)
- 1a Van woningvoorraad per 1.5.1940 van 113.901 woningen werden verwoest 320 (0,28%); zwaar beschadigd 230 (0,20%); licht beschadigd 4.000 (3,51%) (*Feiten en Cijfers*, 5)
- 1b In de nacht van 9 op 10 april 1945 werd in Friesland een begin gemaakt met de sabotage van spoorlijnen, wegen en vaarwateren. Bruggen afgedraaid of in brand gestoken. Wegen gebarricadeerd of met spijkers en 'bandbommen' bestrooid en spoorwegen werden onklaar gemaakt. (Van Kampen)
2. Inundaties 1940 gesteld ten oosten van de Wonsstelling (van Zurig tot Makkum) (De Jong III, 248, 249)
3. In 1945 door Duitsers 70 bruggen geheel of gedeeltelijk vernield (Waalewijn, 199)
6. Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* III (Den Haag 1970)
Kampen, L. van, e.a., *Friesland 1940-1945* (Drachten 1989)
'Holland's War Damage \$ 4500,000,000. Nazis flood three-fourths of Friesland; most of province a watery waste in; *Knickerbocker Weekly. The Netherlands Magazine* (maart 5, 1945)
Waalewijn, A., *Achter de bres. Rijkswaterstaat in oorlogstijd* (Den Haag 1990)
Feiten en Cijfers omtrent Twee Jaar Wederopbouw (Den Haag 1947)
Economische en Sociale Kroniek der oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)

Fijnaart (NBr.) gemeente Fijnaart en Heijningen

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de Buitengorzen ten westen en ten noorden van polder de Ruigenhil: 10.05.1940 – 15.05.1940 (KL 1894)
4. Ronde stenen stellingmolen in buurtschap **De Nieuwe Molen** door oorlogsgeweld beschadigd (*Molens in Noord-Brabant*)
- 4a Molens door scherven lichte schade (VOO, 160)
5. Door opblazen van toren schade aan de Hervormde kerk (VOO, 161)
6. Visser, H.A., *Molens in Noord-Brabant in oude ansichten* (Zaltbommel 1981)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Fijnaart en Heijningen (NBr.) zie ook **Klundert** en **Noord-Brabant**

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
2. Inundatie van de Beaumondspolder Sectie A:
  - 1 19.11.1939 – 24.11.1939
  - 2 17.01.1940 – 22.01.1940
  - 3 07.02.1940 – 13.02.1940
  - 4 10.05.1940 – 20.05.1940 (KL 1897)
- 2a Inundatie van de Beaumondspolder Sectie A:
  - 1 19.11.1939 – 24.11.1939
  - 2 17.01.1940 – 22.01.1940
  - 3 07.02.1940 – 23.04.1940
  - 4 10.05.1940 – 20.04.1940 (KL 1898)
- 2b Inundatie van de Elisabethspolder:
  - 1 09.02.1940 – 13.02.1940
  - 2 01.11.1939 – 19.11.1939 en 14.01.1940 – 20.01.1940
  - 3 19.11.1939 – 24.12.1939
  - 4 09.04.1940 – 10.05.1940
  - 5 10.05.1940 – 18.05.1940 (KL 1898)
- 2c Inundatie van het Waterschap: de Elisabethspolder:
  - 1 09.02.1940 – 13.02.1940
  - 2 01.11.1939 – 19.11.1939
  - 3 19.12.1939 – 24.12.1939
  - 4 09.04.1940 – 10.05.1940
  - 5 10.05.1940 – 18.05.1940 (KL 1894)
- 2d Inundatie van het Waterschap: de Sabina Henricapolder:
  - 1 11.11.1939 – 21.11.1939
  - 2 14.01.1940 – 22.01.1940
  - 3 10.04.1940 – 23.04.1940
  - 4 10.05.1940 – 17.05.1940 (KL 1893)
- 2e Inundatie van het Waterschap: de Sabina Henricapolder:
  - 1 11.11.1939 – 21.11.1939
  - 2 14.01.1940 – 22.01.1940
  - 3 10.04.1940 – 23.04.1940
  - 4 10.05.1940 – 17.05.1940 (KL 1899)
- 2f Inundatie van De Oude Heiningsche polder behorende tot het Waterschap Oude Heijningen (secties B en C):
  - 1 19.11.1939 – 24.11.1939
  - 2 03.05.1940 – 08.05.1940
  - 3 10.04.1940 – 03.05.1940
  - 4 10.05.1940 – 25.05.1940 (KL 1902)
- 2g Inundatie van het Waterschap Oude Heijningen secties B en C:
  - 1 19.11.1939 – 24.11.1939
  - 2 03.05.1940 - 08.05.1940
  - 3 10.05.1940 – 25.05.1940 (KL 1906)
- 2h Inundatie van het Waterschap Oude Heijningen:
  - 1 19.11.1939 – 24.11.1939
  - 2 03.05.1940 – 08.05.1940
  - 3 10.04.1940 – 03.05.1940
  - 4 10.05.1940 – 25.05.1940 (KL 1899)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Gaarkeuken (Gr.) gemeente Zuidhorn

- 1/3. Als gevolg van Britse luchtaanval op sluisen in november 1944 vier huizen vernield en andere beschadigd (Zwanenburg deel 2, 444)
6. Kampen, L. van, e.a., *Friesland 1940-1945* (Drachten 1989)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940 – 1945* (Amsterdam 1984)

Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Gaasterlân-Sleat (Fr.) tot 1985 Gaasterland

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

Gameren (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
2. Inundaties c. 25.1.1945 – 20.02.1945 (MG 2828)
4. Korenmolen verwoest (OMPG)
5. Toren Hervormde kerk opgeblazen en geheel verwoest (VOO163, 756, 758) (OMPG)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)

Gasselte (Dr.)

1. Circa vier beschadigde panden volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

Geertruidenberg (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 200 woningen licht beschadigd; 50 zwaar beschadigd of verwoest
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
2. Voor inundaties in de omgeving door Duitsers gesteld in 1944, zie ook punt 2 provincie Noord-Brabant
5. Hervormde Sint-Geertruidenskerk en toren in oktober en november 1944 door granaatvuur beschadigd (VOO, 164)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Waalwijk, A., *Achter de bres. Rijkswaterstaat in oorlogstijd* (Den Haag 1990)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Geervliet (ZH.) gemeente Bernisse

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

Geffen (NBr.) gemeente Maasdonk

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Gelderland (provincie)

1. Van woningvoorraad per 31.12.1940 van 214.096 woningen werden verwoest 13.350 (6,3%); zwaar beschadigd 8.718 (4,1%); licht beschadigd 84.597 (39,6%) (*Ec en Soc Kroniek*, 268)
- 1a Van woningvoorraad per 1.5.1940 van 213.664 woningen werden verwoest 11.323 (5,30%); zwaar beschadigd 11.349 (5,32%); licht beschadigd 82.684 (38,7%) (*Feiten en Cijfers*, 5)
- 1b Gelderland behoorde tot de zwaarst getroffen provincies. Niet alleen de Betuwe ondervond veel schade door oorlogsgeweld, maar ook het gebied tussen Nijmegen en de oostgrens, de Lijmers, het gebied van Maas en Waal en de Veluwezoom. De schade was voornamelijk te wijten aan directe oorlogshandelingen, doordat het oorlogsfront geruime tijd in deze streek lag. Er werden 2.307 boerderijen geheel verwoest, 1.172 zwaar beschadigd, terwijl nog 4.750 boerderijen lichtere schade opliepen.
Het ergst te lijden had de Boven-Betuwe. Hiervoor waren verschillende oorzaken: granaatschade, het afzagen van bomen, het rijden met tanks, inundatieschade, aanleg van duizenden ha mijnevelden en het niet kunnen verzorgen van bedrijven door evacuatie. Zo werden in **Haalderen** en **Bemmel** vele boomgaarden als gevolg van bominslagen verwoest. Van Tiel tot Nijmegen werden 50 tot 60% van de boomgaarden totaal vernield; in **Bemmel**, **Haalderen** en **Angeren** ongeveer 75% door granaten beschadigd. In de boomkwekerijen in Opheusden kwam veel mitrailleurvuurschade voor (*Verlag*

- Landbouw*, 145 en 146)
2. Evacuaties in verband met inundaties vonden plaats in de Boven-Betuwe, het Rijk van Nijmegen en de gebieden ten westen van de Rijn (Lobith, Herwen, Westervoort, Duiven, enzovoort)
  - 2a Inundaties in de Betuwe begonnen na de luchtlandingen in september 1944. Zij werden onderverdeeld in drie categorieën: Inundatie a = beheerste strategische inundaties
Inundatie b = onbeheerste inundaties
Inundatie c = inundaties door het stopzetten van de bemaling of onmogelijkheid tot lozing door opzetten van de watertoestand van de Linge
- Categorie a)* Nadat de geallieerden over de Rijn waren doorgestoten, begonnen de Duitsers zich terug te trekken op de Vesting Holland. Om zich in de flank te dekken werd toen de sluis bij Asperen in de Linge gesloten waardoor de gebieden ten oosten van de Diefdijk en ten zuiden van de Nieuwe Zuider Lingedijk, die door gebrek aan lozing al overlast van water ondervonden, geïnundeerd werden. De gebieden die in het bijzonder hiervan overlast ondervonden, waren de polders van **Vuren**, **Dalem**, **Asperen** (Gelders deel), **Heukelom** (Gelders deel), **Acquoy**, de Geeren, polderdistrict **Culemborg** en Rhenoy.
- Categorie b)* Tot deze categorie behoorde het laten springen van de Rijndijk in de nacht van 29 op 30 november 1944. Dit vond plaats bij **Elden**, 300 meter benedenstrooms vanaf de spoorbrug bij Driel. Op 5 december 1944 begon de rivier te wassen en stroomde het water met grote kracht de Betuwe binnen; het bereikte snel de Liniedijk Ochten-Kesteren. De Duitsers hebben nog geprobeerd deze dijk te behouden, maar de dam in de Linge bezweek al spoedig. Er is toen tevergeefs gepoogd het gat in de dijk bij Elden te dichten, maar er was inmiddels een enorme kolk en een gat van 225 meter in de dijk ontstaan. Door kunst en vliegwerk en met behulp van de gehele mannelijke bevolking van Tiel de openingen in de dijken van het Betuwepand van het in aanleg zijnde Amsterdam-Rijnkanaal te dichten, werd het westen van de Betuwe (tot Gorinchem) voor het grootste onheil van de inundaties gespaard. Slechts doordat de Maurikse Wetering teveel water naar het westen moest vervoeren en buiten haar oevers trad, werd het lage gebied ten westen van het kanaal geïnundeerd.
- Categorie c)* De hiervoor genoemde onbeheerste inundaties werden ten tijde van de inundatie bij Elden zoveel mogelijk beperkt door het niet afgebouwde Dr. Kolffgemaal te Steenenhoek in werking te stellen. Tijdens de tweede inundatieperiode van de Boven-Betuwe in februari 1945 kon men dit gemaal door brandstofgebrek niet in werking stellen. Door natuurlijk afspuien kon de toestand worden bezworen. (*Verslag Landbouw*, 145 en 146)
6. *Feiten en Cijfers omtrent Twee Jaar Wederopbouw* (Den Haag 1947)
Economische en Sociale Kroniek der oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Verslag over de landbouw in Nederland over 1942 t/m 1945 (Den Haag 1949)

Geldermalsen (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Geldermalsen en Meteren behorende tot de dorpspolder Meteren: 15.04.1940 – 01.06.1940 (KL 1892)
- 2a Idem in het gebied van de polder Geldermalsen en Meteren behorende tot de dorpspolder Geldermalsen 15.04.1940 – 001.06.1940 (KL 1892)
- 2b Idem in het gebied van het hogere deel van de polder Geldermalsen en Meteren De Bergakker 15.04.1940 – 28.05.1940 (KL 1892)
- 2c Idem in het gebied van het hogere deel van de polder Geldermalsen en Meteren behorende tot de dorpspolder Geldermalsen: circa 15.04.1940 – 28.05.1940 (KL 1892)
- 2d Idem in het gebied van het hogere deel van de polder Geldermalsen en Meteren 'Het Achterste Veld' behorende tot de dorpspolder Meteren: circa 15.11.1939 – circa 01.03.1940 (KL 1892)
- 2e Inundaties c/b 15.11.1944 – 15.04.1945 (MG 2828)
3. Spoorbrug over de Linge beschadigd (Foest, 60)
6. Foest, A.H., *De lotgevallen van de spoorwegbruggen over onze groote rivieren in de zes jaren, welke na den 9en mei zijn verstreken* (Utrecht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Geldermalsen en Meteren (Geld.)

2. Inundatieschade aan percelen gelegen in de polder De Bergakker: 15.04.1940 – 28.05.1940 (KL 1892)

Geldrop (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 100 woningen licht beschadigd; 10 zwaar beschadigd of verwoest
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Geleen (L.)

1. Na luchtaanval op Zuid-Limburg met brand- en brisantbommen op 5 oktober 1942): totaal vernield 221 panden, waaronder 150 particuliere panden, 12 panden van bouwverenigingen, 16 gebouwen van de Staatsmijnen, 40 boerderijen en de RK-school (bewaarschool). Zwaar beschadigd: 59 particuliere panden, 5 panden van bouwverenigingen, 2 NS-gebouwen, 2 gebouwen van de Staatsmijnen en 1 RK-kerk (klooster) (*Wederopbouw* Maandverslag januari 1943).
- 1a Schade aan woningen door afzwaaiers geallieerd bombardement van 5 oktober 1942 op het stikstofbindingbedrijf van de Staatsmijnen te Lutterade (Kemp, 39)
- 1b 164 woningen onherstelbaar beschadigd (O&V4, 330)
- 1c Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
- 1d Bommenregen (bedoeld voor Aken) op 5/6 oktober 1942 zette stadscentrum in lichtelaai (Korthals Altes, 110-112)
- 1e In de nacht van 5 op 6 oktober 1942 door een bombardement circa 2.100 panden beschadigd en 30 huizen verwoest (Korthals Altes)
- 1f In verband met puinruiming en herstelwerkzaamheden vermelding in *Maandrapport over de stand van de Wederopbouw in maart 1944* (VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 5889)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Gellicum (Geld.) zie ook **Drumpt**

1. Vermelding i.v.m. herbouw van door oorlogsgeweld vernielde woningwetwoningen. (*Wederopbouw* Maandverslag februari 1944)
1. Boutensteinsche Boezem NIET geïnundeerd, maar geleden door waterbezwaar.
Circa 15.11.1939 – circa 01.03.1940 (KL 1892)
- 2a Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Rump-Noord behorende tot de dorpspolder Rump
1. 15.11.1939 – 01.03.1940
2. 15.04.1940 – 01.06.1940 (KL 1905)
- 2b Idem in het gebied van de polder Rump-Noord behorende tot de dorpspolder Gellicum
1. 15.11.1939 – 01.03.1940
2. 15.04.1940 – 01.06.1940
Alle panden gedurende beide perioden geïnundeerd geweest (KL 1905)
- 2c Inundaties c/b 15.11.1944 – 15.04.1945 (MG 2828)

Gemert (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Genderen (NBr.) gemeente Aalburg

5. Hervormde kerk en toren beschadigd (VOO, 166)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Gendringen (Geld.)

1. Van totaal van 1.991 vooroorlogse woningen 121 vernield (CBS, 249)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
- 1b Geallieerde luchtaanval op grensplaatsen, waaronder Gendringen, op 23 maart 1945 (Zwanenburg II, 503)

5. Landfort in- en uitwendig schade (VOO, 167, 752) (OMPG)
- 5a Gat in torenspits van Hervormde kerk; ook schade aan muurwerk (VOO, 169)
6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland
samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Gendt (Geld.)

1. Van totaal van 726 vooroorlogse woningen 187 vernield (CBS, 249)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
5. Kasteel Poelwijk zware schade, vooral aan de toren (VOO, 752) (OMPG)
- 5a Huis te Gendt lichte schade (VOO, 752) (OMPG)
- 5b Hervormde kerk lichte en toren zware schade (VOO, 172)
6. *Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland*
samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Genemuiden (O.)

1. Eén beschadigde gebouw volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

Gennep (L.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
- 1b Stationsgebouw van Gennep zware schade (V.M. Lansink, *Spoorwegstations in Nederland*, pag. 33
doctoraalscriptie UU 1998)
2. De bovenbouw van de spoorbrug over de Maas tijdens Duitse terugtocht vernield. (Foest, 27)
5. RK-kerk beschadigd (VOO, 171)
- 5a Raadhuis oorlogsschade (zie naoorlogs verzoek aan Rijksinspectie kunstbescherming voor tegemoetkoming kosten noodherstel)
6. Foest, A.H., *De lotgevallen van de spoorwegbruggen over onze groote rivieren in de zes jaren, welke na den 9en mei zijn verstreken* (Utrecht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Geulle (L.) gemeente Meerssen

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

Geysteren (L.) gemeente Meerlo-Wanssum

5. Toren RK-kerk verwoest (VOO, 174, 756, 758)
- 5a Luchtaanval in 1945 op zeventiende-eeuws kasteel Geysteren waarin Duitsers zich hadden
Verschanst. Kasteel verwoest en onherstelbaar (Korthals Altes, 259) (Kemp, 59)
(VOO, 173) (*Kastelen in Limburg*, 93)
6. *Kastelen in Limburg* (Hoensbroek 1978)
Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Giessen-Nieuwkerk (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht van woningvoorraad in **Giessen** tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Giessendam (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

Gilze-Rijen (NBr.)

1. Het vliegveld Gilze-Rijen werd intensief gebruikt en gebombardeerd. Hierdoor veel oorlogsschade in Gilze-Rijen en het nabij gelegen buurtschap **Hulten** bomschade
- 1a Van totaal van 1.773 vooroorlogse woningen 106 vernield (CBS, 250)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
- 1c Vermelding in *Maandrapport over de stand van de Wederopbouw in maart 1944* (VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 5889)
- 1d In februari 1944 werd Gilze-Rijen opnieuw door bommen beschadigd. In dit plaatsje, dat zeer ongelukkig gelegen is bij een vliegbasis, was intussen vrijwel geen huis dat niet door bominslag was beschadigd of verwoest. (*Wederopbouw* Maandverslag februari 1944)
- 1e Op 5 juli 1944 percelen geheel of gedeeltelijk verwoest. (*Wederopbouw* Maandverslag juni 1944)
5. Zware schade aan RK-kerk (VOO, 175)
Schoor van boerderij de Oude Pastorie lichte schade (VOO, 176)
6. Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Ginneken (NBr.) gemeente Breda

5. Bijgebouwen van Kasteel Bouvigne beschadigd (VOO, 177), de *Brouwers Bavel* geheel vernield (VOO, 178), poortje van voormalig *Slot Grimhuijsen* geheel vernield (VOO, 183)
- 5a Stadhuis lichte schade (VOO, 180)
- 5b Kapel van Heilige Anna lichte schade (VOO, 181)
- 5c Hervormde kerk op 13 oktober 1944 door een geallieerde luchtaanval zwaar getroffen (VOO, 182)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Goedereede (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

Goeree-Overflakkee (ZH.)

1. Grotendeels onder water gezet in februari/maart 1944 (De Jong VII, 1317)
- 2a Klinkenlandse polder in mei 1944 geïnundeerd (O&V4, 361)
- 2b Inundatieschade zie punt 2a provincie Zuid-Holland
6. Jong. L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Oorlog* VII (Den Haag 1976)

Goes (Z.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
- 1b 3 panden verwoest, 20 zwaar beschadigd en 45 met geringe schade (MG 2852)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Goirle (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
5. Vliegtuig neergestort op Huis ter Loo dat afbrandde (rhc.tilburg.nl)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Goor (O.)

1. Schade door schermutselingen (B&W, 447)

- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
- 1b In 1945 werd dorpskern vernield na ontploffen van Duits munitiedepot (Korthals Altes, 313)
- 5. Toren door Engelse kanonkogels getroffen (VOO,184)
- 6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
- Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940 – 1945* (Amsterdam 1984)
- Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Gorinchem (ZH.)

- 1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
- 2. Inundaties gesteld ten oosten van Gorinchem, april 1940 (De Jong III, 352)
- 6. Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog III* (Den Haag 1970)

Gorssel (Geld.)

- 1. Van totaal van 2.257 vooroorlogse woningen 103 vernield (CBS, 250)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
- 4. Windmolens onder **Eefde**, **Harfsen** en **Epse** min of meer ernstig beschadigd (OMPG)
- 5. Toren van Hervormde kerk beschadigd (VOO, 186) (OMPG) Kerk van Gorssel, waarin gevestigd een Duitse telefooncentrale op 18 maart 1945 door luchtaanval beschadigd (Korthals Altes, 310, 311)
- 5a *Huize den Dam* inwendig zwaar beschadigd (OMPG), 't *Joppe* glas- en pannenschade (VOO, 278) en inwendige schade (OMPG)
- 6. Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940 – 1945* (Amsterdam 1984)
- Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
- Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland* samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
- Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Gouda (ZH.)

- 1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
- 1a In onder meer november 1944 vonden geallieerde luchtaanvallen plaats op spoorwegemplacement van Gouda en spoorlijnen in de omgeving (Zwanenburg deel 2, 439, 441 ev.)
- 1b Oorlogsschade door bombardementen in 1944 stationsgebouw Gouda (www.stationsweb.nl)
- 6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Gouderak (ZH.) gemeente Ouderkerk aan den IJssel

- 1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

Graauw en Langedam (Z.) gemeente Hulst

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
- 6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Graft (NH.)

- 1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
- 3. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied behorende tot het Heemraadschap de Eilandspolder: 12.05.1940 – 9.06.1940 (KL 1890)
- 2a Idem in het gebied van het Heemraadschap de Eilandspolder: 12.05.1940 – 09.06.1940 (KL 1899)
- 2b Idem in het gebied van het Heemraadschap de Eilandspolder: 12.05.1940 – 09.06.1940 (KL 1902)
- 2c Idem in het gebied van de polder behorende tot het Graftermeer 12.05.1940 – 09.06.1940 (KL 1906)

Graft, De Rijk en Jisp (NH.)

- 2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van het Waterschap de Starnmeer en Kamerhop: 12.05.1940 – 19.06.1940 (KL 1897)

Gramsbergen (O.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

Grathem (L.) gemeente Heythuysen

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
5. RK-kerk lichte schade door enkele bomtreffers (VOO, 187)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Grave (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133
3. Zowel verkeersbrug als spoorbrug over de Maas in meidagen 1940 opgeblazen (De Jong III, 76) (Foest, 3)
6. Foest, A.H., *De lotgevallen van de spoorwegbruggen over onze groote rivieren in de zes jaren, welke na den 9en mei zijn verstreken* (Utrecht 1946)
Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog III* (Den Haag 1970)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

's-Graveland (NH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

's-Gravendeel (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2133

's-Gravenhage (ZH.) zie Den Haag**'s-Gravenmoer (NBr.)**

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

's-Gravenpolder (Z.) gemeente Borsele

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 33 panden verwoest, 115 zwaar beschadigd en 160 met geringe schade (MG 2852)
4. Molen oorlogsgeweldschade aan galerij, binnenwerk en binnenroef (VOO, 749)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

's-Gravensande (ZH.)

1. In meidagen 1940 werd de dorpskern door Duitse bombardementen verwoest (B&W, 91, 100)
- 1a Van totaal van 1.845 vooroorlogse woningen 402 vernield (CBS, 250)
- 1b Aantal verwoeste woningen 402 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1c Zie ook punt 1b provincie Zuid-Holland
3. Tweede brug over de nieuwe Rijnvaart door Duitsers opgeblazen (MG 2820)
6. *Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945* (Utrecht 1947)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Grebbeinie of Valleistelling (Geld.) Een verdedigingslinie in de Gelderse Vallei bestaande uit een stelsel van inundatiewerken en versterkingen. In 1940 strekte de Grebbeinie zich uit van het IJsselmeer via Amersfoort, Veenendaal, Rhenen en de Grebbeberg tot over de Waal. In de meidagen van 1940 waren sommige delen van de linie het toneel van verwoede strijd.

2. Inundaties gesteld in november 1939, waarbij vóór de Grebbelinie een gebied van ruim 5.000 ha onder water werd gezet (De Jong II, 128)
- 2a In 1944 werd begonnen met het stellen van inundaties, welke echter nooit werden voltooid (Van Hilten, 104)
6. Hilten, D.A. van, *Van capitulatie tot capitulatie* (Leiden 1949)
Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog II* (Den Haag 1969)

Grevenbicht (L.) gemeente Born

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)

Groede (Z.) gemeente Oostburg

1. Van totaal van 693 vooroorlogse woningen 204 vernield (CBS, 249)
- 1a 200 verwoeste panden, 30 zwaar beschadigd en 40 met geringe schade (MG 2852)
4. Eén molen door bom verwoest (VOO, 749)
- 4a Eén molen door verschillende voltreffers van granaten onherstelbare schade (VOO, 749)
- 4b Eén molen schade door beschieting en bomscherven (VOO, 749)
- 4c Tijdens bombardement in oktober 1944 de romp van de stellingkorenmolen aan de Brouwerijstraat verwoest (*Molens in Zeeland*)
- 4d Standmolen *De Zeemeermin* in **Groede-Scherpbier** liep in september 1944 stormschade op en een maand later leverde een granaatbeschieting nog meer beschadigingen op (*Molens in Zeeland*)
5. De Catshoeve (de voormalige hofstede in 1614 door Jacob Cats gebouwd) schade door beschieting (VOO, 190)
- 5a Hervormde kerk lichte glasschade (VOO, 191)
6. Visser, H.A., *Molens in Zeeland in oude ansichten* (Zaltbommel 1980)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Groenlo (Geld.)

5. Hervormde Kerk van St. Calixtus beschadigd door bominslag (VOO, 193) (OMPG) (O&V4, 343)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)

Groesbeek (Geld.)

1. Door ligging midden in operatiegebied verlies van 554 woningen, vrijwel een derde van het totaal. (O&V4, 327)
- 1a Van totaal van 1.699 vooroorlogse woningen 554 vernield (CBS, 249)
- 1b Aantal woningen verwoest 554 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Ringers, J.A., Voordracht gehouden op 14 september 1946 te Rotterdam

Groningen (provincie)

- 1 Van woningvoorraad per 31.12.1940 van 111.295 woningen werden verwoest 546 (0,5%); zwaar beschadigd 885 (0,8%); licht beschadigd 9.908 (8,9%) (*Ec en Soc Kroniek*, 268)
- 1a Van woningvoorraad per 1.5.1940 van 110.652 woningen werden verwoest 856 (0,77%); zwaar beschadigd 832 (0,75%); licht beschadigd 15.051 (13,59%) (*Feiten en Cijfers*, 5)
- 1b Vooral Noord-Oost Groningen had te lijden door oorlogsgeweld. Voornamelijk door geschutvuur werd in de gemeenten **Bierum**, **Appingedam**, **Delfzijl** en met name **Loppersum** schade aangericht. In totaal werden 203 boerderijen geheel vernield, waaronder 161 woningen, en 187 stallen en 200 schuren. 130 boerderijen werden zwaar en 841 licht beschadigd (*Verslag Landbouw*, 143)
2. Dagboekantekening van 12 oktober 1944 dat in het noorden van de provincie Groningen ook land was geïnundeerd (*Oorlogsdagboek* Mees, 524)

- 2a In Groningen werd een totale oppervlakte van 12.200 ha geïnundeerd, waarvan 3.350 ha met brak water. Bovendien ondervonden een 5.000 ha wateroverlast door gebrek aan afwatering. Van deze totale oppervlakte was 6.800 grasland, 10.300 ha bouwland en 100 tuinbouwgrond. Op last van de Duitse militaire autoriteiten werden inundaties gesteld in de waterschappen **Fivelingo**, **Duurswold** en **Hunsingo**. Behalve deze systematische inundaties kwamen ook in andere waterschappen nog inundaties voor. Zo steeg in het waterschap Westerkwartier, als gevolg van het vernielen van een sluis door een luchtbombardement in november 1944, het water zodanig dat de Tolberter Petten gedeeltelijk onder water of dras kwam te staan. Het indirecte gevolg van deze bomaanval was de inundatie van het waterschap Westzandummerpolder in de Friese boezem, doordat de kabels van het gemaal werden vernield. In de Eemskanaalboezem traden door ongunstige getijden, regenval en moedwillig nalaten van malen in verband met verwachte O.T. werkzaamheden inundaties op in de waterschappen Helpman, Glimmen, Esser-, Ooster- en Onderpolder. De inundatie in **Fivelingo** werd met zout water uitgevoerd. Ze vond plaats in twee fasen. Eerst werd de waterstand in de boezem Fivelingo verhoogd door het bij vloed openen van de kleine schutsluis van het Damsterdiep (Delfzijl) en ook het openen van de sluis van de Groeve Noordzijde naar het Eemskanaal, waardoor respectievelijk zout en zoet water in de boezem werd gebracht. Door het graven van een groot aantal coupures in de dijken van verschillende polders werd de eigenlijke inundatie uitgevoerd. Het openen van de sluis bij Delfzijl vond plaats op 20 september 1944 en op 24 september werd begonnen met het doorgraven van de beide dijken. Op 27 september werden andere dijken doorgestoken, op 14 oktober werd de inundatie voltooid geacht. Op 13 oktober 1944 werd begonnen met de inundatie van het Waterschap **Duurswold**. Op die dag werd begonnen met het pompen van water en op 19 oktober werden op de nodige plaatsen de dijken doorgestoken. Rond 23 oktober was de inundatie van Duurswold voltooid. Op 16 maart 1945 werd een aanvang gemaakt met het inunderen van het Waterschap **Hunsingo**. Door de bevrijding medio april 1945 werd het vereiste inundatiepeil echter nooit bereikt. (*Verslag Landbouw*, 142 en 143)
- 2b Delen van provincie Groningen door bezetter onder water gezet 1944/1945 (*Verslag Waterstaat Zuid-Holland*)
- 2c Waterschappen Fivelingo en Duurswold eind 1944 door Duitsers onder water gezet (Waalewijn, 188)
- 2d Doel van de Duitsers met de opening van beide sluisen van Fivelingo was om het gebied van Fivelingo, gelegen tussen het Damsterdiep en het Eemskanaal, van Groningen tot Delfzijl, met zout water te inunderen (Hoek)
3. In 1945 door Duitsers 230 bruggen gedeeltelijk of geheel vernield (Waalewijn, 199)
6. Hoek, J.R., *Inundatie 1944-1945 in woord en beeld. Overstromingen in de gemeenten Delfzijl, Appingedam, Loppersum, Ten Boer en Slochteren* (Bedum 1985)
 Mees, H. *Mijn Oorlogsdagboek 10 mei 1940 – 8 mei 1945* (Rotterdam/Antwerpen 1947)
 Waalewijn, A., *Achter de bres. Rijkswaterstaat in oorlogstijd* (Den Haag 1990)
Feiten en Cijfers omtrent Twee Jaar Wederopbouw (Den Haag 1947)
Economische en Sociale Kroniek der oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Verslag over de landbouw in Nederland over 1942 t/m 1945 (Den Haag 1949)
Verslag Waterstaat van Zuid-Holland (juni 1946)

Groningen (stad)

1. Van 13 tot 16 april 1945 werd in Groningen strijd geleverd tussen de Canadezen en de Duitsers. Na afloop van de vijandelijkheden lag de stad grotendeels in puin.
- 1a Van totaal van 31.520 vooroorlogse woningen 425 vernield (CBS, 250)
- 1b Aantal woningen verwoest 425 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1c Volgens gemeentebestuur gingen circa 270 woningen verloren; volgens de *Economische en Sociale Kroniek* gingen er 425 woningen verloren. (O&V4, 329)
 Vooral gebied van Grote Markt door oorlogshandelingen in april 1945 ernstig getroffen (O&V4, 341)
- 1d In april 1945 ging het gebied rond de Grote Markt in vlammen op (B&W, 436)
- 1e 32.000 woningen die zich in de gemeente Groningen op het moment van bevrijding bevonden, werden 270 verwoest, dus 8% (Van Ommen Kloeke, *De bevrijding van Groningen*: Assen 1945)
- 1f Voor gedetailleerd overzicht en kaart van oorlogsschade, zie bijlagen overgenomen uit: Van Ommen Kloeke, *De bevrijding van Groningen* (Assen 1945)
2. Inundatie binnen gemeentegrenzen, in het dorp Middelbert (Hoek)

3. A-brug opgeblazen (VOO, 197); Eelderbrug vernield (Van Ommen Kloeke 68)
5. Schepen gezonken in het Verbindingskanaal ter hoogte van Ubbo Emmiussingel (Van Ommen Kloeke)
5. Panden Oude Ebbingestraat 16, 17, 31, 31a, 32, 40 geheel verwoest (VOO, 209), gebouwen aan de Grote Markt 5, 12 en 27 geheel verwoest (VOO, 199), panden Ossenmarkt 1 en 2 geheel verwoest (VOO, 207)
- Gebouw Oosterstraat 46 geheel verwoest (VOO, 206), gebouw Guldenstraat 9 verwoest (VOO, 201)
- 5a Poortwachterhuisje (Binnendamsterdiep) geheel uitgebrand (VOO, 210), Dinghuis of Oude Hoofdwacht * aan Grote Markt geheel uitgebrand (VOO, 203, 748)
- 5b Gebouw aan de Grote Markt 38 geringe schade (VOO, 200), gebouw Ossenmarkt 3 lichte schade (VOO, 208), gebouw aan Nieuwe Ebbingestraat 2 zwaar geteisterd (VOO, 205), Academiegebouw door voltreffer schade aan linkervleugel (VOO, 194), A-Kerk schade door voltreffer (VOO, 195), Ambtswoning CvdK* (Oude Boteringestraat 44) schade door granaatvuur (VOO, 196, 748), Provinciehuis ernstige schade aan gedeelte St. Jansstraat (VOO, 211)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
 Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
 Ommen Kloeke, W.K.J.J. van, *De bevrijding van Groningen* (Assen 1945)
Groningen in vuur en puin (Groningen 1945)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Verslag over de landbouw in Nederland over 1942 t/m 1945 (Den Haag 1949)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Groot-Zundert (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
5. Stadhuis op 28 oktober 1944 door granaattreffer beschadigd (VOO214)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Grubbenvorst (L.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
5. RK-kerk beschadigd en toren verwoest (VOO215, 758) RK-kerk verwoest (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Horst)
- 5a Toren van grotendeels verwoest het kasteel (*Gebroken Huis*) zware schade (*Nederlandsche Kastelen en Buitenplaatsen*, 184)
6. *Gids voor Nederlandsche Kastelen en Buitenplaatsen* (Amsterdam 1966)
 Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Grijpskerke (Z.) gemeente Mariekerke op Walcheren

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Eén zwaar beschadigd gebouw en twee met geringe schade (B&W)
2. 220 percelen beschadigd door overstromingen (MG 2852)
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Haaften (Geld.) gemeente Neerijnen

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
2. Polder Tuil-Zuid behorende tot de dorpspolder Tiel NIET geïnundeerd, maar geleden door waterbezwaar Circa 15.11.1939 – circa 01.03.1940 (KL 1892)
- 2a Polder Tuil-Oost behorende tot de dorpspolder Tuil NIET geïnundeerd, maar geleden door waterbezwaar: circa 15.11.1939 – circa 01.03.1940 (KL 1892)

- 2b Polder Tuil-Noord genoemd Het Broek behorende tot de dorpspolder Tuil NIET geïnundeerd, maar geleden door waterbezwaar: circa 15.11.1939 – circa 01.03.1940 (KL 1892)
- 2c Inundaties c. 15.11.1944 – 15.04.1945 (MG 2828)
- 5. Toren van Est in 1943 afgebroken (OMPG)
- 6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)

Haaksbergen (O.)

- 1. Schade door schermutselingen (B&W, 447)
- 6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)

Haakswold (Dr.)

- 1. Op 9 april 1945 twee huizen in brand geschoten (Westerhuis, 195)
- 6. Westerhuis, J.R., *Ruinerwold: rondgang door het verleden* (Ruinerwold 1991)

Haamstede (Z.) gemeente Westerschouwen

- Vliegveld Haamstede door geallieerden gebombardeerd
- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Op 20 december 1943 oorlogsgeweldschade aan percelen. (*Wederopbouw* Maandverslag januari 1944)
- 5. Kasteel lichte schade door 2 granaattreffers (VOO216)
- 5a Hervormde kerk door twee granaat treffers getroffen (VOO217)
- 6. Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

't Haantje (Dr.) gemeente Coevorden

- 3. Brug in meidagen 1940 door Nederlandse militairen opgeblazen (H. Gras en A.C. van Oorschot in: *Rond Hunze en Hondsrug*, 166)
- 6. Gras, H. (red.), *Rond Hunze en Hondsrug: Geschiedenis van Odoorn* (Odoorn z.j.)

Haaren (NBr.)

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 5. Kasteel lichte glasschade en enige bijgebouwen uitgebrand (VOO218)
- 6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Haarle (O.) gemeente Hellendoorn

- 4. Achtkantige bergmolen tijdens oorlogshandelingen in 1945 in brand gestoken en ging geheel verloren (*Molens in Overijssel*)
- 6. Visser, H.A., *Molens in Overijssel in oude ansichten* (Zaltbommel 1985)

Haarlem (NH.)

- 1. 1940 werd de gemeente door bominslag getroffen (*Wederopbouw* Maandverslag november 1940)
- 1a Van totaal van 39.006 vooroorlogse woningen 297 vernield (CBS, 250)
- 1b 297 woningen vernield, gedeeltelijk door bombardementen, gedeeltelijk door houtroof (O&V4, 328)
- 1c Sloop van woningen (Delftlaan en Kleverlaan) voor aanleggen van tankkanaal (Nieuwenhuis, 84)
- 1d Aantal woningen verwoest 297 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1e Luchtbeschermingsdienst van Haarlem meldde op 12 mei 1942 dat gashouder was beschoten en ernstig beschadigd. Brand en grote schade aan omliggende huizen (Zwanenburg)
- 3. Aantal bruggen gesloopt (MG 2820)

6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Nieuwenhuis, G.W., *Vierjaar oorlog over Haarlem* (Haarlem 1947)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Haarlemmermeer en Spaarnwoude (NH.)

1. Van totaal van 8.283 vooroorlogse woningen in **Haarlemmermeer** 242 vernield (CBS, 250)
3. Vinkebrug over de Amsterdamse Trekvaart door bombardement onbruikbaar (MG 2820)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel

Haelen (L.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
5. RK-kerk merendeels vernield en toren verwoest (VOO219, 758) RK-kerk zware schade (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Roermond)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Halsteren (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
5. Stadhuis na bevrijding door Canadezen beschadigd na uitbraak brand (VOO220)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Hansweert (Z.) gemeente Reimerswaal

3. Sluizen van het kanaal door Zuid-Beveland bij Hansweert herhaaldelijk gebombardeerd (Zwanenburg delen 1 en 2))
- 3a Buitenhoofden opgeblazen (*Overzicht Werkzaamheden Militair Gezag*, 463)
7. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Overzicht der Werkzaamheden van het Militair Gezag gedurende de bijzondere staat van beleg (z.p. z.j.)
Ringers, J.A., Voordracht op 28 oktober 1940 in Den Haag gehouden voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in samenwerking met het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw
Ringers, J.A., Rede gehouden op 16 november 1940 te Groningen
Ringers, J.A., Radiorede gehouden op 16 april 1946

Haps (NBr.) gemeente Cuyk

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Hardenberg (O.)

3. Eén van de zeven bruggen geheel vernield (MG 2820)

Harfsen (Geld.) gemeente Gorssel

4. Windmolens onder **Harfsen** beschadigd (OMPG)
6. *Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland* samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)

Harich (Fr.)

6. Kampen, L. van, e.a., *Friesland 1940-1945* (Drachten 1989)

Harlingen (Fr.) gemeente Gaasterlân-Sleat

1. Op 5 november 1941 enkele panden aan de Schritsen zwaar beschadigd door een vliegtuigbom (Van Kampen, 28)
6. Kampen, L. van, e.a., *Friesland 1940-1945* (Drachten 1989)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)

Hatert (Geld.) gemeente Nijmegen

3. Brug over het Maas-Waalkanaal in meidagen 1940 vernield (De Jong III, 89)
6. Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog III* (Den Haag 1970)

Hattermerbroek (Geld.) gemeente Oldebroek

3. Spoorbrug over de IJssel in meidagen 1940 vernield (Foest, 78)
- 3a Herstelde spoorbrug op 14 april 1945 tijdens hun terugtocht over de IJssel door Duitsers vernield (Foest, 82)
6. Foest, A.H., *De lotgevallen van de spoorwegbruggen over onze groote rivieren in de zes jaren, welke na den 9en mei zijn verstreken* (Utrecht 1946)

Hedel (Geld.)

1. Van totaal van 452 vooroorlogse woningen 220 vernield (CBS, 249)
- 1a Verwoest tussen 200 en 250 woningen (O&V4, 329)
2. Inundaties c. 25.1.1945 – 20.2.1945 (MG 2828)
3. Spoorbrug over de Maas in meidagen 1940 vernield (Foest, 33. 34)
- 3a Zowel spoorbrug in oktober 1944 door Duitsers vernield (MG 2820)
- 3b Verkeersbrug in november 1944 door Duitsers vernield (Waalewijn, 165, 186)
- 3c Spoorbrug op 18 september 1944 door Duitsers opnieuw opgeblazen (De Jong Xa, 419)
5. Hervormde kerk dakschade (OMPG); Hervormde kerk onder beschieting geleden (VOO222)
Geallieerde luchtaanval op kerktoren op 1 januari 1945 (Zwanenburg, 503), Kasteel van Hedel geheel afgebrand (VOO752) (OMPG)
- 5a *De Wielwijck* geheel afgerand (VOO752) (OMPG)
- 5b Oude boerderijen en boerenhuizen aan de Voorstraat totaal vernield (OMPG)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Foest, A.H., *De lotgevallen van de spoorwegbruggen over onze groote rivieren in de zes jaren, welke na den 9en mei zijn verstreken* (Utrecht 1946)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940 – 1945* (Amsterdam 1984)
Waalewijn, A., *Achter de bres. Rijkswaterstaat in oorlogstijd* (Den Haag 1990)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Hedikhuizen (NBr.)

5. Hervormde kerk en toren geheel verwoest (VOO223, 758)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Heel en Panheel (L.) gemeente Heel

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Heelsum (Geld.) gemeente Renkum

1. Watertoren zware schade (*Wageningsche Courant*)
5. Hervormde kerk beschadigd (OMPG)
6. *Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland*

samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)
Wageningsche Courant, no. 35, zaterdag 4 mei 1946, heruitgegeven door drukkerij Verwey in mei 1986 bij de 40ste herdenking

Heemskerk (NH.)

2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de Heemskerker Noordbroekpolder, Kad. Gem. Heemskerk: 12.05.1940 – 03.06.1940 (KL 1900)
- 2a Idem in het gebied van de Heemskerker Zuidbroekpolder (polder de Heemskerker Zuidbroek): 11.05.1940 – 03.06.1940 (KL 1904)

Heemstede (NH.)

3. Brug over de Van Merlevaart en twee loopbruggen gesloopt (MG 2820)

Heerde (Geld.)

5. Kasteel Vosbergen veel bezettingsschade en zeer vervallen (OMPG)
6. *Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland* samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)

's-Heer Abtskerke (Z.) gemeente Borsele

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 2 panden verwoest, 15 zwaar beschadigd en 35 met geringe schade (MG 2852)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

's-Heer Arendskerke (Z.) gemeente Goes

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 5 verwoeste panden, 25 zwaar beschadigd en 50 met geringe schade (MG 2852)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

's-Heerenhoek (Z.) gemeente Borsele

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 15 zwaar beschadigde panden en 35 met geringe schade (MG 2851)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Heerlen (L.)

1. Van totaal van 10.772 vooroorlogse woningen 108 vernield (CBS, 250)
5. Gebouw *De Oude Kroon* in brand gevlogen na neerkomen van brandbommen uit een Duits vliegtuig (VOO227)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Heerewaarden (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Hees (Geld.)

5. Het schip van Hervormde kerk vernield; de toren behouden (VOO228) (OMPG)
6. Eijkhout, P. *Bommen op Hees 22 juli 1942* (Nijmegen 1989)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Heesch (NBr.) gemeente Bernheze

1. Van totaal van 632 vooroorlogse woningen 113 vernield (CBS, 250)
3. Standerdmolen zware schade en afgeslagen wieken (VOO229)

- 4a Ronde bergkorenmolen in oktober 1944 zwaar beschadigd en vervolgens afgebroken (*Molens in Noord-Brabant*)
- 6. Visser, H.A., *Molens in Noord-Brabant in oude ansichten* (Zaltbommel 1981)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Heesselt (Geld.) gemeente Neerijnen

- 2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de Polder bij Heesselt: begin november 1939 – mei 1940 (KL 1896)
- 2a Inundaties c 15.12.1944 – 01.04.1945 (MG 2828)

Heeswijk (NBr.) gemeente Bernheze

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 100 woningen licht beschadigd; 325 zwaar beschadigd of verwoest
- 6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Heeze (NBr.)

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 20 woningen licht beschadigd; 3 zwaar beschadigd of verwoest
- 6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Heien (L.) gemeente Grubbenvorst

- 5. Kasteel Heien ernstige schade (VOO231)
- 6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Heinkenszand (Z.) gemeente Borsele

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 25 zwaar beschadigd panden en 50 met geringe schade (MG 2852)
- 6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Heino (O.)

- 5. Toren Hervormde kerk zwaar beschadigd op 12 april 1945 door beschieting met zwaar geschut (VOO252)
- 6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Helden (L.)

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 5. RK-kerk vernield en toren verwoest (VOO233, 756, 758)
- 6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Hellendoorn (O.)

- 1/3 Het sanatorium geraakt door een neerstortende V-wapen, op 16 oktober gelanceerd vanaf de Eelerberg. Bij Hellendoorn was enige tijd een Duitse lanceerplaats voor V1's gelokaliseerd (Zwanenburg deel 3, 75)
Begin 1945 raketdoelen van Duitsers door geallieerde jachttoestellen bestookt (Zwanenburg deel 2, 539)
- 6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Hellevoetsluis (ZH.)

- 1. Van totaal van 707 vooroorlogse woningen 198 vernield (CBS, 250)
- 1a Bomschade aan kade op 16 februari 1941 (Zwanenburg deel 1)
- 6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Hellouw (Geld.) gemeente Neerijnen

3. Inundaties c 15.11.1944 – 15.04.1945 (MG 2828)

Helmond (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 50 woningen licht beschadigd; 10 zwaar beschadigd of verwoest
6. Vonk, S. *Onder bescherming van de engel Gabriël: ter herinnering aan de bevrijding van onze goede stad Helmond 25 september 1944: Helmondse herinneringen aan oorlog* (1994)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Helvoirt (NBr.) gemeente Haaren

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
5. Stadhuis lichte schade (VOO234)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Hemmen (Geld.) gemeente Valburg

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
2. Inundaties b. 06.12.1944 – 15.03.1945 (MG 2828)
5. Kasteel van Hemmen of de Boelenham in 1945 verwoest (VOO752, 756) (OMPG)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Hendrik-Ido-Ambacht (ZH.)

3. Verkeersbrug lichte schade door geallieerd bombardement in maart 1944 (Waalewijn 188)
6. Waalewijn, A., *Achter de bres, Rijkswaterstaat in oorlogstijd* (Den Haag 1990)

Hengelo (O)

1. Van totaal van 10.013 vooroorlogse woningen 407 vernield (CBS, 250)
- 1a Circa 500 woonhuizen vernield, waaronder vele winkelwoonhuizen (O&V4, 327)
- 1b Aantal verwoeste woningen 407 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1c Aantal verwoeste woningen 295 en aantal zwaar beschadigde woningen 115 = 410 totaal (particulier archief Bosma en Wagenaar)
- 1d Veel vernielde panden en schade aan burgereigendommen onder meer door bombardementen op de machinefabriek van Stork (B&W, 447)
- 1e Op 23 oktober 1942 vond een geallieerde luchtaanval plaats op Koninklijke Weeffabriek (Korthals Altes, 106)
- 1f Geallieerde luchtaanval van 18 maart 1944 op een fabriek voor elektrische en technische onderdelen. Dezelfde maand volgde nog een luchtaanval op het station en industrieterrein. Middelzware schade aan gebouwen (Zwanenburg deel 2, 179, 180)
Onder meer werden 10 woningen verwoest, 20 zwaar beschadigd en ernstige glasschade door de gehele stad Ook enkele fabrieken en het station liepen schade op. (*Wederopbouw* Maandverslag maart 1944)
Inslaan van bommen op 18 maart 1944 brachten vooral schade aan de fabrieken van Hazemeijer en Stork. Vijf huizen, de Centrale Keuken aan de Marskant en een goederenloods werden door bominslag vernield. 32 percelen zwaar beschadigd. (Vermelding in bijlage van *Maandrapport over de stand van de wederopbouw in maart 1944*, VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 5889)
- 1g Op 6 oktober 1944 kwamen geallieerde bommen, bestemd voor het spooreplacement, neer in de binnenstad van Hengelo. Door een gebrek aan bluswater (alle grote leidingen waren getroffen) konden de ontstane branden niet worden geblust. Vrijwel het hele stadscentrum werd vernield (De Jong Xb) (Zwanenburg deel 2, 389)
- 1g Door explosie in februari 1945 (als gevolg van luchtaanval) 20 huizen vernield (Zwanenburg deel 2, 555)

- 1h In juni 1940 richtten Britse bommenwerpers grote vernielingen aan het station van Hengelo aan (*Nederland in de 20ste eeuw. Nederland in de jaren 1940-1945*, Hoogeveen 2004)
- 1j Zie ook 1f
- 1k Station Hengelo in 1944 vrijwel geheel verwoest (V.M. Lansink, *Spoorwegstations: categoriaal onderzoek wederopbouw 1940 –1945*, RDMZ 2004, pag. 15)
- 5. Boerderij de Waarbeek geheel verwoest (VOO, 756)
- 5a Los Hoek onder Waarbeek in brand geschoten en geheel uitgebrand (VOO, 235)
- 6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
- Bosma, K. en C. Wagenaar *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
- Couwelaar, W.R. van en C. Pouderoijen, 'Toelichting op het herbouwplan Hengelo', in: *Wederopbouw van Hengelo* nr. 2 (1945) 4-11
- Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* Xb (Den Haag 1982)
- Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940 – 1945* (Amsterdam 1984)
- Lansink, V.M., *Spoorwegstations: categoriaal onderzoek wederopbouw 1940 –1945* (RDMZ 2004)
- Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
- Nederland in de 20ste eeuw. Nederland in de jaren 1940-1945* (Hoogeveen 2004)
- Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
- Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945* (Utrecht 1947)
- Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)
- Ringers, J.A., Rede gehouden op 8 oktober 1945 te Alkmaar.
- Ringers, J.A., Voordracht gehouden op 14 september 1946 te Rotterdam

Hengevelde (O.) gemeente Stad-Delden

- 1. Op 17 juli 1943 door geallieerd bombardement 50 huizen vernield of zwaar beschadigd. Ook Duitse Weermachtbarakken door bommen getroffen (Zwanenburg deel 2, 40)
- 6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Herpt (NBr.) gemeente Heusden

- 5. Hervormde kerk en toren aan Witbroodstraat verwoest (VOO237, 756, 758) Is evenwel van oorlogsschade hersteld
- 6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Herten (L.) gemeente Roermond

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 5. RK-kerk zwaar beschadigd (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Roermond)
- 6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
- Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

's-Hertogenbosch (NBr.)

- 1. Van totaal van 10.531 vooroorlogse woningen 770 vernield (CBS, 250)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 8.000 woningen licht beschadigd; 2.000 zwaar beschadigd of verwoest.
- 1b Aantal woningen verwoest 770 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1c Volderstraat op 31 mei 1940 door een bom afkomstig van een op de vlucht geslagen Brits vliegtuig getroffen (*Nederland in de 20ste eeuw. Nederland in de jaren 1940-1945*, Hoogeveen 2004)
- 1d In december 1944 een V1 vroegtijdig neergekomen (De Jong deel 10a II, 574)
- 1e Stationsgebouw door ligging in de vuurlinie september-oktober 1944 voor de helft kapotgeschoten (*Nederland in de 20ste eeuw. Nederland in de jaren 1940-1945*, Hoogeveen 2004)
- 1f Station vrijwel geheel verwoest (V.M. Lansink, *Spoorwegstations: categoriaal onderzoek wederopbouw 1940 –1945*, RDMZ 2004, pag. 15)
- 6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
- Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* deel 10a II (Den Haag 1980)
- Lansink, V.M., *Spoorwegstations: categoriaal onderzoek wederopbouw 1940 –1945* (RDMZ 2004)
- Nederland in de 20ste eeuw. Nederland in de jaren 1940-1945* (Hoogeveen 2004)
- Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)

Herveld (Geld.) gemeente Valburg

2. Inundaties b. 06.12.1944 – 15.03.1945 (MG 2828)

Herwen en Aerdt (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
5. Huis te Aerdt alleen inwendige schade door gedeeltelijk sloop (VOO752) (OMPG)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland
samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Herwijnen (Geld.) gemeente Lingewaal

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van polder Blokland behorende tot de buitenpolder Asperen: 15.04.1940 – 01.06.1940 (KL 1905)
- 2a Idem in het gebied van het Boezemland van de Asperse Wetering behorend tot de buitenpolder Asperen: 15.04.1940 – 01.06.1940 (KL 1905)
- 2b Idem in het gebied van de Polder Asperen-Zuid behorende tot de buitenpolder Asperen: 15.04.1940 – 01.06.1940 (KL 1905)
- 2c Idem in het gebied van de polder Asperen-Noord, ten zuiden van de Nieuwe Zuider Lingedijk behorende tot de buitenpolder Asperen: 15.05.1940 – 01.06.1949 (KL 1905)
- 2d Idem in het gebied van de polder Herwijnen behorende tot het polderdistrict Tielerwaard: 15.04.1940 – 03.06.1940
Met handgeschreven aantekening: De percelen gelegen in de gemeente Vuren en Dalem, behorende tot het boezemland van de Herwijense boezem (KL 1905)
- 2e Inundaties c/b 15.12.1944 – 15.03.1945 (MG 2828)
5. Kasteel Wadestein geheel vernield (VOO752) (OMPG)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland
samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Heteren (Geld.)

1. Van totaal van 847 vooroorlogse woningen 258 vernield (CBS, 249)
- 1a 258 woningen verwoest, d.w.z. circa een derde van het totaal. (O&V4, 329)
- 1b Aantal woningen verwoest 258 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
2. Inundaties b. 06.12.1944 – 15.03.1945 (MG 2828)
5. Toren van Hervormde kerk door granaattreffers aan alle kanten beschadigd (VOO752)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland
samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)
Resumé van de 43ste vergadering van het college van algemeene commissarissen voor den wederopbouw op 12 november 1946 te 's-Gravenhage

Heukelum (Geld.) gemeente Lingewaal

2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Heukelum: +/- 15.04.1940 – 20.06.1940 (Zie ook Vuren en Dalem) (KL 1893)
- 2a Inundaties c/a 15.03.1945 – 15.06.1945 (MG 2828)

Heumen (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a In 1940 werden drie woningen van de Rijkswaterstaat en twee kleine boerderijen verwoest. *Wederopbouw* Maandverslag november 1940
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Heusden (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad in dit oude vestingstadje aan de Maas tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
2. Inundaties b. 05.12.1944 – 20.12.1944 (MG 2828)
3. Verkeersbrug over de Bergse Maas in november 1944 door Duitsers opgeblazen (De Jong Xa, 477)
- 3a Brug in november 1944 door Duitsers vernield (Waalewijn, 186)
4. Windmolen geheel verwoest (VOO251, 756)
- 4a Achttiende-eeuwse korenmolen Nooit Gedacht door Duitsers verwoest (*Molens in Noord-Brabant*)
5. Veertiende-eeuwse Catharinakerk op 5 november opgeblazen; zware schade; slechts gedeeltelijk herbouwd (*Historisch Reisboek*, 254)
Ranke 40 meter hoge toren van het zestiende-eeuwse in fraaie, laat-gothische stijl opgetrokken stadhuis (O&V4, 330) op 5 november 1944 door Duitsers opgeblazen, waardoor ook het raadhuis verwoest (VOO,249, 756) (De Jong Xa, 480)
Hervormde kerk verloor twee traveeën (O&V IV, 245) en de toren op 5 november 1944 door Duitsers opgeblazen en verwoest (VOO248, 759)
6. Blankenberg, H. en K. Taselaar, *Historisch Reisboek voor Nederland* (Bussum 1983)
Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Damsté, R.A. en Ch. A. Cocheret (red.), *Herrezen Nederland 1945-1955* (Oss 1955)
Klein, P.J., 'Heusden 5 november 1944', in: *Bericht van de Tweede Wereldoorlog V*, 2171)
Mortel, J.P. van der, *De stadhuisramp van Heusden: bevrijding zonder vreugde* (Heusden 1994)
Waalewijn, A., *Achter de bres. Rijkswaterstaat in oorlogstijd* (Den Haag 1990)
Visser, H.A., *Molens in Noord-Brabant in oude ansichten* (Zaltbommel 1981)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Heythuysen (L.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Hien (Geld.) gemeente Dodewaard

2. Inundaties: 9.11.1939 – 20.05.1940 (KL 1895)

Hilvarenbeek (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 200 woningen licht beschadigd; 50 zwaar beschadigd of verwoest
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Hilversum (NH.)

1. Op 29 december 1944 een luchtaanval op de gebouwen van de Rudelsheimstichting, in gebruik als Duits hoofdkwartier. Doel werd gemist en de meest schade aangericht in de omgeving van de watertoren (Zwanenburg deel 2, 491)
6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Hoedekenskerke (Z.) gemeente Borsele

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 68 verwoeste panden, 100 zwaar beschadigd en 200 met geringe schade (MG 2852)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Hoek (Z.) gemeente Terneneuzen

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 10 verwoeste panden, 15 zwaar beschadigd en 40 met geringe schade (MG 2852)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Hoek van Holland (ZH.) gemeente Rotterdam

1. Ontruiming van strook kustgebied in verband met verdedigingswerken/tankgrachten; zie punt 1b provincie Zuid-Holland
- 1a In Staalduinse Bos bij Hoek van Holland was enige tijd een V2-lanceerinstallatie gesitueerd.
- 1b Stationsgebouw door oorlogsgeweld zwaar beschadigd (V.M. Lansink, *Spoorwegstations in Nederland*, pag. 33, doctoraalscriptie UU 1998)

Hoekse Waard (ZH.)

2. Delen van Hoekse Waard geïnundeerd in februari/maart 1944 (De Jong VII, 1317)
6. Jong. L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Oorlog VII* (Den Haag 1976)

Hoeven (NBr.) buurtschap op grens tussen Heusden en Vlijmen

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Op 17 juni 1944 werd een twintigtal boerderijen verwoest. Een even groot aantal boerderijen leed oorlogsschade. *Wederopbouw* Maandverslag juni 1944)
5. RK-kerk (oude Kerk) ernstig beschadigd en de toren verwoest nadat op 29 oktober 1944 een springlading was geëxplodeerd (VOO258)
- 5a Voormalig Posthuis lichte schade (VOO, 257)
- 5b Perceel A 15a, waarvan onderdelen nog aanwezig, door explosie van toren enigszins ontzet (VOO, 256)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Hoge en Lage Mierde (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 50 woningen licht beschadigd; 1 zwaar beschadigd of verwoest
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Hoge en Lage Zwaluwe (NBr.) Zie ook Hoge Zwaluwe

1. Van totaal van 1.093 vooroorlogse woningen 127 vernield (CBS, 250)
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van sectie F: 1.05.1940 – 24.05.1940 (KL 1898)
- 2a Idem in het gebied van de Berkumpolder behorende tot het Waterschap Royale Polder
  1. 14.11.1939 – 04.12.1939
  2. 10.1.1940 – einde februari 1940
  3. 12.04.1940 – 04.05.1940 (KL 1903)
- 2b Idem in het gebied van de Vegetaspolder behorende tot het Waterschap Royale Polder
  1. 14.11.1939 – 04.12.1939
  2. 10.1.1940 – einde februari 1940
  3. 12.04.1940 – 04.05.1940 (KL 1902)
- 2c Idem in het gebied van de Nieuwlandpolder:
  1. 14.11.1939 - 04.12.1939
  2. 10.01.1940 – 28.02.1940
  3. 12.04.1940 – 5.05.1940 (KL 1902)
- 2d Idem in het gebied van de Kwistgeldpolder:
  1. 14.11.1939 – 04.12.1939
  2. 14.01.1940 – 20.01.1940
  3. 10.04.1940 – 14.04.1940
  4. 29.04.1940 – 05.05.1940 (KL 1902)
- 2e Idem in het gebied van de polder Prinses Louisa behorende tot het Waterschap Staatsdomeinen
  1. 14.11.1939 – 04.12.1939

2. 10.04.1940 – 04.05.1940 (KL 1902)
- 2f Voor inundaties in de omgeving in 1944 door Duitsers gesteld, zie ook punt 2 provincie Noord-Brabant
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Hoge Zwaluwe (NBr.) gemeente Hoge en Lage Zwaluwe

5. Stadhuis lichte schade door glasschade (VOOIII, 55)
- 5a Hervormde kerk zware schade door voltreffers (VOO263, III, 56) Kerktoren ofwel Belfroy (gebouwd door de zeventiende-eeuwse classicistische architect en schilder, J. van Campen) beschadigd.
In 1944 werd ook de luidklok ontvoerd www.protestants-hoog-zwaluwe.nl
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Holten (O.)

4. Stellingmolen in april 1945 door Canadezen verwoest (*Molens in Overijssel*)
6. Visser, H.A., *Molens in Overijssel in oude ansichten* (Zaltbommel 1985)

Holwierde (Gr.) gemeente Delfzijl

5. Hervormde kerk beschadigd door treffers (VOO259)
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Homoet (Geld.)

2. Inundaties b. 06.12.1944 – 15.03.1945 (MG 2828)

Hontenisse (Z.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 20 panden verwoest, 35 zwaar beschadigd en 70 met geringe schade (MG 2852)
5. Hervormde kerk lichte schade (VOO260)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Hoofdplaat (Z) gemeente Oostburg

1. Van totaal van 327 vooroorlogse woningen 103 vernield (CBS, 249)
- 1a 100 panden verwoest, 85 zwaar beschadigd en 100 met geringe schade (MG 2852)
4. Houten standermolen door beschieting en scherven ernstige schade (VOO261, 749)
5. Hervormde kerk lichte schade door oorlogsgeweld (VOO262)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Hoogeloon (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 50 woningen licht beschadigd; 5 zwaar beschadigd of verwoest
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Hoogland (Utr.) gemeente Amersfoort

1. Van totaal van 833 vooroorlogse woningen 201 vernield (CBS, 250)
- 1a Tussen 200 en 250 woningen vernield (O&V4, 329)
- 1b Verspreide verwoestingen tijdens strijd om de Grebbelinie (B&W, 108)
- 1c In meidagen 1940 50 boerderijen verwoest (*Wederopbouw* Maandverslag november 1940)
3. Plaatselijke brug vernield (MG 2820)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
'Vraagstukken van de Wederopbouw', in: *Het Volk*, 3 december 1940

Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41(1946)
Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de
Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel
Ringers, J.A., Radiorede gehouden op 16 april 1946

Hoorn (NH.)

1. Op 7 juli 1944 percelen geheel of gedeeltelijk verwoest. (*Wederopbouw* Maandverslag juni 1944)

Horn (L.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Horsssen (Geld.) gemeente Druten

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
3. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Horsssen behorende tot Kad. Gem. Horsssen: 01.11.1939 – 01.06.1940 (KL 1894)
5. Kerk beschadigd (OMPG)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland
samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)

Horst (L.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
5. RK-kerk uitgebrand en de kerktoren door Duitsers opgeblazen en verwoest (VOO264, 759) RK-kerk verwoest (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Horst)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Houten (Utr.)

1. Een luchtaanval op 28 november 1944 op een schoolgebouw waarin Duits hoofdkwartier zou zijn gevestigd, leidde tot geheel of gedeeltelijke verwoesting van 14 huizen (Korthals Altes, 273)
3. Van de elf bruggen door opblazen twee vernield (MG 2820)
6. Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)

Huissen (Geld.)

1. Van totaal van 1.096 vooroorlogse woningen 370 vernield (CBS, 249)
- 1a Aantal woningen verwoest 370 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1b Woningvoorraad met 370 verminderd. (O&V4, 328)
2. Inundaties b. 06.12.1944 – 15.03.1945 (MG 2828)
5. RK-kerk vrijwel geheel verwoest; de kerktoren geheel verdwenen (VOO265, 759) (OMPG)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland
samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Hulsberg (L.) gemeente Nuth

1. In de nacht 5/6 oktober 1942 percelen geheel of gedeeltelijk verwoest. *Wederopbouw* Maandverslag juni 1943)

Hulst (Z.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)

- 1a In deze middeleeuwse vestingstad: 20 verwoeste percelen, 35 zwaar beschadigd en 70 met geringe schade (MG 2852)
- 4. Molen in zeer slechte staat in juli 1944 door Duitsers afgebroken (VOO268, 749)
- 5. RK Sint-Willibrordusbasiliek beschadigd (VOO267) spits van de kerk in 1944 stukgeschoten (De Roy van Zuydewijn, 75)
- 5a Glasschade aan refugéhuis van het Klooster Baudelo door granaatvuur en neergekomen V1's (VOO269), Refugéhuis van het Klooster ten Duien geringe schade (VOO270)
- 5b Gebouw aan de Steenstraat A 15 geringe schade (VOO271), trapgevel van pand Van Steenstraat B 66 verdwenen (VOO272)
- 5c Zestiende-eeuwse *Dubbele Poort* (een water- en landpoort) licht verzakt (VOO266)
- 6. Pey, I., *De St.-Willibrorduskerk te Hulst in nieuwe luister na restitutie en restauratie* (Nijmegen 1996)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Hulten (NBr.) gemeente Gilze-Rijen

- 1. Dorp nabij vliegveld Gilze-Rijen waardoor er wel eens bommen neerkwamen
- 5 Dorpskerk op 3 september 1944 door bombardement vernield (Zwanenburg deel 2)
- 6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een luchtoorlog* delen 1 en 2 (z.j. z.p.)

Hummelo en Keppel (Geld.)

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 5. Hervormde kerk lichte schade (OMPG)
- 5a Kasteel Enghuizen zware schade; gedeeltelijk uitgebrand; geheel verwoest (VOO753) (OMPG) (*Historisch Reisboek*, 114)
Laag Keppel: toren van kasteel Keppel beschadigd (VOO293) (OMPG)
- 6. Blankenberg, H. en K. Taselaar, *Historisch Reisboek voor Nederland* (Bussum 1983)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Hunsel (L.)

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Hurwenen (Geld.) gemeente Rossum

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 2. Inundaties c 25.01.1945 – 20.02.1945 (MG 2828)
- 4. Ronde stenen beltmolen *Vento Vivimus* zware schade. Molen al in 1945 hersteld. (*Molens*, 109)
- 5. Hervormde kerk en kerktoren verwoest (VOO275, 759) (OMPG)
- 6. *Nederland Dichterbij: Molens* (Amsterdam 1996)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Huijbergen (NBr.)

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 20 woningen licht beschadigd; 20 zwaar beschadigd of verwoest
- 1b Onder meer op 20 oktober 1944 getroffen door bommen bestemd voor vliegveld Gilze-Rijen (Zwanenburg deel 2, 107)
- 6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een luchtoorlog* (z.p. z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Hijken (Dr.) gemeente Beilen

1. Op 12. April 1945 werd een zestal boerderijen in brand geschoten, waarvan minstens enkele in de as werden gelegd (*Hijken*, 93 – 96)
6. Aarnoudse, E., e.a., *Hijken; fragmenten uit een dorpsgeschiedenis* (Beilen 1993)

Indoornik (Geld.)

2. Inundaties b. 06.12.1944 – 15.03.1945 (MG 2828)

Ingen (Geld.)

2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van het Ingesche Veld: Kad. Gem. Ingen (zie ook Lienden): november 1939 – april 1940 (KL 1895)
- 2a Inundaties b. 06.12.1944 – 31.12.1944 (MG 2828)

Ittersum (O.) gemeente Zwolle

1. Archieven van de gemeente Zwollerkerspel 2.06.1 Bescherming tegen de gevolgen van oorlogsgeweld en afwikkeling van oorlogsschade:
Nrs. 1043-1044: stukken betreffende oorlogsschade geleden door Ittersum
Nr. 1029 stukken betreffende behandeling van schadegevallen als gevolg van op 24 maart 1941 plaatsgehad hebbende luchtaanval op buurtschap Ittersum, 1941-1943
www.historischcentrumoverijssel.nl/zwolle/inventarissen/zwk/zk007.htm

Julianadorp (NH.) gemeente Den Helder

2. Inundatie van deel van de polder Het Koegras bij Julianadorp in het voorjaar 1944 (Van Hilten, 112)
6. Hilten, D.A. van, *Van capitulatie tot capitulatie* (Leiden 1949)

Julianakanaal (L.) kanaal van Borgharen tot Maasbracht

3. Bruggen over Julianakanaal bij Maasbracht, Stevensweert, Illikhoven, Elsloo, Geulle, Bunde en Itteren in meidagen 1940 door Nederlanders opgeblazen (Kemp, 19)
- 3a Op één na, gingen alle verkeersbruggen over het Julianakanaal tegen het einde van de oorlog de lucht in (Kemp, 94)
- 3b De haven en monding van het Julianakanaal in januari 1945 door Duitsers vernield (Kemp, 75)
- 3c Enige sluizen, stuwcomplexen en nadere 'kunstwerken' in gekanaliseerde Maas en het Julianakanaal in 1945 zwaar gehavend (Kemp, 94)
- 3d Na bevrijding van het zuiden van Nederland was Julianakanaal door vernielde bruggen versperd, onder meer bij **Echt** en **Stevensweert**, en opgeblazen sluizen bij **Born** en **Roosteren** (*Overzicht Werkzaamheden Militair Gezag*, 462)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Overzicht der Werkzaamheden van het Militair Gezag gedurende de bijzondere staat van beleg (z.p. z.j.)

Kampen (O.)

3. Beide IJsselbruggen bij Katerveer op 10 mei 1940 verwoest (De Jong III, 98) (M 2820)
5. Door ontploffen van IJsselbrug schade aan *Art Nouveau*-pand aan Botermarkt/Broederstraat
home.wanadoo.nl/pc.training/kampen.htm
- 5a Oude Stadsherberg onherstelbaar beschadigd (O&V IV, 341)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* III (Den Haag 1970)

Kapelle (Z.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 20 verwoeste panden, 45 zwaar beschadigd en 190 met geringe schade (MG 2852)
5. Hervormde kerk en toren lichte schade. Klokken door Duitsers afgevoerd (VOO280)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Ringers, J.A., Rede gehouden op 19 februari 1941 voor het Departement Amsterdam van de Nederlandse Maatschappij voor Nijverheid en Handel

Kattendijke (Z.) gemeente Goes

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 5 panden verwoest, 15 zwaar beschadigd en 40 met geringe schade (MG 2852)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Katwoude (NH.) gemeente Waterland

1. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de Polder Katwoude (Kad. Gem. Katwoude A1, A2 en A3): 12.05.1940 – 18.05.1940 (KL 1891)
- 2a Idem van het gebied van de polder behorende tot het Buitendijksche Land: 15.10.1939 -15.05.1940 (KL 1891)

Katwijk (ZH.)

1. Van totaal van 4.808 vooroorlogse woningen 635 vernield (CBS, 250)
- 1a 635 woningen verloren gegaan, voornamelijk door afbraak (O&V4, 327)
- 1b Aantal woningen verwoest 635 (Ec en Soc. Kroniek)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Ringers, J.A., Voordracht, gehouden op 14 september 1946 te Rotterdam

Katwijk a/d Maas (NBr.)

6. Ringers, J.A., Rede gehouden op 19 februari 1941 voor het Departement Amsterdam van de Nederlandse Maatschappij voor Nijverheid en Handel

De Kavelingen (Dr.)

3. In meidagen 1940 werd de brug door Nederlandse militairen opgeblazen (H. Gras en A.C. van Oorschot in: *Rond Hunze en Hondsrug*, 166)
6. Gras, H. (red.), *Rond Hunze en Hondsrug: Geschiedenis van Odoorn* (Odoorn z.j.)

Keizersveer (NBr.) gemeente Dussen/Raamsdonk

- 3 Verkeersbrug bij het Keizersveer in meidagen 1940 vernield (De Jong III, 347)
- 3a Verkeersbrug bij het Keizersveer in november 1944 door Duitsers vernield (Waalwijk 186)
6. Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* III (Den Haag 1970)

Kerkdriel (Geld.) gemeente Maasdriel

5. Toren Hervormde kerk opgeblazen en verwoest. Ook westelijk deel van het kerkschip deels verwoest (VOO, 281, 759)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Kerkrade (L.)

1. Door meer dan 75 bominslagen getroffen (Stichting *Kerkrade, Gisteren en Vandaag* te Kerkrade)
5. Voormalige abdij van Rolduc geringe schade (VOO, 283, 431)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Kerkwerf (Z.) gemeente Middenschouwen

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Kerkwijk (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)

2. Inundaties c. 25.01.1945 – 20.02.1945 (MG 2828)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Kessel (L.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Op 21 juli 1944 percelen geheel of gedeeltelijk verwoest. (*Wederopbouw* Maandverslag juni 1944)
5. Kasteel van Kessel door brand vernield (VOO, 284) Kasteel in 1945 tot een ruïne gebombardeerd. Er restte slechts een riante en stoere ruïne (*Kastelen in Limburg*, 85)
6. *Kastelen in Limburg* (Hoensbroek 1978)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Kesteren (Geld.) gemeente Neder-Betuwe

1. Van totaal van 997 vooroorlogse woningen 294 vernield (CBS, 249)
- 1a 294 woningen verloren (O&V4, 328)
- 1b Aantal woningen verwoest 294 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1c In 1940 een vrij groot aantal woningen dat lichte oorlogsschade opliep. Gebouw van NH-school werd zwaar beschadigd. In Kesteren en Opheusden diverse woningen en boerderijen verwoest. (*Wederopbouw* Maandverslag november 1940)
2. Inundaties Betuwstelling ten oosten van Kesteren (De Jong III, 93)
- 2a Inundaties b. 06.12.1944 – 30.12.1944 (MG 2828)
5. Hervormde kerk en kerktoren zwaar getroffen (VOO285) (OMPG)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* III (Den Haag 1970)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Kesteren en Ochten (Geld.)

2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied behorende tot Kesteren en Ochten: 01.10.1939 – eind mei 1940 (KL 1895)

Kloetinge (Z.) gemeente Goes

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 2 panden verwoest, 30 zwaar beschadigd en 40 met geringe schade (MG 2852)
4. Molen schade door oorlogsgeweld (VOO, 750)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Klundert (NBr.)

1. Van totaal van 1.056 vooroorlogse woningen 240 vernield (CBS, 249)
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Kwistgelden: 10.05.1940 – 14.05.1940 (KL 1903)
- 2a Idem in het gebied van de Grote Polder (oostelijk deel) behorende tot het Waterschap De Vier Polders 10.05.1940 – 14.05.1940 (KL 1903)
- 2b Idem in het gebied van de Buitengorzen (buitenpolder) behorende tot het Waterschap Rentambt, Niervaart
  1. circa 12.11.1939 – circa 30.11.1939
  2. circa 14.01.1940 – 20.01.1940
circa 20.01.1940 – 15.04.1940
  - 3 15.04.1940 – 26.04.1940
  4. 27.04.1940 – 10.05.1940

- 5. 10.05.1940 – 14.05.1940 (KL 1903)
- 2c Idem in het gebied van de Schansche Buitengorzen behorende tot het Waterschap De Vier Polders:
  - 1. 20.04.1940 – 10.05.1940
  - 2. 10.05.1940 – 14.05.1940 (KL 1902)
- 2e Voor inundaties in de omgeving in 1944 door Duitsers gesteld, zie ook punt 2 provincie Noord-Brabant
- 5. Stadhuis lichte schade (VOO,287)
- 5a Toren van Hervormde kerk door de Duitsers opgeblazen en verwoest; kerk na beschieting uitgebrand (VOO, 288, 759) (OMPG)
- 6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland
 samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Klundert, Fijnaart en Heijningen (NBr.)

- 2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de Grote Polder (westelijk deel) en de Nieuwe Fijnaart polder behorende tot het Waterschap De Vierpolders: 10.05.1940 – 25.05.1940 (KL 1894)
- 2a Idem in het gebied van de Grote Polder (westelijk deel) ; de Nieuwe Fijnaart polder behorende tot het Waterschap De Vierpolders, geïnundeerd 10.05.1940 – 25.05.1940 (KL 1899)

Klundert en Zevenbergen (NBr.) zie ook Zevenbergen (NBr.)

- 2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de Nassaupolder behorende tot het Waterschap voor de bemaling van de Nassau-Arenbersche- en Blokpolder onder Klundert en Zevenbergen
  - 1. 11.11.1939 – 1.12.1939
  - 2. 14.1.1940 – eind januari 1940
  - 3. 12.04.1940 – 07.05.1940
  - 4. 10.05.1940- 14.05.1940 (KL 1903)
- 2a Idem in het gebied van de Arendberschepolder behorende tot hetzelfde Waterschap:
  - 1. 11.11.1939 – 01.12.1939
  - 2. 14.1.1940 – eind januari 1940
  - 3. 12.04.1940 – 07.05.1940
  - 4. 10.05.1940 – 14.05.1940 (KL 1903)
- 2b Idem in het gebied van de polder Gors Roode Vaart: 10.05.1940 – 14.05.1940 (KL 1903)
- 2c Idem in het gebied van de Losekaatspolder:
  - 1. 11.11.1939 – 01.12.1939
  - 2. 14.01.1940 – 20.01.1940
  - 3. 15.04.1940 – 04.05.1940
  - 4. 10.05.1940 – 14.05.1940 (KL 1903)
- 2d Idem in het gebied van de Bredase polder behorende tot het Waterschap Bredase polder:
  - 1. 14.11.1939 – 04.12.1939
  - 2. 04.1.1940 – 25.01.1940
  - 3. 20.01.1940 – einde februari 1940
  - 4. 15.04.1940 – 7.05.1940 (KL 1902)
- 2e Idem in het gebied van de Losekaatspolder:
  - 1. 11.11.1939 – 1.12.1939
  - 2. 14.01.1940 – 20.01.1940
  - 3. 15.04.1940 – 04.04.1940
  - 4. 10.05.1940 – 14.05.1940 (KL 1903)

Koewacht (Z.) gemeente Axel

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Kortgene (Z.) gemeente Noord-Beveland

- 1. 11 verwoeste panden (MG 2852)
- 1a Op 30 juni 1944 percelen geheel of gedeeltelijk verwoest. (*Wederopbouw* Maandverslag juni 1944)

Kornwerd(erzand) (Fr.) toegang tot de **Afsluitdijk**

- In mei 1940 probeerden de Duitsers bij Kornwerd de toegang tot de Afsluitdijk in handen te krijgen. Op 14 mei bombardeerden de Duitsers Kornwerderzand, maar materiële schade bleef gering (De Jong III, 318-319)
- Op 30 augustus 1944 werd Kornwerderzand door geallieerden gebombardeerd waardoor lichte schade ontstond (Zwanenburg deel 2, 284)
3. Op 12 mei 1940 werd de brug bij Kornwerderzand opgeblazen (De Jong III, 248)
In 1945 de sluizen bij Kornwerderzand door terugtrekkende Duitsers ernstig beschadigd. Sluizen konden evenwel spoedig worden hersteld.
  6. Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog III* (Den Haag 1970)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een luchtoorlog* (z.p. z.j.)

Koudekerke (Z.) gemeente Valkenisse

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 5 verwoeste panden, 5 zwaar beschadigd en 30 met geringe schade. (MG 2852)
- 1b Aantal verwoeste woningen 104 en zwaar beschadigde woningen 410 = 514 totaal (particulier archief Bosma en Wagenaar)
2. 500 percelen in overstroomd gebied (MG 2852)
- 2a Zie ook punt 2a Walcheren
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Krabbendijke (Z.) gemeente Reimerswaal

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 10 verwoeste panden, 40 zwaar beschadigd en 80 met geringe schade (MG 2852)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Krewerd (Gr.) gemeente Delfzijl

5. Onderkant van toren van Hervormde kerk door beschieting lichte schade (VOO, 289)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Krommenie (NH.) gemeente Zaanstad

2. Geïnundeerd: de polder 't Woud 12.05.1940 – 31.05.1940 (KL 1906)

Kruiningen (Z.) gemeente Reimerswaal

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 2 verwoeste panden, 6 zwaar beschadigd en 25 met geringe schade (MG 2852)
2. **Kruiningerpolder**: geïnundeerd door binnenlaten van zeewater in november 1939 (De Jong II, 128)
4. Molen met oorlogsschade aan molenkap, ontstaan door scherven van luchtdoelgranaten (VOO, 750)
6. Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog II* (Den Haag 1969)
Opbouwplannen voor de verschillende geteisterde gemeenten, in: *De Courant*, 19 november 1940
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)
Ringers, J.A., Rede gehouden op 19 februari 1941 voor het Departement Amsterdam van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel

Lage Zwaluwe (NBr.) Zie ook gemeente Hoge en Lage Zwaluwe

4. Ronde stenen stellingmolen op 4 november 1944 door oorlogshandelingen vernield (*Molens in West-Brabant*)
- 4a *De Schuddebeursche Watermolen* (in 1943 nog gerestaureerd) op 8 november 1944 onherstelbaar beschadigd (*Molens in Noord-Brabant*)
5. RK-kerk onherstelbaar beschadigd (VOOIII, 57)
6. Loos, H.P.J. en A.H.P.M. Meesters, *Molens in West-Brabant in oude ansichten* (Zaltbommel 1983)
Visser, H.A., *Molens in Noord-Brabant in oude ansichten* (Zaltbommel 1981)

Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Lakemond (Geld.) gemeente Heteren

2. Inundaties b. 06.12.1944 – 15.03.1945 (MG 2828)
5. *De Doyenburg/Doeyenburg* totaal afgebrand (VOO, 753) (OMPG)
6. *Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland* samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Land van Altena (Geld.) gebied gelegen tussen Merwede en Biesbosch

1. Inundaties in 1944 en 1945 in deel van gebied door bezetter gesteld (*Verslag Waterstaat Zuid-Holland*)
6. *Verslag Waterstaat van Zuid-Holland* (juni 1946)

Landsmeer/Uitdam (NH.)

1. Hier was het schijnvliegveld van de watervliegtuigbasis Schellingwoude gesitueerd. Daarom herhaaldelijk gebombardeerd (Zwanenburg)
6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een luchtoorlog* (z.p. z.j.)

Langbroek (Utr.) gemeente Wijk bij Duurstede

1. Brug over Langbroekse Wetering vernield (MG 2820)

Langendijk (NH.)

- 1 Op 2 december 1943 percelen geheel of gedeeltelijk verwoest. (*Wederopbouw* Maandverslag juni 1944)

Laren (Geld.) gemeente Lochem

5. Hervormde kerk zeer ernstig beschadigd (toren, plafond, dak en ramen vernield) muurwerk beschadigd (VOO, 296) (OMPG)
- 5a *Huis Ampsen* inwendig zware bezettingsschade (VOO, 295, 753) (OMPG)
- 5b *De Hees* beschadigd en deels uitgebrand (VOO, 294, 753)
6. *Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland* samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Leende (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Leersum (Utr.)

5. Zeventiende-eeuws kasteel Zuilenstein, waarin gevestigd een Duits hoofdkwartier, op 25 maart 1945 door bombardement verwoest (VOO, 746) (O&V4, 342) (Zwanenburg deel 2, 606) Alleen de achttiende-eeuwse poort bleef in 1945 gespaard (*Nederlandsche Kastelen en Buitenplaatsen*, 105)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Gids voor Nederlandsche Kastelen en Buitenplaatsen (Amsterdam 1966)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een luchtoorlog* (z.p. z.j.)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Leeuwarden (Fr.) De vliegbasis bij Leeuwarden werd intensief gebruikt en gebombardeerd (Zwanenburg)

1. Zo liepen op 22 maart 1944, vermoedelijk tijdens een luchtaanval op de vliegbasis vier huizen in de W. de Geeststraat ernstige schade op en werden negen panden in dezelfde straat verwoest. Een ambachtschool leed zware schade (Vermelding op staat van gemeenten die in maart 1944 door oorlogsgeweld werden getroffen, VROM-archief 2.17.03 inv. nr. 5889)

- 1a Op 22 maart 1944 werden 18 woningen vernield, de ambachtsschool en 10 woningen zwaar beschadigd. Ook lichtere schade aan een veertigtal woningen (*Wederopbouw* Maandverslag maart 1944)
- 5. Old Burgerweeshuis geheel verwoest (VOO, 755, 756)
- 5a Paleis van Justitie* (VOO, 748)
- 6. Kampen, L. van, e.a., *Friesland 1940-1945* (Drachten 1989)
- Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
- Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
- Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Leeuwen (L.) gemeente Roermond

- 5. RK-kerk geheel verwoest (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Roermond)
- 6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)

Leiden (ZH.)

- 1. Veel kapot gebombardeerde huizen in de omgeving van het stationsgebouw van Leiden (O&V4, 321)
- 1a Geallieerde luchtaanvallen op militaire transporten en treinwagons geladen met V-wapens, waardoor Leidse stationswijk veel schade leed. Ook het Academisch Ziekenhuis en het Museum voor Volkenkunde werden door bommen getroffen. Het Boerhavemuseum werd gedeeltelijk vernield. Tussen Stationsweg en Haverzaklaan lagen 50 huizen in puin (Korthals Altes, 280)
- 1b Van totaal van 20.792 vooroorlogse woningen 200 vernield (CBS, 250)
- 1c Door geallieerd bombardement op opslagplaatsen van V-wapens in nabijheid van beide stationsgebouwen werden ruim 50 huizen aan de Stationsweg, Haverzaklaan en omgeving verwoest en liepen tal van andere huizen zware schade op.
Huizen aan Alexander Sophiastraat en omgeving beschadigd door bombardement op 10 december 1944. Schade aan talloze woningen aan de Hoge Rijndijk, Melchior Treublaan, Franchimontlaan e.a. (*Terugblik*)
- 1d Op 10 en 11 december 1944 geallieerde pogingen opslagplaatsen van Duitse V2-raketten bij het Leidse hoofdstation en bij 't Spoortje aan de Herensingel te vernielen. Bommen raakten voornamelijk woonwijken (Blom, J.C.H., toespraak te Leiden op 12 december 2004)
- 3. Tijdens Brits bombardement op spoorbruggen bij Leiden op 6 februari 1945 werden de spoorbruggen over de Nieuwe Vaart en over de Rijn bij De Vink door voltreffers geraakt. Ook bomschade aan omliggende huizen. De grote spiegelruiten van het Zoologisch Laboratorium werden vernield (Van den Nieuwendijk)
- 3a Morspoortsbrug over Morssingelgracht geheel afgebroken; Van Disselbrug over Zoeterwoudsesingelgracht geheel afgebroken; Valkbrug over Rijnsburgersingelgracht geheel afgebroken. Paterbrug over Witte Singelgracht grotendeels afgebroken. Maredijkbrug (HH Rijnland) over Maredijk geheel afgebroken; Jaagbrug (PZH) over Trekvljet gedeeltelijk onbruikbaar gemaakt, maar al spoedig hersteld (MG 2820)
- 6. *Terugblik '40-'45* nr. 4 jg 27 (1989)
- Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
- Nieuwendijk, R., van den, 'Bombardementen teisterden Leiden; Britten in winter 1945 verbeteren op zoek naar spoorbruggen, in: *Witte Weekblad* 44/45/46/47/48 week 07/705
- Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
- Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Lemmer (Fr.) gemeente Lemsterland

- 6. Kampen, L. van, e.a., *Friesland 1940-1945* (Drachten 1989)

Lent (Geld.) gemeente Elst

- 2. Inundaties b. 06.12.1944 – 15.03.1945 (MG 2828)

Leur (NBr.) gemeente Etten-Leur

- 5. Gevel van Hervormde kerk op 23 februari 1945 door laagvliegende V1 beschadigd (VOO, 300)
- 5a Boerderij H 57-58 beschadigd (VOO, 299)
- 6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van*

Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Leusden (Utr.)

1. Verspreide verwoestingen aangericht tijdens strijd om de Grebbelinie in mei 1940 (B&W, 108)
- 1a Boerderijen in het schootsveld tijdens mobilisatie afgebrand
www.grebbelinie.nl/geschiedenismobilisatie.htm
- 1b In meidagen 1940 26 boerderijen verwoest (*Wederopbouw*: Maandverslag november 1940)
2. Buutschap **Asschat** geïnundeerd 1939-1940 www.historieleusden.nl
- 2a Gebied ten oosten van het Valleikanaal in november 1939 geïnundeerd, waardoor boerderijen moesten worden geslecht www.historieleusden.nl
3. Zes bruggen vernield, namelijk Moffenbrug (in rijksweg Amersfoort-Arnhem), Rode Brug (in Landweg over de Griff), 4 bruggen over het Gelders Valleikanaal in Asschatterweg, Smousensteeg, Lange Steeg, Leusbroekerweg (MG 2028)
4. Zandbrinkermolen in 1940 in brand geschoten (*Nederlandse Molens*)
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Lambalgen, L. van, *Nederlandse Molens in oude ansichten* (Zaltbommel 1970)

Leveroij (L.) gemeente Heythuysen/Neerderweert

5. RK-kerk zware schade (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Weert)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)

Liempde (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Lienden (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Het Lingebed:
08.05.1940 – 17.05.1940 (KL 1896)
- 2a Idem in het gebied van de polder Aalst Kad. Gem. Lienden: 10.11.1939 – 28.05.1940 (KL 1895)
- 2b Idem in het gebied van de polder Meerten: Kad. Gem. Lienden:
medio november 1939 – medio mei 1940 (KL 1895)
- 2c Idem in het gebied van de polder Het Ingensche Veld: Kad. Gem. Ingen (zie ook Ingen):
november 1939 – april 1940 (KL 1895)
5. *Den Eng* onherstelbaar verwoest (OMPG)
- 5a *Schoonderlugt* (zeer) zware schade (OMPG) (VOO, 752)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland
samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van
Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Lieshout (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

De Lijmers (Geld.) Streek in het oosten van Gelderland, begrensd door de rivieren IJssel, Oude IJssel en Rijn

2. Inundaties c. 06.12.1944 – 15.01.1945 en 13.02.1945 – 18.02.1945 (MG 2828)

Limburg (provincie)

1. In 1940 hadden de verwoestingen door oorlogsgeweld geen grote omvang. Het zwaarst getroffen werden de gemeenten Maastricht, Eijsden en Maasbree, waaronder Blerick.. Vooral Blerick had te lijden onder oorlogsgeweld. (*Wederopbouw* Maandverslag november 1940)
- 1a Van woningvoorraad per 31.12.1940 van 123.385 woningen verwoest 3.036 (2,5%); zwaar beschadigd 6.135 (5,0%); licht beschadigd 48.566 (39,4%) (*Ec en Soc Kroniek*, 268)
- 1b Van woningvoorraad per 1.5.1940 van 123.874 woningen verwoest 2.090 (1,69%); zwaar beschadigd

- 6.019 (4,86%); licht beschadigd 46.551 (37,58%) (*Feiten en Cijfers*, 5)
- 1c Van de 150.000 woonhuizen in de provincie Limburg 60.000 beschadigd, waarvan 4.000 vernield en 4.000 zwaar getroffen. Het gros van de verwoestingen vond plaats in **Noord-Limburg** waar van de 21.000 huizen nauwelijks (dus nog geen 8%) onbeschadigd bleven. Meer dan 5.500 woningen, ofwel 25% werden geheel vernield of onherstelbaar beschadigd worden (Kemp, 92)
- 1d De schade aangericht in Limburg was vooral te wijten aan oorlogshandelingen. Zuid-Limburg werd in een vroeg stadium bevrijd, het gedeelte ten westen van de Maas kwam ten dele zwaar gehavend uit de strijd.
- In de Maasstreek langs het kanaal Wessum – Nederweert, alsmede onder Venray – Nederweert werden veel boerderijen verwoest of zwaar beschadigd. Veel cultuurgrond raakte doortrokken met loopgraven en tankgrachten en er werden mijnevelden (in totaal ruim 6.500 ha) aangebracht. Gebied ten noorden van Susteren bleef langer bezet en was gedurende enige tijd frontgebied, met alle gevolgen van dien.
- In maart 1945 was geheel Limburg vrij. Het deel van het platteland dat enige tijd als frontgebied had gediend was ontvolkt, doordat de Duitsers de bewoners naar elders hadden geëvacueerd. Veel boerderijen waren totaal vernield of zwaar beschadigd. Het land lag braak, bezet met loopgraven en tankwallen. Het was bovendien bezaaid met mijnen, onontpofte granaten en ander oorlogstuig (*Verslag Landbouw*, 154)
- 1e In Limburg circa 1.200 **boerderijen** verwoest (Kemp, 94)
3. In **Noord-Limburg** 80 van 82 bruggen door Duitsers verwoest (Kemp, 94)
6. Kemp, M., (red.), *Limburg 1940-1945: van rampkomeet tot vredespaal* (Maastricht)
 Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
 Kronenberg, J.W., *Inventaris van het archief van de Stichting 'Herstel Limburg 1945'* (Maastricht 1985)
Feiten en Cijfers omtrent Twee Jaar Wederopbouw (Den Haag 1947)
Economische en Sociale Kroniek der oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Verslag over de landbouw in Nederland over 1942 t/m 1945 (Den Haag 1949)
Overzicht der Werkzaamheden van het Militair Gezag gedurende de bijzondere staat van beleg 14 september – 4 maart 1946 Zie: Overzicht en kaart Oorlogsschade Volkshuisvesting in Limburg. Gegevens per 3.5.1945 in bijlage bij Hoofdstuk X

Linden (NBr.)

6. Ringers, J.A., Rede gehouden op 22 september 1941 te Mill

Linne (L.) gemeente Maasbracht

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Lith (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
5. Hervormde kerk geheel verwoest (VOO, 756)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Lochem (Geld.)

5. Stadhuis aan één gevel lichte schade (VOO, 302) (OMPG)
 Toren van Hervormde kerk zware schade (VOO, 759) (OMPG)
6. *Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland* samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Loenen (Utr.)

2. Inundaties b. 06.12.1944 – 15.03.1945 (MG 2828)

Loenen (Geld.) gemeente Apeldoorn

5. Kasteel ter Horst bezettingsschade (OMPG)
6. *Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland* samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)

Lonneker (O.) gemeente Enschede

1. In december 1944 werd het station van Lonneker door een Brits luchtaanval getroffen. Circa 10 huizen
2. raakten beschadigd (Zwanenburg, 478)
6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Loon-op-Zand (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.) *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Loppersum (Gr.)

1. Zie punt 1b provincie Groningen
2. Inundaties binnen de gemeentegrenzen, zoals in de dorpen/buurtschappen Garreveer en Hoeksmeer 1944-1945 (Koek)
5. Hervormde kerk zware schade door artillerievuur (VOO, 305, 759)
6. Hoek, J.R., *Inundatie 1944-1945 in woord en beeld. Overstromingen in de gemeenten Delfzijl, Appingedam, Loppersum, Ten Boer en Slochteren* (Bedum 1985)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Lottum (L.) gemeente Grubbenvorst

5. RK-kerk en toren verwoest (VOO, 306, 759) RK-kerk verwoest (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Horst)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Lutterade (L.) gemeente Geleen

1. Een honderdtal huizen in Lutterade verwoest, uitgebrand of zwaar beschadigd als gevolg van geallieerd bombardement op 5/6 oktober 1942 (Kemp 38, 39) (Zwanenburg) (Korthals Altes)
5. Kemp, M. *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Luykgestel (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Maarheeze (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 50 woningen licht beschadigd
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Maasbommel (Geld.) gemeente West Maas en Waal

1. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Maasbommel (Kad. Gem. Maasbommel): 10.05.1940 – 20.05.1940 (KL 1893)

Maasbracht (L.) plaats van het stuwen- en sluizencomplex tussen het Julianakanaal en de Maar

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
3. Zie Julianakanaal
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Maasbree (L.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Maasdriel (Geld.)

5. Hervormde kerk ernstig beschadigd en de toren totaal vernield (OMPG)
- 5a *Teisterbant* beschadigd (OMPG)
6. *Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland* samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)

Maaseik (L.)

3. Maasbrug tussen Maaseik en Roosteren in 1944 opgeblazen (Kemp, 94)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)

Maasniel (L.) gemeente Roermond

- 1 Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
5. RK-kerk geheel verwoest (Kemp, 93)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Maassluis (ZH.)

- 1/5 Vernielde panden die gesloopt werden; gereformeerde kerk verwoest en Hervormde kerk beschadigd (Vermelding in *Maandrapport over de stand van de Wederopbouw in maart 1944*, VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 5889)
- 1a Op 23 maart 1944 geallieerde bommen afgeworpen boven een uitrustingsbedrijf in Maassluis (Zwanenburg deel 2, 182)
- 1b Door bominslagen op 23 maart 1944 werd het reservoir van de plaatselijke watertoren vernield (Vermelding op staat van gemeenten die in maart 1944 door oorlogsgeweld werden getroffen, VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 5889)
6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Maastricht (L.) Maastricht werd talloze malen gebombardeerd, maar kwam in 1944 niet in de frontlinie te liggen

1. Honderden huizen aan de westrand van de stad op 27 november 1941 verwoest of beschadigd door luchtorpedo afgeworpen door een geallieerde bommenwerper op terugtocht uit Duitsland (Kemp, 38)
- 1a Schade aan woningen door afzwaaiers van geallieerd bombardement van 5 oktober 1942 op het stikstofbindingbedrijf van de Staatsmijnen te Lutterade (Kemp, 39)
- 1b Op 18 augustus 1944 vond plaats een Amerikaans bombardement op de noordelijke spoorbrug die geringe schade opliep. Wel verwoestingen in de nabije omgeving, waaronder enkele bedrijven en tientallen huizen in de nieuwe arbeiderswoonwijk aan de Franciscus Romanusweg en een aantal arbeiderswoningen aan de overzijde van de Maas. (Kemp, 42)
55 woningen en 2 fabrieken werden verwoest, circa 200 woningen en 5 fabrieken ernstig beschadigd, evenals 2 loodsen op het spooreplacement en de spoorbrug (*Wederopbouw* Maandverslag juni 1944)
- 1c Van totaal van 15.890 vooroorlogse woningen 161 vernield (CBS, 250)
3. De drie vaste oeververbindingen op 10 mei 1940 opgeblazen, d.w.z. twee verkeersbruggen (St. Servaesbrug en Wilhelminabrug) en de spoorbrug (De Jong III, 72)
- 3a Tijdelijke spoorbrug over de Maas in september 1944 door Duitsers opgeblazen (Foest, 17)
- 3b Oude Sint-Servaasbrug in 1944 gedeeltelijk vernield (VOO, 310)
- 3c Drie bruggen over de Maas in 1944 beschadigd, waaronder een Romaanse brug, de Wilhelminabrug, en een spoorbrug (Kemp, 94)
5. Schade aan beeldhouwwerken aan de hoofdingang van de Rijksschool* (VOO, 748)
6. Foest, A.H., *De lotgevallen van de spoorwegbruggen over onze groote rivieren in de zes jaren, welke na den 9en mei zijn verstreken* (Utrecht 1946)
Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* III (Den Haag 1970)
Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van

Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Maas-Waalstelling (NBr.)

1. Inundaties aan front- (oost-) zijde van stelling in 1940 (De Jong II, 398; De Jong III, 90)
6. Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog II* en III (Den Haag 1969/1970)

Made (NBr.) gemeente Made en Drimmelen

1. Van totaal van 1.108 vooroorlogse woningen 110 vernield (CBS, 250)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Made en Drimmelen (NBr.) zie ook: **Drimmelen**

2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van secties I en G:
11.05.1940 – 24.05.1940 (KL 1898)

Makkum (Fr.) gemeente Wunseradiel

1. In april 1945 Marechausseekazerne door toedoen van de bezetter uitgebrand (Van Kampen, 119)
2. Inundatie ten oosten van Makkum in kader van de Wonsstelling (De Jong III, 249)
6. Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog III* (Den Haag 1970)
Kampen, L. van, e.a., *Friesland 1940-1945* (Drachten 1989)

Malden (Geld.) gemeente Heumen

3. Verkeersbrug over het Maas-Waalkanaal in meidagen 1940 opgeblazen (De Jong III, 88)
6. Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog III* (Den Haag 1970)

Marrum (Fr.) gemeente Ferwerderadeel

6. Kampen, L. van, e A., *Friesland 1940-1945* (Drachten 1989)

Marssum (Fr.) gemeente Menaldumadeel

1. Ravage aangericht door afzwaaiers van Amerikaans bombardement op de *Fliegerhorst* Leeuwarden (Van Kampen, 84)
5. Hervormde kerk oorlogsschade (zie naoorlogs verzoek aan Rijksinspectie kunstbescherming voor tegemoetkoming kosten noodherstel)
6. Kampen, L. van, e.a., *Friesland 1940-1945* (Drachten 1989)

Marsum (Gr.) gemeente Appingedam

5. Hervormde kerk beschadigd en de kerktoren door een vultreffer getroffen (VOO, 314)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Maurik (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 2 Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Ravenswaay (Kad. Gem. Maurik):
  1. 01.11.1939 – 15.05.1940 (februari/maart drassig)
  2. 01.11.1939 - 15.04.1940 (KL 1898)
- 2b Idem in het gebied van de polder Rijswijk nrs. 9 t/m 616:
  1. oktober 1939 – mei 1940 (onderbreking in februari 1940)
  2. van eind oktober 1939 – eind mei 1940
  - 3 van oktober 1939 – april 1940Idem in het gebied van de polder Rijswijk nrs. 617 t/m 1003
  1. van eind oktober 1939 – begin mei 1940 (onderbreking in februari 1940)
  2. van oktober 1939 – 15.04.1940
  3. van november 1939 – mei 1940
  4. van november 1939 – januari 1940 (KL 1894)
- 2c Idem in het gebied van de polder Maurik: november 1939 – mei 1940 (KL 1896)
- 2d Idem in het gebied van de polder Rijswijk: medio oktober 1939 – mei 1940 (KL 1896)
- 2e Inundaties b. 06.12.1944 – 31.12.1944 (MG 2828)

5. Kasteel Maurick lichte schade (VOO, 643)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Meerssen (L.)

1. Op 31 juni 1944 door Amerikaanse vliegtuigen bommen afgeworpen. Een papierfabriek brandde uit (Zwanenburg deel 2, 262)
6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een luchtoorlog* (z.p. z.j.)

Meerten (Geld.)

2. Inundaties b. 06.12.1944 – 30.12.1944 (MG 2828)

Meeuwen (NBr.) gemeente Aalburg

5. Hervormde kerk van **Babyloniënhoek** lichte schade nadat torenspits door Duitsers was opgeblazen en verwoest (VOO, 45, 759)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Megen (NBr.) gemeente Oss

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Melick-Herkenbosch (L.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
5. RK-kerk te **Melick** geheel verwoest (Kemp, 93) Zie bisdom Roermond (dekenaat Roermond)
- 5a. RK-kerk te **Herkenbosch** zware schade (Kemp 93) Zie bisdom Roermond (dekenaat Roermond)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Meliskerke (Z.) gemeente Mariekerke op Walcheren

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a. 15 panden met geringe schade
- 1b. Aantal verwoeste woningen 30 en zwaar beschadigde woningen 125 = 155 totaal (particulier archief Bosma en Wagenaar)
2. 150 percelen gelegen in overstroomd gebied (MG 2852)
- 2a. Zie ook punt 2a Walcheren
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Meppel (Dr.)

6. Poortman, J., *Meppel in de meidagen van 1940* (Meppel 1979)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een luchtoorlog* (z.p. z.j.)

Meteren (Geld.) gemeente Geldermalsen

2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied in de dorpspolder: 15.04.1940 – 01.06.1940 (KL 1892)
- 2a. Idem in het gebied van de dorpspolders: 15.04.1940 – 28.05.1940/01.06.1940 (KL 1892)
- 2b. Idem in het gebied van het Achterste Veld: 15.04.1940 – 01.06.1940 (KL 1892)
- 2c. Inundaties c/b 15.11.1944 – 15.04.1945 (MG 2828)

Meerlo (L.) gemeente Meerlo-Wanssum

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield CBS, 251)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Meijel (L.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Aantal verwoeste woningen 121 en zwaar beschadigde woningen 95 = 216 totaal (particulier archief Bosma en Wagenaar)
5. RK-kerk verwoest (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Helden)
6. Kemp. M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Melderslo (L.) gemeente Horst

5. RK-kerk verwoest (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Horst)
6. Kemp. M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)

Middelaar (L.) gemeente Mook en Middelaar

- Totaal aantal verwoeste woningen in **Mook en Middelaar** 232 stuks (particulier archief Bosma en Wagenaar)
5. RK-kerk en toren verwoest (VOO, 321, 759) RK-kerk zware schade (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Gennep)
  6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Middelbeers, Oostbeers en Westbeers (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 300 woningen licht beschadigd; 60 zwaar beschadigd of verwoest
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Middelburg (Z)

- Middelburg had zwaar te lijden onder de bombardementen van 17 mei 1940.
1. Op die datum werd een groot deel van de historische binnenstad van Middelburg getroffen door een Duits bombardement met brisantgranaten. Na Rotterdam behoorde Middelburg tot de meest geteisterde steden. Massale vernietiging van woningen en historische gebouwen (VOO, 756)
Aangewakkerd door een stevige noordenwind greep het vuur om zich heen, temeer omdat door de verlaagde druk op de waterleiding en de lage waterstand in kanalen en grachten weinig bluswater beschikbaar was. In mei 1940 werden in totaal 573 panden, waarvan 253 woonhuizen en 320 zakenpanden, en 18 (semi)-openbare gebouwen verwoest (B&W, 91)
  - 1a Een kwart van de lokale bouwsubstantie van 1500 à 2.000 panden binnen de stadswallen werd getroffen. Van de verwoeste panden bevonden zich 456 in het centrum, de omgeving van de Markt en het stadhuis, aan weerszijden van de Lange Delft. Ook zwaar getroffen werd het gebied van Dam en Kaden. Maar de grootste ramp was de destructie van de belangrijkste monumenten: zoals het raadhuis en de abdij (B&W, 125)
  - 1b Van totaal van 4.798 vooroorlogse woningen 589 vernield (CBS, 249)
  - 1c Circa 600 panden gingen verloren, waaronder 353 woningen, 197 winkelpanden, 25 hotels en cafés, 92 banken en kantoorgebouwen. (O&V4, 327)
  - 1d Aantal woningen verwoest 589 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
  - 1e 678 verwoeste panden, 300 zwaar beschadigd en 1.000 met geringe schade (MG 2852)
  - 1f Het bombardement op 17 mei 1940 resulteerde in 253 beschadigde of vernielde woningen, 320 zakenpanden en 18 (semi) openbare gebouwen.
  - 1g Aantal verwoeste woningen 1.147 en aantal zwaar beschadigde woningen 2.192 = 3.339 in totaal (particulier archief Bosma en Wagenaar)
  - 1h Oorlogsschade stationsgebouw Middelburg (www.hollandrailconsult.nl)
  2. Middelburg werd geïnundeerd: 100 van de 354 woningen gingen verloren door waterschade na bombardementen in 1944 op de Walcherense zeedijken (O&V4, 327)
  - 2a Door overstromingen werden bovendien 300 woningen zwaar en 1.000 licht beschadigd, 1.500 andere leden inwendige schade door zeewater (O&V4, 327)
  - 2b In overstroomd gebied 2.300 percelen (MG 2852)
  5. Abdijgebouwen* in meidagen 1940 zeer zwaar beschadigd en gedeeltelijk verwoest (VOO, 748)

Geheel verwoest: het Oost-Indisch Huis, de Sint-Jorisdoelen, Waalse kerk, RK-kerk (Peter en Paulus), het Diaconiehuis, de Bank van Lening, het pand *In de Steenrotse*, stadhuis (behalve voorgevel), de abdijtoren de Lange Jan, Koorkerk, Nieuwe Kerk, Balans (waaronder Sint-Joris en de Provinciale Waterstaat), het Entrepot en panden aan de Rotterdamsekade, de Dwarskade, de Rouaansche kade, alsook grote delen van Gravenstraat, de Markt, Lange Burg, Lange Delft, Lange Pieterstraat, Wal en delen van Groenmarkt, Oude Kerkstraat, Zusterstraat, Korte Gortstraat, Kapoenstraat, Sint-Janstraat, Lange Lombardstraat, Lange Noordstraat, Schuivlotstraat, Dam Zuidzijde, Nieuwe Haven, Korte brug Lange Breestraat, Houkade, Stroopoor (VOO, 756)

6. Berghoef, J.F. (1946), 'Wederopbouw van Middelburg', in: *Forum* nr. 1, 1946.
Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Sijke, P. en A van Waarden-Koets, *Middelburg in de 20ste eeuw* (Zaltbommel 1994)
Opbouwplannen voor de verschillende geteisterde gemeenten, in: *De Courant*, 19 november 1940
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Vreselijke vrijdag: 17 mei 1940: de dag dat Middelburg brandde (Vlissingen 1990)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)
Ringers, J.A., Brief van 11 oktober 1940 betreffende onteigeningen i.v.m. de wederopbouw
Ringers, J.A., Voordracht op 28 oktober 1940 in Den Haag gehouden voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in samenwerking met het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw
Ringers, J.A., Rede gehouden op 16 november 1940 te Groningen
Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel.
Verhagen, P. Voordracht op 28 oktober 1940 in Den Haag gehouden voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in samenwerking met het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw
Ringers, J.A., Radiorede gehouden op 16 april 1946
Ringers, J.A., Voordracht gehouden op 14 september 1946 te Rotterdam

Middelharnis (ZH.)

2. Polder De Zeevang geïnundeerd in februari/maart 1944 (De Jong VII)
6. Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Oorlog VII* (Den Haag 1976)

Middelie (NH.)

2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder De Zeevang (Kad. Gem. Middelie):
12.05.1940 – 08.06.1940 (KL 1891)
- 2a Idem in het gebied van de polder De Zeevang (Kad. Gem. Middelie):
12.05.1940- 08.06.1940 (KL 1904)

Middelrode (NBr.)

4. Korenmolen St. Jozef in septemberdagen van 1944 grondig vernield (*Molens in Noord-Brabant*)
6. Visser, H.A., *Molens in Noord-Brabant in oude ansichten* (Zaltbommel 1981)

Mierlo (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 50 woningen licht beschadigd
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Ringers, J.A., Brief van 11 oktober 1940 betreffende onteigeningen i.v.m. de wederopbouw

Mill (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad in **Mill en Sint--Hubertus** tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a In meidagen 1940 ruim 100 losstaande woningen in **Mill** vernield (*Het Volk*, 3 december 1940)
- 1b In meidagen 1940 47 boerderijen verwoest. (*Wederopbouw* Maandverslag november 1940)
5. Kasteel Aldendriel lichte bezettingschade. Gaten in het dak en schade aan de muren (VOO, 350)
6. Brongers, E.H., *De Slag bij Mill* (Zaltbommel 1990)

Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)
Ringers, J.A., Brief van 11 oktober 1940 betreffende onteigeningen i.v.m. de wederopbouw
Ringers, J.A., Rede gehouden op 19 februari 1941 voor het Departement Amsterdam van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel
Ringers, J.A., Rede gehouden op 22 september 1941 te Mill
Ringers, J.A., Radiorede gehouden op 16 april 1946

Millingen (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Milsbeek (L.) gemeente Gennep

4. Door oorlogshandelingen in 1944 resteerde slechts romp van molen (*Nederlandse Molens*)
5. RK-kerk zware schade (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Gennep)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Lambalgen, L. van, *Nederlandse Molens in oude ansichten* (Zaltbommel 1970)

Moerdijk (NBr.) gemeente Hoge en Lage Zwaluwe/Klundert

1. Dorp en kerk grotendeels verwoest (Knippenberg)
3. Voor de capitulatie in mei 1940 raakten enige overspanningen van de spoorbrug over het Hollandsch Diep door artillerievuur beschadigd (Foest, 37)
- 3a De spoorbrug op 16/17 september 1944 door geallieerden zwaar gebombardeerd, waardoor die lichte schade opliep. De opritten en het emplacement Willemsdorp werden zwaar beschadigd (Foest, 37)
- 3b Beide Moerdijkbruggen, zowel verkeersbrug als spoorbrug over het Hollandsch Diep op 2 november 1944 door Duitsers vernield (De Jong Xa, 477) (Waalewijn, 186)
6. Foest, A.H., *De lotgevallen van de spoorwegbruggen over onze groote rivieren in de zes jaren, welke na den 9en mei zijn verstreken* (Utrecht 1946)
Jong, L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederland in de Tweede Wereldoorlog Xa* (Den Haag 1980)
Knippenberg, H.H. *Kultuur tusschen puin in Noord-Brabant en Limburg* (Eindhoven 1945)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Waalewijn, A., *Achter de bres. Rijkswaterstaat in oorlogstijd* (Den Haag 1990)

Moergestel (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Montfort (L.) gemeente Ambt-Montfort

1. Van totaal van 293 vooroorlogse woningen 111 vernield (CBS, 250)
- 1a Tegen einde van oorlog werd dit grensdorp een aantal malen gebombardeerd (Korthals Altes, 308)
- 1b Het historische dorpje Montfort, waar de Duitsers veel vluchtelingen naartoe hadden gedreven, werd in januari 1945 door oprukkende geallieerden grondig onder vuur genomen. Dankzij deze beschieting kan Montfort, 'de Windhoek van Gelre', met zijn talloze vluchtelingen tot de meest geteisterde dorpen in Nederland worden gerekend (Kemp, 74, 75)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Monster (ZH.)

1. Van totaal van 2.618 vooroorlogse woningen 309 vernield (CBS, 250)
- 1a 309 woningen verloren gegaan, voornamelijk door afbraak (O&V4, 328)
- 1b Aantal woningen verwoest 309 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1c Door bominslag op 4 maart 1944 perceel Hijdscheweg afgebrand (vermelding op staat van gemeenten die in maart 1944 door oorlogsgeweld werden getroffen, VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 5889)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)

Mook (L.) gemeente Mook en Middelaar

1. Van totaal van 400 vooroorlogse woningen 214 vernield (CBS, 250)
- 1a 267 van de 400 woningen verwoest. (O&V4, 329)
- 1b Totaal aantal verwoeste woningen in **Mook en Middelaar** 232 (particulier archief Bosma en Wagenaar)
3. Spoorbrug over de Maas in meidagen 1940 door Nederlandse Leger opgeblazen (De Jong III, 76)
- 3a Provisorisch herstelde spoorbrug opnieuw onklaar gemaakt tijdens Duitse terugtocht door vernieling van de stroompijler en de daarop rustende bruggdelen (Foest, 30)
5. RK-kerk zware schade (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Gennep)
6. Foest, A.H., *De lotgevallen van de spoorwegbruggen over onze grote rivieren in de zes jaren, welke na den 9en mei zijn verstreken* (Utrecht 1946)
Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* III (Den Haag 1970)
Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Muiden (NH.)

2. Inundatieschade aan percelen in het gebied van de Noorder- of Rietpolder: 12.05.1940 – 28.05.1940 (KL 1898)
- 2a Idem in het gebied van het Boezemland ten noorden van de Muidertrekvaart, tussen Noorder- of de Rietpolder en de Overdiempolder: 12.05.1940 – 28.05.1940 (KL 1898)
- 2b Inundaties b. 25.1.1945 – 20.2.1945 (MG 2828)
- 2c In april 1944, als gevolg van Duitse inundatiemaatregelen, de Noorder- of Rietpolder onder water gelopen (in hoofdzaak het terrein van de Nederlandse springstoffabriek te Muiden) (Van Hilten, 113)

Naaldwijk (ZH.)

2. Inundatie schade, zie punt 2a provincie Zuid-Holland
3. Vanwege bouw van tankgracht een brug (Zwartedijk) in de weg Monster - Naaldwijk opgeblazen (MG 2820)

Nederhemert (Geld.) gemeente Kerkwijk

- In 1944 lag het dorp in een stuk land tussen de frontlijnen van de geallieerden en de Duitsers.
1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
  2. Inundaties c. 25.01.1945 – 20.02.1945 (MG 2828)
  5. Hervormde kerk beschadigd door opblazen van toren; toren verwoest (VOO, 353, 759) (OMPG)
Kasteel Nederhemert als gevolg van oorlogsgeweld geheel uitgebrand (VOO, 352) (OMPG)
  6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Nederweert (L.)

1. Van totaal van 1.346 van vooroorlogse woningen 107 vernield (CBS, 250)
5. Toren zware schade door granaattreffers (VOO, 354)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Neede (Geld.)

5. Hervormde kerk in december 1944 verwoest door brand ontstaan in de kelder van de centraleverwarming (VOO, 355)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Neer (L.) gemeente Roggel en Neer

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad in Neer tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
5. RK-kerk zware schade (Kemp, 93) Zie bisdom Roermond (dekenaat Roermond)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Neerbosch (Geld.) gemeente Nijmegen

2. Bruggen op 10 mei 1940 opgeblazen (De Jong III 89)
6. Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* III (Den Haag 1970)

Neerijnen (Geld.)

2. Inundaties c. 15.12.1945 – 15.03.1945 (MG 2828)

Netterden (Geld.) gemeente Gendringen

5. RK-kerk en toren door voltreffers beschadigd (VOO, 356) (OMPG)
De Schuylenburg geheel verwoest (VOO, 168) (OMPG)
6. *Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland* samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Nieuwaal (Geld.)

1. Inundaties c. 25.01.1944 – 20.02.1945 (MG 2828)
5. Hervormde kerk verwoest (VOO, 756) (OMPG)
6. *Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland* samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Nieuw-Ginneken (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Nieuw Helvoet (ZH.)

2. Door Duitsers gestelde inundaties in februari/maart 1944 (De Jong VII)
6. Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* VII (Den Haag 1976)

Nieuwe Hollandse Waterlinie. Dit was een stelsel van inundatiewerken en versterkingen bedoeld om het westen van Nederland tegen een militaire aanval vanuit het oosten of zuiden te verdedigen. De linie, 85 kilometer lang, liep van het IJsselmeer langs Utrecht tot de Nieuwe Merwede. Tijdens de mobilisatie van 1939 is het stelsel nog in paraatheid gebracht, maar van militair belang is die in de meidagen van 1940 nauwelijks geweest

2. Inundaties gesteld in meidagen 1940 (De Jong III, 358)
- 2a Door Duitsers opnieuw en meer extensief geïnundeerd eind 1944
6. Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* III en VII (Den Haag 1970/1976)

Nieuw en Sint-Joosland (Z.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 15 verwoeste panden, 50 zwaar beschadigd en 150 met geringe schade (MG 2852)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Nieuwer Amstel (NH.) thans gemeente Amstelveen

1. Oorlogsgeweldschade in 1940 (*Wederopbouw* Maandverslag november 1940)
- 1a Vermelding i.v.m. herbouw van door oorlogsgeweld vernielde woningwetwoningen. (*Wederopbouw* Maandverslag februari 1944)

Nieuwerkerk (Z.) gemeente Duiveland

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
5. Hervormde kerk ruitschade; de kerktoren door springladingen en verwoest (VOO, 358, 759)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Nieuwstadt (L.) gemeente Susteren

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
5. RK-kerk ernstig getroffen; herstelbaar (VOO, 360) RK-kerk zware schade (Kemp, 94) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Sittard)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Nieuwvliet (Z.) gemeente Oostburg

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 25 verwoeste panden, 40 zwaar beschadigd en 65 met geringe schade (MG 2852)
5. Hervormde kerk door oorlogsgeweld beschadigd (VOO, 361)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Nieuw-Vossemeer (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41(1946)

Niftrik (Geld.)

1. Tijdens Duitse inval in 1940 werd een aantal panden vernield (*Het Volk*, 3 december 1940)
1. Tengevolge van defensieschade werden verschillende boerderijen, woningen, de school en de kerk vernield en enkele andere huizen vernield (*Wederopbouw* Maandverslag november 1940)
6. 'Vraagstukken van de wederopbouw', in: *Het Volk*, 3 december 1940
Ringers, J.A., Toespraak bij de overdracht van herbouwde boerderijen aan eigenaars, op 4 juni 1942 te Niftrik.

Nispen (NBr.) gemeente Roosendaal en Nispen

1. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Ringers, J.A., Brief van 11 oktober 1940 betreffende onteigeningen i.v.m. de wederopbouw

Nisse (Z.) gemeente Borsele

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 10 verwoeste panden, 45 zwaar beschadigd en 70 met geringe schade (MG 2852)
5. Hervormde kerk door oorlogsgeweld beschadigd (VOO, 362)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Nistelrode (NBr.) gemeente Bernheze

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Noorbeek (L.) gemeente Margraten

1. Eén beschadigd gebouw volgens lijst schadeclaims aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Noordbroek (Gr.) gemeente Menterwolde

1. Eén beschadigd gebouw volgens lijst schadeclaims aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Noord-Beveland (Z.)

1. Totaal verwoesten huizen: 19, zwaar beschadigd: 12, licht beschadigd: 6 (Heyn)
6. Heyn jr., J. *Water over Walcheren: beelden van leven en lijden op verdrongen land* (1945)

Noord-Brabant (provincie)

1. Van woningvoorraad per 31.12.1940 van 206.910 woningen werden verwoest 5801 (2,8%); zwaar beschadigd 8067 (3,9%); licht beschadigd 97.365 (47,1%) (*Ec en Soc Kroniek*, 268)
- 1a Van woningvoorraad per 1.5.1940 van 213.646 woningen werden verwoest 5795 (2,71%); zwaar beschadigd 7627 (3,57%); licht beschadigd 79.196 (37,07%) (*Feiten en Cijfers*, 5)
- 1b Geheel verwoest de Noord-Brabantse dorpen **Empel** en **Het Wilt** (*Verslag Landbouw*, 154)
- 1c Waarschijnlijk tussen de 100 en 200 V1's in de provincie Noord-Brabant neergekomen (De Jong, deel 10a II, 574)
2. In Noord-Brabant werden drie groepen van zout- en brakwater inundaties voorgekomen, namelijk 1. de polders tussen Woensdrecht en Ossendrecht, 2. de polders ten westen van de lijn Bergen-op-Zoom – Steenbergen en 3. de polders tussen Fijnaart en Willemstad (brakwater)
  - 1) Op 3 september 1944 werd de schutsluis gesloten om een zoetwater inundatie te stellen. Dit had weinig resultaat, zodat op 9 september bij vloed de schutsluis werd geopend. Door ondeskundigheid liep de polder vol en moest eerst weer leegstromen, waarna op 13 september opnieuw een inundatie werd gesteld.
  - 2) In maart 1944 bleven de inundatieplannen plannen en uitvoering beperkt tot de Theodoruspolder
  - 3) Inundatie van polders ten westen van de lijn Bergen-op-Zoom en Steenbergen had plaats in van 18 februari tot 3 maart 1944Zoetwater inundaties vonden onder meer plaats in het Land van Heusden en Altena, waar circa 6.500 ha van november 1944 tot juli 1945 onder water stond.
Verder kwam in het najaar 1944 en de winter 1944/1945 een oppervlakte van circa 15.500 ha blank te staan in de omgeving van **Klundert**, **Hoge** en **Lage Zwaluwe**, **Geertruidenberg**, **Waspik**, **'s-Gravenmoer**, **Etten**, **Zevenbergen** en in enkele verspreide gebieden van Oost-Noord-Brabant. Een oppervlakte van 3.600 ha hiervan werd slechts als dras beschouwd (*Verslag Landbouw*, 153 en 154)
- 2a In maart 1944 geïnundeerd: de Theodoruspolder, Prins Hendrikpolder (ten dele), Sabina Henricapolder, Beaumontspolder, de Oude Heiningen, Elisabethpolder, Jufvrouwenpolder en de (buitendijkse) Aanwassen van de Ruigenhille ('Maltha') bij Fijnaart
In juni 1944 inundaties in Sabina Henricapolder, Elisabethpolder en Jufvrouwenpolder verder uitgebreid. Dijken tussen deze polders doorgestoken. 'In juli 1944 in Elisabethpolder en Jufvrouwenpolder werd het peil opgevoerd' (Van Hilten 121)
6. Hilten, D.A. van, *Van capitulatie tot capitulatie* (Leiden 1947)
Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* deel 10a II (Den Haag 1980)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Feiten en Cijfers omtrent Twee Jaar Wederopbouw (Den Haag 1947)
Verslag over de landbouw in Nederland over 1942 t/m 1945 (Den Haag 1949)
Overzicht der Werkzaamheden van het Militair Gezag gedurende de bijzondere staat van beleg: 14 september 1944 – 4 maart 1946 Zie: Overzicht en kaart Oorlogsschade Volkshuisvesting in Noord-Brabant. Gegevens per 15 januari 1945 in bijlage Va bij Hoofdstuk X

Noordeloos (ZH.) gemeente Giessenlanden

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Noordgouwe (Z.) Brouwershaven

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Noord-Holland (provincie)

1. Van woningvoorraad per 31.12.1940 van 462.050 woningen werden verwoest 14.029 (3,1%); zwaar beschadigd 2.571 (0,6%); licht beschadigd 17.290 (3,7%) (*Ec en Soc Kroniek*, 268)
- 1a Van woningvoorraad per 1.5.1940 van 460.353 woningen werden verwoest 12.440 (2,70%); zwaar beschadigd 1.689 (0,37%); licht beschadigd 21.103 (6,02%) (*Feiten en Cijfers*, 5)
- 1b Langs de kust van Noord-Holland zware versterkingen aangebracht die ook achter de duinen werden voortgezet. Tankgrachten, vliegvelden, mijnenvelden en prikkeldraadversperringen leverden schade op, vooral aan tuinbouwgrond.
2. Onderwaterzetting in het inundatiegebied van de voormalige Stelling van Amsterdam (Noordfront en Westfront) in 1944 (Van Hilten, 111)
Inundatie van deel van de polder Het Koegras (bij Julianadorp) en de buitenlanden van onder Assendelft en Wijk aan Zee en Duin in voorjaar 1944. Ook de Velsbroekpolder ten dele en de Oude Spaarndammerpolder geïnundeerd. (Van Hilten, 112)
- 2a De grootse ramp die Noord-Holland trof was de vernieling door de Duitsers op 17 april 1945 van de dijk om de Wieringermeer. Deze inundatie, die geen enkele strategische betekenis meer had, kan slechts worden gezien als een moedwillige vernieling door de toenmalige bezetter. Nadat de dijken waren doorgestoken, ontstond er een gat van 200 en een van 160 meter breed, gescheiden door een 30 meter lange dijkgedeelte dat enigszins intact bleef. De diepte van de gaten was op sommige plaatsen 30 meter en de lengte 700 meter. Aan cultuurgrond werd een oppervlakte van 16.310 onder water gezet. De door de inundatie toegebrachte schade was vooral groot aan panden. De aanwezige 513 pachterwoningen, 515 landbouwschuren, 52 dubbele landarbeiderswoningen, 40 houten kapschuren, 22 ijzeren kapschuren, 31 graankapbergen en 94 varkensstallen werden bijna allemaal zwaar, maar herstelbaar beschadigd. Behalve de Wieringermeer werden in maart 1944 inundaties gesteld in de Koegraspolder, de Verenigde Harger- en Pettenpolder, de Leypolder, de strook polders van Zeevang tot Verenigde grote en kleine polders (bij Heemstede), de Zaandammerpolder, Achtersluispolder, Broekermeer, Spieringhornerbinnenpolder, Osdorperbovenpolder, Lutkemeer, alsook in aansluiting op de voorjaarsinundatie in Utrecht van de Diempolder, Kenserpolder, Bijlmerpolder, Oostbijlmerpolder en Gein en Gaasperpolder.
In april 1945 werden ten oosten van de Vecht geïnundeerd de strook polders, in het noorden begrensd door de Noordpolder ten oosten Muiden en in het zuiden door de polder Kortenhoef. Ook werd toen het Waterschap Waterland (4.400 ha) alsmede nog een klein deel van de Zuidwijkermeer onder water gezet.

Inundatieperiode	Bouwland, tuingrond in ha	Grasland in ha	Totaal in ha
Maart / april 1944 tot mei / juni 1945	1.650	8.950	10.600
April 1944 tot mei / juni 1945	390	9.440	9.830
Totaal	2.040	18.390	20.430

- 2b De onderwaterzettingen in Noord-Holland in 1945 gebeurden op geheel andere wijze dan in het jaar daarvoor. In 1945 werden gemalen beschadigd en dijken vernield, zodat de inundaties een volkomen ontregeld karakter droegen. Vele polders waren tot boezempeil overstromd; op polders langs de Vecht kwam circa 1 meter water te staan. Het IJsselmeer werd opgezet tot 0,10 m. +NAP; de Vecht bij Uitermeer tot 0,20 à 0,30 m. +NAP en op 18 april 1945 was de stand van het water op het Noordzeekanaal opgevoerd tot 0,25m. +NAP. Door de hoge waterstand van het IJsselmeer overstromde de Overdiempolder zonder noodzaak (zie Muiden)
Voor de inundatie van de Vechtstreek werden onder meer vernield, de binnenvloeddeuren van de Oostkolk van de grote Zeesluis te Muiden.; alle deuren van de sluis aan de mond van de uitwatering van het Naardermeer; en de beide buitenvloeddeuren van de sluis te Uitermeer. Door onkundigheid werden bovendien geheel onnodig ook nog vernield de schutsluizen die toegang gaven tot de Hollandse Ankeveense polder en de toegangssluis tot de Spiegelpolder (Van Hilten, 114, 115)
6. Hilten, D.A. van, *Van capitulatie tot capitulatie* (Leiden 1949)
Feiten en Cijfers omtrent Twee Jaar Wederopbouw (Den Haag 1947)

Economische en Sociale Kroniek der oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)

Noord-Limburg (L.)

1. Het gros van de verwoestingen vond plaats in Noord-Limburg; van de 21.000 huizen bleven nauwelijks (dus nog geen 8%) onbeschadigd. Meer dan 5.500, ofwel 25%, werden geheel vernield of zo zwaar beschadigd dat die onherstelbaar waren (M. Kemp, 92)
6. Blondel, M., *Oorlog en herstel in Noord-Limburg 1940-1950: een herinnering in foto's* (1950)
Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)

Noordwelle (Z.) gemeente Westerschouwen

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Noordwijk (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
- 1a Op 6 februari 1945 werd een fabriek in Noordwijk door geallieerde jachtvliegtuigen bestookt (Zwanenburg deel 2, 539)
3. Vier bruggen vernield (Jan Zwanenbrug over de Noordwijkervaart, de Grote Hoewegsebrug over Maandagse Wetering, de Barnabrug over Woensdagse Wetering en Thomasbrug over de Schie) (MG 2820)
6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Noordwijkerhout (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
3. Twee bruggen (de Leebrug en Goobrug) vernield (MG 2820)

Norg (Dr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Nuenen (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 100 woningen licht beschadigd; 50 zwaar beschadigd of verwoest
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Nuland (NBr.) gemeente Maasdonk

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
4. Bergkorenmolen als gevolg van oorlogshandelingen in oktober 1944 vernield (*Molens in Noord-Brabant*)
6. Visser, H.A., *Molens in Noord-Brabant in oude ansichten* (Zaltbommel 1981)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Numansdorp (ZH.) gemeente Cromstrijen

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
- 1a Schadegevallen (Vermelding in *Maandrapport over de stand van de Wederopbouw in maart 1944*, VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 5889)

Nuth (L.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Nijeveen (Dr.)

1. Circa twee beschadigde panden volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Nijkerk (Geld.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

- 1a Verspreide verwoestingen tijdens strijd om de Grebbelinie (B&W, 108)
- 5. Villa Delenoord (van Delenshuis) beschadigd (VOO, 753) (OMPG)
- 6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland
 samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
*Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van
 Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)
 Ringers, J.A., Voordracht op 28 oktober 1940 in Den Haag gehouden voor het Koninklijk Instituut van
 Ingenieurs in samenwerking met het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw
 Ringers, J.A., Rede gehouden op 16 november 1940 te Groningen
 Ringers, J.A., Rede bij de onthulling van een gedenksteen te Nijkerk, waar alle beschadigde en verwoeste
 gebouwen waren hersteld of herbouwd, 13 mei 1942.

Nijmegen (Geld.)

- 1. Van totaal 20.392 vooroorlogse woningen 2.034 vernield (CBS, 249)
- 1a Totaal 2.655 panden, waarvan 2.200 verwoest. Van de 2.000 winkels werden er 400 verwoest.
 Verder 5 kerken, 2 kloosters, 5 theaters, tal van bedrijfsgebouwen enzovoort. (O&V4, 326) Zie ook Damsté
 en Cocheret *Herrezen Nederland* 19
- 1b Aantal woningen verwoest 1.890 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1c Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
- 1d Tijdens een Amerikaans (vergissings)bombardement op 22 februari 1944 werd bijna de hele binnenstad
 van Nijmegen vernield. In het stadscentrum gingen 1,300 percelen, waaronder veel winkels en vijf kerken,
 geheel of grotendeels verloren. Een groot deel werd direct door bomexplosies getroffen; een ander deel
 werd door branden verwoest, omdat blussen moeilijk was vanwege de getroffen waterleiding
 Van de Waalbrug tot aan het station werd een spoor van vernieling getrokken. Zo werden 675 gebouwen
 verwoest, waaronder woningen. Het duurde drie dagen voordat de branden waren geblust
 ('Verhalen over voltreffers', *de Volkskrant* 19 februari 2004); (O&V4, 305) (Termeer, 20)
- 1e Na het bombardement van 22 februari 1944 waren zo'n 1.200 woningen en ruim 300 bedrijfspanden ver-
 nield. Het stadscentrum van circa 15 ha geheel verwoest. Dit gebied werd begrensd door de Parkweg en
 de Pijkestraat in het westen, de Lange Heezelstraat en het Sint-Stevenskerkhof, de Grote Markt in het
 noorden, de Lange Nieuwstraat, de Houtmarkt, de Lange Koningstraat, de Molenstraat
 in het oosten. Het winkelcentrum grotendeels vernield, aldus een nota voor dr. Ringers van 3 april 1944 en
 het *Maandrapport over de stand van de Wederopbouw in maart 1944* (VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 5889)
- 1f Door 'vergissings' bombardement op 22 februari 1944 werd de binnenstad grotendeels verwoest. (*Weder-
 opbouw* Maandverslag februari 1944)
- 1g Ten gevolge van bombardement op 22 februari 1944 brand uitgebroken waardoor ramp extra grote om-
 vang kreeg. Nagenoeg de hele binnen stad uitgebrand. Ruim 750 panden (naar schatting 1250 woningen)
 gingen verloren. (*Wederopbouw* Maandverslag juni 1944)
- 1g Vanaf medio september 1944 tot april 1945 lag Nijmegen in de frontlinie. (O&V4, 305)
- 1h In september 1944 en daarna gingen 1.980 gebouwen, waarvan 1.600 woningen verloren.
 Totaal 2.655 panden, waarvan 2.200 verwoest. Van de 2.000 winkels werden er 400 verwoest.
 Verder 5 kerken, 2 kloosters, 5 theaters, tal van bedrijfsgebouwen, enzovoort. O&V4 (326)
- 1i Door Duitse beschieting in september en bombardement in oktober 1944 gingen 1.980 panden,
 waaronder 1.600 woningen verloren.
 Totaal verwoest: 1.789 woonpanden, 4 bioscopen, 2 scholen, 20 kantoren, 1 boerderij, het oude gedeelte
 van het gemeentehuis, het station, een leeszaal, de universiteitsbibliotheek, 4 fabrieken, 500 winkels, 20
 cafés, 7 hotels, 6 garages, de hoofdpost van de brandweer en het hoofdbureau van politie.
Totaal aantal verwoeste panden: 2.359 (10%)
 Zwaar beschadigd, waardoor sloop noodzakelijk: 2.461 woonpanden, 5 kerken, 15 scholen, 75 kantoren, 4
 boerderijen, 1 leeszaal, 5 bibliotheken, 2 ziekenhuizen, 1 verzorgingshuis, 8 fabrieken, 100 winkels, 20
 cafés, 5 hotels, 8 garages en het telefoonkantoor. Totaal zwaar beschadigde panden: 2.711 (ruim 12%)
 Licht beschadigd: 13.000 woonpanden, 3 kerken. Totaal licht beschadigd: 13.003 panden (ruim 58%)
Onbeschadigde panden: 4.248 (19%) (Lammerts van Bueren, 125, 126, 127)
- 1j Aantal verwoeste woningen 2.500 woningen en zwaar beschadigde woningen 680 = 3.180 totaal
 (particulier archief Bosma en Wagenaar)
- 1k Aan het einde van de oorlog was ongeveer 78% van het centrum van Nijmegen met de grond gelijk

- gemaakt; een puinhoop van 25 ha. Meer dan 5.000 panden, waaronder 600 winkels, waren verwoest; ongeveer 85% van de in het centrum aanwezige bebouwing (B&W, 385)
- 11 Stationsgebouw Nijmegen vrijwel geheel verwoest (V.M. Lansink, *Spoorwegstations: categoriaal onderzoek wederopbouw 1940 –1945*, RDMZ 2004, pag. 15)
- 3 Stationsgebouw door voltreffer op zuidvleugel zwaar beschadigd (Lammerts van Bueren 66, 68)
- 3a De verkeersbrug over de Waal op 10 mei 1940 opgeblazen (De Jong III, 91)
- 3b Spoorbrug over de Waal op 10 mei 1940 opgeblazen, waarbij de middelste van de drie overspanningen onherstelbaar werd vernield (Foest, 43) (De Jong III, 91)
- 3b Middelste boog van de spoorbrug over de Waal werd in nacht van 28/29 september 1944 door Duitse kikvorsmannen opgeblazen (Foest, 43)
5. **Openbare gebouwen**
- Raadhuis door Duitsers in brand gestoken en totaal verwoest (O&V4, 343) (VOO, 372) (OMPG)
- 5a Waaggebouw op de Grote Markt door brand verwoest (OMPG)
- Kerkelijke gebouwen**
- Sint-Stevenskerk beschadigd door geallieerd bombardement op 22 februari 1944 (O&V4, 305)
- Sint-Stevenstoren op 22 februari 1944 door Amerikaanse bom verpulverd (O&V4, 343 en 344)
- Sint-Servaastoren verwoest (Lammerts van Bueren 40, 73)
- Westelijk deel van Sint-Stevenskerk en kerkstoren zwaar beschadigd; herstelbaar (VOO, 373) (OMPG)
- Doopgezinde kerk geheel uitgebrand (OMPG)
- Walse kerk zware schade, maar herstelbaar (VOO, 374) (OMPG)
- RK Broerenkerk zware schade (VOO, 367) (OMPG)
- Broerenklooster uitgebrand en zware schade (VOO, 368)
- Gebouwen van de voormalige Commanderie van St. Jan zware schade; herstelbaar (VOO, 753) (OMPG)
- De kerken van Heilige Franciscus (Doddendaal), Heilige Augustinus (Augustijnenstraat) en Heilige Petrus Canisius (Molenstraat) door zware bomtreffers vrijwel geheel verwoest (Lammerts van Bueren 39)
- RK Weeshuis aan de Hessenberg ernstig beschadigd (Lammerts van Buren 72)
- 5b **Particuliere gebouwen**
- Van gebouw Houtmarkt 4 twee gepleisterde gevels geheel verwoest (OMPG)
- Van gebouw hoek Snijder- en Ridderstraat de trapgevel zware schade (OMPG)
- Gebouw aan Grote Markt 7 totaal verwoest (OMPG), gebouw aan Kelfkensbos 19 geheel uitgebrand en zware schade (VOO, 369) (OMPG), Pand aan Lange Burchtstraat 24 totaal verwoest (OMPG)
- Panden Waalkade 4-6 en 8 totaal verwoest (OMPG)
- Broerstraat (de winkelstraat van Nijmegen) geheel verwoest (Lammerts van Bueren 37, 76)
- Brandschade aan panden in Houtstraat, Zeigelbaan, Bloemerstraat, Augustijnenstraat, Hezelstraat, Broerstraat, Korte Molenstraat, Ziekerstraat, Lange Koningstraat, Pauwelstraat en Oude Stadsgracht. Ook schade aan panden aan Van Schaeck Mathonsingel, het Stationsplein en de Spoorstraat (Lammerts van Bueren, 68). Als gevolg van bombardement schade toegebracht aan panden aan begin Hertogstraat, Wintersoord, het Vlakhof en de Lange Burchtstraat (Lammerts van Bueren, 70)
- Geheel uitgebrand de winkelpanden van V&D en de HEMA aan Grote Markt (Lammerts van Bueren, 68)
- Gebouw Lage Markt 34, na oorlogs verzoek aan Rijksinspectie kunstbescherming voor tegemoetkoming kosten noodherstel oorlogsschade
- 5c **Poortjes**
- Snijderstraat 23 totaal verwoest (OMPG), Houtstraat 77 totaal verwoest (OMPG)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
- Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
- Damsté, R.A. en Ch. A. Cocheret (red.), *Herrezen Nederland 1945-1955* (Oss 1955)
- Eliëns, F.M. *Nijmegen tussen bezetting en bevrijding* (Zaltbommel 1995)
- Foest, A.H., *De lotgevallen van de spoorwegbruggen over onze groote rivieren in de zes jaren, welke na den 9en mei zijn verstreken* (Utrecht 1946)
- Janssen, B., *De pijn die blijft: ooggetuigenverslagen van het bombardement van Nijmegen 22 februari 1944* (Amsterdam 2005)
- Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* III (Den Haag 1970)
- Lammerts van Bueren, A., *De verwoesting van een oude Keizerstad; oorlogsrampen over Nijmegen* (Nijmegen z.j.)
- Lansink, V.M., *Spoorwegstations: categoriaal onderzoek wederopbouw 1940 –1945* (RDMZ 2004)
- Nuis, P., *Nijmegen in den branding* (Nijmegen 1945)

Termeer, H.J.C., *Nijmegen frontstad, september 1944 – mei 1945: politiek en vakbeweging* (Zutphen 1979)

Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)

Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)

Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Beelden uit verwoest Nijmegen (Nijmegen 1947)

Ringers, J.A., Rede gehouden op 8 oktober 1945 te Alkmaar.

Ringers, J.A., Voordracht gehouden op 14 september 1946 te Rotterdam

Nijverdal (O.) gemeente Hellendoorn

1. Materiële schade door schermutselingen (B&W, 447)
- 1a Station en spoorlijnen gebombardeerd Korthals Altes, 284)
- 1b Op 22 maart 19 44 Nijverdal zwaar gebombardeerd (Korthals Altes, 313)
- 1c Begin 1945 raketdoelen door geallieerde jachtvliegtuigen aangevallen (Zwanenburg deel 2, 539)
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Obbicht (L.) gemeente Born

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Twee beschadigde panden volgens lijst schadeclaims aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
5. Huis te Obbicht door oorlogsgeweld beschadigd (*Kastelen*, 148)
6. *Nederland Dichterbij: Kastelen* (Amsterdam 1995)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Obdam (NH.)

1. Eén beschadigd gebouw volgens lijst schadeclaims aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Ochten (Geld.) gemeente Echteld

1. 300 woningen vernield (O&V4, 329)
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polders Eldik en Ochten Kad. Gem. Ochten (zie ook Echteld) geïnundeerd 09.11.1939 – 20.05.1940 (KL 1895)
- 2a Idem in het gebied van de polder Het Lingebed: 08.05.1940 – 17.05.1940 (KL 1896)
- 2b Inundaties b. 05.12.1944 – 30.12.1944 (MG 2828)
5. Toren van Hervormde kerk stuk geschoten en verwoest (VOO, 375, 759) (OMPG)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)

Ockenburg (ZH.) gemeente Den Haag

1. Hier was een vliegveld gesitueerd en vanaf 1944 ook een lanceerplaats van V2's. Beide waren doelwit van geallieerde bombardementen
6. Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)

Odoorn (Dr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Oeffelt (NBr.) gemeente Boxmeer

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 50 woningen licht beschadigd; 8 zwaar beschadigd of verwoest
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
2. Inundaties b. 25.01.1945 – 20.02.1945 (MG 2828)
4. Molen in 1944 door oorlogsgeweld zwaar beschadigd (*Molens in Noord-Brabant*); Kerktoeren opgeblazen.

6. Visser, H.A., *Molens in Noord-Brabant in oude ansichten* (Zaltbommel 1981)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Oegstgeest (ZH.)

1. In 1940 geheel verwoeste panden 6, zwaar beschadigd 6 en licht beschadigd 3. (*Wederopbouw* Maandverslag januari 1941)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Ohé en Laak (L.) gemeente Maasbracht

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Oirlo (L.) gemeente Venray

5. RK-kerk ernstig beschadigd (Kemp,94) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Venray)
6. Kemp. M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)

Oirsbeek (L.) gemeente Schinnen

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Oirschot (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 400 woningen licht beschadigd; 100 zwaar beschadigd of verwoest
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
5. Rooms Katholieke Sint-Pieterskerk uitgebrand; kerktoeren zware schade (VOO, 78, 759)
6. Knippenberg, H.H. *Kultuur tussen puin in Noord-Brabant en Limburg* (Eindhoven 1945)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Oisterwijk (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Oldebroek (Geld.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Oldenzaal (O.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Olst (O.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Ommen (O.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
3. Brug over de Vecht beschadigd; Laarbrug over de Regge vernield (MG 2820)

Ommeren (Geld.)

2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Het Lingebed:
08.05.1940 – 17.05.1940 (KL 1896)
- 2a Idem in het gebied van de polder Ommeren Kad. Gem. Ommeren:
circa 15.11.1939 – circa 15.05.1940 (KL 1895)
- 2b Inundaties b. 06.12.1944 – 31.12.1944 (MG 2828)

Onstwedde (Gr.) gemeente Stadskanaal

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Ooltgensplaat (ZH.) gemeente Oostflakkee

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
1. Inundatieschade door zoutwater aan percelen gelegen in het gebied van de polder het Rietveld (Sectie A): 10.05.1940 – 19.05.1940 (KL 1898)
- 2a Idem met zoutwater in het gebied van de Weipoldersche Gors (Sectie C): 10.05.1940 – 19.05.1940 (KL 1898)
- 2b Idem met zoutwater in het gebied van de Weipolder (Sectie C): 10.05.1940 – 23.05.1940 (KL 1898)
- 2c Idem met zoutwater in het gebied van de Mariapolder (Sectie C): 10.05.1940 – 19.05.1940 (KL 1898)
Idem met zoutwater in het gebied van de Groote Adriana Theodorapolder (Sectie C): 10.05.1940 – 18.05.1940 (KL 1898)
- 2d Idem met zoutwater in het gebied van de polder Alte Klein (Sectie C) 10.05.1940 – 19.05.1940 (KL 1898)
- 2e Idem in het gebied van de Galatheepolder (Sectie B): 10.05.1940 – 19.05.1940 (KL 1898)
- 2f Idem in het gebied van de Binnenbedijkte Noorpolder (Sectie A): 10.05.1940 – 19.05.1940 (KL 1898)
- 2g Idem in het gebied van de polder Oudeland (Sectie A): 10.05.1940 – 19.05.1940 (KL 1898)

Oostbeers (NBr.)

1. Zie Middelbeers (NBr.)
4. Bergkorenmolen in Oostbeers in septemberdagen van 1944 zwaar beschadigd en vervolgens onttakeld (*Molens in Noord-Brabant*)
6. Visser, H.A., *Molens in Noord-Brabant in oude ansichten* (Zaltbommel 1981)

Oost en West Middelbeers (NBr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Oost en West Souburg (Z.) gemeente Vlissingen

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
- 1a Voor meer gegevens zie Souburg

Oostburg (Z)

1. Door oorlogshandelingen in 1944 vrijwel van de kaart geveegd (B&W, 289)
- 1a Van totaal van 812 vooroorlogse woningen 400 vernield (CBS, 249)
- 1b Aantal woningen verwoest 374 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1c Onder meer verwoest het gemeentehuis en kerk (Zwemer 76)
- 1d 374 vernielde woningen op totaal 812 (O&V4, 328)
- 1e 460 verwoeste panden, 143 zwaar beschadigd en 236 met geringe schade (MG 2852)
4. Eén molen geheel vernield (VOO, 749)
- 4a Eén molen beschadigd onder meer door granaattreffer in romp (VOO, 749)
- 4b Korenmolen Het Lam bij bombardement op 11 november 1944 vrijwel geheel verwoest (*Molens in Zeeland*)
5. Waalse Kerk totaal verwoest (VOO, 382, 757)
- 5a Hervormde kerk zware schade (VOO, 381)
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Damsté, R.A. en Ch. A. Cocheret (red.) *Herrezen Nederland 1945-1955* (Oss 1955)
Visser, H.A., *Molens in Zeeland in oude ansichten* (Zaltbommel 1980)
Zwemer, J. *Zeeland: de wederopbouw van Zeeland na de oorlog 1945-1950* (Koudekerke 2000)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Oosterbeek (Geld.) gemeente Renkum

1. Tijdens de Slag om Arnhem in september 1944 lag ook Oosterbeek in het operatiegebied. Vooral het westelijke deel van Oosterwijk werd verwoest en onbewoonbaar gemaakt (De Jong Xa)
3. Spoorbrug over de Rijn op 10 mei 1940 vernield (Foest, 3, 55)
- 3a Ten tijde van de spoorwegstaking in 1944 werd de bovenbouw van de spoorbrug door de Duitsers vernield (Foest, 56)
5. Hervormde kerk vrij ernstige schade bij overkapping. Torenspits verdwenen en kop van toren half stukgeschoten (VOO, 383) (OMPG)
- 5a *De Hemelsche Berg* geheel uitgebrand en verwoest (VOO, 753) (OMPG)
6. Foest, A.H., *De lotgevallen van de spoorwegbruggen over onze groote rivieren in de zes jaren, welke na den 9en mei zijn verstreken* (Utrecht 1946)
Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog Xa* (Den Haag 1980)
Maassen, G.H., *Oosterbeek verwoest 1944-1945* (Oosterbeek 1980)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Oosterhesselen (Dr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Oosterhout (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 500 woningen licht beschadigd; 40 zwaar beschadigd of verwoest
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134 (onbekend of dit Oosterhout is in Noord-Brabant of Oosterhout in Gelderland)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Oosterhout (Geld.) gemeente Valburg

1. Zie 1b hierboven
2. Inundaties b. 06.12.1944 – 15.03.1945 (MG 2828)
5. Hervormde kerk beschadigd (VOO, 386)
- 5a RK-kerk en toren beschadigd (VOO, 387)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Oosterland (Z.) gemeente Duiveland

1. Van het welvarende dorp was na de oorlog slechts een 'schamel restant' over (Zwemer 178, 268)
- 1a Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
5. Hervormde kerk lichte schade. De torenspits ging verloren en de toren leed zware schade (VOO, 385, 759)
6. Zwemer, J. *Zeeland: de wederopbouw van Zeeland na de oorlog 1945-1950* (Koudekerke 2000)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Oosterwijtwerd (Gr.)

5. Hervormde kerk oorlogsschade (VOO, 388)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Oosthuizen (NH.) gemeente Zeevang

2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder de Zeevang (Kad. Gem. Oosthuizen) 12.05.1940 – 08.06.1940 (KL 1901)
- 2a Idem in het gebied van de polder behorende tot Etersheimer Braak 12.05.1940 – 5.06.1940 (KL 1891)
- 2b Idem in het gebied van de polder behorende tot de Hobreeder Koog 12.05.1940 – 08.06.1940 (KL 1891)

Oostkapelle (Z.) gemeente Domburg op Walcheren

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 4 panden verwoest, 10 zwaar beschadigd en 30 met geringe schade (MG 2852)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
- 1c Aantal verwoeste woningen 54 en zwaar beschadigde woningen 211 = 265 totaal (particulier archief Bosma en Wagenaar)
2. 250 percelen in overstroomd gebied (MG 2852)
4. Molen met granaatscherven in kap en wieken (VOO, 749)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Oostrum (L.) gemeente Venray

5. Middenschip van RK-kerk vernield en kerktoren verwoest (VOO, 389, 759)
Bedevaartskerkje zware schade (Kemp,94)
6. Kemp. M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Ooststellingwerf (Fr.)

1. Circa acht beschadigde panden volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Oostvoorne (ZH.) gemeente Westvoorne

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Ootmarsum (O.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Ooy (Geld.) gemeente Ubbergen

5. Kasteel Ooy ernstige schade en verwaarloosd (OMPG)
6. *Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland* samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)

Ooypolder (Geld.) ook wel de 'Cirkel van Ooy'

2. Inundaties b. 25.01.1945 – 20.02.1945 (MG 2828)

Ophemert (Geld.) gemeente Neerijnen

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
2. Polder Ophemert (Kad. Gem. Ophemert), delen van deze polder geïnundeerd op verschillende momenten gedurende de periode 1/15.11.1939 – 12/26.05.1940 (KL 1895)
- 2a Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Zennewijnen (Kad. Gem. Ophemert) zie ook Drumpt
  1. 12.05.1940 – 20.05.1940
  2. 12.05.1940 – 26.05.1940 (KL 1895)
- 2b Inundaties c/b 15.12.1944 – 01.04.1945 (MG 2828)
- 5 Torensplits van Hervormde kerk zware schade (VOO, 390) (OMPG)
- 5a *Kasteel Ophemert* vrij ernstige schade (OMPG)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Opheusden (Geld.) gemeente Kesteren

1. In 1940 in zowel Kesteren als Opheusden diverse woningen en boerderijen verwoest. (*Wederopbouw Maandverslag november 1940*)
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van het Opheusdensche Veld: begin november 1939 – eind mei 1940 (KL 1895)
5. Westelijk eind van kerkship van Hervormde kerk in mei 1940 zwaar beschadigd nadat toren was opgeblazen en verwoest (VOO, 301, 759) (OMPG)
6. Hemmen, F. van, *Ooievaar brengt zondvloed. De onderwaterzetting van de Betuwe. December 1944 – maart 1945* (Kesteren 1995)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Oploo (NBr.) gemeente Sint-Anthonis

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Ringers, J.A., Rede gehouden op 22 september 1941 te Mill

Opsterland (Fr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Opijnen (Geld.) gemeente Neerijnen

2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder bij Opijnen: begin november 1939 – eind mei 1940 (KL 1895)
- 2a Inundaties c. 15.12.1944 – 15.03.1945 (MG 2828)

Oss (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 80 woningen licht beschadigd
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Ossendrecht (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
4. Standerdmolen door beschieting zwaar beschadigd (VOO, 394)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Oterleek (NH.) gemeente Schermer

1. Eén pand met oorlogsschade volgens lijst schadeclaims aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Otterlo (Geld.)

5. Hervormde kerk lichte schade (OMPG)
6. *Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland* samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)

Ottersum (L.)

1. Van totaal van 440 vooroorlogse woningen 168 vernield (CBS, 250)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Oud-Alblas (ZH.) gemeente Graafstroom

1. In meidagen 1940 werd 1 boerderij verwoest (*Wederopbouw* Maandverslag november 1940)
- 1a Twee beschadigde panden volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Oud-Beijerland (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Oud-Gastel (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
5. Torens beschadigd door beschieting in periode tussen 30 oktober t/m 5 november 1944 (VOO, 399)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Ouddorp (ZH.) gemeente Goedereede

1. Aanzienlijke oorlogsschade aangericht op 12 mei 1944. 8 woningen werden verwoest, 10 woningen en 2 boerderijen werden zwaar beschadigd . 150 panden liepen glas- en pannenschade op (*Wederopbouw* Maandverslag mei 1944)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Oudelande (Z.) gemeente Borsele

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 10 verwoeste panden, 40 zwaar beschadigd en 75 met geringe schade (MG 2852)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
5. Hervormde kerk met toren schade (VOO, 396)
- 5a Vishuisje zware schade (VOO, 397)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Oudenbosch (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Oudendijk (NH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Oudenhoorn (ZH.) gemeente Bernisse

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Oude-Niedorp (NH.) gemeente Niedorp

1. Eén pand met oorlogsschade volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Oude Pekela (Gr.) gemeente Pekela

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
- 1a Vermelding i.v.m. herbouw van door oorlogsgeweld vernielde woningwetwoningen. (*Wederopbouw* Maandverslag februari 1944)

Ouderkerk aan den IJssel (ZH.)

1. Circa negen beschadigde panden volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Oude-Tonge (ZH.) gemeente Oostflakkee

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
2. Inundaties (Waalewijn, t.o. 142)
6. Waalewijn, A., *Achter de bres. Rijkswaterstaat in oorlogstijd* (Den Haag 1990)

Oudewater (Utr.)

1. Eén of twee beschadigde panden volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Oud en Nieuw Gastel (NBr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Oudorp (NH.)

1. Circa vier beschadigde panden volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Oud-Vossemeer (Z.) gemeente Tholen

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Oudzand (Z.) West Zeeuws-Vlaanderen

1. Aantal verwoeste woningen 101 en zwaar beschadigde woningen 146 = 247 totaal (particulier archief Bosma en Wagenaar)

Ouwerkerk (Z.) gemeente Duiveland

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
5. Hervormde kerk en toren door bominslag in het koor verwoest (VOO, 400, 756, 759)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Overasselt (Geld.) gemeente Heumen

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a In 1940 werden verwoest 5 boerderijen en een landhuis. (*Wederopbouw* Maandverslag november 1940)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Overflakkee (ZH.)

2. Inundaties gesteld in het voorjaar 1944 (Van Hilten, 125)
6. Hilten, D.A. van, *Van capitulatie tot capitulatie* (Leiden 1949)

Overloon (NBr.) Zie ook Vierlingsbeek

1. Door honderdduizend granaten vrijwel geheel verwoest (*Bericht van de Tweede Wereldoorlog* V, 2144-2146)
4. Korenmolen tijdens tankslag in 1944 vernield (*Molens in Noord-Brabant*)
6. Kielich, W., 'Gemodder in de Peel', in : *Bericht van de Tweede Wereldoorlog* Band V (1971)
Visser, H.A., *Molens in Noord-Brabant in oude ansichten* (Zaltbommel 1981)

Overschie (ZH.) gemeente Rotterdam

1. Vermelding i.v.m. herbouw van door oorlogsgeweld vernielde woningwetwoningen. (*Wederopbouw* Maandverslag februari 1944)
2. Inundatieschade zie punt 2a provincie Zuid-Holland

Overslag (Z.) gemeente Axel

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Circa twee beschadigde panden volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Overijssel (provincie)

- In 1944 verstoppen de Duitsers een aantal V1-installaties in bosrijke locaties in Overijssel, waaronder Raalte, Laren (Geld.), Rijssen en Borne.
1. Totale woningvoorraad per 31.12.1940 = 133.102
Woningen verwoest 2.476 (1,9%); zwaar beschadigd 2.822 (2,1%); licht beschadigd 25.261 (19,0%)

- (*Ec en Soc Kroniek*, 268)
- 1a Totale woningvoorraad per 1.5.1940 = 133.454
Woningen verwoest 2.769 (2,07%); zwaar beschadigd 1.319 (1,03%); licht beschadigd 2.6951 (20,19%)
(*Feiten en Cijfers*, 5)
- 1b In Overijssel 566 boerderijen vernield, 141 zwaar beschadigd en 1.369 licht beschadigd. Schade aan de bedrijfsinventaris was zeer aanzienlijk.
Cultuurgrond ondervond schade door inundatie, maar ook door bommen, tankgrachten, tanksporen, bunkers, stellingen, enzovoort (*Verslag Landbouw*, 144)
2. In de noordwest hoek van Overijssel werd in de herfst van 1944 tussen Zwolle en Peppel en de kust Van het IJsemmer 16.000 ha onder water gezet. Het betrof de volgende gebieden: **Blankenham** (601 ha), **Giethoorn** (1.468 ha), **Kampen** (22 ha), **Mastenbroek** (6.041 ha), **Nieuw Leusen** (17 ha), **Roven** (1.942), **Staphorst** (1.169 ha), **Steenwijkerwold** (946), **Vollenhove** (1.329 ha), **Zwollerkerpel** (1.095 ha) en **Wanneperveen** (1.369 ha). Totaal: 16.017 ha (*Verslag Landbouw*, 144)
- 2a Gebieden van Overijssel door bezetter onder water gezet 1944/1945 (*Verslag Waterstaat Zuid-Holland*)
6. *Feiten en Cijfers omtrent Twee Jaar Wederopbouw* (Den Haag 1947)
Economische en Sociale Kroniek der oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Verslag over de landbouw in Nederland over 1942 t/m 1945 (Den Haag 1949)
Verslag Waterstaat van Zuid-Holland (juni 1946)

Ovezande (Z.) gemeente Borsele

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
- 1b 5 verwoeste panden, 15 zwaar beschadigd en 40 met geringe schade (MG 2852)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Oijen (NBr.) gemeente Lith

4. Korenmolen in 1944 verwoest (*Molens in Noord-Brabant*)
6. Visser, H.A., *Molens in Noord-Brabant in oude ansichten* (Zaltbommel 1981)

Pannerden (Geld.) gemeente Rijnwaarden

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
2. Honderd Morgen van Pannerden: inundaties b. 06.12.1944 – 15.03.1945 (MG 2828)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Papekop (ZH.) gemeente Oudewater

1. Eén vermelding op lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Papendrecht (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Peize (Dr.)

1. Eén pand met oorlogsschade volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Pernis (ZH.) gemeente Rotterdam

1. Olieopslagtanks en -raffinaderij in Pernis veel en intensief gebombardeerd
- 1a Later kwam daar nog bij een Duitse V1-installatie verborgen tussen de tanks van de olieraffinaderij
6. Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil ... Kroniek van een lucht oorlog delen 1 en 2* (z.p. z.j.)
Nederland in de 20ste eeuw. Nederland in de jaren 1940-1945, Hoogeveen 2004

Petten (NH.) gemeente Zijpe

1. Petten (gelegen aan de Hondsbosse zeewering) afgebroken op last van de Duitsers. In totaal circa 140 woningen (O&V4, 329)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Ringers, J.A., Voordracht gehouden op 14 september 1946 te Rotterdam

Philippine (Z.) gemeente Sas van Gent

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 40 verwoeste panden, 70 zwaar beschadigd en 160 met geringe schade (MG 2852)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Piershil (ZH.) gemeente Korendijk

1. Circa vier beschadigde panden volgens lijst schadeclaims aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Poederrijen (Geld.) gemeente Brakel

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Poederrijen behorende tot de afdeling Poederrijen en Zuilichem van het polderdistrict Bommelerwaard beneden de Meidijk 15.04.1940 – 23.05.1940 (KL 1905)
- 2a Idem in het gebied van de polder Munnikenland behorende tot de Buitenpolder 'Het Munnikenland': circa 15.04.1940 – 02.05.1940 (KL 1905)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Polsbroek (Utr.) gemeente Lopik

1. Circa vijf beschadigde panden volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Poortugaal (ZH.) gemeente Albrandswaard

1. Circa acht beschadigde panden volgens lijst schadeclaims aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Poortvliet (Z.) gemeente Tholen

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Posterholt (L.) gemeente Ambt-Montfort

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
5. RK-kerk geheel verwoest (Kemp, 93)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Prinsenbeek (NBr.)

1. Circa drie beschadigde panden opgenomen op lijst in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Princenhage (NBr.) gemeente Breda

5. RK-kerk (H. Martinus) oorlogsschade (VOO, 401)
- 5a Hervormde kerk door vliegende bom beschadigd (VOO, 404)
6. Resumé van de 43ste vergadering van het college van algemeene commissarissen voor de wederopbouw op 12 november 1946 te 's-Gravenhage
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Purmerend (NH.)

1. Circa 4 beschadigde panden op lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
- 1a Door bominslag op 8 maart 1944 gebouw Nekkerstraat 125 afgebrand (vermelding op staat van gemeenten die in maart 1944 door oorlogsgeweld werden getroffen, VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 5889)

Putte (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Putten (Geld.)

1. Op 1 oktober 1944 werd Putten als represaille voor een aanslag door het verzet verwoest
- 1a Van totaal van 2.216 vooroorlogse woningen 107 vernield (CBS, 250)
- 1b 87 huizen begin oktober 1944, na wegvoeren van Puttense bevolking, door Duitsers in brand gestoken
5. Dak en toren van Hervormde kerk lichte schade (OMPG)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)

Puttershoek (ZH.) gemeente Binnenmaas

1. Circa vier beschadigde panden volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
- 1a Door Brits bombardement op 12 januari 1941 liep de Suikerbietverwerkingsfabriek zware schade op. (Zwanenburg deel 1)
- 1b Tussen de gebouwen van de suikerfabriek was een V1-lanceerinstallatie opgesteld, Deze werd herhaaldelijk door de geallieerden gebombardeerd, onder meer op 17 februari 1945 (Zwanenburg deel 2) (Korthals Altes, 185)
6. Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Pijnacker (ZH.)

1. Vermelding i.v.m. herbouw van door oorlogsgeweld vernielde woningwetwoningen. (*Wederopbouw* Maandverslag februari 1944)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
3. Verkeersbrug in de Zuideindeseweg op last van de Duitsers gesloopt (MG 2820)

Raalte (O.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Raamsdonk (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
4. Molen in 1944 door Duitsers opgeblazen (Molens in Noord-Brabant)
5. Hervormde kerk oorlogsschade (VOO, 408)
- 5a Stadhuis begin 1944 door brand geteisterd en gedeeltelijk verwoest (VOO, 409)
6. Visser, H.A., *Molens in Noord-Brabant in oude ansichten* (Zaltbommel 1981)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Raamsdonksveer (NBr.) gemeente Raamsdonk

4. Reeds jaren stilstaande korenmolen in oktober 1944 zware oorlogsschade (Molens in Noord-Brabant)
6. Visser, H.A., *Molens in Noord-Brabant in oude ansichten* (Zaltbommel 1981)

Randwijk (Geld.) gemeente Heteren

2. Inundaties b. 06.12.1944 – 14.03.1945 (MG 2828)
5. Schip van Hervormde kerk beschadigd; kerktoren opgeblazen en verwoest (VOO, 410, 759) (OMPG)
- 5a Kerk op 23 maart 1945 door geallieerden zwaar gebombardeerd (Zwanenburg)
- 5b *De Nyborgh* afgebrand (VOO753) (OMPG)
6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Ravenstein (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
3. Spoorbrug over de Maas op 10 mei 1940 opgeblazen (De Jong III, 76) (Foest, 3)
- 3a Op 17 september 1944 vernielden de Duitsers op hun terugtocht de herstelde spoorbrug over de Maas (Foest, 32)
6. Foest, A.H., *De lotgevallen van de spoorwegbruggen over onze groote rivieren in de zes jaren, welke na den 9en mei zijn verstreken* (Utrecht 1946)
Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog III* (Den Haag 1970)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Rauwerderhem (Fr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Ravenswaay (Geld.)

1. In 1940 viertal huizen door bominslag zwaar beschadigd. (*Wederopbouw* Maandverslag november 1940)
2. Inundaties b. 06.12.1944 – 31.12.1944 (MG 2828)

Reeuwijk (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Reeth (Geld.)

- 5 De Haar lichte schade (OMPG)
6. *Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland* samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)

Renesse (Z.) gemeente Westerschouwen

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
- 1b Door bominslag op 1 maart 1944 een boerderij en schuur te Biesterveld zwaar beschadigd (Ver melding op staat van gemeenten die in maart 1944 door oorlogsgeweld werden getroffen, VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 5889)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Renkum (Geld.)

1. Van totaal van 5.439 vooroorlogse woningen 760 vernield (CBS, 249)
- 1a 92 woningen verloren gegaan (O&V4, 327)
- 1b Aantal woningen verwoest 692 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1c Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
- 1d Aantal verwoeste woningen 835 en zwaar beschadigde woningen 603 = 1.438 (particulier archief Bosma en Wagenaar)
- 1e Als gevolg van bominslag in maart 1944 panden Dunolaan 30, 32 en 17 zwaar beschadigd. Zeventien panden in de Dunolaan, Rijnlagen en Beeklaan liepen zware glasschade op (Ver melding op staat van gemeenten die in maart 1944 door oorlogsgeweld werden getroffen, VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 5889)
5. *Kasteel Doorwerth* zware schade (OMPG) en deels verwoest (VOO, 134, 753)
- 5a *Landhuis Duno* verwoest (VOO, 753) Hellingbossen door granaatvuur vernield (O&V IV, 354)
- 5b *De Hemelsche Berg* geheel uitgebrand en verwoest (VOO, 753) (OMPG), zie ook **Oosterbeek**
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Renswoude (Utr.)

1. Verspreide verwoestingen tijdens strijd om de Grebbelinie (B&W, 108)
- 1a in Meidagen 1940 22 boerderijen verwoest. (*Wederopbouw* Maandverslag november 1940)
3. 3 bruggen vernield: in Barneveldsestraat, Holle weg en Emmikhuizerlaan (MG 2820)
5. Hervormde kerk, naoorlogs verzoek aan Rijksinspectie kunstbescherming voor tegemoetkoming kosten noodherstel oorlogsschade
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel

Ressen (Geld.)

2. Inundaties b. 06.12.1944 – 15.03.1945 (MG 2828)
5. Hervormde kerk door granaten getroffen (VOO, 411)6.
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Retranchement (Z.) gemeente Sluis-Aardenburg

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 5 panden zware schade en 10 met geringe schade (MG 2852)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
4. Molen met zeer ernstige schade; kap vernield door voltreffer en romp beschadigd door granaatscherven (*Molens in Zeeland*). Molen met oorlogsschade; kop geheel verwoest door granaattreffer en wieken beschadigd door granaatscherven (VOO, 749)
- 4a Standerdmolen op 11 november 1944 door oorlogsgeweld zware schade (*Molens in Zeeland*)
- 4b Stellingmolen De Meermin in 1948 onttakeld na oorlogsschade (molendata, 2004)
5. Door voltreffer dak- en glasschade aan Hervormde kerk (VOO, 413)
6. Visser, H.A., *Molens in Zeeland in oude ansichten* (Zaltbommel 1980)
Sonneveld-Riper, N., *Het Nederlands Molenrestanten-Bestand: overzicht van de wind- en Watermolenbestanden*. www.molendatabase.nl/verdwenen
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Reusel (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 300 woningen licht beschadigd; 360 zwaar beschadigd of verwoest
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Rheden (Geld.)

1. Van totaal van 6.980 vooroorlogse woningen 246 vernield (CBS, 249)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
- 1b Aantal verwoeste woningen 180 en zwaar beschadigde woningen 80 = 260 totaal (particulier archief Bosma en Wagenaar)
5. *Hof te Dieren* geheel uitgebrand (VOO, 753)
- 5a *Nederhagen* zware schade (VOO, 753)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Rhenen (Utr.)

1. In mei 1940 lag Rhenen in het schootsveld van het Duitse artilleriegeschut. De strijd rond de Grebbeberg had voor Rhenen dan ook verwoestende gevolgen (*Nederland in de 20ste eeuw. Nederland in de jaren 1940-1945*, Hoogeveen 2004)
- 1a Zwaar getroffen door oorlogshandelingen in meidagen 1940 (O&V4, 304) (B&W, 91)
- 1b In meidagen 1940 van de 1700 huizen, ongeveer 300 woonhuizen, winkel-woonhuizen en boerderijen

- zwaar beschadigd, en 400 licht beschadigd (Deys, 26)
- 1c Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
- 1d De kern van Rhenen met 170 huizen werd verwoest (*De Courant*, 19 november 1940)
- 1e In meidagen 1940 32 boerderijen verwoest. (*Wederopbouw* Maandverslag november 1940)
- 1f De helft van de binnenstad van Rhenen verwoest: 162 woningen met de grond gelijk gemaakt, 562 beschadigde – maar herstelbare – woningen en 473 licht beschadigde woningen (B&W, 115)
3. Spoorbrug over de Rijn op 13 mei 1940 uitgeschakeld (De Jong III, 347) (Foest, 3, 4)
- 3a Bijna gehele bovenbouw en hulppijlers van de spoorbrug tijdens spoorwegstaking in 1944 door Duitsers grondig vernield (Foest, 61)
- 3b Brug over de Grebbesluis (Grift) vernield (MG 2820)
4. Binnenmolen vrijwel ongeschonden de oorlog doorkomen. Granaatinslag in mei 1940 veroorzaakte gat in de kap (Deys, 51)
5. Westelijk deel van schip Hervormde kerk zwaar getroffen (VOO, 414)
- 5a Cuneratoren op 24 april 1945 door Britse bommen zware schade (VOO, 759) (Deys, 119)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
 Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
 Deys, H.P. e.a., *Rhenen bedreigd, bezet, bevrijd: de geschiedenis van vijf jaar oorlogstijd in Rhenen* (Rhenen 1995)
 Embden, S.J. van, 'Rhenen overbrugging van oud en nieuw', in: *Bouw* nr. 1, 1946, pag. 358-362.
 Foest, A.H., *De lotgevallen van de spoorwegbruggen over onze grote rivieren in de zes jaren, welke na den 9en mei zijn verstreken* (Utrecht 1946)
 Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* III (Den Haag 1970)
 Koekoek J.G en H.P. Deys, *Gebroken Lente; Rhenen 1940-1945* (Rhenen 1980)
Nederland in de 20ste eeuw. Nederland in de jaren 1940-1945 (Hoogeveen 2004)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)
Opbouwplannen voor de verschillende geteisterde gemeenten, in: *De Courant*, 19 november 1940
 Pouderoijen, C., Voordracht 28 oktober 1940 in Den Haag gehouden voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in met het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw
 Ringers, J.A., Voordracht op 28 oktober 1940 in Den Haag gehouden voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in samenwerking met het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw
 Ringers, J.A., Rede gehouden op 16 november 1940 te Groningen
 Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel
 Ringers, J.A., Radiorede gehouden op 16 april 1946
 Ringers, J.A., Voordracht gehouden op 14 september 1946 te Rotterdam

Rhoon (ZH.) gemeente Albrandswaard

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Ridderkerk (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Riel (NBr.) gemeente Alphen en Riel

1. Op 20 oktober 1944 kwam een aantal bommen neer op het baanvak Tilburg-Alphen bij het dorp **Riel** en de spoordijk. Een deel van het dorp werd vernield. Het inslaggebied bevond zich circa 1 km vanaf het schijnvliegveld bij Brakel.
6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een luchtoorlog* (z.p. z.j.)

Riethoven (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 10 woningen licht beschadigd
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Rietveld (ZH.) gemeente Woerden

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Rilland-Bath (Z.) gemeente Reimerswaal

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 54 verwoeste panden, 150 zwaar beschadigd en 300 met geringe schade (MG 2852)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
- 1c Schade aan zeedijk van Reigerberschen Polder door ingraving en bomtrechters (MG 2828)
4. Molen met oorlogsschade (VOO, 750)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Ritthem (Z.) gemeente Vlissingen

1. Van totaal van 184 vooroorlogse woningen 117 vernield (CBS, 249)
- 1a 3 verwoeste panden, 4 zwaar beschadigd en 7 met geringe schade (MG 2852)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
2. 150 percelen gelegen in overstroomd gebied (MG 2852)
4. Molen aangetast door stormschade en inundaties (VOO, 749)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Rockanje (ZH.) gemeente Westvoorne

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Roden (Dr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Roermond (L.) In januari 1945 maakte Roermond deel uit van de frontlinie en werd bijna de gehele bevolking geëvacueerd. Na terugkeer trof deze een stad aan die zwaar onder de beschietingen had geleden.

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Verloren gegaan 89 panden (O&V4, 330)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
3. Spoorbrug op 10 mei 1940 door Nederlandse Leger opgeblazen (De Jong II, 490)
Verkeersbrug eveneens in mei 1940 opgeblazen (Kemp, 19)
- 3a Beide bruggen in 1944 door Duitsers opgeblazen (De Jong Xa, 459)
- 3b De uit 1771 hardstenen boogbrug over de Roer, de Maria-Theresabrug, beschadigd doordat de Duitsers op 4 december 1944 twee bogen aan stadzijde lieten springen (VOO, 419) De brug in 1955 van oorlogsschade hersteld.
- 3c Spoorbrug op 28 oktober 1944 door geallieerde luchtaanval vernield (Korthals Altes, 262)
5. Sint-Christoffelkathedraal en toren op 28 februari 1945 door Duitsers opgeblazen en verwoest (O&V4, 347) (VOO, 427, 759) (De Jong Xb) Kerk en toren inmiddels gerestaureerd.
Kapel van O.L. Vrouwe in 't Zand beschadigd (VOO, 420), O.L. Vrouwe Munsterkerk door bominslag rondom 11 november 1944 ernstig beschadigd (VOO, 424)
- 5a Panden Marktstraat 18 en 20 geheel verwoest (VOO, 757), Pollardstraat 17 geheel verwoest (VOO, 425, 757), Landbouwhuis* ernstig beschadigd (VOO, 748), Marktstraat 18, 20 vrijwel geheel vernield (VOO, 421, 422), Neerstraat 33 (De Stenen Trappen) beschadigd (VOO, 423)
- 5b Bisschoppelijk Paleis (Paredisstraat) beschadigd (VOO, 417), Gerechtsgebouw, het voormalig Bisschoppelijk Paleis aan de Pollardstraat, beschadigd (VOO, 428)
- 5c Stadhuis door enkele voltreffers geraakt (VOO, 426)
- 5d Voormalig Jezuïetenklooster (Rijks HBS*) beschadigd (VOO, 429, 748)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd IV* (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog II* en Xb (Den Haag 1969/1982)
Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Korthals Altes, A., *Luchtvaart: luchtaanvallen op Nederland 1940 – 1945* (Amsterdam 1984)

Waalewijn, A., *Achter de bres. De rijkswaterstaat in oorlogstijd* (Den Haag 1990)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Roermond, het bisdom van In het bisdom, dat dezelfde grenzen als de provincie Limburg heeft, zijn tijdens de oorlog van de 270 parochiekerken bijna 100 geheel of gedeeltelijk verwoest. Daaronder waren, afgezien van de kerken te Roermond en Venlo, de historisch en artistiek belangrijke kerken van Afferden, Heijen, Horst, Sint-Odiliënberg, Venray en Wesseem. In verband met het militair belang van kerktorens als potentiële waarnemingsposten werden die of door de geallieerden van uit de lucht beschoten, of door de Duitsers opgeblazen (De Jong Xa, 461)

Vooraf de kerken in Limburg ten noorden van Sittard hadden zwaar te lijden. Zij werden geraakt bij luchtbombardementen of afgebrand als gevolg van oorlogshandelingen. Ook werden kerken vernield door terugtrekkende Duitsers, onder het excuus dat de torens tot observatieposten zouden kunnen dienen. Verschillende torens werden opgeblazen, vielen op het kerkschip waardoor deze ook beschadigd of vernield werden.

*In het dekenaat **Roermond***

Geheel verwoest: de kerken van Beegden, Maasniel, Leeuwen, Melick en Posterholt
Zwaar beschadigd: de kerken Azenray, Buggenum, Haelen, Herkenbosch, Herten, Neer, Swalmen, Vlodrop, O.L. Vrouw in 't Zand en Boukoul
Van de kathedraal van Roermond werd de massale toren en een deel van het middenschip verwoest

*In het dekenaat **Echt**:*

Verwoest de kerk van Wesseem
Zwaar beschadigd: de hoofdparochiekerk te Echt, de kerk van Linne en de historisch zo belangrijke kerk te Thorn

*In het dekenaat **Gennep***

Zwaar beschadigd: de kerken van Bergen, Middelaar, Siebengewald, Well, alsook die van Gennep, Afferden, Heijen, Milsbeek, Mook en Wellerloo.

*In het dekenaat **Helden***

Verwoest de kerk te Meijel

*In dekenaat **Horst***

Verwoest: de kerken van Horst, Broekhuizen, Broekhuizervorst, Grubbenvorst, Lottum, Melderslo, Seenum en Tienray

*In dekenaat **Venlo***

Verwoest een aantal kerken in de gemeente Venlo en de kerken van Arcen, Belfeld en Velden
Zwaar beschadigd de Sint-Martinuskerk te Venlo, die grotendeels afbrandde als gevolg van een luchtbombardement en waarvan de toren pas maanden later instortte

*In dekenaat **Venray***

Verwoest de kerk in Wanssum
Zwaar beschadigd de kerk van Sint-Petrus' Banden in Venray, tal van andere bedehuizen waaronder het bedevaartskerkje van Oostrum.
Ernstig getroffen werden ook de kerken van Blitterswijk, Castenray, Ysselsteyn en Oirlo

*In het dekenaat **Weert***

Verwoest of zwaar beschadigd de kerken van Baexem en Leveroy

*In het dekenaat **Sittard***

Zwaar beschadigd de kerken van Susteren, Dieteren, Holtum en Nieuwstadt

6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946) 93, 94

Roggel (L.) gemeente Roggel en Neer

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad in Roggel tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
5. Toren van RK-kerk lichte schade (VOO, 759)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Rolde (Dr.)

1. Circa zeven beschadigde panden volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134

Roosendaal en Nispen (NBr.) Zie ook Nispen

1. In 1940-1941 werden 119 woningen en 13 andere bouwwerken als scholen en bedrijfsruimten door oorlogsgeweld verwoest. 63 woningen en 7 andere bouwwerken als kerken, scholen en bedrijfsruimten aanzienlijk beschadigd. (*Wederopbouw* Maandverslag november 1941)
- 1a Door bombardement in omgeving van een spoorwegemplacement, dat zelf licht werd beschadigd, werden een 5-tal fabrieken en/of magazijnen en 25 woonhuizen totaal verwoest. De gasfabriek, een paar pakhuizen en een 50-tal woningen werden vrij zwaar beschadigd, terwijl enige honderden woningen glas- en/of dakschade opliepen. (*Wederopbouw* Maandverslag mei 1944).
- 1b Van totaal van 5.664 vooroorlogse woningen 263 vernield (CBS, 249)
- 1c Aantal woningen verwoest 263 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1d Volgens lijst NB (MG 1080): 500 woningen licht beschadigd; 200 zwaar beschadigd of verwoest
- 1e Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
- 1f Roosendaal: aantal verwoeste woningen 149 en zwaar beschadigde woningen 466 = 615 totaal (particulier archief Bosma en Wagenaar)
- 1g Drie fabrieken en het stationsgebouw door oorlogshandelingen getroffen. (O&V4, 329)
- 1h Grote gebouwenschade: een kwart van de fabrieken en woningen werd door bombardement op 31 mei 1944 geheel of gedeeltelijk verwoest. Vooral getroffen werden het noordwestelijke en het westelijke deel van Roosendaal. Aanzienlijke schade toegebracht aan gasfabriek, kandijfabriek (Van Gilse), melkfabriek (het Anker) (Hasselton, 32)
- 1i *Door geallieerde luchtaanval op spoorwegemplacement op 31 mei 1944 werden 5 fabrieken en/of magazijnen en 25 woningen verwoest. De gasfabriek, een paar pakhuizen en circa 50 woningen werden zwaar beschadigd. Enige honderden woningen en liepen glas- en dakschade op.* (*Wederopbouw* Maandverslag mei 1944 *)
- 1i Stationsgebouw Roosendaal zware oorlogsschade (V.M. Lansink, *Spoorwegstations in Nederland*, pag. 33, doctoraalscriptie UU 1998) en na de oorlog afgebroken (www.stationsweb.nl)
4. Watermolen over de Moleneek in 1944 zwaar beschadigd (*Molens in West-Brabant*)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Broos, M.C.J., 'Het naoorlogse herstel van het stationsgebouw Roosendaal', in: *Jaarboek De Ghulden Roos* 63 (2003) pag. 52-76
Hasselton, P.W.M., *Bombardement van Roosendaal 31 mei 1944: de dag waarop de stad rouwde* (Amsterdam 2001)
Loos, H.P.J. en A.H.P.M. Meesters, *Molens in West-Brabant in oude ansichten* (Zaltbommel 1983)
Vraagstukken van de wederopbouw (*Het Volk*, 3 december 1940)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Ringers, J.A., Brief van 11 oktober 1940 betreffende onteigeningen i.v.m. de wederopbouw
Ringers, J.A., Voordracht op 28 oktober 1940 in Den Haag gehouden voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in samenwerking met het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw
Ringers, J.A., Rede gehouden op 16 november 1940 te Groningen
Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel
Ringers, J.A., Radiorede gehouden op 16 april 1946

Ringers, J.A., Voordracht gehouden op 14 september 1946 te Rotterdam

Roosteren (L.) gemeente Susteren

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
3. Maasbrug tussen Roosteren en Maaseik in 1944 opgeblazen (Kemp, 94)
- 3a Sluizen in Julianakanaal bij Roosteren opgeblazen (*Overzicht Werkzaamheden Militair Gezag*, 462)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Overzicht der Werkzaamheden van het Militair Gezag gedurende de bijzondere staat van beleg (z.p. z.j.)

Rosmalen (NBr.) gemeente 's-Hertogenbosch

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad werden tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
4. Molen door voltrefter beschadigd aan kap, waarbij de wieken werden doorschoten (VOO, 432)
- 4a Korenmolen op 22 oktober 1944 zwaar beschadigd (*Molens in Noord-Brabant*)
5. RK-kerk door een tiental treffers min of meer ernstig beschadigd (VOO, 433)
6. Visser, H.A., *Molens in Noord-Brabant in oude ansichten* (Zaltbommel 1981)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Rossum (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
2. Inundaties c. 20.11.1944 – 15.12.1944 en 25.1.45 – 20.2.45 (MG 2828)
5. Slot te Rossum lichte schade (VOO, 753) (OMPG)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Rotterdam (ZH.)

1. Rotterdam in de periode 1940-1945 zwaar geteisterd door zowel Duitse als geallieerde bombardementen. Op 11 mei 1940 vielen de eerste Duitse bommen in de Schietbaanlaan en op de Heemraadsingel bij de Volmarijnstraat. De dag daarop (12 mei) troffen Duitse bommen de Marinierskazerne aan het Oostplein en het Maasstation in de binnenstad. Hierbij werd ook een knooppunt van de waterleiding geraakt (Korthals Altes, 46) (Laurens, 29)
Ten einde het Nederlandse leger tot capitulatie te dwingen werd Rotterdam in de middag van 14 mei 1940 door de Duitsers massaal gebombardeerd. Binnen korte tijd stond de binnenstad in lichte laaie. Water om te blussen was er nauwelijks. Mede door een opstekende oosten wind verspreidde de vuurzee zich razendsnel naar meerdere stadsdelen. De volgende dag werd duidelijk dat het Duitse bombardement en de daaropvolgende brand het historische centrum van Rotterdam volledig hadden verwoest. Alleen het stadhuis, het hoofdpostkantoor en de beurs bleven gespaard. De schade na bombardement van 14 mei 1940 bedroeg 27.000 woningen (11.000 panden) op een woningbestand van 165.000 (B&W, 91)
Vanaf de capitulatie in mei 1940 bombardeerden de geallieerden de havenstad met zijn vele militaire installaties geregeld. De geallieerde bombardementen die de meeste schade toebrachten waren:
1. Op 16 juli 1941 tijdens luchtaanvallen op het hart van Rotterdamse havenbekken (Korthals Altes, 81)
2. In nacht van 28/29 januari 1942 toen een luchtaanval plaatsvond op Rotterdamse haveninstallaties, waarbij 53 panden werden vernield of beschadigd (Korthals Altes, 107)
3. Op 31 maart 1943 toen Rotterdam opnieuw door een bombardement werd getroffen. Dit keer Voerden Amerikaanse bommenwerpers een aanval uit op haveninstallaties en schepen. Door een verkeerde inschatting van de windsnelheid viel een deel van de bommen in Rotterdam West, vooral in de arbeiderswijk Bospolder-Tussendijken. Hierbij gingen 2.661 woningen, 190 winkels en 89 bedrijven verloren. *Ons Rotterdam* XIII 5 (1991) 38

- In het havengebied werd op 31 maart 1943 onder meer de Droogdok Mij door bombardement getroffen. In omliggende woonwijken stortten huizen in, werden gevels weggeslagen en lag overal puin. Circa 1.000 huizen (3.700 woningen) verwoest. (*Oorlogsdagboek Mees*, 339)
4. Op 29 november 1944 toen een geallieerde luchtaanval plaatsvond op SD-kwartier aan de noord-oosthoek van Mathenesserlaan/Heemraadsingel. Aan Heemraadsingel, Aelbrechtplein, Robert Fruinstraat en Oranjestraat werden huizen vernield (Korthals Altes, 272). Enige huizen in omgeving verwoest en vele met glasschade (*Oorlogsdagboek Mees*, 548)
- 1a In de periode mei 1940 en mei 1945 werd op een woningbestand van ruim 165.000, 27.000 woningen (11.000 panden) beschadigd (B&W, 91)
- 1b De 11.000 in mei 1940 verwoeste panden bevatten onder meer 25.000 woningen, 2350 winkels en grote magazijnen, 2.000 werkplaatsen, fabrieken en pakhuizen, 1450 kantoren, 550 cafés, logementen en hotels, 62 schoolgebouwen, 25 rijks- en gemeentegebouwen, 24 kerken, 22 feestgebouwen, 13 ziekeninrichtingen, 12 bioscopen, 10 inrichtingen van liefdadigheid, 4 dagbladbedrijven en 2 schouwburgen (O&V4, 323) Zie ook: Damsté en Cocheret *Herrezen Nederland*, 21
- 1c Van totaal 182.141 vooroorlogse woningen 27.751 vernield (CBS, 250)
- 1d Aantal woningen verwoest 27.751 (*Ec en Soc. Kroniek*)
- 1e Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
- 1f Door bombardement in mei 1940 werden meer dan 24.000 woningen verwoest, van welke 2.000 leeg stonden. Bijna 80.000 Rotterdammers, rond 13% van de toenmalige bevolking, verloren hun behuizing. Verwoest werden circa 2.500 winkels, 1.200 fabrieken, bijna 70 scholen, 21 kerken, 20 grote bankgebouwen, 12 bioscopen, 4 ziekenhuizen en twee schouwburgen (De Jong III, 395)
- 1g In puin onder meer de passage van de Coolsingel naar Nieuwe Hoofdstraat, de Kruiskade, de Dancing Pschor aan het Hofplein en Coolsingel (uitgebrand en verwoest), Jamin aan de Kruiskade, het gebouw van de Bijenkorf (gebouwd door Dudok)
- 1h In totaal werden in Rotterdam 24.000 woningen verwoest, 2500 winkels, 1200 fabrieken en werkplaatsen, 525 cafés en restaurants, 70 scholen, 21 kerken, 12 bioscopen, 4 ziekenhuizen, 4 spoorwegstations, 2 musea, 2 schouwburgen. De grootste schade werd niet veroorzaakt door het bombardement in mei 1940, maar door de enorme branden die daardoor werden veroorzaakt. Dagenlang woedde het vuur door de straten van Rotterdam. (*Nederland in de 20ste eeuw. Nederland in de jaren 1940-1945*, Hoogeveen 2004)
- 1i De schade na bombardement van 14 mei 1940 bedroeg 27.000 woningen (11.000 panden) op een woningbestand van 165.000 (B&W, 91) Zie ook hiervoor
- 1j Aantal verwoeste woningen 28.232 en zwaar beschadigde woningen 341 = 28.573 (particulier archief Bosma en Wagenaar)
- 1k Als gevolg van het opblazen van de Rotterdamse haven door de Duitsers op 27 september 1944 liepen veel panden in de omgeving schade op, waaronder huizen Brielselaan 26 t/m 214 en huizen Gaesbeekstraat 2 t/m 38. Hoge huisnummers in Wolphaertsbocht raakten zwaar beschadigd (Lijst bominslagen Gemeentearchief Rotterdam (GAR): zie ook punt 1l hieronder)
- 1l In mei 1940 verwoeste Rotterdamse stationsgebouwen: Maas, Delftse Poort, Hofplein en Beurs (V.M. Lansink, *Spoorwegstations: categoraal onderzoek wederopbouw 1940 –1945*, RDMZ 2004, pag.14)
- 1m NB. Lijst met selectie van bominslagen Rotterdam 1940 -1945 aanwezig in het Gemeentearchief Rotterdam (GAR) Archiefblok: 273 (Verzameling Tweede Wereldoorlog); bestanddeel 842 (Lijsten bommen, granaten en vliegtuigen op Rotterdam tussen mei 1940 en mei 1945, ontleend aan politiearchief nr. 3304 en het archief van de voormalige Luchtbeschermingsdienst)
Zie ook: <http://appl.gemeentearchief.rotterda...ominslagen.pdf>
- 1n Mislukte luchtaanval op SD-hoofdkwartier op 29 november 1944; huizen vernield aan Heemraadsingel. Aelbrechtplein, Robert Fruinstraat en Oranjeboomstraat (Korthals Altes, 272)
- 1o Per eind december 1940 waren 66 noodwinkels aan de Goudsesingel gerealiseerd. Totaal aantal noodwinkels 269, waarvan in december 1940 257 waren verhuurd. (*Wederopbouw* Maandverslag december 1940)
2. In 1943 inundaties bij **Schiebroek** (Van Rhijn)
3. De spoorbrug over de Nieuwe Maas in meidagen 1940 door Nederlands artillerievuur tamelijk zwaar beschadigd. Op 2 juli 1940 kwamen enkele geallieerde bommen terecht op een van de grote overspanningen, waardoor beide sporen van de brug onberijdbaar werden. Deze beschadiging kon evenwel snel worden hersteld (Foest, 64, 65)

- 3a In de meidagen 1940 kregen de zuidelijke heftorens en de zuidelijke vaste spoorbrug over de Koningshaven talloze granaattreffers. Bovendien werden de machinekamer en de bedieningspost in brand geschoten. Hierdoor liep de bewegingsinstallatie zware schade op (Foest, 65)
- 3a Spoorbrug over Binnenrotte vernield op 14 mei 1940 (lijst GAR)
- 3b Spoorwegviaduct door Rotterdam op 14 mei 1940 door bombardement gedeeltelijk vernield (Foest, 4)
- 3c Door oorlogsomstandigheden in de periode 1940 – 1945 werden 26 bruggen beschadigd, maar in juni 1945 waren die voor het verkeer weer berijdbaar (MG 2820)
- 3d De haven van Rotterdam leed tijdens de bombardementen zware schade. Maar verwoestend waren de acties van de Duitsers beginnend op 27 september 1944. Deze hadden tot doel de dokken met elektrische installaties, werven en fabrieken te vernietigen. Ook kranen en loodsen van de Holland-Amerikalijn en kostbare haveninstallaties moesten het ontgelden O&A4 (335) (De Jong Xa, 423)
- 3e Dagboek aantekeningen van 28 en 29 september 1944 dat de Duitsers haveninstallaties in de Rijnhaven hadden opgeblazen, waardoor veel glasschade ontstond. Vernield werden de loods San Francisco aan de Rijnhaven, de bananenloods aan de Maashaven, elevatoren en kademuuren van de graansilo en de Vulkanhaven (*Oorlogsdagboek* Mees, 519)
- 3f Dagboek aantekening van 30 september 1944 dat olietanks van Shell in Pernis waren opgeblazen (*Oorlogsdagboek* Mees, 519)
- 3g Vrijwel volledige blokkade van Rotterdamse haven door Duitsers in september/oktober 1944. Hiervoor werden scheepswrakken afgezonken in de vaargeul van de Rotterdamse Waterweg nabij Maassluis (Waalwijk, 184)
5. De Boompjes grotendeels verwoest (VOO, 436), Het middengedeelte van het Haringvliet vernield (VOO, 437), het Entrepot vrijwel weggevaagd (VOO, 438, 757), Marinierskazerne aan het Oostplein door bombardement op 12 mei 1950 verwoest (VOO, 441, 757), Woonhuizen aan de Nieuwe Haven, waaronder *În de Markies Spinola*, totaal verdwenen (VOO, 443, 757), Ingangspartij van notarishuis aan Geldersgekalde geheel verdwenen (VOO, 444), Kap van de Beurs weggeslagen, de oostgevel zware schade, geheel vernield (VOO, 445, 757), Oude Boymansmuseum lichte schade (VOO, 446), Oud Raadhuis geheel verwoest (VOO, 447, 757)
- 5a Grote of Sint-Laurenskerk zwaar beschadigd na instorten van arcaden van het kerkschip (VOO, 439) Toren van Sint-Laurenskerk door brand zwaar beschadigd (O&V4, 342), Lutherse kerk; koperen kap verdwenen, kerkgebouw geheel uitgebrand (VOO, 440, 757), RK Sint-Rosaliakerk geheel vernield (VOO, 448, 757), Engelse Epsc. Kerk geheel vernield (VOO, 757), Doopsgezinde kerk geheel vernield (VOO, 757), RK Steigerkerk geheel vernield (VOO, 757), Hervormde Weeshuis geheel vernield (VOO, 450, 757), Synagoge geheel vernield (VOO, 449)
- 5b Delftse Poort geheel verwoest (VOO, 757)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
 Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
 Damsté, R.A. en Ch. A. Cocheret (red.), *Herrezen Nederland 1945-1955* (Oss 1955)
 Foest, A.H., *De lotgevallen van de spoorwegbruggen over onze groote rivieren in de zes jaren, welke na den 9en mei zijn verstreken* (Utrecht 1946)
 Hellmann, P., 'De Stenen Steppe', in: *NRC Handelsblad* 12 mei 1990
 Hoek, L. van, *Rotterdam-Kralingen door brand verwoest, mei 1940* (1995)
 Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* III en IX (Den Haag 1970/1979)
 Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
 Laurens, B., *Rotterdam, geblakerde stad* (Rotterdam 1995)
 Mayer, K.A. en L. Ott, *Havenstad in de frontlijn: de geschiedenis van Rotterdam in de oorlogsjaren* (Rotterdam 1965)
 Meer, J. van der, 'Nogmaals, het bombardement', in: *Ons Rotterdam* 5 XX (1998)
 Mees, H., *Mijn Oorlogsdagboek 10 mei 1940 – 8 mei 1945* (Rotterdam/Antwerpen 1947)
 Ott, L., in: J. Schraver (red.), *Rotterdam, de Poort van Europa* (Rotterdam/Antwerpen 1946)
 Roelofs, E., *De frustratie van een droom: de wederopbouw van de in mei 1940 verwoeste delen van de binnenstad, Kralingen en het Noordereiland van Rotterdam 1940-1950* (Rotterdam 1989)
 Rhijn, J. van, *Rotterdam 1940 – 1946* (Delft 1947)
 Schermer, R., *Verdwenen Rotterdamse kerken 1900-1995* (Rotterdam 1995)
 Seijs, B., *De razzia van Rotterdam* (Den Haag 1951)
Het nieuwe hart van Rotterdam (Rotterdam 1946)
 Waalwijk, A., *Achter de bres. Rijkswaterstaat in oorlogstijd* (Den Haag 1990)

Wagenaar, A., *Het vergeten bombardement: Bospolder-Tussendijken 31 maart 1943* (Rotterdam 2003)
 Wehrmeijer, F., *Rotterdam 1940-1990*
 Wehrmeijer, F., *Rotterdam in oorlog en vrede* (1995)
 Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Opbouwplannen voor de verschillende geteisterde gemeenten, in: *De Courant* 19 november 1940
Nederland in de 20ste eeuw. Nederland in de jaren 1940-1945 (Hoogeveen 2004)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)
 Ringers, J.A., Brief van 11 oktober 1940 betreffende onteigeningen i.v.m. de wederopbouw
 Ringers, J.A., Voordracht op 28 oktober 1940 in Den Haag gehouden voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in samenwerking met het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw
 Ringers, J.A., Rede gehouden op 16 november 1940 te Groningen
 Ringers, J.A., Rede op 30 januari 1941 gehouden voor het Departement Rotterdam van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel
 Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel
 Ringers, J.A., Voordracht gehouden op 14 september 1946 te Rotterdam
 Witteveen, W.G. Voordracht op 28 oktober 1940 in Den Haag gehouden voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in samenwerking met het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw

Rozenburg (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Rucphen (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Ruinen (Dr.)

1. Circa zeven beschadigde panden volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Ruinerworld (Dr.)

1. Circa zes beschadigde panden volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Rumpt (Geld.) gemeente Geldermalsen

2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Rumpt-Zuid behorende tot de dorps-polder Gellicum:
  1. 15.11.1939 – 01.03.1940
  2. 15.04.1940 – 01.06.1940 (KL 1892)
- 2a Inundaties c/b 15.11.1944 – 15.04.1945 (MG 2828)

Ruurlo (Geld.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
5. Kasteel Ruurlo door granaatinslag beschadigd (VOO, 451, 753)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Rijnsburg (ZH.)

1. Circa drie beschadigde panden volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
3. Verkeersbrug over het Oegstgeester Kanaal in de Voorhouterweg vernield (MG 2820)
- 3a Jan Zwanen-brug over Noordwijkervaart in de Noordwijkeweg (2 km ten noorden van Rijnsburg) geheel vernield (MG 2820)

Rijp, De (NH.) gemeente Graft-De Rijp

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Kamerhop: 15.05.1940 – 09.06.1940 (KL 1897)
Idem in het gebied van het Waterschap de Starmeer en Kamerhop (zie ook Graft): 12.05.1940 – 19.06.1940 (KL 1897)

Rijsbergen (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Rijssen (O.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Rijswijk (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van het waterschap De Ban van Rijswijk, het hogere gedeelte behorende tot de polder Rijswijk 15.04.1940 – 10.06.1940 (KL 1906)
- 2a Idem in het gebied van de polder Honswijk (op grondgebied van **Almkerk, De Werken, Rijswijk en Woudrichem**): 15.04.1940 – 13.06.1940 (KL 1893)
- 2b Inundaties b. 06.12.1944 – 31.12.1944 (MG 2828)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Rijswijk (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
In het Rijswijkse Bos was enige tijd een V2-lanceerinstallatie gesitueerd. Op 27 oktober 1944 stortte een V2 vroegtijdig neer op een RK jongenstehuis (Korthals Altes, 278)
6. Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)

Sambeek (NBr.) gemeente Boxmeer

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
5. RK-kerk zwaar getroffen door ontploffingen in toeren en geheel verwoest (VOO, 455, 757)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Sassenheim (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Sas van Gent (Z.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Door het springen van de bruggen werden 57 huizen in de omgeving vernield (*De Courant*, 19 november 1940)
- 1b 10 panden verwoest, 20 zwaar beschadigd en 40 met geringe schade (MG 2852)
3. Gesprongen brug
5. Gebouw Westkade 70 in 1940 geheel verwoest en daarna geheel nieuw opgebouwd (VOO, 456, 757)
Gebouw Westkade 58 dak- en glasschade door springen van de hierboven genoemde brug (VOO, 454)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Opbouwplannen voor de verschillende geteisterde gemeenten, in: *De Courant*, 19 november 1940
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Schaesberg (L.) gemeente Landgraaf

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
5. Kasteel Strijthagen lichte oorlogsschade (VOO, 458)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Schagen (NH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Schalkwijk (Utr.) gemeente Houten

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Schaijk (NBr.) gemeente Landerd

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Scheemda (Gr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Scherpenisse (Z.) gemeente Tholen

2. Inundaties (Zwemer 113)
4. Molen met kap interne en externe schade (VOO, 749)
5. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Zwemer, J. *Zeeland: de wederopbouw van Zeeland na de oorlog 1945-1950* (Koudekerke 2000)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)
Ringers, J., Brief van 11 oktober 1940 betreffende onteigeningen i.v.m. de wederopbouw
Ringers, J., Voordracht op 28 oktober 1940 in Den Haag gehouden voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in samenwerking met het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw
Ringers, J.A., Rede gehouden op 16 november 1940 te Groningen
Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel
Ringers, J.A., Radiorede gehouden op 16 april 1946

Schermer, Noord en Zuid (NH.)

1. Eén beschadigd pand volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
2. Heemraadschap de Eilandpolder geïnundeerd 12.05.1940 – 09.06.1940 (KL 1890)

Schermerhorn (NH.) gemeente Schermer

2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied behorende tot de Eilandspolder: 12.05.1940 – 09.06.1940 (KL 1900)

Scherpenisse (Z.) gemeente Tholen

1. Circa twaalf beschadigde panden volgens lijst met claims aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Scherpenzeel (Geld.)

1. Dorpskern zwaar getroffen door oorlogshandelingen in meidagen 1940 (B&W, 91)
- 1a In 1940 werden 64 verwoest. (*Wederopbouw* Maandverslag november 1940)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
- 1c Tijdens Duitse inval in 1940, werden van de 550 woningen 500 beschadigd (*Het Volk*, 3 december 1940)
- 1d Door oorlogshandelingen in 1940 werd meer dan de helft van het dorp met de grond gelijk gemaakt: 79 woningen, 17 winkels, 13 boerderijen, 6 bedrijfsgebouwen, 3 hotels en cafés en het gemeentehuis. (B&W, 113)
- 1e Publieke aankondiging van 5 juli 1941 van heropening op 9 juli 1941 van zaak J.W. van Engelhoven aan het *dr. ir. Ringersplein* te Scherpenzeel
5. Toren van Hervormde kerk opgeblazen en verwoest. Ook westelijk deel van het schip vernield (VOO, 459, 759) (OMPG)
- 5a Gemeentehuis in meidagen 1940 zware schade (De Jong III)
- 5b Boerderij *Groot Lambalgen* in meidagen 1940 afgebrand. Hersteld in 1941 (Vereniging *Oud-Scherpenzeel*)
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Gerretsen, W.J., 'Scherpenzeel; verwerking van bestaande lintbebouwing in het wederopbouwplan', in:

Bouw, 6 april 1946

Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog III* (Den Haag 1970)
'Vraagstukken van de wederopbouw', in: *Het Volk*, 3 december 1940

Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland
samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)

Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Ringers, J.A., Voordracht op 28 oktober 1940 in Den Haag gehouden voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in samenwerking met het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw

Ringers, J.A., Rede gehouden op 16 november 1940 te Groningen

Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel

Ringers, J.A., Rede gehouden op 9 juli 1941 te Scherpenzeel

Ringers, J.A., Rede gehouden op 22 september 1941 te Mill

Ringers, J.A., Radiorede gehouden op 16 april 1946

Ringers, J.A., Voordracht gehouden op 14 september 1946 te Rotterdam

Scheveningen (ZH.) gemeente Den Haag

1. In 1942 werden in een brede strook tussen Den Haag en Scheveningen tal van panden ontruimd en gesloopt voor de aanleg van de *Atlantikwall*, tankgracht, vestingwerken, bunkers, enzovoort. Ten behoeve van het schootsveld van de kanonnen in de duinen werden veel huizen met de grond gelijk gemaakt. In het gebied Gruttostraat-Houtrustweg-Zeezwaluwstraat en de Zeearendstraat bleef geen huis meer overeind. Ook huizen in delen van de Wieringse- en Markensestraat moesten het ontgelden. Zowel in de duinen als tussen woonhuizen werden bunkers gebouwd. Zo lag er rond de hoek Prins Mauritslaan - Eisenhowerlaan een groot bunkercomplex.
www.htmfoto.net/kevin/scheveningenIndeTweedeWereldoorlog.html
Uiteraard was Scheveningen spergebied (verboden terrein) de bevolking.
- 1a Scheveningse pier door brand verwoest (O&V4, 324)
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)

Schiedam (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
- 1a Vermelding i.v.m. herbouw van door oorlogsgeweld vernielde woningwoningen. (*Wederopbouw* Maandverslag februari 1944)
2. Voor inundatieschade, zie punt 2a provincie Zuid-Holland
3. Appelmarktbrug over de Lange Haven zwaar beschadigd (MG 2820)
6. Bochove, B., van (red), *Schaduwten over Schiedam: gebeurtenissen en belevenissen tijdens de bezettingsjaren 1940-1945* (Schiedam 1995-1996)

Schiermonnikoog (Fr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
- 1a Op 1 juli 1943 door neerkomende brisantbommen op dit eiland zestien huizen verwoest en 96 zwaar beschadigd. Glas- en dakschade aan veel huizen (Zwanenburg deel 2, 48)
6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Schijndel (NBr.)

1. Van het totaal van 1.780 vooroorlogse woningen 314 vernield (CBS, 250)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 2.000 woningen licht beschadigd; 960 zwaar beschadigd of verwoest
- 1a Aantal woningen verwoest 314 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
4. Standerdmolen onder **Wijbosch** door oorlogsgeweld geheel vernield (VOO, 463, 757)
5. Hervormde kerk beschadigd door vultreffer in dak aan zuidzijde (VOO, 461)
- 5a RK-kerk (Sint-Servatius) zwaar beschadigd als gevolg van oorlogshandelingen (VOO, 462)
6. Vroemen, L.P.J. *Operatie Market Garden I* (Zaltbommel 1990)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van

Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Schiedam (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Schimmert (L.) gemeente Nuth

- 1.. Na bombardement op 5 oktober 1942 waren vernield 7 woningen en 4 boerderijen. Aantal zwaar beschadigde panden was 13. (*Wederopbouw* Maandverslag januari 1943)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Schinnen (L.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Schiphol (NH.) gemeente Haarlemmermeer

1. Tot december 1943 was vliegveld Schiphol een van de best verdedigde vliegvelden in bezet Europa. Na enkele eerdere pogingen door de Amerikaanse luchtmacht werd het vliegveld uiteindelijk op 13 december 1943 door een massaal bombardement voor de rest van de oorlog uitgeschakeld (Van den Nieuwendijk)
- 1a Op 5 september 1944 (Dolle Dinsdag) werd Schiphol door de Duitsers grondig vernield (Van den Nieuwendijk, 188)
6. Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Nieuwendijk, R. van den, *Doelwit Schiphol: de Amerikaanse aanvallen op de vliegbasis Schiphol in het najaar van 1943* (Amsterdam 1993)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Schipluiden (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
2. Inundatieschade zie punt 2a provincie Zuid-Holland
3. Brug in Zoutveenseweg, waarvoor een noodbrug werd geslagen, 3 bruggen in de Oostveenseweg en 2 bruggen in de Willemsoordseweg, die vermoedelijk ernstig werden beschadigd. Op laatstgenoemde wegen werd in 1944 een inundatiekade opgeworpen (MG 2820)

Schoondijke (Z.) gemeente Oostburg

1. Door oorlogshandelingen in 1944 Schoondijke vrijwel van de kaart geveegd (B&W, 289)
- 1a Van totaal van 575 vooroorlogse woningen 245 vernield (CBS, 249)
- 1b 280 verwoeste panden, 60 zwaar beschadigd en 257 met geringe schade (MG 2852)
- 1c Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
4. Molen zeer zwaar beschadigd door granaten en mitrailleurkogels (VOO, 749)
- 4a De achtkantige houten bergmolen te **Schoondijke-Sasput** liep in 1944 zeer zware oorlogsschade op en werd nooit meer hersteld. Gesloopt in 1959 www.windmolen.net/page85.htm
5. Hervormde kerk ernstig beschadigd en geheel uitgebrand (VOO, 460, 757)
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Schoonebeek (Dr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Schoonhoven (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Schoonrewoerd (ZH.) gemeente Leerdam

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Schoorl (NH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Schore (Z.) gemeente Kapelle

1. Het centrum rondom de kerk vernield in 1940 (*Het Volk*, 3 december 1940)
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
'Vraagstukken van de wederopbouw', in: *Het Volk*, 3 december 1940
Ringers, J.A., Voordracht op 28 oktober 1940 in Den Haag gehouden voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in samenwerking met het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw
Ringers, J.A., Rede gehouden op 16 november 1940 te Groningen
Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de Nederlandse Maatschappij voor Nijverheid en Handel
Ringers, J.A., Toespraak gehouden op 9 mei 1943 te Schore.
Ringers, J.A., Radiorede gehouden op 16 april 1946

Schouwen-Duiveland (Z.)

1. Van totaal van 7.030 vooroorlogse woningen 362 vernield (CBS, 249)
- 1a Totaal verwoeste huizen: 65, zwaar beschadigd: 162, licht beschadigd: 310, leeg geplunderd 4280 (Heijn)
- 2 Grotendeels door Duitsers onder water gezet, maart 1944 (De Jong VII, 1317)
In februari 1944 werd Schouwen-Duiveland geïnundeerd van november 1944 tot mei 1945 werd de frontlijn gevormd door de Oosterschelde.
- 2a Alle inundaties gesteld met zout water (Van Hilten 116)
- 2b In maart 1944 werd water binnengelaten. Ook werd direct begonnen met het graven van coupures voor het inunderen van de binnenpolders. De inundatie verliep meer of minder snel al naar de grootte van het te inunderen oppervlak en de mate waarin de sluizen werden geopend. Rond mei 1944 stonden alle polders op het gewenste peil. De inundatie heeft geduurd tot het eind van de oorlogshandelingen (*Verslag Landbouw*, 150)
- 2c In februari 1944 werd een deel onder water gezet, te weten. de Bruinissepolder, de Dreischorpolder, de polder Groot Bettewaarden (ten Noordoosten van Zierikzee), het poldertje Henriëtte (idem), de polder Nieuw Bommeneede (ten noorden van Zonnemaire) en een zeer klein deel van de polder Schouwen
- 2d In maart 1944 geïnundeerd de polders Bloois- en Oude Bommeneede en Borrebroot (beide ten oosten van Brouwershaven), de Oostlandse en de Sir Janslandse polders (ten westen van Bruinisse), alsmede de polder Vierbannen van Duiveland (ten oosten van Zierikzee), de polder Adriana (ten zuiden van Dreischor) en de polder Zuid-Nieuwland bij Brouwershaven.
- 2e In juni 1944 kwam onder water te staan het kleine poldertje Galge (ten zuidoosten van Zierikzee), de polder Jonge (ten zuiden van Dreischor), Sint-Jacobspolder (ten zuiden van Noordgouwe) en de polder Verbrandeman (ten zuidoosten van Noordgouwe)
- 2f In november 1944 liepen, door ontbreken van lozingsmogelijkheden, een klein deel van de polder Schouwen en het kleine poldertje Nieuwe Veer (ten noorden van Nieuwerkerk, onder water
- 2g Tenslotte werd in februari 1945 het overgrote deel van de polder Schouwen geïnundeerd. (Van Hilten, 116)
6. Heyn jr., J. *Water over Walcheren: beelden van leven en lijden op verdrongen land* (1945)
Hilten, D.A. van, *Van capitulatie tot capitulatie* (Leiden 1949)
Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog VII* (Den Haag 1976)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Verslag over de landbouw in Nederland over 1942 t/m 1945 (Den Haag 1949)

Serooskerke (Z.) gemeente Veere op Walcheren

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 5 verwoeste panden, 10 zwaar beschadigd en 30 met geringe schade (MG 2852)
- 1b Aantal verwoeste woningen 64 en zwaar beschadigde woningen 251 = 315 totaal (particulier archief Bosma en Wagenaar)
- 1c Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
2. In overstroomd gebied 300 percelen (MG 2852)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Sevenum (L.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)

- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
- 5. Stadhuis geheel vernield (VOO, 465, 757)
- 5a RK-kerk geheel vernield; toren verwoest (VOO, 466, 759) RK-kerk verwoest (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Horst)
- 6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Siebengewald (L.) gemeente Bergen

- 5. RK-kerk zware schade (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Gennepe)
- 6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)

Silvolde (Geld.) gemeente Wisch

- 5. Kerk en toren lichte schade (VOO, 467) (OMPG)
- 6. *Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland* samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Sint-Annaparochie (Fr.) gemeente het Bildt

- 6. Kampen, L. van, e.a., *Friesland 1940-1945* (Drachten 1989)

Sint-Hubert (NBr.) gemeente Mill en Sint-Hubert

- 1. Zie Mill en Sint-Hubert
- 6. Ringers, J.A., Brief van 11 oktober 1940 betreffende onteigeningen i.v.m. de wederopbouw

Sint-Jansteen (Z) gemeente Hulst

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Sint-Kruis (Z.) gemeente Sluis-Aardenburg in West Zeeuws Vlaanderen

- 2. Zie Duitse onderwaterzettingen in voorjaar 1944 **West Zeeuws-Vlaanderen**
- 5. Hervormde kerk beschadigd door oorlogsgeweld (VOO, 290)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Sint-Laurens (Z.) gemeente Middelburg

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
- 2. In overstroomd gebied 370 percelen (MG 2852)
- 6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Sint-Michiëlgestel (NBr.)

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080) 80 woningen licht beschadigd
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
- 5. Toren van H. Michaël door oorlogshandelingen zware schade (VOO, 320, 759)
- 5a Na voltrefter op torenspits raakte een achthoekige torentje van kasteel Groot Ruwenberg zwaar beschadigd (VOO, 319)
- 6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Sint-Odiliënberg (L.) gemeente Ambt-Montfort

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)

- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
- 3. Brug over de Roer op 10 mei 1940 door Nederlanders opgeblazen (De Jong II, 488)
- 5. Vroeg-romaanse kerk door Duitsers opgeblazen; toren verwoest (VOO, 376, 759) (Kemp, 93) Inmiddels gerestaureerd.
- 6. Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog II* (Den Haag 1969)
Kemp, M, *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Sint-Oedenrode (NBr.)

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 200 woningen licht beschadigd; 25 zwaar beschadigd of verwoest
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
- 3. De brug over de Dommel gesprongen, 1940 (*Het Volk*, 3 december 1940)
- 4. Molen *Coevering* afgebrand (VOO, 377)
- 4a Bergmolen in september 1944 door oorlogsgeweld zware schade (*Molens in Noord-Brabant*)
- 4b Molen *Hertog Jan van Brabant* in september 1944 door oorlogsgeweld verwoest (Idem)
- 6. Vroemen, L.P.J. *Operatie Market Garden I* (Zaltbommel 1990)
Visser, H.A., *Molens in Noord-Brabant in oude ansichten* (Zaltbommel 1981)
Ringers, J.A., Voordracht op 28 oktober 1940 in Den Haag gehouden voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in samenwerking met het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw
Ringers, J.A., Radiorede gehouden op 16 april 1946
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Sint-Philipsland (Z.) gemeente Tholen

- 1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
- 1. Grotendeels door Duitsers onder water gezet in maart 1944 (De Jong VII, 1317)
- 2a In april 1944 met brakwater geïnundeerd, de polders Anna Jacoba Kramer, Willems en Abraham Wisse, (dus het hele eiland met uitzondering van de oude polder van Sint-Philipsland en de Nieuwe Henriëttepolder. Tevens nog de Prins Hendrikpolder, ten dele in de provincie Zeeland, ten dele in Noord-Brabant gelegen (Van Hilten, 116)
- 2b In maart 1944 werd begonnen met het inlaten van water in het Waterschap Rumoirt. De polder liep onder water, zodat tegen mei 1944 de vastgestelde inundatie werd bereikt. Dit peil werd gehandhaafd tot 5 november 1944, toen met het aflaten kon worden begonnen.
In maart 1944 werd ook de Prins-Hendrikpolder onder water gezet. Ook hier werd de inundatie gehandhaafd tot 5 november 1944.
De polders van Oude van Sint-Philipsland en Henriëtte bleven lang gespaard tot dat de Duitsers Vertrokken, want oen werd alsnog de sluis opengezet en steeg het water binnen enkele dagen tot 40+ NAP. Ook hier kon op 5 november 1944 met het afspuien worden begonnen (*Verslag Landbouw*, 151)
- 4. Molen oorlogsschade (zie naoorlogs verzoek aan Rijksinspectie kunstbescherming voor tegemoetkoming kosten noodherstel)
- 6. Hilten, D.A. van, *Van capitulatie tot capitulatie* (Leiden 1949)
Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog VII* (Den Haag 1976)
Verslag over de landbouw in Nederland over 1942 t/m 1945 (Den Haag 1949)

Sittard (L.)

- 1. Schade door bommen die op 5/6 oktober 1942 neerkwamen (Zwanenburg deel 1)
- 1a Vermelding i.v.m. herbouw van door oorlogsgeweld vernielde woningwetwoningen. (*Wederopbouw* Maandverslag februari 1944)
- 6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Sleen (Dr.)

- 1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Sliedrecht (ZH.)

1. Bij aanval op rijnaken op 8 juli 1940 bomschade veroorzaakt in hoek Prins Hendrikstraat (Kothals Altes, 68)
- 1a Vermelding i.v.m. herbouw van door oorlogsgeweld vernielde woningwetwoningen. (*Wederopbouw* Maandverslag februari 1944)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
6. Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)

Slijk-Ewijk (Geld.) gemeente Valburg

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder behorende tot Ewijk: 15.10.1939 – 01.04.1940 (KL 1894)
- 2a Inundaties b. 06.12.1944 – 15.03.1945 (MG 2828)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Slochteren (Gr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
2. Inundaties door Duitsers gesteld 1944-1945 gebied tussen het Damsterdiep en het Eemskanaal alsook ten zuiden van het Eemskanaal. Geïnundeerd de dorpen Tjuchem, Harkstede, Klein Harkstede, Steendam, Schaaphok, Lageland, Overschild en de oostkant van Scharmer.
6. Hoek, J.R., *Inundatie 1944-1945 in woord en beeld. Overstromingen in de gemeenten Delfzijl, Appingedam, Loppersum, Ten Boer en Slochteren* (Bedum 1985)

Sluis (Z.) gemeente Sluis-Aardenburg

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
- 1a Door oorlogshandelingen in 1944 vrijwel van de kaart geveegd (B&W, 289, gegevens ontleend aan schadeopnamen januari 1945 door Dienst Wederopbouw Zeeland)
- 1b Op 11 oktober 1944 werd het stadje onderworpen aan zware luchtaanvallen (Korthals Altes, 253)
- 1c Van totaal van 640 vooroorlogse woningen 348 vernield (CBS, 249)
- 1d Verlies van 348 woningen (O&V4, 328)
- 1e Aantal woningen verwoest 348 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1f 350 verwoeste panden, 100 zwaar beschadigd en 150 met geringe schade (MG 2852)
- 1g 38% van de woningen in Sluis verwoest (Zwemer 170)
- 1h Aantal verwoeste woningen 350 en zwaar beschadigde woningen 92 = 442 totaal (particulier archief Bosma en Wagenaar)
4. Molen *De Brak* in 1944 verwoest; in 1951 weer opgebouwd (VOO, 479, 749)
5. Gasthuis en kapel van gasthuis totaal verwoest (VOO, 472, 757), Kapel van Sint-Pieter geheel verwoest (VOO, 474, 757), Hervormde kerk geheel uitgebrand (VOO, 477, 757)
- 5a Panden aan de Kapellestraat 9, 10, 12, 16, 18, 20, 30, en 32 geheel verwoest (VOO757, 757), gebouwen aan Grote Markt 3, 6, 9, 15 en 21 totaal verwoest (VOO, 757, 757), panden aan de Kaai 4, 10, 17, 21 totaal verwoest (VOO, 757, 757), panden Dinsdagstraat 6, 14 totaal verwoest (VOO, 757, 757), Gebouw aan de Hoogstraat 35 geheel verwoest (VOO, 757), Meerminnenstraat geheel verdwenen (VOO, 482), De Hoofdwacht beschadigd (VOO, 473), Stadhuis volkomen uitgebrand; toren verwoest (VOO, 478, 759)
- 5b De wallen van Kerkhof tot Oostpoort volgebouwd met bunkers en loopgraven (O&V IV, 345)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Zwemer, J. *Zeeland: de wederopbouw van Zeeland na de oorlog 1945-1950* (Koudekerke 2000)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Sluiskil (Z.) gemeente Terneuzen

1. Stikstoffabriek verschillende keren gebombardeerd. In 1944 werd de fabriek door bombardement uitgeschakeld (Korthals Altes, 107)
6. Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Ringers, J.A., Radiorede gehouden op 16 april 1946

Smallingerland (Fr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Smilde (Dr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Sneek (Fr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Soest (Utr.)

1. Op 8 maart 1944 werden 7 huizen verwoest en diverse zwaar beschadigd en veel glasschade. (*Wederopbouw* Maandverslag maart 1944)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Soesterberg (Utr.) gemeente Soest

1. Talloze luchtaanvallen op de vliegbasis bij Soesterberg gedaan, waardoor ook het dorp Soesterberg ettelijke keren door bominslagen werd getroffen.
- 1a Door een luchtaanval van 15 november 1940 op vliegveld Soesterberg werd in het dorp één huis verwoest en een aantal andere zwaar beschadigd (Zwanenburg)
- 1b Na Britse luchtaanval op vliegveld op 8 maart 1944 brand ontstaan in huizen rondom de Du Moulinkazerne (Top, 145)
- 1c Na RAF-bombardement van 15 augustus 1944 op de vliegbasis vooral grote ravage in Den Dolder en Bosch en Duin. Drie huizen verwoest, 59 zwaar en 148 licht beschadigd. Op de vliegbasis werd een bunker nabij de verkeerstoren geraakt (Top, 160, 161) (Top, 194, 195)
- 1d Bij Brits bombardement van 3 september 1944 op vliegbasis ook huizen in Soesterberg geheel of gedeeltelijk verwoest (Top, 200, 2001)
6. Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Top, D., *Soesterberg vliegveld 1939 – 1945: oorlogsgeweld in en boven 't hart van Nederland* (Alphen a/d Rijn 1994)
Top, D., *Soesterberg en omgeving in oorlogstijd* (Alphen a/d Rijn 1995)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Solwerd (Gr.)

5. Hervormde kerk door granaatvuur getroffen (VOO, 483)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Someren (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 145 woningen licht beschadigd; 13 zwaar beschadigd of verwoest
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
3. Drie bruggen over de Zuid-Willemsvaart op 11 mei 1940 opgeblazen (Joosen, 4)
4. Molen in najaar 1944 verwoest (*Molens in Noord-Brabant*)
6. Joosen, W.A.L. e.a., *Geschiedenis van Someren in de Tweede Wereldoorlog* (Someren 1984)
Visser, H.A., *Molens in Noord-Brabant in oude ansichten* (Zaltbommel 1981)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Son en Breughel (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 40 woningen licht beschadigd; 10 zwaar beschadigd of verwoest

- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
- 3. Brug over Wilhelminakanaal in september 1944 opgeblazen (De Jong Xa, 342, 375)
- 6. Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog Xa* (Den Haag 1980)
- Vroemen, L.P.J. *Operatie Market Garden I (Zaltbommel 1990)*
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Souburg, Oost en West (Z.) gemeente Vlissingen

- Vliegveld Vlissingen nabij West-Souburg intensief gebombardeerd
- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 20 verwoeste panden, 40 zwaar beschadigd en 160 met geringe schade (MG 2852)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2134
- 1c Aantal verwoeste woningen 220 en zwaar beschadigde woningen 851 = 1.071 totaal (particulier archief Bosma en Wagenaar)
- 1d Gemeentearchief Vlissingen. Zie collectie gemeentewerken Oost en West Souburg, 1936-1966; doos 3 (verwoeste panden) en doos 4 (oorlogsschade)
- 2. In overstroomd gebied 1.000 percelen (MG 2852)
- 6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
- Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
- Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Spaubeek (L.) gemeente Beek

- 1. Na bombardement op 5 oktober 1942 één verwoest pand. 200 panden met lichte schade. (*Wederopbouw* Maandverslag januari 1943)
- 1a Schade aan woningen door afzwaaiers geallieerd bombardement van 5 oktober 1942 op het stikstofbindingbedrijf van de Staatsmijnen te Lutterade (Kemp, 39)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
- 5. Hoeve Sint-Jansgeleen door oorlogshandelingen zeer zware schade (VOO, 484)
- 6. Kemp, M. *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Sprang-Capelle (NBr.)

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
- 5. Hervormde kerk door voltreffers beschadigd; toren verwoest (VOO, 485, 759)
- Woonhuis A 134 (oude Pastorie) voltrefter geïncasseerd op rieten dak (VOO, 486)
- 6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Spijk (Geld.) gemeente Lingewaal

- 2. Inundaties a 01.04.1945 – 1.05.1945 (MG 2828)

Spijkenisse (ZH.)

- 1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
- 3. Verkeersbrug, lichte schade na geallieerd bombardement in maart 1944 (Waalewijn, 188)
- 6. Waalewijn, A., *Achter de bres. Rijkswaterstaat in oorlogstijd* (Den Haag 1990)

Standdaarbuiten (NBr.)

- 1. Van totaal van 399 vooroorlogse woningen 125 vernield (CBS, 249)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 213
- 6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Staphorst (O.)

- 1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Stavoren (Fr.) gemeente Nijefurd

1. Lijst van claims beschadigde panden in Stavoren aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
6. Kampen, L. van, e a., *Friesland 1940-1945* (Drachten 1989)

Steenbergen en Kruisel (NBr.)

1. Van totaal van 2.290 vooroorlogse woningen in Steenbergen 300 vernield (CBS, 249)
- 1a 300 woningen verloren gegaan (O&V4, 328)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden in **Steenbergen** aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
- 1b Aantal woningen verwoest 300 (Ec en Sociale Kroniek)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)

Steenderen (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
5. Hervormde kerk lichte schade (OMPG)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland
samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)

Steenwijk/Steenwijkerwold (O.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Stein (L.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Stellendam (ZH.) gemeente Goedereede

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Stevensweert (NBr.) gemeente Sint-Anthonis

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
3. Brug in Julianakanaal bij Stevensweert verwoest (*Overzicht Werkzaamheden Militair Gezag*, 462)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Overzicht der Werkzaamheden van het Militair Gezag gedurende de bijzondere staat van beleg
(z.p. z.j.)

Stiphout (NBr.) gemeente Helmond

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Stolwijk (ZH.) gemeente Vlist

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Stoutenburg (Utr.) gemeente Leusden

1. In meidagen 1940 20 boerderijen verwoest. (*Wederopbouw* Maandverslag november 1940)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
3. 6 bruggen vernield (bij Kopermolen in de weg Amersfoort – Barneveld, 2x in de Stoutenburgerlaan en 3 over het Gelders Valleikanaal ((MG 2820)

Stramproy (L.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)

6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Streefkerk (ZH.) gemeente Liesveld

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Strijen (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Susteren (L.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Tijdens Roeroffensief bleef geen huis onbeschadigd (Kemp, 74)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
5. RK-kerk zware schade, toren lichte schade (VOO, 490, 759) (Kemp, 94) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Sittard)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Swalmen (L.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
5. Middenschip en toren van RK-kerk verwoest (VOO, 491, 759) RK-kerk zware schade (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Roermond)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Swolgen (L.) gemeente Meerlo-Wanssum

5. Dak en gewelven van RK-kerk vernield; de toren verwoest (VOO, 492, 759)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Sjibekarspel (NH.) gemeente Noorder-Koggenland

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Tegelen (L.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Terheijden (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Terhorne (Fr.) gemeente Boarnsterhim

3. Tijdens een Britse luchtaanval op de sluisen in november 1944 gingen 2 sluiswachterhuizen verloren Zwanenburg... deel 2, 444)
6. Kampen, L. van, e.a., *Friesland 1940-1945* (Drachten 1989)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Termunten (Gr.) gemeente Delfzijl

1. Op 18 november 1943 percelen door oorlogsgeweld nagenoeg of geheel verwoest. (*Wederopbouw* Maandverslag maart 1944)

- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
- 5. Hervormde kerk geheel uitgebrand; gewelf en muurwerk intact (VOO, 495)
- 6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Ternaard (Fr.) gemeente Dongeradeel

- 6. Kampen, L. van, e.a., *Friesland 1940-1945* (Drachten 1989)

Terneuzen (Z.)

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 20 verwoeste panden, 30 zwaar beschadigd en 60 met geringe schade (MG 2852)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
- 6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Ringers, J.A., Voordracht op 28 oktober 1940 in Den Haag gehouden voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in samenwerking met het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw
Ringers, J.A., Rede gehouden op 16 november 1940 te Groningen
Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel
Ringers, J.A., Radiorede gehouden op 16 april 1946

Terschelling (Fr.)

- 1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Teteringen (NBr.)

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
- 5. RK-kerk door toedoen van de Duitsers beschadigd (VOO496)
- 6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Texel (NH.)

- 1. Van totaal van 2.370 vooroorlogse woningen 134 vernield (CBS, 250)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
- 6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Ringers, J.A., Rede gehouden op 8 oktober 1945 te Alkmaar.

Tholen eiland (Z)

- 2. Bijna het gehele eiland Tholen in april 1944 met zout water geïnundeerd. Slechts enkele plaatsen en enige stroken midden op het eiland bleven droog (Van Hilten, 118)
- 2a Grotendeels door Duitsers onder water gezet in maart 1944 (De Jong VII, 1317)
- 2b Totaal verwoeste huizen: 25, zwaar beschadigd: 175, licht beschadigd 2827 (Heyn)
- 2c In maart 1944 werd in enkele polders water ingelaten. Dit ging niet snel en pas rond medio april 1944 en in sommige waterschappen pas na mei werd het gewenste inundatiepeil bereikt (*Verslag Landbouw*, 151)
- 6. Heyn jr., J. *Water over Walcheren: beelden van leven en lijden op verdrinken land* (1945)
Hilten, D.A., van, *Van capitulatie tot capitulatie* (Leiden 1949)
Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog VII* (Den Haag 1976)
Verslag over de landbouw in Nederland over 1942 t/m 1945 (Den Haag 1949)

Tholen stad (Z.)

- 1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
- 5. Hervormde Onze Lieve Vrouwekerk, een kruisbasiliek in Brabants gotische stijl, en veertiende-eeuwse toren door beschieting en opblazen ernstig beschadigd (VOO, 497)
- 6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)

Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Thorn (L.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
5. Toren van RK-kerk door diverse granaattreffers zwaar beschadigd; enkele gaten achter in kerk (VOO, 498, 579) RK-kerk zwaar beschadigd (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Echt)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Tiel (Geld.) zie ook Drumpt en Ommeren

- Tijdens de laatste fase van de oorlog werd Tiel zwaar geteisterd door beschieting door geallieerden
1. Van totaal van 3.205 vooroorlogse woningen 306 vernield (CBS, 249)
  - 1a Van de ruim 3.000 woningen bleven slechts 5 onbeschadigd (De Jong)
  - 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
  - 3 Inundatieschade aan percelen gelegen in het Lingegebied: 8.05.1940 – 17.05.1940 (KL 1896)
  - 2a Inundaties c. 15.12.1944 – 01.04.1945 (MG 2828)
  3. Brug over de Roer op 10 mei 1940 door Nederlandse Leger opgeblazen (De Jong II, 488)
  5. Waterpoort opgeblazen en onherstelbaar beschadigd (VOO, 502, 757)
  - 5a Lutherse Kerk schade aan bekapping en gewelven (VOO, 501), Sint-Maartenskerk onherstelbaar verwoest (OMPG), Het bovenstuk van de toren van de Grote Kerk kapot geschoten en de toren zwaar beschadigd; de bekapping van de middenbeuk verwoest (VOO, 499, 759)
  - 5b Grote Sociëteit zware schade (VOO, 500), Oude Stadhuis (Vleeschstraat) onherstelbare schade (OMPG)
  6. Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog II* (Den Haag 1969)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Tienhoven (Utr.) gemeente Maarssen

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Tienray (L.) gemeente Meerlo-Wanssum

5. RK-kerk verwoest (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Horst)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)

Tilburg (NBr.)

1. Van totaal van 21.454 woningen 173 vernield (CBS, 250)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 400 woningen licht beschadigd: 100 zwaar beschadigd of verwoest
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135
- 1c Op Tilburgs grondgebied stortten 37 V1's en 2 V2's neer (O&A4, 315n)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV, Arnhem/Amsterdam z.j.
Jong, L de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* deel 10a II (Den Haag 1980)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Ringiers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de Nederlandse Maatschappij voor Nijverheid en Handel
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Tricht (Geld.) gemeente Geldermalsen

2. Inundaties c. 10.12.1944 – 15.05.1945 (MG 2828)

Tubbergen (O.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2135

Tuil (Geld.) gemeente Neerijnen

2. Inundaties 1939-1940 zie Haaften (Geld.)
- 2a Inundaties c. 15.12.1944 – 15.04.1945 (MG 2828)

Tull en 't Waal (Utr.) gemeente Houten

3. Een brug bij Schotbalksluis gedeeltelijk vernield (MG 2820)

Twello (Geld.) gemeente Voorst

5. *Duistervoorde* lichte schade (VOO, 754) (OMPG)
Het *Holthuis* inwendige schade (VOO, 754) (OMPG)
Huize Kruisvoorde lichte schade (VOO, 754) (OMPG)
6. *Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland* samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Twente (O.) vliegveld

6. Vliegbasis Twente herhaaldelijk gebombardeerd
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Twentekanaal (Geld.)

3. Sluizen beschadigd of vernield (*Feiten en Cijfers*, 8)
- 3a Alle bruggen over dit kanaal in 1945 door Duitsers opgeblazen (*Bericht van de Tweede Wereldoorlog* Band VI, 2528) (. *Nederland in de 20ste eeuw. Nederland in de jaren 1940-1945*, Hoogeveen 2004)
- 3b Op 10 december 1944 de brug over het Twentekanaal door geallieerde luchtaanval vernield (Zwanenburg deel 2, 474)
6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Ubach over Worms (L.) gemeente Landgraaf

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136
- 1a Door bominslagen op 21 maart 1944 glas- en muurschade in omgeving Brunsummerweg. Op 30 maart 1944 lichte glas- en deurschade aan Palenbergerweg 7 (Vermelding op staat van gemeenten die in maart 1944 door oorlogsgeweld werden getroffen, VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 5889)

Ubbergen (Geld.)

1. Van totaal van 1.067 vooroorlogse woningen 143 vernield (CBS, 249)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Uden (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Udenhout (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Uitdam (NH.) Zie Landsmeer

Uitgeest (NH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de Uitgeesterpolder (Sectie C3) 12.05.1940 – 03.06.1940 (KL 1901)
- 2a Idem in het gebied van de Uitgeesterpolder (Secties B 1 + C 1) 12.05.1940 – 03.06.1940 (KL 1904)
- 2b Idem in het gebied van de Uitgeesterbroekpolder (Uitgeest Sectie B2) 12.05.1940 - 03.06.1940 (KL 1906)
- 2c Idem in het gebied van de polder 't Woud 12.05.1940 – 31.05.1940 (KL 1906)

Uithoorn (NH.)

1. Circa zeven beschadigde panden volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136

Uithuizen (Gr.) gemeente Eemssmond

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136

Uithuizermeden (Gr.) gemeente Eemssmond

1. Circa zes beschadigde panden volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136

Uitwierde (Gr.) gemeente Delfzijl

5. Hervormde kerk beschadigd en vrijstaande kerktoren zwaar beschadigd door heftige beschieting (VOO, 504)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Ulestraten (L.) gemeente Meerssen

1. Circa zeven beschadigde panden volgens lijst met claims aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136

Ulrum (Gr.) gemeente Marne, De

1. Twee beschadigde panden volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136

Urk (Flevoland)

1. Circa zeven gebouwen volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136

Urmond (L.) gemeente Stein

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136

Usquert (Gr.) gemeente Eemssmond

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136

Utrecht (provincie)

1. Van totale woningvoorraad per 31.12.1940 van 119.234 woningen werden verwoest 360 (0,3%); zwaar beschadigd 328 (0,3%); licht beschadigd 8.931 (7,5%) (*Ec en Soc Kroniek*, 268)
- 1a Van totale woningvoorraad per 1.5.1940 van 120.155 woningen werden verwoest 1.430 (1,19%); zwaar beschadigd 679 (0,57%); licht beschadigd 10.040 (8,35%) (*Feiten en Cijfers*, 5)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136
2. Ruim 18% van de cultuurgrond in de provincie werd geïnundeerd in drie stroken, namelijk in het oosten, in het midden en in het westen. In april 1944 werd een ongeveer 2 km strook land van de Merwede bij Schelduinen tot aan de Zuiderzee onder water gezet. Dit besloeg 4.216 ha. In oktober 1944 werd ongeveer 246 ha geïnundeerd ten zuiden van Utrecht; in november 1944 werd circa 865 ha in het Waterschap ten oosten van de Eem onder water gezet.
In april 1945 werden als gevolg van het doorsteken van dijken en andere maatregelen inundaties gesteld tot een totale oppervlakte van 14.520 ha nadat al in maart de polder Groot Mijdrecht (1.400 ha) was geïnundeerd. Deze inundaties omvatten de polders ten oosten van de Vecht (8.171 ha), het Waterschap ten oosten van de Eem (4.500 ha) en een gebied tussen Schalkwijk en Hontes. De totale oppervlakte geïnundeerd land in Utrecht bedroeg daardoor 21.250, waarvan 18.525 ha gras en 2.725 bouwland en

tuingrond.

Inundatieperiode	Bouwland, tuingrond, boomgaard in ha	Weiland in ha	Totaal in ha
April 1944 tot mei, juni en juli 1945	402	3.814	4.216
Oktober 1944 tot mei 1945	71	175	246
November 1944 tot juni 1945	20	845	865
Maart 1945 tot juni 1945	400	1.000	1.400
April 1945 tot mei, juni en juli 1945	1.831	12.689	14.520
Totaal	2.724	18.523	21.247

(Bron: *Verslag Landbouw*, 147)

6. *Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945* (Utrecht 1947)
Feiten en Cijfers omtrent Twee Jaar Wederopbouw (Den Haag 1947)
Verslag over de landbouw in Nederland over 1942 t/m 1945 (Den Haag 1949)

Utrecht (stad)

1. Van totaal van 41.813 vooroorlogse woningen 216 vernield (CBS, 250)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136
- 1b Houtroof, sloop van woningen en wegeaanleg leverden slechts 24 geheel verwoeste gebouwen op (O&V4, 330)
- 1c Geallieerde luchtaanvallen op rangeerterrein in november 1944, waarbij ook het Neurologisch Instituut en Academisch Ziekenhuis werden geraakt (Korthals Altes, 280)
- 1d Verwoesting van hoofdkwartier van Duits legercorps door geallieerd bombardement (De Jong deel Xb)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* Xb (Den Haag 1982)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940 – 1945* (Amsterdam 1984)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Vaals (L.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136
- 1a Schade aan woningen door afzwaaiers geallieerd bombardement van 5 oktober 1942 op het stikstofbindingbedrijf van de Staatsmijnen te Lutterade (Kemp, 39)
- 1b Begin 1944 werd Vaals door oorlogsgeweld getroffen waardoor een tiental huizen werd verwoest alsook enkel grotere gebouwen (Vermelding in *Maandrapport over de stand van de Wederopbouw in maart 1944*, VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 5889)
- 1c Op 11 april 1944 twee percelen geheel verwoest. (*Wederopbouw* Maandverslag juni 1944)
5. Door vliegende bom in nacht van 15/16 november 1944 zware schade aan het landhuis *An der Esch* (VOO, 506)
6. Kemp, M. *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Valburg (Geld.)

1. Van totaal van 997 vooroorlogse woningen 294 vernield (CBS, 249)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136
5. Kasteel Oosterhout beschadigd (OMPG)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)

Valkenburg aan de Geul (L.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136

Valkenburg (ZH.) Vliegveld Valkenburg geregeld gebombardeerd

1. Zwaar getroffen door gevechtshandelingen op 10 mei 1940 (B&W, 91)
- 1a School in 1940 door artillerievuur zwaar beschadigd (Hiltens, *Beknopt Overz.*, 177)
- 1b Aantal verwoeste panden in 1940 was 40, 50 zwaar beschadigd en 164 licht beschadig. (*Wederopbouw* Maandverslag januari 1941)
- 1c Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136
5. Hervormde kerk in 1940 door artillerie in brand geschoten (Hiltens, *Beknopt Overz.*, 177)
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Hiltens, D.A. van, *Beknopt overzicht van de krijgsverrichtingen der Koninklijke Landmacht 10 – 19 mei 1940* (Leiden 1949)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
'Vraagstukken van de wederopbouw', in: *Het Volk*, 3 december 1940
Ringers, J.A., Voordracht op 28 oktober 1940 in Den Haag gehouden voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in samenwerking met het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw
Ringers, J.A., Rede gehouden op 16 november 1940 te Groningen
Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de Nederlandse Maatschappij voor Nijverheid en Handel
Ringers, J.A., Radiorede gehouden op 16 april 1946
Ringers, J.A., Voordracht gehouden op 14 september 1946 te Rotterdam

Valkenswaard (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 400 woningen licht beschadigd; 56 zwaar beschadigd of verwoest
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Valthermond (Dr.) gemeente Odoorn

3. Brug in meidagen 1940 door Nederlandse militairen opgeblazen (H. Gras en A.C. van Oorschot in: *Rond Hunze en Hondsrug*, 166)
6. Gras, H. (red.), *Rond Hunze en Hondsrug: Geschiedenis van Odoorn* (Odoorn z.j.)

Varik en Heesselt (Geld.) gemeente Neerijnen

1. Volgens CBS-overzicht van woningvoorraad in Varik tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Circa acht beschadigde gebouwen in Varik volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Varik: begin november 1939 – mei 1940 (KL 1896)
- 2a Idem in het gebied van de polder Heesselt: november 1939 – mei 1940 (KL 1896)
- 2b Inundaties c. 15.12.1944 – 01.04.1945 (MG 2828)
5. Deuren van Hervormde kerk door explosies vernield (OMPG)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)

Varsseveld (Geld.) gemeente Wisch

5. Toren van Hervormde kerk zwaar beschadigd (VOO, 507, 579) (OMPG)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Veen (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Veenendaal (Utr.)

1. Huizen in meidag 1940 door Duitsers in brand gestoken (De Jong III)
- 1a Van totaal van 2.795 vooroorlogse woningen 101 vernield (CBS, 250)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136
2. Inundaties gestel in november 1939 (De Jong II, 395)
3. 3 bruggen vernield: Vaartbrug (opgeblazen), Geersebrug (2 jukken en 3 middenoverspanningen opgeblazen) en Panhuizerbrug (middenoverspanning van brug opgeblazen) (MG 2820)
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog II en III* (Den Haag 1969/1970)
'Vraagstukken van de Wederopbouw', in: *Het Volk*, 3 december 1940
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Ringers, J.A., Voordracht op 28 oktober 1940 in Den Haag gehouden voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in samenwerking met het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw
Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de Nederlandse Maatschappij voor Nijverheid en Handel

Veen (NBr.) gemeente Aalburg

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Veendam (Gr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136

Veere (Z.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 3 panden verwoest, 2 zwaar beschadigd en met geringe schade (MG 2852)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136
5. Aan het pand de *Gulden Struis* (Kade A 147) kleine beschadigingen toegebracht in november 1944 (VOO, 509)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Veghel (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 40 woningen licht beschadigd
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Veldhoven (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 100 woningen licht beschadigd
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Velp (Geld.) gemeente Rheden

1. In de nacht van 26 op 27 maart 1945 stortte een aangeschoten V1 neer midden in het dorp.

Hierdoor werden 2 woonhuizen verwoest en 7 onherstelbaar beschadigd.

(Iddekinge, P.R.A. van, 'V is verwoesting', in: *Bericht van de Tweede Wereldoorlog* Band V, 2212)

5. Op 12 september 1944 luchtaanval op als kazerne gebruikte *Huize Larenstein* (Korthals Altes, 228)
- 5a Kerkdak van Oude Kerk beschadigd; kerktoren lichte schade (VOO, 528, 759)
6. Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940 – 1945* (Amsterdam 1984)
Bericht van de Tweede Wereldoorlog Band VI(1971)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Velsen (NH.)

1. Van totaal van 13.348 vooroorlogse woningen 3.415 vernield (CBS, 250)
- 1a 3.680 panden gingen verloren onder meer door Duitse en geallieerde luchtbombardementen of in verband met de huizensloop door Duitsers voor de aanleg van vestingwerken (O&V4, 325)
- 1b Aantal woningen verwoest 3.415 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1c Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136
- 1d Aantal verwoeste woningen 3.708 en zwaar beschadigde woningen 800 = 4.508 (particulier archief Bosma en Wagenaar)
- 1e Op 26 maart 1944 werden in Oud-IJmuiden 15 woningen verwoest, 135 zwaar en circa 1000 licht beschadigd. In IJmuiden-Zuid (industriegebied) werden 35 bedrijven vrijwel geheel verwoest, 45 zwaar beschadigd en 160 middelmatig beschadigd. (*Wederopbouw* Maandverslag maart 1944)
- 1f Op 24 augustus 1944 zwaar bombardement op woonwijk Oud-IJmuiden en de industriewijk IJmuiden-Zuid. Enige honderden woningen geheel of gedeeltelijk verwoest. Machinefabriek Hera geheel verwoest, koelhuizen van Frisco en IJsvries zwaar beschadigd alsook verschillende kleinere fabrieken en bedrijfsruimten. (*Wederopbouw* Maandverslag juni 1944)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)

Velsen-IJmuiden (NH.)

1. Grote schade aangericht in de buurt van de Haringhaven en de Visserijhaven. Een aantal ontruimde woningen werd vernield of beschadigd en vele kleine bedrijven verwoest. De vishallen werden grotendeels vernietigd alsook de koelhuizen ter plaatse (Vermelding in *Maandrapport over de stand van de Wederopbouw in maart 1944*, VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 5889)
- 1a Zie ook Velsen 1e en 1f

Venlo (L.)

De vliegbasis bij Venlo herhaaldelijk gebombardeerd.

1. Van totaal van 5.809 vooroorlogse woningen 699 vernield (CBS, 250)
- 1a 851 woningen en 13 boerderijen geheel verwoest. Ook 3 scholen, 6 kerken, 31 industriegebouwen, 54 bedrijfspanden vernield. Aantal beschadigde gebouwen enige malen zo hoog (O&V4, 326)
- 1b Aantal woningen verwoest 699 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1c Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136
- 1d Aantal verwoeste woningen 693 en zwaar beschadigde woningen 963 = 1.656 (particulier archief Bosma en Wagenaar)
- 1e Binnenstad door dertien bombardementen (mislukte pogingen van de geallieerden om de Maasbrug te vernietigen, in de as gelegd. Tussen november 1944 en februari 1945 lag Venlo in de frontlinie. In die tijd leed de stad zwaar. Een dertiental bombardementen zorgde voor grote verwoestingen en velen inwoners ontvluchtten de stad. Honderden woningen werden verwoest of zwaar beschadigd. Scholen, kerken en winkels waren verdwenen (B&W, 394)
- 1f Op 13 oktober 1944, als gevolg van geallieerd bombardement, werden meer dan 100 huizen geheel of gedeeltelijk verwoest. Op 15 oktober vielen bommen op de Maaskade en op 19 oktober op de Dominicaankerk en in de omgeving van het station. Op 28 oktober 1944 werd de binnenstad van Venlo zwaar door bommen getroffen, evenals Blerick, een voorstad van Venlo.
Op 4 en 5 november 1944 vonden opnieuw zware bombardementen plaats, waardoor grote branden

- ontstonden. Geheel of gedeeltelijk verwoest werden de Sint-Nicolaaskerk (Klaaskerk), het voormalige ziekenhuis, 2 scholen, de Sint-Martinuskerk alsook een groot aantal woonhuizen. Op 9 en 18 november 1944 volgden meer bombardementen en werd de Sint-Antoniuskerk te Blerick opgeblazen (Zie ook Blerick) Op 19 november kwamen de eerste Engelse granaten neer op Blerick en Venlo, maar op 20 november werd door de geallieerden nog eens een bommentapijt (bestemd voor Maasbrug) gelegd, waardoor talloze huizen werden vernield (Kemp, 67, 68)
3. De naast elkaar liggende spoor- en verkeersbruggen over de Maas in meidagen 1940 door Nederlanders opgeblazen (De Jong III, 76)
  - 3a Verkeersbrug en spoorbrug door Duitsers opgeblazen in het najaar van 1944 (De Jong Xa, 459) (Waalewijn, 186) (Kemp, 940)
  - 3b Bovenbouw en een groot gedeelte van de onderbouw van de spoorbrug in 1944 zeer grondig door de Duitsers vernield (Foest, 25)
  5. Na luchtaanvallen in november 1944 de Sint-Nicolaaskerk (Klaaskerk) totaal verwoest en onherstelbaar (VOO, 535, 757) (Korthals Altes, 265), de Sint-Martinuskerk zwaar beschadigd omdat die grotendeels afbrandde, eveneens als gevolg van een luchtbombardement in november 1944. De kerktoren stortte maanden later in. De kerk bleek herstelbaar (VOO, 534) (Korthals Altes, 265) (Kemp, 93) (O&V IV, 347), overige kerken, waaronder Minderbroederkerk, lichte schade en herstelbaar (VOO, 531/2), Kerk O.L. Vrouwe Onbevlekt (in 1913 gebouwd door Pierre Cuypers) na zeer ernstige oorlogsschade in 1944-1945, in 1950 gerestaureerd
  - 5a Arsenaal grotendeels in puin (VOO, 529, 757)
  - 5b Het Romerhuis ernstige schade; herstelbaar (VOO, 530)
  - 5c Stadhuis lichte schade; herstelbaar (VOO, 533)
  6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Camps, R., e.a., *Venlo vijftig jaar bevrijd* (Venlo 1995)
Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* III (Den Haag 1970)
Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Waalewijn, A., *Achter de bres. Rijkswaterstaat in oorlogstijd* (Den Haag 1990)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Venray (L.)

1. Van totaal van 2.066 vooroorlogse woningen 203 vernield (CBS, 250)
- 1a Door oorlogshandelingen tussen 30 september 1944 en 18 oktober 1944 raakten 248 huizen zwaar beschadigd en 790 licht beschadigd (Knippenberg, 9)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136
- 1c Aantal verwoeste woningen 200 en zwaar beschadigde woningen 849 = 1.049 totaal (particulier archief Bosma en Wagenaar)
- 1d Na bevrijding op 17 oktober 1944 waren 127 boerderijen en 165 woningen verwoest, 853 woningen waren zwaar en 1000 woningen licht beschadigd (B&W, 404) (Kemp, 93)
3. Straten, wegen en bruggen door Duitsers vernield (O&V4, 328)
5. Kerk van Sint-Petrus' Banden en toren merendeels verwoest (VOO, 536, 759) Door luchtaanvallen eerst ernstig beschadigd en tenslotte door Duitsers opgeblazen (B&W, 404) (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Venray)
- 5a Sint-Petrustoren, een Duitse waarnemingspost, op 14 oktober 1944 door bommen verwoest (Korthals Altes, 259)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Knippenberg, H.H. *Kultuur tussen puin in Noord-Brabant en Limburg* (Eindhoven 1945)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Vessem (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 50 woningen licht beschadigd; 25 zwaar beschadigd of verwoest
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Vesting Holland (West-Nederland) Dit was een strategisch gebied van West-Nederland, in het westen grenzend aan de Noordzee, in het oosten aan de Nieuwe Hollandse Waterlinie en in het zuiden aan het Haringvliet, het Hollandsch Diep en de Biesbosch.

1. Noordfront van de Vesting Holland (polders ten noorden van Amsterdam) geïnundeerd in meidagen 1940 (De Jong III, 359)
6. Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog III* (Den Haag 1970)

Vianen (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136
3. Verkeersbrug over de Lek begin januari 1945 bij Britse luchtaanval vernield (Korthals Altes, 306)
- 3a Ook vernield: Bolgerijensebrug, Biezemolenbrug, Hagewegbrug over het Merwedekanaal (MG 2820)
6. Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)

Vierlingsbeek (NBr.) gemeente waarvan ook het kerkdorp **Overloon** deel uitmaakte. Tussen 17 september en 14 oktober 1944 was Overloon het toneel van een hevige tankslag, waardoor het dorp grotendeels werd verwoest (B&W, 404)

1. Van het totaal van 840 vooroorlogse woningen 282 vernield (CBS, 250)
- 1a In Vierlingsbeek (inclusief Overloon) van de ruim 900 woningen 311 verwoest en 255 onherstelbaar beschadigd. Licht beschadigd 339 woningen (O&V4, 328)
- 1b Volgens lijst NB (MG 1080): 200 woningen licht beschadigd; 200 zwaar beschadigd of verwoest
- 1c Aantal woningen verwoest 282 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1d Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136
4. Watermolen over de Molenbeek in de buurtschap **Groeningen** tijdens de tankslag bij Overloon in brand gestoken en grondig opgeblazen (*Molens in Noord-Brabant*)
- 4a Ronde grondmolen molen vernield tijdens tankslag Overloon (Idem)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Damsté, R.A. en Ch. A. Cocheret (red.), *Herrezen Nederland 1945-1955* (Oss 1955)
Visser, H.A., *Molens in Noord-Brabant in oude ansichten* (Zaltbommel 1981)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)

Vierpolders (ZH) gemeente Brielle

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136

Vlaardingen (ZH.)

1. Bij de *Sunlight*fabrieken in Vlaardingen waren lanceerplaatsen voor vergeldingswapens gesitueerd
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Kornaat, K. *De schok van het onbekende: Vlaardingen tijdens crisis, bezetting en bevrijding (1936-1947)* (Vlaardingen 1994)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)

Vlagtwedde (Gr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136

Vleuten (ZH.) gemeente Vleuten-De Meern

1. Eén beschadigd gebouw volgens lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136

Vlieland (Fr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136

Vlissingen (Z.) Met strategische doelen als olietanks, een scheepshaven en -werf was Vlissingen het doel van een groot aantal geallieerde bombardementen.

1. Op 1 juni 1942 bominslag waardoor schade aan panden (*Wederopbouw* Maandverslag juli 1942)*
  - 1a Van totaal van 6.670 vooroorlogse woningen 1.318 vernield (*CBS*, 249)
  - 1b 1.381 woningen onherstelbaar. Slechts één woning van de 6.222 onbeschadigd gebleven (O&V4, 326)
  - 1c Aantal woningen verwoest 1.318 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
  - 1d 827 panden verwoest, 860 zwaar beschadigd en 1.747 met geringe schade (MG 2852)
  - 1e Aantal verwoeste woningen 1.133 en zwaar beschadigde woningen 2.086 = 3.219 totaal (particulier archief Bosma en Wagenaar)
  - 1f In Vlissingen bleef maar één pand onbeschadigd (O&V IV, 345) (B&W, 289)
  - 1g Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2136
  - 1h Gemeentearchief Vlissingen. Zie stukken over oorlogsschade en herstel, stukken betreffende de vlucht van afzonderlijke personen en evacuatie, 1940 – 1944 en stukken betreffende correspondentie met rijk, provincie, gemeente en bisdom Haarlem inzake herstel oorlogsschade 1940-1946 en 1947 – 1958
- 1i Stationgebouw Vlissingen vrijwel geheel verwoest (V.M. Lansink, *Spoorwegstations: categoriaal onderzoek wederopbouw 1940–1945*, RDMZ 2004, pag.15)
- 1j In september 1944 stationsgebouw en emplacement van spoorstation zwaar getroffen door geallieerde luchtaanval (Zwanenburg, 316)
- 1k Door geregelde geallieerde luchtbombardementen veel schade toegebracht aan en verwoesting van opslagtanks en havenwerken (Zwanenburg delen 1 en 2)
Ook geallieerde bombardementen op vliegveld Vlissingen bij Souburg (Idem)
2. In overstroomd gebied: 1575 percelen (MG 2852)
3. Molen beschadigd tussen 31 oktober/1 november 1944 tijdens beschieting van Vlissingen (VOO, 749)
5. NB: vanwege grote omvang van oorlogsschade in Vlissingen worden hieronder alleen geheel of gedeeltelijk verwoeste panden genoemd:
  - 5a Oud-Arsenaal* lichte schade (VOO, 748), Gevangentoren* ernstig beschadigd (VOO, 748)
Panden Koudenhoek 26 en 27 in mei 1940 door Duits bombardement verwoest (VOO, 579, 580, 757).
Gebouw Branderijstraat 8 in 1941 verwoest (VOO, 546, 757)
Verwoest in juni 1942 (tijdens geallieerd bombardement): panden aan de Breewaterstraat 13, 43, 45, 47, 51, 57, 59 (VOO, 551, 552, 553, 554, 757), panden Wilhelminastraat 7 en 9 (VOO, 632, 633, 757), gebouwen Grote Markt 1, 2, 7 en 21 (VOO, 564, 571, 757), pand Zeilmarkt 9 (VOO, 635, 757) en het pand Nieuwstraat 64 (VOO, 597),
In november 1944 (tijdens geallieerde landing): gevel van pand Bellamypark 3 beschadigd door voltrefter (VOO, 537), gebouw De Paauw 15 ernstig beschadigd (VOO, 557, 758), panden Groenewoud 17, 24 en 28 zwaar of onherstelbaar beschadigd (VOO, 566, 567, 568, 757), panden Nieuwstraat 7, 45 en 64 totaal verwoest (VOO, 757), een pand aan de Oranjestraat verwoest (VOO, 603, 757), perceel Slijkstraat 5 verwoest (VOO, 614, 757), een gebouw aan de Stenenbeer verwoest (VOO, 621, 757), het pand Nieuwstraat 7 verwoest (VOO, 593), het pand Molenstraat 20 zwaar beschadigd (VOO, 584)
  - 5b Doopsgezinde kerk (het Oud Gasthuis) in april 1941 tijdens bombardement op de Scheldewerf verwoest (VOO, 560, 757), Oude Gasthuis, Koestraat en Hofje verwoest in november 1944 (VOO, 604), Ook oorlogsschade aan de Sint-Jacobskerk, het militair hospitaal en het stadhuis (O&V IV, 345)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Lansink, V.M., *Spoorwegstations: categoriaal onderzoek wederopbouw 1940–1945* (RDMZ 2004)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een luchtoorlog* Delen 1 en 2 (z.p. z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)
Ringers, J.A., Voordracht op 28 oktober 1940 in Den Haag gehouden voor het Koninklijk Instituut van

Ingenieurs in samenwerking met het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw
Ringers, J.A., Rede gehouden op 16 november 1940 te Groningen
Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de
Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel

Vlist (ZH.)

1. Circa twee beschadigde panden op lijst aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Vlodrop (L.) gemeente Roerdalen

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
5. RK-kerk zware schade (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Roermond)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Vlijmen (NBr.)

1. Van totaal van 1.457 vooroorlogse woningen 184 vernield (CBS, 250)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Voerendaal (L.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Vogelwaarde (Z.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Volkel (NBr.) gemeente Uden

1. Vliegveld bij Volkel werd geregeld gebombardeerd
6. Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940 – 1945* (Amsterdam 1984)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Vollenhove (O.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Voorburg (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
- 1a Op 9 december 1944 stortte een V2 neer op de Nieuwe Tijdflats aan de Koningin Wilhelminalaan en de Van Barbansonlaan. Twee huizen verwoest en veel glasschade (Harms, 69)
- 1b Op 1 januari 1945 bominslag aan de Pompe van Meerdervoortstraat. Twee huizen beschadigd en veel glasschade aan huizen in de Hoekstraat. (idem)
- 1c Op 28 februari 1945 kwam een bom neer in een weiland, waardoor glasschade aan huizen in de Van Duvenvoordelaan en de Van Halewijnlaan (idem)
- 1a Op 13 maart 1945 een zware bom neergekomen op de trambaan langs de Parkweg, nabij de kruising met de Rembrandlaan. Veel glasschade en grondige vernieling van tramrails (Harms, 69) (Goris, 283)
6. Goris, G., H. Hardenbeg, N.J. Pabon en D. van der Meide, *Dorp aan de Vliet – Geschiedenis van Voorburg* (Scheveningen 1953)
Harms, M.J., 'Voorburg in crisis- en oorlogstijd: donkere jaren in een nabij verleden', in: *Kroniek van Voorburg* (oktober 1989)

Voorne-Putten (ZH.)

2. In delen van Voorne-Putten inundaties gesteld, februari/maart 1944 (De Jong VII, 1317)
6. Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Oorlog VII* (Den Haag 1976)

Voorschoten (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Voorst (Geld.) gemeente Gendringen

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
4. Beltmolen Van Hal oorlogsschade in 1945 (molendatabase 2004)
5. *Kasteel Nyenbeek* zwaar beschadigd (VOO, 637, 754)
- 5a *De Poll* lichte schade (OMPG)
6. Sonneveld-Riper, N., *Het Nederlands Molenrestanten-Bestand: overzicht van de wind- en Watermolenbestanden*. www.molendatabase.nl/verdwenen
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Voorthuizen (Geld.) gemeente Barneveld

5. Toren van Hervormde kerk beschoten (VOO, 639)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Vorden (Geld.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
5. Dak en interieur van Kasteel Hackfort beschadigd (OMPG)
Eén van de twee bijgebouwen van De Wiersse door munitieontploffing verwoest (VOO, 640)
6. *Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland* samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)

Vreeland (Utr.) gemeente Loenen

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Vries (Dr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
- 1a Zie punt 1b provincie Drenthe

Vriezenveen (O.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Vrouwenpolder (Z.) gemeente Veere

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 2 verwoeste panden, 3 zwaar beschadigd en 5 met geringe schade (MG 2852)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
2. 190 percelen gelegen in overstroomd gebied (MG 2852)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Vught (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 100 woningen licht beschadigd; 20 zwaar beschadigd of verwoest
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
- 1c Huizen geheel of gedeeltelijk vernield(eind oktober 1944) door bombardementen of scherven. Voltreffers op de MULO, Sint-Petruskerk en Heilige Hartkerk (Van den Eijnde 163, 166)
5. Hervormde kerk lichte schade (VOO, 644)
- 5a Kasteel Maurick lichte schade (VOO, 643)
6. Eijnde, J. van den, *Vught in de Tweede Wereldoorlog* (Vught 1994)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Vuren en Dalem (NBr.) gemeente Lingewaal

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Vuren behorende tot het polderdistrict Tielerwaard 15.04.1940 – 03.06.1940 (KL 1893)
- 2a Idem in het gebied van de polder Hoog Dalem behorende tot het polderdistrict Tielerwaard: 15.04.1940 – 10.06.1940 (KL 1893)
- 2b Idem in het gebied van de polder Heukelum (zie ook Heukelum) +/- 15.04.1940 – 20.06.1940 (KL 1893)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Vijfheerenlanden (ZH.)

1. In voorjaar 1944 in polders in de lijn Lexmond-Gorinchem inundaties gesteld (Van Hilten, 108)
6. Hilten, D.A. van, *Van capitulatie tot capitulatie* (Leiden 1949)

Waalhaven (ZH.) gemeente Rotterdam

1. Vliegveld en haven herhaaldelijk gebombardeerd.
6. Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940 – 1945* (Amsterdam 1984)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Waalre (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 50 woningen licht beschadigd; 5 zwaar beschadigd of verwoest
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Waalwijk (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
- 1b In februari 1945 een V1 vroegtijdig neergekomen (De Jong 10a II, 574)
5. Hervormde kerk en toren door granaatinslagen beschadigd (VOO, 645)
6. Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* deel 10a II (Den Haag 1980)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Waarde (Z.) gemeente Reimerswaal

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 4 verwoeste panden, 15 zwaar beschadigd en 40 met geringe schade (MG 2852)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Waardenburg (Geld.) gemeente Neerijnen

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
2. De Neerijnse Wei behorende tot de dorpspolder Neerijnen NIET geïnundeerd, maar geleden door waterbezwaar. Circa 15.11.1939 - circa 01.03.1940 (KL 1892)
- 2a Polder Het Endebeek behorende tot de dorpspolder Neerijnen: NIET geïnundeerd, maar geleden door waterbezwaar. Circa 15.11.1939 – 01.03.1940 (KL 1892)
- 2b Polder De Hooge Tieflaar behorende tot de dorpspolder Neerijnen, NIET geïnundeerd, maar geleden door waterbezwaar. Circa 15.11.1939 – 01.03.1940 (KL 1892)
- 2c Polder Het Snelleveld behorende tot de dorpspolder Neerijnen NIET geïnundeerd, maar geleden door waterbezwaar. Circa 15.11.1939 – circa 01.03.1940 (KL 1892)
- 2e Het hogere deel van de polder De Kalfshoornen behorende tot de dorpspolder Waardenburg Niet geïnundeerd, maar geleden door waterbezwaar circa 15.11.1939 – circa 01.03.1940 (KL 1892)
Polder Het Molenveld behorende tot de dorpspolder Waardenburg NIET geïnundeerd, maar geleden door waterbezwaar. Circa 15.11.1939 – circa 01.03.1940 (KL 1892)

- 2f Polder Het Molenveld behorende tot de dorpspolder Waardenburg NIET geïnundeerd, maar geleden door waterbezwaar. Circa 15.11.1939 – circa 01.03.1940 (KL 1892)
- 2g Polder Het Broek behorende tot de dorpspolder Waardenburg NIET geïnundeerd, maar geleden door waterbezwaar. Circa 15.11.1939 – circa 01.03.1940 (KL 1892)
- 2h Inundaties c. 15.12.1944 – 15.04.1945 (MG 2828)
- 6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Wadenoijen (Geld.) gemeente Tiel

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
- 1b Hier was gevestigd een munitieopslagplaats die in maart 1945 door geallieerde luchtaanval werd getroffen (Zwanenburg, 611)
- 2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Wadenoijen: begin november 1939 – eind mei 1940 (KL 1895)
- 2a Idem in het gebied van de polder Drumpt (kad. Gem. Wadenoijen): circa 15.11.1939 – circa 01.06.1940 (KL 1895)
- 2b Inundaties c. 15.12.1944 – 01.04.1945 (MG 2828)
- 5. Kerk en toren oorlogsschade (OMPG)
- 5a *De Elzenpas* oorlogsschade (VOO, 754) zie ook **Drumpt**
- 6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)

Wadenoijen, Zoelen en Buren (Geld.)

- 2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de Linge (Lingebed): begin november 1939 – eind mei 1940 (KL 1895)

Wageningen (Geld.)

- 1. Tijdens Duitse invasie ontstonden beschadigingen rondom kerk; 112 woningen verwoest (*De Courant*, 19 november 1940)
- 1a In 1940 werden 112 gebouwen en twee drukkerijen vernield, alsook het gebouw van de NH-kerk en het Verenigingsgebouw. (*Wederopbouw* Maandverslag november 1940)
- 1b In mei 1940 werd de binnenstad zwaar getroffen (O&V4, 328)
- 1c **1940 mei** 1^e evacuatie: 112 panden verwoest (3 kerken); 144 panden beschadigd; 128 panden licht Beschadigd; 400 panden tezamen (een zesde van het totaal)
1943 maart V1-inslag Beekstraat; 16 panden verwoest; 127 panden beschadigd; 825 panden licht beschadigd
1944 21 januari bominslag bij Veluwiaweg: 17 panden beschadigd; 47 licht beschadigd
1944 17 september bominslag villawijk De Sahara: 15 panden verwoest (1 lab.); 13 panden beschadigd; 28 panden licht beschadigd
1944-1945 2e evacuatie: 137 panden verwoest (2 kerken); 500 panden zwaar beschadigd; 3200 panden minder zwaar beschadigd
Tezamen werd bijna 100 procent van de panden in Wageningen beschadigd.
Slechts 12 panden bleven onbeschadigd. (Historische Vereniging *Oud-Wageningen*)
- 1d Van totaal van 3.515 vooroorlogse woningen 345 vernield (CBS, 249)
- 1e Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
- 1f Aantal woningen verwoest 345 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1g Na strijd om Grebbelinie lag de binnenstad van Wageningen in puin (*Nederland in de 20ste eeuw. Nederland in de jaren 1940-1945*, Hoogeveen 2004)
- 1h Watertoren op de Wageningse Berg opgeblazen (*Wageningsche Courant*)
- 1i Gasfabriek ettelijke keren door voltreffers geraakt, waarbij de twee gashouders beschadigd (één moest worden gesloopt). Bovendien waren de daken overal kapot. Gasbuizen waren op tientallen plaatsen vernield of geheel verdwenen (*Wageningsche Courant*)
- 1j Het slachthuis, in gebruik als werkplaats van de O.T., was na afloop van de oorlog een bende, mede door voltreffers en granaatscherven (*Wageningsche Courant*)

5. Hervormde kerk en toren in 1940 opgeblazen en verwoest (VOO, 646, 760) (OMPG)
- 5a Villa Nudenoord zwaar beschadigd (VOO, 754)
- 5b Huis bij landgoed *Belmonte* totaal afgebrand; alleen ruïne over (VOO, 754) (OMPG)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
- Bosma, K. en C. Wagenaar, *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
- Brolsma, U.H., *Wageningen 1940-1945* (1995)
(Douwenga, J., Wageningen 5.5.45)
- Driessen, H.L., *Wageningen in oorlogstijd* (1953) Rapport Gemeente Wageningen
- Elders, R.A.R., *Bouwen en bommen op de Wageningse Berg* (2004)
- Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
- Opbouwplannen voor de verschillende geteisterde gemeenten*, in: *De Courant*, 19 november 1940
- Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
- Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland*
samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)
- Nederland in de 20ste eeuw. Nederland in de jaren 1940-1945* (Hoogeveen 2004)
- Wageningsche Courant*, no. 35, zaterdag 4 mei 1946, heruitgegeven door drukkerij Verwey in mei 1986 bij de 40ste herdenking
- Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)
- Ringers, J.A., Voordracht op 28 oktober 1940 in Den Haag gehouden voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in samenwerking met het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw
- Ringers, J.A., Rede gehouden op 16 november 1940 te Groningen
- Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel
- Ringers, J.A., Radiorede gehouden op 16 april 1946
- Ringers, J.A., Voordracht gehouden op 14 september 1946 te Rotterdam

Walcheren (Z.)

1. Totaal van verwoeste aantal huizen:3559; zwaar beschadigd 9531; licht beschadigd 2835; leeg geplunderd 367 (Heyn).
2. Het eiland Walcheren in oktober 1944 overstroomd doordat geallieerde bommenwerpers op 3 oktober 1944 een bres in de Westkapelse zeedijk hadden geslagen. Op 7 oktober 1944 volgden bombardementen op de Nolledijk en op de dijken bij het fort De Ruyter en Rammekens. Op 11 oktober 1944 moest ook de zeewering tussen Veere en Vrouwenpolder er aan geloven. Het zeewater stroomde door de vier grote gaten naar binnen, waardoor geleidelijk het eiland, met uitzondering van de duinstrook en enige hoger gelegen gedeelten, vrijwel geheel onder brakwater kwam te staan met alle gevolgen van dien (Van Hilten, 119)
- 2a Nog vóór de geallieerde bombardementen in oktober 1944 de inundatie van Walcheren tot een feit maakten, waren de Duitsers al bezig geweest om hun stellingen door inundaties te beveiligen. Eerst werden de sluizen gesloten, terwijl de gemalen niet mochten draaien. Het gevolg was dat verschillende bunkers en stellingen onder water kwamen te staan en daarom werden deze inundaties weer opgeheven. Daarna werd getracht de waterstand in de tankgracht rond **Vlissingen** te verhogen door het inlaten van zoutwater. Aan de Duitse plannen voor inundatie werd door geallieerde bombardementen een einde gemaakt.
Op 3 oktober 1944 werd bij springtij de Westkapelse zeedijk ten zuiden van het dorp Westkapelle over een lengte van 125 meter door een geallieerd bombardement volkomen weggeslagen. Op 7 oktober volgden bij gemiddeld hoog water bombardementen op de zeedijken van bij Vlissingen en Fort Rammekens. Bij het Nollebos ontstond een gat van 50 meter, terwijl bij **Rammekens** de dijk over een lengte van 300 meter werd vernield. Op 11 oktober 1944 bij dood tij werd de zeedijk tussen Veere en Vrouwenpolder over een lengte van 400 meter volkomen vernield. Bovendien werden op 7 oktober bij Vlissingen nog bombardementen uitgevoerd op de zeedijk. Hier stroomde slechts bij hoge vloed water naar binnen. Op 24 oktober werden tenslotte de schutsluizen te Vlissingen vernield, waardoor het kanaal door Walcheren onder invloed van het getij kwam te staan. Door een gat in de dijk langs het kanaal liet men bij hogere waterstanden het overtollige water in het inundatiegebied afstromen.
Ondanks de hoge getijden direct na het bombardement op de Westkapelse dijk bleef de inundatie daar beperkt tot een gebied van 4 kilometer landinwaarts van het dijkgat. Door het dijkgat bij de Nolle liep de

omgeving ten westen van Vlissingen direct onder water. Via de tankgracht bereikte het water ook spoedig de omgeving van West-Souburg. Na 11 oktober (dood tij) begon de hoogwaterstand weer te stijgen en 13 oktober bereikte het water van de Nolle **Kouderkerke**. Via het gat van **Westkapelle** werd het gebied tot **Meliskerke** en **Aagtekerke** geïnundeerd. Vooral het gat bij Veere had grote invloed. Reeds vier dagen na het vernielen van de zeedijk bereikte het zoutwater de rand van Middelburg. Op 17 oktober stond het eiland grotendeels onderwater en op 18 oktober kon men de inundatie voltooid noemen.

Slechts het gebied bij **Vrouwenpolder** ten noorden van de Westdijk bleef droog. (*Verslag Landbouw*, 151 en 152)

6. Heyn jr., J. *Water over Walcheren: beelden van leven en lijden op verdrongen land* (1945)
Hilten, D.A. van, *Van capitulatie tot capitulatie* (Leiden 1949)
'Breach in the dike' in: *Knickerbocker Weekly. The Netherlands Magazine* (maart 12, 1945)
Verslag over de landbouw in Nederland over 1942 t/m 1945 (Den Haag 1949)

Wamel (Geld.) gemeente West Maas en Waal

1. Van totaal van 1.264 vooroorlogse woningen 119 vernield (CBS, 249)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
5. Hervormde kerk beschadigd (OMPG)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland
samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)

Waneperveen (O.) gemeente Brederwiede

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
2. Natuur in omgeving in 1945 enige maanden onderwater door inundatie. (O&V IV, 356)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)

Wanroij (NBr.) gemeente Sint-Anthonis

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Wanssum (L.) gemeente Meerlo-Wanssum

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
5. RK-kerk en toren totaal verwoest (VOO, 647, 757, 760) RK-kerk verwoest (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Venray)
6. Kemp. M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Warder (NH.) gemeente Zeevang

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder de Zeevang (Kad. Gem. Warder Secties A + B): 12.05.1940 – 08.06.1940

Warffum (Gr.) gemeente Eemsmond

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Warmerhuizen (NH.) gemeente Harenkarspel

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Warmond (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Warnsveld (Geld.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
4. Windmolen in **Leesten** verbrand (OMPG)
5. *Huis 't Velde* lichte schade (VOO, 754) (OMPG), Het buiten *Hoekendaal* uitgebrand (OMPG)
't Jachthuis; achttiende-eeuws gedeelte van een onbelangrijk gebouw, zwaar beschadigd (VOO, 649) (OMPG)
6. *Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland* samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Waspik (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
2. Voor informatie over inundaties in de omgeving in 1944 door Duitsers gesteld, zie ook punt 2 provincie Noord-Brabant
5. Het huis B 63 enige luchtdrukschade (VOO, 650)
- 5a Hervormde kerk beschadigd door verschillende voltreffers (VOO, 651), RK-kerk beschadigd door granaatvuur (VOO, 652)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Wassenaar (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
- 1a Delen van Wassenaar i.v.m. lancering van V2's ontruimd. In het bos van kasteel Wittenburg V2's gemonteerd. Na de oorlog troffen de geëvacueerde inwoners hun huizen totaal verloederd en vaak leeg aan. Lanceerplaatsen waren onder meer gesitueerd op twee kruispunten van de Koekoekslaan in Wassenaar. (Korthals Altes, 276, 303) Hier werd in september 2004 een herdenkingsteken geplaatst.
- 1b Vanwege de daar aanwezige V2's werd het landgoed Raaphorst op 17 september 1944 gebombardeerd, waardoor op het terrein van de Raaphorst 3 boerderijen en één huis vernield raakten (Korthals Altes, 276)
- 1c Ook op het landgoed van kasteel Duivenvoorde werden V1's en V2's gebufferd. Leidschendammer, 2 maart 2006
- 1d In verband met de aanwezigheid van V2's werd het landgoed Duindigt op 3 maart 1945 met succes gebombardeerd (De Jong Xb)
2. Inundatieschade, zie punt 2a provincie Zuid-Holland
3. Bruggen in respectievelijk Ruigelaan en Wassenaarseweg geheel vernield met de landhoofden. Brug in Wassenaarseweg geheel verwijderd i.v.m. het graven van de tankgracht (MG 2820)
6. Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* Xb (1982)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940 – 1945* (Amsterdam 1984)

Waterlandkerkje (Z.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
2. Door waterschade: 3 percelen zwaar beschadigd en 10 met geringe schade (MG 2852)
5. Hervormde kerk met lichte glasschade (VOO, 653)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Wateringen (NH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Weert (L.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Ringers, J.A., Rede gehouden op 19 februari 1941 voor het Departement Amsterdam van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel

Weesp (NH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Wehl (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Weiwerd (Gr.) gemeente Delfzijl

5. Hervormde kerk zwaar gehavend (VOO, 654)
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Well (Geld.) gemeente Ammerzoden

5. Hervormde kerk door artillerievuur getroffen, waardoor dak zwaar werd beschadigd (VOO, 656) Toren opgeblazen en neergestort (VOO, 657) (OPMG)
- 5a *Huis te Well*, ook bekend als *Huis van Malsen*, door enkele granaattreffers beschadigd (VOO, 655) (OPMG)
6. *Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland*
Samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Well (L.) gemeente Bergen

1. RK-kerk zwaar beschadigd (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Gennepe)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)

Wellerooi (L.) gemeente Bergen

1. RK-kerk zwaar beschadigd (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Gennepe)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)

Wemeldinge (Z.) gemeente Kapelle

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 11 verwoeste panden, 40 zwaar beschadigd en 80 met geringe schade (MG 2852)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
3. Buitenhoofden van kanaal door Zuid-Beveland opgeblazen (*Overzicht Werkzaamheden Militair Gezag*, 463)
4. Molen met oorlogsschade (VOO, 750)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Overzicht der Werkzaamheden van het Militair Gezag gedurende de bijzondere staat van beleg (z.p. z.j.)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)
Ringers, J.A., Radiorede gehouden op 16 april 1946

Werkendam (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
4. Korenmolen op 21 april 1945 door Duitsers opgeblazen (*Molens in Noord-Brabant*)
- 4a Korenmolen geheel verdwenen door opblazen (VOO658)
5. Hervormde kerk met toren geheel verdwenen door opblazen (VOO, 659)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)

Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Wessem (L.) gemeente Heel

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
5. RK-kerk van **Wessem** ernstig beschadigd en toren verwoest (VOO, 660) RK-kerk van **Wessem** totaal vernield (Kemp, 93) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Echt)
6. Kemp, M., *Limburg in den Wereldbrand* (Maastricht 1946)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Westbeers (NBr.)

1. Zie Middelbeers (NBr.)

Westdorpe (Z.) gemeente Sas van Gent

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Tijdens Duitse inval veel huizen langs de Dorpsstraat vernield (*De Courant*, 19 november 1940)
- 1b 5 verwoeste panden, 10 zwaar beschadigd en 20 met geringe schade (MG 2852)
- 1c Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
5. RK-kerk in 1940 door oorlogshandelingen verwoest. Tijdens de oorlog gedeeltelijk hersteld (VOO, 661) Op 21 mei 1942 J.A. Ringers bij de plechtige steenlegging voor de bouw van de RK-kerk. (*Wederopbouw* Maandverslag mei 1942)
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Opbouwplannen voor de verschillende geteisterde gemeenten, in: *De Courant*, 19 november 1940
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)
Ringers, J.A., Voordracht op 28 oktober 1940 in Den Haag gehouden voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in samenwerking met het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw
Ringers, J.A., Rede gehouden op 16 november 1940 te Groningen
Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel
Ringers, J.A., Radiorede gehouden op 16 april 1946

Westerbork (Dr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Westerhoven (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

West-Nederland

1. Inundaties gesteld door Duitsers van grote delen van polders ten noorden van Amsterdam, een aantal polders achter de duinstrook in Noord-Holland en polders rond Rotterdam. Ook onderwaterzetting verordend van polders van Voorne-Putten (Heenvliet, Simonshaven, Zuidland en Hekelingen), Beijerland, Overflakkee, Sint-Philipsland en Tholen, alsook polders ten zuiden van het Hollandsch Diep op het vaste land van Noord-Brabant in voorjaar 1944 (Londens *Vrij Nederland* 8.4.1944, 330 en Londens *Vrij Nederland* 5.4.1944, 364)

Westervoort (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

3. Spoorbrug en verkeersbrug over de IJssel op 10 mei 1940 vernield (De Jong III, 98)
- 3a Herstelde spoorbrug in 1945 door Duitsers vernield. Bijna de gehele stalenbovenbouw van beide overbruggingen, een van de grootste gemetselde boogbruggen, enige pijlers, enzovoort werden verwoest (Foest, 68)
5. Hervormde kerk door voltreffer zwaar beschadigd; toren verwoest (VOO, 663, 760) (OMPG)
6. Kerkhoffs, B., *Westervoort 1940-1945: tussen bezetting en bevrijding* (Westervoort 1985)
Foest, A.H., *De lotgevallen van de spoorwegbruggen over onze groote rivieren in de zes jaren, welke na den 9en mei zijn verstreken* (Utrecht 1946)
Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* III (Den Haag 1970)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland
Samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Westkapelle (Z.) zie ook Walcheren

1. Van totaal van 704 vooroorlogse woningen 488 vernield (CBS, 249)
- 1a Verloren gegaan 488 van de 704 woningen (O&V4, 327, 328)
- 1b Aantal woningen verwoest 488 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1c 435 verwoeste panden, 45 zwaar beschadigd en 5 met geringe schade (MG 2852)
- 1d Aantal verwoeste woningen 475 en zwaar beschadigde woningen 189 = 664 totaal (particulier archief Bosma en Wagenaar)
- 1e Westkapelle zo goed als van de aardbodem geveegd: van de 650 woningen konden er slechts 50 enigszins bewoonbaar worden gemaakt (B&W, 289, gegevens ontleent aan schadeopname in januari 1945)
- 1f Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
2. 200 percelen gelegen in overstroomd gebied (MG 2852)
4. Molen beschadigd (VOO, 749)
5. Hervormde Kerk en Raadhuis (uit 1800) verwoest; gotische vuurtoren gescheurd (O&V IV, 345)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Casembroot, A.F.C. de, *Westkapelle in vuur en water* (z.p. z.j.)
Damsté, R.A. en Ch. A. Cocheret (red.), *Herrezen Nederland 1945-1955* (Oss 1955)
Hilten, D.A. van, *Van capitulatie tot capitulatie* (Leiden 1949)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)
Resumé van de 43ste vergadering van het college van algemeene commissarissen voor den wederopbouw op 12 november 1946 te 's-Gravenhage

Westland (ZH.)

2. Na eerdere inundaties meer inundaties door Duitsers gesteld in het najaar 1944 (Van Hilten 108)
6. Hilten, D.A. van, *Van capitulatie tot capitulatie* (Leiden 1949)

Wierden (O.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
5. Torensplits van Hervormde kerk tijdens bevrijding door geallieerden getroffen (VOO, 664)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Wieringermeer (NH.)

- 1 Aantal woningen verwoest 1.004 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1a 513 boerderijen zwaar beschadigde (Staatseigendom)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
2. Na opblazen door de Duitsers van de IJsseldijk op 17 april 1945 overstrooming van Wieringermeer

- 2a waardoor: 1004 woningen onbruikbaar werden, d.w.z. 100% van het totale woningbestand (O&V4, 326)
 Aan cultuurgrond werd een oppervlakte van 16.310 onder water gezet. De door de inundatie toegebrachte schade was vooral groot aan gebouwen. De aanwezige 513 pachterwoningen, 515 landbouwschuren, 52 dubbele landarbeiderswoningen, 40 houten kapschuren, 22 ijzeren kapschuren, 31 graankapbergen en 94 varkensstallen werden bijna allemaal zwaar, maar merendeels niet onherstelbaar beschadigd (*Verslag Landbouw*, 148)
- 2b Door inundatie gingen verloren 3 dorpen met samen 536 huizen en 513 boerderijen. 451 woningen werden geheel verwoest, evenals 383 boerderijen, plus 127 landbouwschuren en 74 arbeiderswoningen die op de erven van de hoeven stonden. Alle overige gebouwen zwaar beschadigd (Zwaan, J., 'Meer onder water. De inundatie van de Wieringermeer' in: *Bericht van de Tweede Wereldoorlog* Band VI, 2586)
- 2c Zie ook bijgevoegde lijsten van oorlogsschade overgenomen uit De Cock en Willemse (pag. 48-49)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
 Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
 Cock, E. de en W.J.Z. Willemse, *De inundatie van de Wieringermeer in 1945. Een rapport over de evacuatie en de terugkeer van de Wieringermeerbevolking* (Alphen a/d Rijn 1955)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Bericht van de Tweede Wereldoorlog Band VI (1971)
Verslag over de landbouw in Nederland over 1942 t/m 1945 (Den Haag 1949)
 Ringers, J.A., Rede gehouden op 8 oktober 1945 te Alkmaar.
 Ringers, J.A., Radiorede gehouden op 11 december 1945 te 's-Gravenhage
 Ringers, J.A., Voordracht gehouden op 14 september 1946 te Rotterdam

Willemstad (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de Buitengorzen ten westen en ten noorden van polder de Ruigenhil behorende tot de gemeenten Willemstad en Fijnaart: 10.05.1940 – 15.05.1940 (KL 1894)
4. Metselwerk van molen door scherven licht beschadigd en 2 afgeschoten wieken (VOO, 670)
5. Van het pand aan de Voorstraat A 52 lichte schade aan gevel door granaatscherven (VOO, 675)
- 5a Achtkantige hervormde kerk na zware oorlogsschade in 1950 gerestaureerd (De Roy van Zuyderwijn, 71)
6. Roy van Zuyderwijn, N. de, *Met het oog op onderweg; een tocht in woord en beeld langs monumenten in Nederland* (Amsterdam 1975)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Wilnis (Utr.) gemeente Ronde Venen

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Wilp (Geld.) gemeente Voorst

5. Muurwerk van Hervormde kerk door granaattreffer zwaar beschadigd; dakbedekking van het kerkschip gedeeltelijk vernield (VOO, 677) (OMPG)
6. *Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland* samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Winkel (NH.) gemeente Niedorp

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Winschoten (Gr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Winssen (Geld.) gemeente Beuningen

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder 't Winssen behorende tot Kad. Gem. Winssen: medio november 11939 – medio februari 1940 (KL 1894)

Winterswijk (Geld.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
- 1a Stationsgebouw Winterswijk, zwaar beschadigd (V.M. Lansink, *Spoorwegstations in Nederland*, pag. 33, doctoraalscriptie UU 1998)
- 1b Spoorlijnen bij Winterwijk op 31 december 1944 door geallieerden gebombardeerd (Zwanenburg deel 2, 494)
- 1c Tijdens oprukken van geallieerden in voorjaar 1945 ook Winterswijk zwaar gebombardeerd (Korthals Altes)
5. *Het Waliën* lichte schade (VOO, 754) (OMPG)
De Plekenpol verwoest (VOO, 754) (OMPG)
6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Wirdum (Gr.) gemeente Leeuwarden

5. Hervormde kerk lichte schade door voltrefter (VOO, 680)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Wisch (Geld.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
5. Kasteel Wisch of Het Hof Terborg zware schade (VOO, 681, 754) (OMPG)
Geallieerden bombardementen in oktober 1944 veroorzaakte grote schade aan kasteel Wisch Zwanenburg deel 2, 427) Zie ook www.kasteleningelderland.nl
6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Wissenkerke (Z.) gemeente Goes

1. 4 verwoeste panden en 8 met geringe schade (MG 2852)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Woensdrecht (NBr.) Bij Woensdrecht lag een militair vliegveld dat herhaaldelijk werd gebombardeerd.

1. Van totaal van 901 vooroorlogse woningen 183 vernield (CBS, 249)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 350 woningen licht beschadigd; 350 zwaar beschadigd of verwoest
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
4. Molen geheel uitgebrand, maar de nog aanwezig (VOO, 682)
5. Toren RK-kerk door beschieting Canadees tankgeschut zwaar beschadigd (VOO, 683, 760)
6. Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Woldendorp (Gr.) gemeente Delfzijl

4. Achtkantige korenmolen *De Hercules* verwoest (VOO, 684, 757)
5. Hervormde kerk uitgebrand (VOO, 685)
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Wolfheze (Gld.) gemeente Renkum

1. In september 1944 werd het krankzinnigengesticht, waar Duitse officieren waren ingekwartierd, door de Britse luchtmacht in brand geschoten (Zwanenburg, 322, 323)
- 1a In september 1944 krankzinnigengesticht gebombardeerd (Korthals Altes, 228)
6. Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940 – 1945* (Amsterdam 1984)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

Wolphaartsdijk (Z.) gemeente Goes

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a 35 panden met geringe schade (MG 2852)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Workum (Fr.) gemeente Nijefurd

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
- 1a Ten zuidoosten van Workum ondergelopen landerijen winter 1944/1945 door gebrek aan kolen om het stoomgemaal bij Lemmer draaiende te houden (Van Kampen, 106)
6. Kampen, L. van, e.a., *Friesland 1940-1945* (Drachten 1989)

Wormerveer (NH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Woubrugge (ZH.) gemeente Jacobswoude

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Woudenberg (Utr.)

1. Verspreide verwoestingen in de omgeving tijdens strijd om de Grebbelinie (B&W, 108)
- 1a Boerderijen in het schootsveld tijdens mobilisatie afgebrand.
www.grebbelinie.nl/geschiedenismobilisatie.htm
- 1b In meidagen 1940 14 boerderijen verwoest. (*Wederopbouw* Maandverslag november 1940)
- 1c Bij Woudenberg gesitueerd het schijn- of namaakvliegveld van de vliegbasis Soesterberg. Deze locatie herhaaldelijk gebombardeerd (Zwanenburg)
- 1d Lijst van circa 10 beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
- 1d Door bominslagen op 21 maart 1944 lichte dak- en muurschade aan IJzeropslagplaats aan weg Woudenberg – Scherpenzeel (Vermelding op staat van gemeenten gemeenten die in maart 1944 door oorlogsgeweld werden getroffen, VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 5889)
2. Tijdens mobilisatie in 1939 inundaties waardoor boerengezinnen hun boerderijen moesten verlaten
www.grebbelinie.nl/geschiedenismobilisatie.htm
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel

Woudrichem (NBr.) zie ook **Almkerk**

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder de Oude Ban: 15.04.1940 – 06.06.1940 (KL 1893)
- 2a Idem in het gebied van de polder Honswijk (op grondgebied van Almkerk, De Werken, Rijswijk en Woudrichem): 15.04.1940 – 13.06.1940 (KL 1893)
4. Korenmolen op 21 april 1945 door Duitsers opgeblazen (*Molens in Noord-Brabant*)
6. Visser, H.A., *Molens in Noord-Brabant in oude ansichten* (Zaltbommel 1981)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Wouw (NBr.)

1. Van totaal van 1.158 vooroorlogse woningen 111 vernield (CBS, 249)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
4. In **Pindorp-Wouw** in oktober 1944 een molen door oorlogsgeweld zwaar beschadigd en vervolgens gesloopt (*Molens in Noord-Brabant*)
- 4a In **Wouwse Plantage** in 1944 bergmolen door oorlogsgeweld vernield (*Molens in West-Brabant*)
5. De toren van de RK Lambertuskerk op 27 oktober 1944 door Duitsers opgeblazen en op 29 oktober 1944 door Duitsers in brand geschoten, waardoor kerk volledig uitbrandde (VOO, 686) (VOOIII, 41) (O&V4, 346)
6. Knippenberg, H.H. *Kultuur tussen puin in Noord-Brabant en Limburg* (Eindhoven 1945)
Loos, H.P.J. en A.H.P.M. Meesters, *Molens in West-Brabant in oude ansichten* (Zaltbommel 1983)
Visser, H.A., *Molens in Noord-Brabant in oude ansichten* (Zaltbommel 1981)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Wijchen (Geld.)

1. In meidagen 1940 12 boerderijen verwoest. (*Wederopbouw* Maandverslag november 1940)
- 1a Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
1. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Wychen: 01.11.1939 – 15.05.1940 (KL 1894)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel

Wijdewormer (NH.) gemeente Wormerland

2. Land van Wijdewormer onder water gelopen, 1944 (Waalewijn, t.o. 142)
6. Waalewijn, A., *Achter de bres. Rijkswaterstaat in oorlogstijd* (Den Haag 1990)

Wijhe (O.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
3. Een negental bruggen verwoest (MG 2820)

Wijk aan Zee en Duin, incl. Beverwijk (NH.)

2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de Wijkerbroekpolder: 11.05.1940 – 02.06.1940 (KL 1904)
- 2a Idem in het gebied behorende tot Buitenlanden onder Beverwijk en Wijk aan Zee en Duin: 11.05.1940 – 25.05.1940 (KL 1904)
- 2b Inundatie van deel van de polder Het Koegras (bij Julianadorp) en de buitenlanden van onder Assendelft en Wijk aan Zee en Duin in voorjaar 1944. Ook de Velserbroekpolder ten dele en de Oude Spaarndammerpolder geïnundeerd. (Van Hilten, 112)
6. Hilten, D.A. van, *Van capitulatie tot capitulatie* (Leiden 1949)

Wijk bij Duurstede (Utr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
3. Oppervlakte aan één brug ernstig beschadigd door plaatsens springlading (MG 2820)

Wijk, De (Dr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
6. Gras, H. (red.), *Tweestromenland: geschiedenis van de Wijk* (Assen 1998)

Wijk (NBr.) gemeente Aalburg

5. Torensplits van Hervormde kerk afgeschoten en zwaar beschadigd, muurwerk beschadigd, gedeelten van kap weggeslagen (VOO, 687, 760)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)

Wijk en Aalburg (NBr.) gemeente Aalburg

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Wijk bij Duurstede (Utr.)

1. Lijst met een zestal beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Wijre (L.) gemeente Gulpen

1. Lijst met circa 7 beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Wijmbritseradeel (Fr.)

1. Lijst met circa 4 beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Wijnandsrade (Fr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Wijngaarden (ZH.) gemeente Graafstroom

1. Lijst met een tweetal beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Yerseke (Z.) gemeente Reimerswaal

1. Binnenstad in meidagen 1940 zwaar getroffen door oorlogsgeweld (B&W, 91)
- 1a Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1b Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
- 1c Tijdens Duitse inval rondom de kerk van Yerseke verschillende gebouwen vernield (*De Courant*, 19 november 1940)
- 1d Totaal verwoeste panden: 7, zwaar beschadigd 7, licht beschadigd 60 (MG 2852)
5. Toren verwoest (VOO, 760)
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Opbouwplannen voor de verschillende geteisterde gemeenten, in: *De Courant*, 19 november 1940
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)
Ringers, J.A., Voordracht op 28 oktober 1940 in Den Haag gehouden voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in samenwerking met het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw
Ringers, J.A., Rede gehouden op 16 november 1940 te Groningen
Ringers, J.A., Rede op 19 februari 1941 gehouden voor het Departement Amsterdam van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel
Ringers, J.A., Radiorede gehouden op 16 april 1946

IJmuiden (NH.)

3. Geallieerd bombardement van 26 maart 1944 op de havens van IJmuiden (O&V4, 310)
- 3a De Noordersluis in 1944 door Duitsers onbruikbaar gemaakt (Arends, 154, 155) door sluiscolkmuren en de deurkas van het binnenhoofd op te blazen alsook de bewegingsinrichtingen van de deuren te vernielen (Waalewijn 184)
- 3b Versperring van de havenmond bij IJmuiden door afzinken van scheepswrakken (Waalewijn, 184)
6. Arends, G.J., *Sluizen en gemalen in het Noordzeekanaal* (Utrecht 2001)
Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Dammers, D.N., 'Verwoestingen en herstel in havengebied van IJmuiden', in: *Bouw*, 3 augustus 1946, pag. 651-654
Waalewijn, A., *Achter de bres. Rijkswaterstaat in oorlogstijd* (Den Haag 1990)
Ringers, J.A., Voordracht gehouden op 14 september 1946 te Rotterdam

Ypenburg (ZH.) gemeente Den Haag

Vliegveld Ypenburg geregeld gebombardeerd. Hier was ook een lanceerplaats van Duitse V-wapens gesitueerd

6. Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)

IJsselmonde (ZH.) gemeente Rotterdam

1. Vermelding i.v.m. herbouw van door oorlogsgeweld vernielde woningwoningen. (*Wederopbouw* Maandverslag februari 1944)
2. Inundaties gesteld (O&V IV, 169)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)

IJsselmuiden (O.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

IJsselstein (Utr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Ysselsteyn (L.) gemeente Venray

5. RK-kerk zware schade (Kemp. 94) Zie ook bisdom Roermond (dekenaat Venray)

IJzendijke (Z.) gemeente Oostburg in West Zeeuws Vlaanderen

1. Van totaal van 74 vooroorlogse woningen 111 vernield (CBS, 249)
- 1a 107 verwoeste panden, 108 zwaar beschadigd en 269 met geringe schade (MG 2852)
2. Eind mei 1944 door Duitsers deel van Clarapolder ten zuidoosten van IJzendijke geïnundeerd (Van Hilten 117)
4. *Stenenmolen* door Duitsers als uitkijkpost ingericht en een glazen koepel opgebouwd. Molen leed zwaar onder beschieting en kreeg 6 treffers. Molen onherstelbaar beschadigd (VOO, 694)
5. Hervormde kerk beschadigd (VOO, 693)
- 5a Perceel aan Hoogstraat D 162 door oorlogshandelingen weggevaagd (VOO, 689, 757), Van het pand Langpoortstraat D 317de achterbouw zwaar beschadigd (VOO, 690), Gebouwen Markt D 262, D 265 en D 331 geheel verdwenen door oorlogshandelingen (VOO, 691, 757), gebouw Markt 325 beschadigd (VOO, 692)
6. Hilten, D.A. van, *Van capitulatie tot capitulatie* (Leiden 1949)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

IJzendoorn (Geld.) gemeente Echteld

1. 107 verwoeste panden, 108 zwaar beschadigd en 269 met geringe schade (MG 2852)
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Yzendoorn Kad.Gem. Yzendoorn (zie ook Echteld): 08.05.1940 – 17.05.1940 (KL 1895)
- 2a Inundaties b. 06.12.1944 – 30.12.1944 (MG 2828)
5. Hervormde kerk beschadigd aan muurwerk en bekapping; toren zware schade (VOO, 688, 769) (OMPG) Het *Hof te IZendoorn* lichte schade (OMPG)
6. *Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland* samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Zaamslag (Z.) gemeente Terneuzen

2. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
- 1b 10 verwoeste panden, 15 zwaar beschadigd 40 met geringe schade (MG 2852)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Zaandam (NH.) gemeente Zaanstad

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
3. Pontonbrug Hembrug over Noordzeekanaal verkeerd in slechte staat (MG 2820)

Zaltbommel (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
2. Inundaties c. 25.1.1945 – 20.2.1945 (MG 2828)
3. Spoorbrug over de Waal op 11 mei 1940 door Nederlandse Leger vernield (Foest, 3)
- 3a Verkeersbrug over de Waal eveneens in meidagen 1940 door Nederlandse Leger vernield (Waalewijn, 57)
- 3b Tijdens spoorwegstaking in 1944 door Duitsers aan spoorbrug aanzienlijke vernielingen toegebracht (Foest, 49)
5. Huis van Maarten van Rossum aan de Nonnenstraat door granaatvuur schade aan achterzijde (OMPG)
Idem, niet beschadigd (VOO, 754)
- 5a Dak van Sint-Maartenskerk lichte schade (OMPG)
- 5b Toren van Gasthuiskerk op last van de Duitsers gedeeltelijk afgebroken (OMPG)
6. Foest, A.H., *De lotgevallen van de spoorwegbruggen over onze groote rivieren in de zes jaren, welke na den 9en mei zijn verstreken* (Utrecht 1946)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen boven Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland
samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Zant, Het (Geld.) gemeente Huissen

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Zandvoort (NH.)

1. Vanaf mei 1942 werd in Zandvoort gewerkt aan de bouw van de *Atlantikwall*. Begin november 1942 kregen bewoners in de omgeving van de Boulevard opdracht hun huizen te verlaten en werd de boulevardbebouwing met de grond gelijk gemaakt. Kort daarna startten de Duitsers met de sloop van woningen (Van den Nieuwenkerk, 141)
Bijna 700 woningen en hotels moesten eraan geloven; een strook vanaf de kust landinwaarts veranderde in een kale vlakte www.donderduinen.nl/waterleidingduinen/waterleidingduinen.html
- 1a Van totaal van 3.000 vooroorlogse woningen 747 vernield (CBS, 250)
- 1b 747 woningen gingen verloren, voornamelijk door sloop voor Duitse vestingwerken (O&V4, 326)
- 1c Aantal woningen verwoest 747 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1d Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
- 1e De watertoren van Zandvoort opgeblazen (O&V4, 338)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Cler, C. de (1946), Het wederopbouwplan Hengelo. In: *Bouw* nr. 1, 1946, pag. 765-769
Nieuwendijk, R. van den, *Doelwit Schiphol: de Amerikaanse aanvallen op de vliegbasis Schiphol in het na-jaar van 1943* (Amsterdam 1993)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Ringers, J.A., Voordracht gehouden op 14 september 1946 te Rotterdam

Zandwijk (Geld.)

2. Inundaties b) 07.12.1944 – 31.12.1944 (MG 2828)

Zeddam (Geld.) gemeente Bergh

4. Oorlogsschade aan Grafelijke Torenmolen www.torenmolen.nl/molensned.htm-5k

Zeeland (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Volgens lijst NB (MG 1080): 100 woningen licht beschadigd
2. Inundaties b. 25.01.1945 – 20.02.1945 (MG 2828)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Zeeland (provincie)

1. Van totale woningvoorraad per 31.12.1940 van 67.793 woningen verwoest 5.524 (8,2%); zwaar beschadigd 9.633 (14,2%); licht beschadigd 24.625 (36,3%) (*Ec en Soc Kroniek*, 268)
- 1a Van totale woningvoorraad per 1.5.1940 van 70.085 woningen werden verwoest 5.957 (8,50%); zwaar beschadigd 5.669 (8,09%); licht beschadigd 31.686 (45,21%) (*Feiten en Cijfers*, 5)
2. Zeeland is de provincie die het meest te lijden had onder de zoutwater inundaties. Bijna 45.000 ha hebben in Zeeland onder water gestaan (*Verslag Landbouw*, 150)
- 2a In maart 1944, als onderdeel van een Duits verdedigingsplan tegen een verwachte invasie, grote delen van Zuid-West Nederland onder water gezet. Zeeland werd tot spergebied verklaard.
6. Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
Cats, J. *Vrij volk, Zeeland onder druk en zonder juk* (Vlissingen 1994)
Cats, J. *Water als wapen: oktober 1944: toen Walcheren 'Zee'land werd* (1990)
Metzelaar, W. *Zeeland in bewogen dagen: droogmaking van Walcheren* (1947)
Zwemer, J. *Zeeland: de wederopbouw van Zeeland na de oorlog 1945-1950* (Koudekerke 2000)
Feiten en Cijfers omtrent Twee Jaar Wederopbouw (Den Haag 1947)
Verslag over de landbouw in Nederland over 1942 t/m 1945 (Den Haag 1949)
Economische en Sociale Kroniek der oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Overzicht der Werkzaamheden van het Militair Gezag gedurende de bijzondere staat van beleg: 14 september 1944 – 4 maart 1946 Zie: Overzicht en kaart Oorlogsschade Volkshuisvesting in Zeeland. Gegevens per 14.2.1945 in bijlage Vc bij Hoofdstuk X
Ringers, J.A., Rede gehouden op 14 september 1945 te Walcheren.
Ringers, J.A., Rede gehouden op 8 oktober 1945 te Alkmaar.
Ringers, J.A., Voordracht gehouden op 14 september 1946 te Rotterdam
Heyn jr., J. *Water over Walcheren: beelden van leven en lijden op verdrongen land* (1945)

Zeeuws-Vlaanderen (Z.) Van 6 oktober tot 2 november 1944 intensief door geallieerden gebombardeerd

1. Van totaal van 22.408 vooroorlogse woningen 3.288 vernield (CBS, 249)
- 1a Totaal verwoest 1862 woningen; zwaar beschadigd 2075; licht beschadigd 3875; leeg geplunderd 848 (Heyn)
6. Hilten, D.A. van, *Van capitulatie tot capitulatie* (Leiden 1949)
Roosmalen, P. van, *Andermaal herrezen: aspecten van de wederopbouw van West Zeeuws- Vlaanderen* (Sluis 1994)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
West Zeeuws-Vlaanderen
  1. Mijnversperringen kwamen vooral voor in het westelijk deel van Zeeuws-Vlaanderen, waar ongeveer 1.000 ha met mijnen werden belegd, vooral de kuststrook van **Breskens** tot **Cadzand** (*Verslag Landbouw*, 153)
  2. Duitsers inundeerden in 1944 het gebied ten zuidoosten en zuidwesten van Aardenburg met gevolg dat eind april 1944 de grootste delen van de polders Biezen en beoosten Ede en Hoogland en Sint-Kruis blank stonden (Van Hilten, 117)
  - 2a Ten zuiden van de Sint-Pietersdijk werden in het najaar van 1944 nog enkele inundaties gesteld. Deze gingen gepaard met vernielingen van kunstwerken. Ook werd in september 1944 een suatiesluis bij Breskens vernield, waardoor zoutwater naar binnen stroomde en de suatie (waterlozing) ontbrak. Verder werd eind september 1944 het gemaal aan de Braakman door oorlogshandelingen vernield waardoor eveneens polders onder water kwamen te staan (*Verslag Landbouw*, 153)**Oost Zeeuws-Vlaanderen**
  1. In april 1944 werd door de Duitsers met zoet water geïnundeerd delen van de polders Nieuw Kieldrecht, Klein Kieldrecht, Clinge, Riet- en Wulfdijk (Waterschap Absdale) en ten oosten en ten westen van Blij In september 1944 werden delen van de Melopolder, de Alsteinpolder en de Waterschap Willem Hendriks met zout water geïnundeerd. Een deel van de Kleine Isabellapolder ten zuiden van de Braakman met zoet water (Van Hilten, 117, 118)

6. Hilten, D.A. van, *Van capitulatie tot capitulatie* (Leiden 1949)
Verslag over de landbouw in Nederland over 1942 t/m 1945 (Den Haag 1949)

Zeist (Utr.)

1. Op 15 augustus 1944 werden 7 grote panden verwoest, enkele panden zwaar en 300 licht beschadigd.
(*Wederopbouw* Maandverslag juni 1944)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
- 3 Brug in Bubsinglaan vernield (MG 2820)

Zelhem (Geld.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
5. Hervormde kerk ernstig beschadigd (OMPG) (VOO, 699)
6. *Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)

Zetten (Geld.) gemeente Valburg (Over-Betuwe)

2. Inundaties b. 06.12.1944 – 15.03.1945 (MG 2828)

Zevenaar (Geld.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
- 1b Verschillende gebouwen in Zevenaar beschadigd door brand en opblazen door de Duitsers
- 1c Munitiedump in fabriek op 23 maart 1945 door geallieerde luchtmacht opgeblazen (Zwanenburg)
- 1d Stationsgebouw Zevenaar, zwaar beschadigd (V.M. Lansink, *Spoorwegstations in Nederland*, pag. 33, doctoraalscriptie UU 1998)
5. Huis te Sevanaer lichte schade (VOO, 703, 754) (OMPG)
- 5a Huis te Babberich bezettingschade; volkomen door soldaten uitgewoond (VOO, 700, 754) (OMPG)
- 5b De Enghuizen geheel uitgebrand en verwoest (VOO, 701, 754) (OMPG)
- 5c Het Hoek, een hoekhuis, door de Duitsers opgeblazen (VOO, 702)
- 5e Huis Mathena door granaattreffer lichte schade (VOO, 754) (OMPG)
- 5d De Swanepol geheel uitgebrand (VOO, 704); lichte schade (VOO, 754) (OMPG)
6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Zevenbergen (NBr.)

1. In 1940 twee verwoeste woonkernen: Zevenbergen en Zevenbergsche Hoek (*Het Volk*, 3 december 1940)
- 1a Van totaal van 1.893 vooroorlogse woningen 403 vernield (CBS, 249)
- 1b 403 vernielde woningen (O&V4, 328)
- 1c Aantal woningen verwoest 403 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1d Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
- 1e Centrum van Zevenbergen in meidagen 1940 zwaar getroffen (B&W, 91)
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de Kleine Schenkeldijkschepolder behorende tot het Waterschap Koekoek en Gecombineerde Buitenpolders:
  1. 12.11.1939 – 20.11.1939
  2. 14.1.1940 – 23.1.1940
  3. 12.04.1940 – 10.05.1940
  4. 10.05.1940 – 14.04.1940 (KL 1902)
- 2a Idem in het gebied van de Nieuwendijkpolder behorende tot het Waterschap De Vier Polders
  1. 20.04.1940 – 10.05.1940

2. 10.05.1940 – 14.05.1940 (KL 1903)
- 2b Idem in het gebied van de Bruiningspolder behorende tot het Waterschap Koekoek en Gecombineerde Buitenpolders:
1. 12.11.1939 – 20.11.1939
  2. 14.1.1940 – 23.1.1940
  3. 12.04.1940 – 10.05.1940
  4. 10.05.1940 – 14.05.1940 (KL 1903)
- 2c Idem in het gebied van de Pelgrimpolder behorende tot het Waterschap Koekoek en Gecombineerde Buitenpolders:
1. 12.11.1939 – 20.11.1939
  2. 14.01.1940 – 23.01.1940
  3. 12.04.1940 – 10.05.1940
  4. 10.05.1940 14.05.1940 (KL 1903)
- 2d Idem in het gebied van de Elderenspolder behorende tot het Waterschap Elderenspolder en Landeken Voordaag:
1. 14.11.1939 – circa 04.12.1939
  2. circa 14.1.1940 – einde februari 1940
  3. 15.04.1940 – 7.05.1940 (KL 1903)
- 2e Idem in het gebied van de Grote Schenkeldijksepolder behorende tot het Waterschap Koekoek en Gecombineerde Buitenpolders:
1. 12.11.1939 – 20.11.1939
  2. 14.01.1940 – 23.01.1940
  3. 12.04.1940 – 10.05.1940
  4. 10.05.1940 – 14.05.1940 (KL 1903)
- 2f Idem in het gebied van de Zandbergschepolder behorende tot het Waterschap De Vier Polders
1. 20.04.1940 – 10.05.1940
  2. 10.05.1940 – 14.05.1940 (KL 1903)
- 2g Idem in het gebied van de Kleine Schenkeldijkschepolder behorende tot het Waterschap Koekoek en Gecombineerde Buitenpolders:
1. 12.11.1939 – 20.11.1939
  2. 14.01.1940 – 23.01.1940
  3. 12.04.1940 – 10.05.1940
  4. 10.05.1940 – 14.05.1940 (KL 1902)
- 2h Idem in het gebied van de Gelderschepolder behorende tot het Waterschap Koekoek en Gecombineerde Buitenpolders:
1. 12.11.1939 – 20.11.1939
  2. 14.01.1940 – 23.01.1940
  3. 12.04.1940 – 10.05.1940
  4. 10.05.1940 – 14.05.1940 (KL 1902)
- 2i Voor inundaties in de omgeving in 1944 door Duitsers gesteld, zie ook punt 2 provincie Noord-Brabant
5. Toren van Hervormde kerk opgeblazen en dak van de kerk gedeeltelijk verwoest (VOO, 705), Hervormde kerk beschadigd (VOOIII, 44)
- 5a Voormalig Raadhuis geheel uitgebrand (VOOIII, 43) Stadhuis volkomen uitgebrand (VOO, 705)
- 5b Zuidhavenkade A 314 in 1944 geheel verwoest (VOOIII, 43), Zuidhavenkade A 317 in 1944 geheel verwoest (VOOIII, 51), Zuidhavenkade A 411 en A 409 in 1940 geheel verwoest (VOOIII, 48), Markt A 399 in 1944 geheel verwoest (VOOIII, 46), Markt A 342 in 1944 geheel verwoest (VOOIII, 54), Panden aan Molenstraat A 220 schade (VOOIII, 47), Molenstraat A 235-236 lichte schade (VOOIII, 49) en aan de Molenstraat A 211 in 1944 geheel verwoest (VOOIII, 50), Van de Molenstraat A 226-227 schade aan voor-gevel en kroonlijst en ook glasschade (VOOIII, 52), Noordhaven lichte schade aan kroonlijst (VOOIII, 53)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
 Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak* (Rotterdam 1995)
 'Vraagstukken van de wederopbouw', in: *Het Volk*, 3 december 1940
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Economische en Sociale Kroniek der Oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Ringers, J.A., Voordracht op 28 oktober 1940 in Den Haag gehouden voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in samenwerking met het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw
Ringers, J.A., Rede gehouden op 16 november 1940 te Groningen
Ringers, J.A., Rede gehouden op 22 september 1941 te Mill
Ringers, J.A., Radiorede gehouden op 16 april 1946
Ringers, J.A., Voordracht gehouden op 14 september 1946 te Rotterdam

Zevenbergschenhoek (NBr.) gemeente Zevenbergen

1. In 1940 twee woonkernen verwoest: Zevenbergen en Zevenbergsche Hoek (*Het Volk*, 3 december 1940)

Zevenhuizen (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Zierikzee (Z.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
- 1b Watertoren door Duitsers opgeblazen (O&V4, 337)
5. Panden aan de Appelmarkt D 366-370 uitgebrand (VOO, 706), dakschade aan pakhuizen op de hoek van Engelsekade (VOO, 707), gebouw Nieuwe Haven D 12 geraakt door granaat in onderpui en de deur vernield (VOO, 711), gebouw Oude Haven D 370 uitgebrand (VOO, 716), schade aan *Oude Haven**, voormalig Hypotheek- en Kadastergebouw, aan dak, kroonlijst en beeldhouwwerk (VOO748)
- 5a Sint-Lievensmonstertoren* ernstige schade aan metsel- en natuursteenwerken (VOO, 748) Inmiddels gerestaureerd
- 5b Hervormde kerk dak- en leienschade (VOO, 710)
- 5c Voor details lichte schade en/of glasschade aan overige panden in Zierikzee, zie VOO, deel III
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.) *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Zoelen (Geld.) gemeente Buren

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder behorende tot De Heeskamp oktober oktober 1939 – mei 1940 (KL 1892)
- 2a Idem in het gebied van de polder Zoelen november 1939 – mei 1940 (KL 1896)
- 2b Idem in het gebied van de polder het Zoelensche Veld en Streimen 9.11.1939 – 01.04.1940 en 08.05.1940 – 15.06.1940 (KL 1896)
- 2c Idem in het gebied van de polder Zandkampen 9.11.1939 – 01.04.1940 en 8.05.1940 – 15.06.1940 (KL 1896)
- 2d Inundaties b. 07.12.1944 – 31.12.1944 (MG 2828)
- 2e (zie ook Drumpt)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Zoelmond (Geld.) gemeente Buren/Maurik

2. Inundaties c. 12.1944 – 4.1945 (MG 2828)

Zoetermeer (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Zoeterwoude (ZH.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Zonnemaire (Z.) gemeente Brouwershaven

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)

- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
- 6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Zoutelande (Z.) gemeente Valkenisse

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
- 1b 63 verwoeste panden, 10 zwaar beschadigd en 27 met geringe schade (MG 2852)
- 4. Molen, vloer en omheining door inundatie vernield (VOO, 749)
- 5. In november 1944 Hervormde kerk en toren door enige voltreffers beschadigd (VOO, 721)
- 6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Zuid-Beveland (Z.)

- 1. 300 panden geheel vernield, 650 zwaar – maar hestelbaar beschadigd en 2.000 licht beschadigd (B&W, 289)
- 1a Totaal verwoeste huizen: 519, zwaar beschadigd: 758, licht beschadigd: 1329, leeg geplunderd: 469 (Heyn)
- 1b Weg- en spoorverbindingen met Zuid-Beveland in september 1944 door geallieerden gebombardeerd (Zwanenburg deel 2)
- 2. Ten tijde van de Duitse inval in mei 1940 werd de Zanddijkstelling ten oosten gedekt door in 1939 gestelde inundaties (De Jong II, 126; De Jong III, 468 en kaartje op pagina 473)
- 2a Ten tijde van de Duitse inval in mei 1940 waren er inundaties gesteld in front van de Bathstelling(idem, 471)
- 2b Inundaties gesteld september 1944 in de Kruiningerpolder en de polders Willem Anna en Hoedekenskerke, alle in het middendeel van Zuid-Beveland, alsmede delen van Bathpolder, Kreekrakpolder en de Reigersbergpolder (alle op de oostkant van het schiereiland); terwijl ook een deel van de Volkerpolder op de Brabantse wal onder water werd gezet. Al deze inundaties werden gesteld met zoutwater (Van Hilten, 119)
- 2c Alle inundaties gesteld in het najaar 1944. Slechts enkele inundaties werd grondig voorbereid, de overige waren handelingen van een leger op de terugtocht, snel en gepaard met vernielingen. Veel sluis- en hefwerken werden vernield of beschadigd. (*Verslag Landbouw*, 151)
- 3. In meidagen 1940 bruggen over Zanddijk- en kanaalstelling vernield (De Jong III, 472)
- 6. Heyn jr., J. *Water over Walcheren: beelden van leven en lijden op verdrongen land* (1945)
Hilten, D.A. van, *Van capitulatie tot capitulatie* (Leiden 1949)
Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* II en III (Den Haag 1969/1970)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een luchtoorlog* 3 delen (z.p. z.j.)
Verslag over de landbouw in Nederland over 1942 t/m 1945 (Den Haag 1949)

Zuid-Beijerland (ZH.) gemeente Korendijk

- 1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Zuiddorpe (Z.) gemeente Axel

- 1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Zuid-Holland (provincie)

- 1. Van totale woningvoorraad per 31.12.1940 van 572.451 woningen werden verwoest 40.211 (7,0%); zwaar beschadigd 2.925 (0,5%); licht beschadigd 31.144 (5,4%) (*Ec en Soc Kroniek*, 268)
- 1a Van woningvoorraad per 1.5.1940 van 588.080 woningen werden verwoest 39.327 (6,69%); zwaar beschadigd 3.143 (0,53%); licht beschadigd 58.478 (9,94%) (*Feiten en Cijfers*, 5)
- 1b Behalve door inundaties heeft de landbouw in Zuid-Holland schade ondervonden door vernielingen, versperringen, mijnenvelden en takgrachten In het bijzonder was dit het geval in het Westland. Al in 1942 werd een grote strook bij Hoek van Holland en bij 's-Gravenzande ontruimd, waarbij kassen en warenhuizen werden afgebroken. Hiermee was een totale oppervlakte van 510 ha gemoeid, waarvan 54 ha kassen, 52 ha warenhuizen, 11.3 ha plat glas en 393 volle grond.

2. Door de Duitsers in Zuid-Holland circa 45.000 ha opzettelijk geïnundeerd, waarvan circa 39.000 ha reeds in het voorjaar van 1944 (*Verslag Waterstaat Zuid-Holland*)
- 2a In Zuid-Holland werd de meeste schade veroorzaakt door inundaties. In totaal werd 27.000 ha met zoet water en 16.000 ha met brak en zout water geïnundeerd.
De zout water inundatie van **Voorne en Putten** die in totaal 2.600 ha omvatte, werd in twee gedeelten uitgevoerd. Het eerste gedeelte vond plaats in maart 1944, het tweede gedeelte in september 1944. Enkele delen van polders, gemeentekommen en boerderijen konden door het leggen van kaden worden droog gehouden. De Zuid-Hollandse polders hebben onder water gestaan tot begin mei 1945. Op het eiland **Rozenburg** werd begin oktober 1944 tot mei 1945 een oppervlakte van 25 ha met zout water geïnundeerd.
Evenals op Voorne-Putten werd ook op de **Hoekse Waard** langs de zuidkant van het eiland een inundatiegordel gelegd. De onderwaterzetting begon in maart 1944 en werd op 20 april 1944 voltooid geacht.
Praktisch het hele eiland **Tiengemeten** werd onder water gezet. De inundatie begon op 5 maart 1944 en werd op 23 maart 1944 definitief doorgezet.
De grootste inundatie op de Zuid-Hollandse eilanden was die van **Goeree-Overflakkee**. Het gebied van Overflakkee ten oosten van de grenslijn gevormd door Halsdijk, Noorddijk, Molendijk, Nollendijk, Noorddijk (van het Oudeland van Dirksland), Havendijk, Kralingsedijk, Franksdijkje, Oudelandsedijk en Stadsezedijk diende onder water te worden gezet. Na verschillende conferenties mochten door de aanleg van kaden meer of minder grote gebieden voor inundatie worden gevrijwaard. In de loop van maart 1945 werd bekend gemaakt dat de inundaties moesten worden uitgebreid, terwijl eind april 1944 nog order was gegeven tot het inunderen van de oude Oostmoer. Het tempo van deze inundatie was zeer traag. Eind januari 1945 werd een bevel door de Duitse bezetter uitgevaardigd dat geheel Oostflakkee door de bevolking moest worden ontruimd. Zelfs het personeel voor onderhoud en controle van de dijken moest vertrekken.
Zoetwater inundaties vonden plaats op het vasteland van Zuid-Holland in de gemeenten **Alkemade, Woubrugge, Koudekerk, Hazerswoude, Benthuizen, Moerkapelle, Zevenhuizen, Nieuwerkerk aan den IJssel, Capelle aan den IJssel, Rotterdam, Overschie, Bergschenhoek, Berkel, Delft, Schiedam, Schipluiden, Naaldwijk, De Lier, Wateringen, Maasland, Woerden, Voorschoten** en **Wassenaar**. Het merendeel van deze inundaties werd gesteld eind maart 1944, een kleine gedeelte in juli, augustus en september 1944. Het resterende gedeelte was voorjaarsinundatie 1945.
Verder vonden zoetwater inundaties plaats in de **Alblasserwaard** en **Vijfheerenlanden** en wel gedeeltelijk gesteld in voorjaar 1944, op het **Eiland van Dordrecht** (gesteld in maart 1944 en grotendeels maart 1945, alsmede op **IJsselmonde** (gesteld voor verreweg het grootste gedeelte voorjaar 1944) en voor een klein gedeelte voorjaar 1945 (*Verslag Landbouw*, 150)
- 2b In april 1944 door bezetter begonnen met inundatie van vaste land van Zuid-Holland en op IJsselmonde (Van Hilten 107)
- 2c In het voorjaar van 1944 in Zuid-Holland 39.000 ha. land geïnundeerd (waarvan de 17.000 ha in de Vijfheerenlanden in het najaar van 1944 weer drooggelegd (Van Hilten, 108)
6. Hilten, D.A. van, *Van capitulatie tot capitulatie* (Leiden 1949)
Feiten en Cijfers omtrent Twee Jaar Wederopbouw (Den Haag 1947)
Economische en Sociale Kroniek der oorlogsjaren 1940-1945 (Utrecht 1947)
Verslag over de landbouw in Nederland over 1942 t/m 1945 (Den Haag 1949)
Verslag Waterstaat van Zuid-Holland (juni 1946)

Zuid-Hollandse eilanden (ZH.)

3. Zuid-Hollandse eilanden in februari en maart geïnundeerd in maart 1944 (De Jong VII, 1317)
- 2a Eind februari en maart 1944 werd, met uitzondering van IJsselmonde, met inunderen van de Zuid-Hollandse eilanden begonnen. (Van Hilten, 107)
- 2b Voor meer informatie over inundatie in 1944/1945, zie punt 2a provincie Zuid-Holland
6. Hilten, D.A. van, *Van capitulatie tot capitulatie* (Leiden 1949)
Jong. L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Oorlog VII* (Den Haag 1976)

Zuidland (ZH.) gemeente Bernisse

1. Schadegevallen (*Vermelding in Maandrapport over de stand van de Wederopbouw in maart 1944*, VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 5889)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Zuidwolde (Gr.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Zuidzande (Z.) gemeente Oostburg

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 51 t/m 100 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
4. Molen met oorlogsschade door artillerievuur en vliegeraanvallen (VOO, 749)
- 4a Molen met oorlogsschade door vliegeraanvallen (VOO, 749)
5. Hervormde kerk in oktober 1944 door oorlogsgeweld zwaar beschadigd (VOO, 726, 757)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Zuilichem (Geld.) gemeente Brakel

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
2. Inundatieschade aan percelen gelegen in het gebied van de polder Zuilichem beneden de Meidijk of de Prink behorende tot de afdeling Poederoijen en Zuilichem van het polderdistrict Bommelerwaard beneden de Meidijk circa 15.04.1940 – 23.05.1940 (KL 1905)
- 2a Inundaties c. 25.01.1945 – 20.02.1945 (MG 2828)
5. Hervormde kerk geheel verwoest (VOO, 727, 757) (OMPG)
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland
Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Den Haag 1945)

Zundert (NBr.)

1. Volgens CBS-overzicht woningvoorraad tussen 0 t/m 50 woningen vernield (CBS, 251)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
6. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* jg. 41 (1946)

Zutphen (Geld.)

1. Van totaal van 5.671 vooroorlogse woningen 280 vernield (CBS, 249)
- 1a 280 verwoeste woningen (O&V4, 328)
- 1b Aantal woningen verwoest 280 (*Ec en Soc Kroniek*, 269)
- 1c Aantal verwoeste woningen 231 en zwaar beschadigde woningen 965 = 1.196 totaal (particulier archief Bosma en Wagenaar)
- 1d Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
- 1e Op 26 september 1944 ontplofte een munitietrein op het emplacement van station Zutphen. Hierdoor werd een groot aantal huizen volledig verwoest. Op 14 oktober 1944 werd door een Amerikaans Squadron een aanval ondernomen op de IJsselbrug bij Zutphen. De brug bleef vrijwel onbeschadigd, maar een groot deel van de stad werd in puin gegooid en er ontstonden branden (ingezonden brief J. Hubers (Vught) in: *de Volkskrant* 13 januari 2004) Zie ook: Zwanenburg: *En toen werd het stil...* deel 2, 407
- 1f Stationsgebouw verwoest door exploderende munitietrein (V.M. Lansink, *Spoorwegstations in Nederland*, pag. 33, doctoraalscriptie UU 1998)
3. Spoorbrug annex voetbrug over de IJssel op 10 mei 1940 vernield (De Jong III, 98)
- 3a Herstelde spoorbrug op 6 april 1945 zeer radicaal door Duitsers vernield (Foest, 71)
Verkeersbrug over de IJssel vernield en door Duitsers tijdelijk hersteld (MG 2820)
5. **Verdedigingswerken**
Borgoensche toren met Martinetkoepel alleen glas- en dakschade (VOO, 729) (OMPG)
Schade aan hoeken van vierkante toren Bornhovestraat en de panbedekking verdwenen (VOO, 742);
Toren lichte schade (OMPG), opbouw van toren achter Dieserstraat lichte schade (OMPG)
Drogenaptoren in- en uitwendige schade (VOO, 732) (OMPG), voormalige Kruittoren* schade aan metselwerk, bekapping en toegangsdeuren (VOO, 748)

- 5a **Openbare gebouwen**
Stadhuis inwendige schade (OMPG),
Het Wijnhuis (museum) geheel uitgebrand (VOO, 740) (OMPG), Wijnhuistoren lichte schade (OMPG)
- 5b **Kerkelijke gebouwen**
Sint-Walburgkerk zware schade; de traptoren geheel verdwenen (VOO, 741) (OMPG)
Broederenkerk beschadigd, vooral aan dak en bijgebouwen (VOO, 730) (OMPG)
RK-kerk van Johannes de Doper lichte schade, voornamelijk aan toren (VOO, 736) (OMPG)
Isendoornkazerne verwoest (VOO, 735) (OMPG)
Landbouw-winterschool zwaar beschadigd (OMPG), gebouw intact gebleven (VOO, 738)
- 5c **Particuliere gebouwen**
Voormalig Burgerweeshuis in- en uitwendig zwaar beschadigd (OMPG), panden Barlheze 53-55 zware schade (VOO, 728) (OMPG), panden Waterstraat 26, 34 en 38 verwoest VOO, 743-745) (OMPG),
gebouw Molenbeekstraat 1 zware schade (VOO, 739) (OMPG), pand aan 's-Gravenhof 6 glas- en dak-
schade (VOO, 733) (OMPG), perceel Zaadmarkt 88 onder meer schade aan eiken kap en muurkastje
(OMPG), perceel Kuiperstraat 17 zware schade (VOO, 737), perceel Groenmarkt 14 uitgebrand (VOO,
734) (OMPG) en in pand Kuiperstraat 1 een schoorsteen met schilderij verdwenen (OMPG)
6. Bolhuis, J.J. van, *Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd* deel IV (Arnhem/Amsterdam z.j.)
Damsté, R.A. en Ch. A. Cocheret (red.), *Herrezen Nederland 1945-1955* (Oss 1955)
Foest, A.H., *De lotgevallen van de spoorwegbruggen over onze groote rivieren in de zes jaren, welke na
den 9en mei zijn verstreken* (Utrecht 1946)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)
Kreijenbroek, J., *Zutphen in oorlogstijd: van jaar tot jaar, van maand tot maand* (Doetinchem 1994)
Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)
Beknopt overzicht van de Oorlogsschade aan de Monumenten in het Provincie Gelderland
samengesteld door de Monumentencommissie der provincie Gelderland)
*Voorlopig Overzicht van de Oorlogsschade toegebracht aan de Nederlandsche Monumenten van
Geschiedenis en Kunst* (Den Haag 1945)
Ringers, J.A., Rede gehouden op 8 oktober 1945 te Alkmaar.
Ringers, J.A., Voordracht gehouden op 14 september 1946 te Rotterdam

Zurich/Zurig (Fr.) gemeente Wunseradiel

2. In verband met de Wonsstelling in 1940 inundaties gesteld ten noordoosten van Zurig (De Jong III, 249)
6. Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* III (Den Haag 1970)

Zwaag (NH.) gemeente Hoorn

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Zwartsluis (O.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137

Zwolle (O.)

1. Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
3. Verkeersburg bij het Katerveer op 10 mei 1940 opgeblazen (De Jong III, 98)
- 3a Spoorbrug opgeblazen op 10 mei 1940 (De Jong III, 98)
6. Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* III (Den Haag 1970)
Korthals Altes, A., *Luchtgevaar: luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984)

Zijpe (NH.) zie ook Petten

1. Van totaal van 1.527 vooroorlogse woningen 146 vernield (CBS, 250)
- 1a Lijst van claims beschadigde panden aanwezig in VROM-archief 2.17.03 inv.nr. 2137
2. Voor inundaties in de omgeving in 1944 door Duitsers gesteld, zie ook punt 2 provincie Noord-Brabant
6. Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil... Kroniek van een lucht oorlog* (z.p. z.j.)
Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek jg. 41 (1946)

Bijlage 1

Inleiding

Op de Duitse bezetting in mei 1940 volgde een tijd waarin Nederland het doelwit was van talloze luchtaanvallen van de Britse *Royal Airforce*, in 1942 versterkt door de *United States Army Air Force*. Deze luchtaanvallen hadden tot doel objecten die van belang waren voor de Duitse oorlogsvoering onschadelijk te maken. In de periode 1940 – 1945 werden dan ook talloze luchtaanvallen uitgevoerd op militaire, maritieme en industriële doelen, waaronder havens, vliegvelden, militaire opslagplaatsen en voor de bezetter werkende industrieën. Ook belangrijke transportaders, zoals spoor-, water- en wegverbindingen moesten het ontgelden. In de loop van 1944 werden de lanceerinstallaties van de Duitse *Vergeltungswaffen* (V1's en V2's) nog eens aan de lijst van te bombarderen objecten toegevoerd.

Gedurende de Duitse bezetting hebben de geallieerden circa 600 bomaanvallen op Nederlands grondgebied uitgevoerd.⁹ Uiteraard kwamen niet alle bommen op hun doel terecht. Bombardementen gingen nogal eens gepaard met gehele of gedeeltelijke verwoesting van niet-militaire objecten. Miscalculaties en navigatiefouten eisten een hoge tol. De luchtaanvallen op Nijmegen, Enschede en Hengelo op 22 februari 1944 en het bombardement van een tweetal Haagse woonwijken (Bezuidenhout en Korte Voorhout) op 3 maart 1945 zijn daarvan flagrante, maar vooral schrijnende voorbeelden. Soms nam de brandschade als gevolg van een bombardement toe doordat beginnende branden niet goed konden worden bestreden. Dit overkwam Rotterdam in 1940 en 1943, Middelburg in 1940 en Den Haag in maart 1945.¹⁰

Pas halverwege 1941 werd, aan de hand van verkenningfoto's gemaakt vanuit de lucht, duidelijk dat talloze uitgezonden bommenwerpers hun doelgebied hadden gemist. Van bemanningen die rapporteerden wél boven het doel te zijn geweest, toonden luchtfotografie aan dat een aantal zich had vergist en door navigatie of andere fouten niet eens in de buurt van het opgegeven doel was geweest, laat staan het juiste object had gebombardeerd.¹¹ 3) Daarom werden zoveel mogelijk bommenwerpers van camera's voorzien. Deze waren zo ingesteld dat die, op het moment dat de afgeworpen bommen explodeerden, foto's namen. Aan de hand van deze foto's was te zien of de afgeworpen bommen wel op het opgegeven doel waren terechtgekomen.¹² Misworpen waren, onder meer door misleiding door de vijand, evenwel niet uit te sluiten.¹³

Deze op volgorde van datum samengestelde lijst van bombardementen op Nederland in het tijdvak 1940 – 1945 is merendeels gebaseerd op het begin jaren negentig verschenen driedelige boekwerk *En nooit was het stil... Kroniek van een luchtoorlog* van Gerrit J. Zwanenburg. Voor het samenstellen van deze kroniek maakte Zwanenburg vooral gebruik van de zogenoemde 'Air Ministry War Room Daily Operational Summaries', de dagelijks operationele rapporten van de Oorlogsstaf van het Britse ministerie van Luchtvaart. Uit het werk van Zwanenburg is een selectie gemaakt van luchtbombardementen die mogelijk schade toebrachten aan objecten die van betekenis waren voor de wederopbouw. Helaas zijn de operationele rapporten van het Britse ministerie van Luchtvaart niet altijd even betrouwbaar gebleken. Niet alle beschadigingen aan en de verwoesting van burgereigendommen werden in de dagrapporten van het Britse ministerie van Luchtvaart opgenomen.

Daarom is in sommige gevallen een beroep gedaan op andere bronnen, waaronder lijsten van bommeldingen en bominslagen aanwezig in de gemeentearchieven van respectievelijk Amsterdam en Rotterdam. Gegevens gemarkeerd met * zijn overgenomen uit Nederlandse literatuur over de Tweede Wereldoorlog.¹⁴ Data gemarkeerd met # zijn ontleend aan documenten van het ministerie van VROM in het Nationaal Archief, archiefblok 2.17.03 (inventarisnummer 5889).

Wanneer de bemanning van geallieerde bommenwerpers hun aanval op een opgegeven doel in Duitsland niet hadden kunnen uitvoeren, wierpen zij op de terugweg hun bommen af op Nederlandse doelen waarvan de Duitsers voor hun oorlogsvoering gebruik maakten.¹⁵ In de lijst hierna zullen, evenals in de hiervoor genoemde kroniek van Zwanenburg, deze 'alternatieve doelen' worden aangegeven als AD's.

⁹ Korthals Altes, *Luchtgevaar. Luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984) 12

¹⁰ Korthals Altes, *Luchtgevaar*, 323

¹¹ Korthals Altes, *Luchtgevaar*, 89. G.J. Zwanenburg, *En nooit was het stil... Kroniek van een luchtoorlog* deel 1, 298

¹² Zwanenburg, deel 1, 298

¹³ Nabij militaire doelen, zoals vliegvelden en industrieterreinen, legden de Duitsers veelal schijnvliegvelden (*Scheinflughaven*) en namaakfabrieken (*Schein-Industriestellen*) aan. Deze hadden tot doel geallieerde vliegtuigen te misleiden. Schijnvliegvelden waren vaak uitgerust met een goed geïmiteerde vliegveldverlichting. Nepvliegtuigen op het veld konden worden voortbewogen. Zwanenburg, deel 1, 547

¹⁴ Voor literatuuropgaven en bronvermeldingen per dorp, stad, regio of provinciezien E. van Blankenstein *Defensie- en oorlogsschade (1939 – 1945)* (RDMZ 2006)

¹⁵ Zoals vliegvelden, havens, schepen, spoorwegen, treinen, bruggen, wegen, wegvervoer en industrieën. Zwanenburg, deel 1, 20-21

Omdat de lijst vooral is bestemd voor gebruik door het project Wederopbouw van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg wordt in een aantal gevallen informatie verstrekt over schade aan objecten in woongebieden veroorzaakt door neerstortende vliegtuigen en vroegtijdig neergekomen V1's en V2's.

Niet opgenomen in dit overzicht zijn de vele verkenningsvluchten en het grote aantal luchtaanvallen op vervoersmiddelen (spoor-, en wegverkeer) en het vijandelijk verkeer te water (oorlogsvloot en handelsscheepvaart, waaronder kustvaart en binnenvaartschepen). Ook de keren dat bemanningen van geallieerde vliegtuigen mijnen legden zijn buiten beschouwing gelaten.

Bombardementen ingedeeld op volgorde van datum

Verklaringen en afkortingen

Luftwaffe	€€	Duitse Luchtmacht
RAF	(Royal Air Force)	Britse Luchtmacht
USAAF	(United States Army Air Force)	Amerikaanse Luchtmacht
AEAF	(Allied Expeditionary Air Force)	Oprichtingsdatum 13 november 1943
E-boot	= RAF naam voor Duitse escortschepen	R-boot = RAF naam voor Duitse mijnenvegers (<i>Raumbote</i>)
S-boot	= RAF naam voor Duitse Schnellbote (motortorpedoboten)	

NB. Wijze van verwerking van informatie over toegebrachte materiële schade

- Materiële schade zoals door vliegtuigbemanningen geclaimd en gemeld in operationele rapportages van geallieerden zijde en zoals ook opgenomen in de driedelige kroniek van G.J. Zwanenburg
- In cursief: *aanvullende informatie door Zwanenburg onder meer aan de hand van gegevens van autoriteiten in bezet gebied*

Duitse en Geallieerde bombardementen op Nederland

Door de Duitse luchtmacht zijn op Nederlands grondgebied de volgende bombardementen uitgevoerd:

op	14 mei 1940	Rotterdam, binnenstad	650-900 doden	Aanvankelijk gewild doelwit, maar eigenlijk afgelast
Luftwaffe	14 mei 1940	Den Helder	28 doden	Doel onbekend
Luftwaffe	17 mei 1940	Middelburg, binnenstad	22 doden	Gewild doelwit
Luftwaffe	19-20 september 1944	Eindhoven, stad	180 (227) doden	Waarschijnlijk gewild doelwit, maar slordig uitgevoerde aanval op transportdoelen en verbindinglijnen
Luftwaffe	2 oktober 1944	Nijmegen, omgeving Waalbrug	93 doden	'Bijkomende schade' (het eigenlijke doelwit was de Waalbrug)

Bij verreweg de meeste aanvallen vielen geen of weinig doden onder de burgerbevolking. In de tabel hieronder zijn 39 geallieerde luchtaanvallen beschreven waarbij ongeveer veertig of meer burgerslachtoffers zijn gevallen.

Datum	Doel(en)	Luchtmacht	Opmerkingen	Door luchtaanval aangerichte schade aan gebouwen, enzovoort
1940				
Meidagen 1940 <i>Luchtaanvallen op vliegvelden</i>	1. Vliegveld Ypenburg	Luftwaffe		1. Startbaan versperd
	2. Vliegveld Schiphol			2. Hangars verbrand. Door misworpen bij Schiphol in Aalsmeer huizen en panden getroffen en beschadigd*
	3. Vliegveld Waalhaven	Luftwaffe en RAF		3. Door RAF munitiedepot geraakt. Verwoeste Koolhovenfabriek en hangers*
	4. Marinevliegkamp De Kooy (Den Helder)	Luftwaffe		4. Hangars afgebrand

	<ul style="list-style-type: none"> 5. Vliegveld Bergen (NH) 6. Vliegveld Valkenburg (ZH) 7. Vliegveld Welschap (Eindhoven) 8. Vliegveld Gilze-Rijen 9. Vliegveld Soesterberg 10. Vliegveld Hilversum 11. Vliegveld De Vlijt op Texel 			5. Hangars verwoest
Meidagen 1940 <i>Luchtaanvallen op militaire doelen, waaronder kazernes en havens</i>	<ul style="list-style-type: none"> 1. Haagse Alexanderkazerne (10.5) 2. Barakkenkamp Waalsdorp(Den Haag) 3. Marinierskazerne aan het Rotterdamse Oostplein (12.5) 4. Marinehaven Den Helder (10.5 – 15.5) 	<ul style="list-style-type: none"> Luftwaffe Luftwaffe Luftwaffe Luftwaffe 		<ul style="list-style-type: none"> 1. Ook bomschade aan huizen in omgeving van Haagse kazerne* 2. 3. Marinierskazerne getroffen waardoor branden ontstonden. Bij het Oostplein werd ook een knooppunt van de waterleiding geraakt waardoor geen water in noordelijk stadsdeel* 4. Gedurende vijf dagen werd Den Helder diverse malen gebombardeerd*
Meidagen 1940 <i>Luchtaanvallen op steden en dorpen</i>	<ul style="list-style-type: none"> 1. Ablasterdam (10.5) 2. Den Haag (10.5) 3. Bleskensgraaf (11.5) 4. Amsterdam (11.5) 5. Breda, Roosendaal en Zevenbergen 6. Dordrecht 	<ul style="list-style-type: none"> Luftwaffe Luftwaffe Luftwaffe Luftwaffe Luftwaffe Luftwaffe 	<ul style="list-style-type: none"> 2. Aanval op mitrailleurpost 3. Colonne van Nederlandse leger gebombardeerd 	<ul style="list-style-type: none"> 1. Dorpskern vernield. 160 huizen vernield; 80 konden worden herbouwd* 2. Getroffen werd de Haagse kraamkliniek aan de Prinsessegracht* 3. Circa 41 huizen tussen de Dorpsstraat en de Abblas vernield. Doorexplosie van munitiewagens werden de kerk, raadhuis en vele huizen verwoest* 4. Enkele huizen aan de Blauwburgwal door bommen getroffen* 5. Woonkernen in Zevenbergen en Zevenbergsche Hoek vernield* 6. Dorpskern door Duits bombardement verwoest*
11.05.1940	Willemsbrug bij Rotterdam	Nederl. Militaire-Luchtvaart		Luchtaanval op de Willemsbrug mislukt, maar een groot aantal panden op westpunt van Noordereiland werd verwoest. Ook ontstond brand*
12.05.1940	<ul style="list-style-type: none"> 1. Amsterdam (Sloterdijk) 2. Rotterdam 	<ul style="list-style-type: none"> Luftwaffe 	<ul style="list-style-type: none"> Duits vliegtuig in problemen liet bommen vallen 	<ul style="list-style-type: none"> 1. Twaalf huizen weggevaagd* 2.

14.05.1940	1. Rotterdam	Luftwaffe	1. Breken van militair verzet en afdwingen van overgave	<p>1. Door Duits bombardement en daarop volgende vuurzee werd het stadscentrum van Rotterdam weggevaagd. Circa 24.000 huizen, 2.500 winkels en 1.200 fabrieken, bijna 70 scholen, 21 kerken, 20 grote bankgebouwen, 12 bioscopen, 4 ziekenhuizen en 2 schouwburgen werden vernield. Verwoeste stations: Maas, Delftse Poort en Hofplein. Bijna 80.000 Rotterdammers, d.w.z. rond 13% van de toenmalige bevolking, verloren hun behuizing*</p> <p>2. Vijftien huizen verwoest en vele andere beschadigd In Den Helder werden 25 inslagen geregistreerd*</p> <p>3. Enkele huizen stortten in en blokkeerden de weg naar Tilburg, op een punt circa anderhalve km NO van Breda.</p>
	2. Marinehaven Den Helder	Luftwaffe		
	3. Omgeving Breda	3. RAF	3. Ter ondersteuning van terugtrekkende Franse troepen bommen afgevoerd op weg Breda-Den Dijk	
14/15.05.1940	Wegen en spoorwegen in omgeving van Breda, Roosendaal en Deventer	RAF		Treffers op spoorlijn nabij Deventer
15.05.1940	Goes en Middelburg	Luftwaffe	Ter ondersteuning van strijd op Zuid-Beveland en Walcheren lucht aanvallen op stellingen, marscolonnes en troepenconcentraties bij Goes en Middelburg	Haven van Vlissingen door aanvallen getroffen waardoor branden ontstonden
16.05.1940	Zuid-Beveland en Walcheren	Luftwaffe	Ter ondersteuning van Duits grondoffensief luchtaanvallen op troepenbewegingen, luchtafweerstellingen en vrachtcolonnes Onder meer aanval op de verdediging van Zanddijkkanaalstelling*	

16/17.05.1940	Maastricht	RAF	Maasbruggen en wegenknooppunten bij Maastricht	Inslag gezien bij de brug voor de hoofdweg en brand op het punt waar weg en spoorweg samenkomen, <i>Volgens Duitsers geen militaire schade</i>
17.05.1940	Middelburg	Luftwaffe	Afdwingen van capitulatie	573 panden , waaronder 253 huizen , 320 zakenpanden en 18 (semi-) openbare gebouwen geheel of gedeeltelijk verwoest. Hieronder ook monumenten als het raadhuis en de abdij*
Voor meer uitgebreide inlichtingen over luchtaanvallen tijdens de Duitse invasie in mei 1940 zie: F.J. Molenaar <i>De luchtverdediging in de meidagen 1940</i> Banden 1 en 2 (Den Haag 1970)				
20/21.05.1940	Olieraffinaderij Pernis	RAF		Explosies en brand in olietanks gezien
21.05.1940	Den Helder	RAF	Eerste van een serie RAF-aanvallen op Den Helder	
23/24.05.1940	1. Oorlogsdoelen bij Helmond 2. Brug bij Weert 3. Geldrop	RAF	1. Luchtaanval waardoor bommen vielen op een weg, spoorbaan en een kanaal. 2. 3.	1. Branden 2. Een brug over de Waal kreeg een voltreffer. (onbekend welke brug) 3. Branden waargenomen
24/25/05.1940	1. Vliegveld Souburg 2. Weg en spoorbrug over de Waal bij Zaltbommel 3. Olietanks Rotterdam	RAF	1. AD	1. Treffers op vliegveld 2. Beide objecten zouden zijn vernield. 3. Enkele bommen geloosd boven spoorlijn nabij het doel
25/26.05.1940	1. Haven Rotterdam 2. Kanaal bij Sas van Gent 3. Spooreplacement Maastricht	RAF		1. Branden 2. Bommen vielen nabij brug 3. Bommen vielen dwars over spooreplacement
26/27.05.1940	Vliegveld Souburg	RAF	AD	Branden gezien op vliegveld
27.05.1940			Lijst bominslagen GA Rotterdam	Huizen Burg. Meineszlaan 26 t/m 214 zwaar beschadigd
27/28.05.1940	Vliegveld Souburg	RAF	AD	Resultaten van bombardement op vliegveld onbekend
30/31.05.1940	Havens en vliegvelden Waddeneilanden	RAF		Resultaten onbekend
31.05.1940	Marinewerf de Willemsoord bij Den Helder	RAF		Brand in havengebied
31.05/01.06.1940	Oliedoelen Rotterdam	RAF	AD	Resultaten onbekend

01.06.1940	Vliegveld Souburg	RAF	AD	Bomexplosies op en bij baanverlichting van vliegveld
01/02.06.1940	Oliedepots Rotterdam	RAF		Steekvlammen waargenomen en de doelen brandden geheel uit.
02/03.06.1940	1. Vliegveld Deventer 2. Vliegveld Waalhaven	RAF	1 +2 AD's	1 + 2 Resultaten van luchtaanvallen op beide vliegbases onbekend
03/04.06.1940	1. Olietanks Rotterdam 2. Vliegveld Souburg	RAF	Lijst bominslagen GA Rotterdam 2. AD	1. Bommen afgeworpen op doelgebied en uitbreken van branden waargenomen Viaduct onder Gedempte Binnenrotte zwaar beschadigd Bij Bierhaven huizen verwoest 2. Explosies gezien bij gebouwen aan noordkant van veld
09.06.1940			Lijst bominslagen GA Rotterdam	In de Feijenoordstraat ontstond brandschade door bommen
09/10.6.1940	1. Vliegveld Souburg 2. Een vliegveld ten noorden van Antwerpen (Woensdrecht?)	RAF	1 + 2 AD's	1 + 2 Resultaten van luchtaanvallen op beide vliegbases onbekend
11.06.1940				<i>Bommen gelost boven Almelo door een RAF-vliegtuig dat in de problemen was geraakt tijdens aanval door twee Duitse jagers</i>
11/12.06.1940	1. Vliegveld Souburg 2. Vliegveld Haamstede	RAF	1. AD 2. AD	1. Voltreffers gezien op gebouwen aan noordzijde van vliegveld en de landingsplaats. Ook bommen neergekomen op landingsstrip en opstelplaatsen 2. Treffers op landingsstrip en opstelplaatsen van vliegveld bij Haamstede.
13/14.06.1940	Vliegveld Souburg	RAF	AD	Resultaten van aanval op vliegveld onbekend
14/15.06.1940	Olietanks Vlissingen	RAF		Bommen afgeworpen. Resultaten onbekend
18/19.06.1940	Marinevliegveld De Kooy	RAF		Grote brand
19/20.06.1940	Haven IJmuiden	RAF		Gezien bommen op de kades en op westkant van de bruggen en op loodsen aan zuidoever van kanaal.
20.06.1940	Vliegveld Schiphol	RAF		1. bomexplosies op opstelplaatsen van vliegveld <i>Ook bommen afgeworpen boven Haarlem en Hengelo</i>
23/24.06.1940	Vliegveld Bussum	RAF		Treffers gezien tussen hangars en op vliegveld
24/25.06.1940	1. Den Helder a. Marinevliegveld De Kooy b. Marinewerf 2. Vliegveld Schiphol 3. IJmuiden	RAF		1. Bommen op haven en de binnenstad neergekomen. Brand ontstaan in het centrum van Den Helder. Vooral gebouwen rond het oude station verwoest* 2. Branden in hangars. 3. Brand op pier

25.06.1940	1. Vliegveld Waalhaven 2. 'Izergieterij' Alkmaar	RAF	1. AD 2. AD	1. Resultaat onbekend 2. Resultaat onbekend
25/26.06.1940	1. Vliegveld Haamstede 2. Opgegeven doel was watervliegbasis Den Helder (waarschijnlijk ging het om de watervliegbasis De Mok op Texel)	RAF		1. Succesvolle aanval op vliegbasis, maar resultaat onbekend 2. Branden, maar geen definitieve resultaten waargenomen. Ook explosies en branden op of nabij strand. Vermoedelijk een zware bom op een van de <i>gebouwen</i> , maar definitieve resultaten onbekend. <i>Gerapporteerd een aanval op watervliegtuigbasis bij Den Helder. Bij Den Helder was niet zo'n basis, maar wel 'De Mok' op Texel.</i>
26.06.1940			Lijst bominslagen GA Rotterdam	Oude Hoek; diverse huizen beschadigd of verwoest Hoek van Holland: diverse huizen beschadigd of verwoest
26/27.06.1940	1. Vliegveld Schiphol 2. Vliegveld Waalhaven 3. Marinewerf (Den Helder)	RAF	1. AD 2. AD	1. Branden braken uit en gebouwen kregen voltreffers 2. Resultaten onbekend 3. Treffer geclaimd op een brug en sluis bij Genemuiden
27/28.06.1940	1. Vliegveld Schiphol 2. Vliegveld Waalhaven 3. Vliegveld Texel 4. Oliehaven Rotterdam 5. Marinewerf Den Helder	RAF		1 + 2+ 3 Succesvolle aanvallen op vliegbases, maar resultaten onbekend 4. Treffers in doelgebied. 5. Bommen raakten loodsen en gebouwen aan zuidkant van binnenhaven. Explosie gezien, vermoedelijk van een munitieopslagplaats. <i>Op rijkswerf bomschade aan de kettingloods en het nieuwe dok</i>
28/29.06.1940	1. Vliegveld Waalhaven 2. Vliegveld Souburg 3. Gashouder Den Helder	RAF		1. Gezien 28 bomexplosies midden op veld en tussen gebouwen. 2. Resultaat van aanval onbekend <i>Hotel Brittanië in Vlissingen met mitrailleurvuur bestookt.</i> 3. <i>Na bombardement grote explosie en branden.</i>
29.06.1940			Lijst bominslagen GA Rotterdam	Buitenwechstraat: 6 huizen zwaar beschadigd
29/30.06.1940	Vliegveld Schiphol	RAF	AD	Resultaten van deze zg. succesvolle aanval onbekend <i>Drie bommen gevallen bij de spoorlijn bij Franeker.</i>
02/03.07.1940	Fabriek bij IJmuiden	RAF		Gebouwen getroffen en rook gezien
03.07.1940	Vliegveld Ypenburg	RAF		Branden gezien
04.07.1940	Vliegveld Schiphol	RAF		Hangars getroffen en in brand gevlogen

05.07.1940	1. Vliegveld Souburg 2. Vliegveld Waalhaven	RAF		1 + 2 Treffers op beide vliegbases gerapporteerd
05/06.07.1940	1. Vliegveld Schiphol 2. Vliegveld (Texel)	RAF		1. Branden 2. Branden en explosies gezien. Geen verdere resultaten waargenomen.
08.07.1940	Rijnaken bij Sliedrecht	RAF		Bomschade aan huizen op hoek Prins Hendrikstraat*
08/09.07.1940	1. Vliegveld Schiphol 2. Vliegveld Waalhaven	RAF		1. Brand in aantal gebouwen 2. Brand en explosies op vliegveld
9/10.07.1940	Vliegveld Schiphol	RAF		<i>Enkele bommen neergekomen op de Amsterdamse Nassaukade en op het Weteringplantsoen</i>
13/14.07.1940	1. Haven Harlingen 2. Vliegveld Schiphol	RAF	2. AD	1. Explosies en brand bij haven 2. Branden op vliegveld gerapporteerd
14/15/07.1940	1. Vliegveld Vught 2. Marinewerf Den Helder	RAF	1. AD	1. Brand op vliegveld 2. Brand in doelgebied gezien
15/16.07.1940	Vlieggkamp De Kooy	RAF		Een hangar op vliegveld in brand geschoten
19/20.07.1940	1. Haven Harlingen 2. Schiphol 3. Vliegveld Waalhaven 4. Vliegveld op Texel 5. Vlieggkamp De Kooy	RAF	1. AD 5. AD	1. Resultaat onbekend 2 – 4 In de meeste gevallen treffers op vliegbases, waarop branden volgden 5. Geen resultaten gemeld
20/21.07.1940	Olietanks Vlaardingen	RAF		Grote branden waardoor zware schade aan olietanks <i>Deze olietanks waren van Shell</i>
21/22.07.1940	1. Haven Harlingen 2. Zoeklichten bij Zaan- dam 3. Haven IJmuiden	RAF		1. Grote brand. Huis naast de scheepswerf ernstig beschadigd 2. Bommen gevallen; resultaten onbekend 3. Resultaat onbekend
22/23.07.1940	1. Vliegveld Schiphol 2. Vliegbasis De Mok (Texel) 3. Binnenschepen Amsterdam 4. Den Helder	RAF	1 + 2 AD's	1 + 2 Succesvolle aanvallen, maar resultaten onbekend 3. Treffers op oliehaven 4. Drie bommen geland op de Zeedijk. Bommen veroorzaakten een grote brand
27.07.1940			Lijst bominslagen GA Rotterdam	Schade aan militaire barakken en huizen aan Dorpsweg
29/30.07.1940	Spoorwegdoelen bij Weert	RAF		Explosie waargenomen
01.08.1940	1. Vliegveld Leeuwarden 2. Vliegveld Haamstede	RAF		1. Geen resultaten gezien, maar bommen moeten het veld hebben geraakt 2. Inslagen op nieuwe hangar
01/2.08.1940	Vliegveld Gilze-Rijen	RAF		Vliegveld vermoedelijk geraakt, maar geen inslagen gezien

02.08.1940	1a. Vliegveld Soesterberg b. Vliegveld Haamstede c. Vliegveld Waalhaven d. Vliegveld Schiphol 2. Goederentrein bij Haarlem	RAF	2. AD	1 a. Bommen op hangars b. Eén inslag op vliegveld c. Hangar getroffen d. Bommen op veld en hangars 2. Bommen op rails voor de trein. Sluizen en bruggen bij Leimuiden getroffen door inslagen midden op brug.
03.08.1940	1. Vliegveld Schiphol 2. Vliegveld Haamstede	RAF		1. Bommen op hangar aan oostzijde van vliegveld. 2. Mogelijk één hangar op vliegveld door treffer beschadigd of vernield
03/04.08.1940	1. Vliegveld Schiphol 2. Olietanks Vlaardingen	RAF	AD	1. Inslagen op vliegveld en baanverlichting 2. Bommen op olietanks bij Rotterdam. Na aanval brand gezien <i>Ook bommen neergekomen in Enschede</i>
05/06.08.1940	1. Vliegveld Schiphol 2. Roterend baken bij Zwolle	RAF	1. AD 2. AD	1. Inslagen in NO-hoek van vliegveld 2. Lichtbaken gedoofd
06/07.8.1940	1. Vliegveld Schiphol 2. Vliegveld Gilze-Rijen 3. Vliegveld Ypenburg 4. Vliegveld op Texel 5. Vliegveld Venlo 6. Vliegveld Eindhoven	RAF		1. Inslagen op vliegveld, gevolgd door grote explosies 2. Inslagen baanverlichting en hangar van vliegveld 3. Enkele branden op vliegveld 4. Kleine brand gezien 5. Inslagen baanverlichting 6. Inslagen baanverlichting van vliegveld Welschap en enkele kleine branden
07.08.1940	Vliegveld Haamstede	RAF		Bommen afgeworpen boven vliegveld <i>Bommen vielen precies tussen startende vliegtuigen, waardoor twee Messerschmitts werden vernield en 5 andere ernstig beschadigd. Geen schade aan gebouwen voor zover bekend</i>
07/08.08.1940	Vliegveld Vught	RAF	AD	Branden gezien op vliegveld
08.08.1940	Vliegveld Valkenburg (L.)	RAF		Inslag op hangar, maar geen verdere schade gesignaleerd.
	Vliegveld Souburg	RAF		Enkele voltreffers gezien tussen olietanks in Vlissingen die in brand vlogen
09/10.8.1940	1. Vliegveld Schiphol 2. Vliegveld Eindhoven	RAF		1. Branden en explosies 2. Inslagen en enkele branden
10.08.1940	1. Vliegveld Schiphol 2. Vliegveld Waalhaven	RAF		1. Inslagen tussen hangars 2. Eén inslag tussen hangars
12/13.08.1940	1. Vliegveld Schiphol 2. Haven Amsterdam	RAF		1. Inslagen en branden 2. Branden. Ook bommen gevallen op Tuindorp Oostzaan en bij de

				Jacob van Lennepkade
12/13.08.1940	Marinehaven Den Helder	RAF		<i>Den Helder meldde bommen op houtopslagplaats van Oortgijsen, de Stenen Dam, Fort Erfprins en het vliegveld De Kooy</i>
13.08.1940	1. Haven en Fokkerfabrieken bij Amsterdam 2. Vliegveld Waalhaven	RAF		Brandbommen op Amsterdamse Wilhelminagasthuis en omgeving* 2. Vliegveld vrijwel zeker geraakt
13/14.08.1940	1. Vliegveld Vught 2. Spooreplacement Roermond	RAF		1. Explosie tussen gebouwen van vliegveld 2. Inslagen noordelijk deel van spooreplacement
14/15.08.1940	Vliegveld Soesterberg	RAF		Inslagen tussen gebouwen gezien
15/16.08.1940	1. Vliegveld Leeuwarden 2. Vliegveld Eindhoven 3. Kade Den Helder	RAF	2. AD	1. Branden in hangar en opgestelde vliegtuigen 2. Eén bom raakte vermoedelijk een watertoren; andere bommen vielen bij hangars. 3. Voltreffers op gebouwen en kade <i>Den Helder rapporteerde bommen bij de Rijksweg op de dijk tegenover vliegveld De Kooy en de rijkswerf, de bankwerkerij, sluisdeur bij de ketelmakerij en de ketelmakerij</i>
16/17.08.1940	Vliegveld De Kooy	RAF		Vliegveld waarschijnlijk door bommen getroffen
17/18.08.1940	1. Vliegveld Waalhaven 2. Vliegveld Souburg 3. Vliegveld Schiphol	RAF		1. Branden op vliegveld 2. Geen resultaten gezien 3. Enkele inslagen tussen gebouwen in ZO-hoek van Schiphol
19.08.1940	1. Vliegveld Souburg 2. Flakbatterij NW van Amsterdam	RAF		1 Resultaat van aanval onbekend 2. Resultaat onbekend
19/20.08.1940	1. Vliegveld Souburg 2. Vliegveld Leeuwarden 3. Vliegveld De Mok (Texel) 4. Flakbatterij bij Hoek van Holland	RAF	3. AD 4. AD	1 + 2 Branden op beide vliegbases 3. Treffers op <i>slipway</i> (schuin in het water aflopende baan bij een basis voor watervliegtuigen) 4. Brand
21.08.1940	Vliegveld De Kooy	RAF		Twee treffers op een hangar die in brand vloog
21/22.08.1940	Vliegbasis De Mok (Texel)	RAF	AD	Treffers op <i>slipway</i>
22/23.08.1940				<i>Bommen op Hengelo neergekomen</i>
23.08.1940	Vliegveld Bergen (NH.)	RAF		Treffers op vliegveld
23/24.08.1940	Vliegveld Eindhoven	RAF		Bommen over gebouwen en baanverlichting van veld
24/25.08.1940	1. Vliegveld Vught 2. Vliegveld Souburg	RAF		1. Drie inslagen gevolgd door branden in NO-hoek van veld 2. Inslagen in NO-hoek van veld.
25.08.1940	Vliegveld (Texel)	RAF		Voltreffers op hangar en op admini-

				strategiegebouwen. Treffer op <i>slipway</i> .
26.08.1940	Vlieggkamp De Kooy	RAF		Bommen op De Kooy en brandbommen bij Shell.
26/27.08.1940	1. Vlieggkamp De Kooy 2. Vliegbasis De Mok (Texel) 3. Vliegveld Arnhem	RAF		1. Brand aan rand van vlieggkamp en inslag aan de zijkant van landingsveld. 2. Treffers op hangar en grote explosie. 3. Inslag op de hoek van een groot gebouw aan NO-kant van veld en verscheidene op de landingsbaan
27/28.08.1940	Watervliegbasis bij Schellingwoude	RAF		Treffers op drijvende pier in doelgebied gezien.
28/29.08.1940	1. Vliegveld Schiphol 2. Vliegveld Schellingwoude	RAF		1. Brand en zware explosies gezien 2. Inslagen tussen gebouwen van water- vliegtuigbasis
29/30.08.1940	1. Vliegveld Ockenburg 2. Vliegveld Waalhaven	RAF	2. AD	1. Treffer op vliegveld gezien 2. Inslagen tussen hangars bij vliegbasis
30/31.08.1940	1. Vliegveld De Kooy 2. Vliegveld Oldebroek 3. Vliegbasis Schellingwoude	RAF		1. Treffers in midden van vlieggkamp 2. Bommen op NO-ZW van baanverlichting en branden. 3. Twee inslagen op wallenkant van watervliegbasis.
31.08.1940			Lijst bommeldingen GA Amsterdam	Duggerdam: bomschade aan 21 huizen Duggerdammerdijk: bomschade aan negen van de tien huizen
31.8/01.09.1940	1. Olietanks Vlaardingen 2. Olietanks Rotterdam	RAF	Lijst bominslagen GA Rotterdam	1. Branden in doelgebied 2. Branden Bommen op Superfosfaatfabriek
02/03.09.1940	Vliegveld Eindhoven	RAF	AD	Branden door bemanning gezien
03 /04.09.1940	Vlieggkamp De Kooy	RAF		Branden door bemanning gezien
04.09.1940	Haven Vlissingen	RAF		Bommen afgeworpen op olietanks, maar resultaten onbekend
04/05.09.1940	Vliegveld Enschede	RAF		Treffers gerapporteerd
05/06.09.1940	Vliegveld Twente	RAF	AD	Treffers op hangars die resulteerden in branden
07/08.09.1940	1. Vliegveld Gilze-Rijen 2. Vliegveld Eindhoven 3. Vliegveld Soesterberg 4. Vliegveld Oostvoorne	RAF		1. Bommen buiten vliegveld gevallen 2. Treffers op landingsterrein 3. Treffers op vliegveld 4. Bommen op baanverlichting
08/09.09.1940	Havens België			<i>Enkele bommen neergekomen in Vlissingen</i>
09/10.09.1940	1. Vliegveld Schiphol 2. Vliegveld Eindhoven	RAF	1. AD	1. Treffers op baanverlichting 2. <i>Brandbommen op rand van vliegveld waardoor gereedstaande vliegtuigen geladen met bommen in de lucht vlogen</i>

10/11.09.1940	Haven Vlissingen	RAF		Inslagen gezien in havengebied
12/13.09.1940	Haven Vlissingen	RAF	AD	Voltreffers op gebouwen gezien. <i>Duitse havencommandant rapporteerde enkele bommen in omgeving van de scheepswerf De Schelde, met slechts geringe schade</i>
14.09.1940	Vliegveld Haamstede	RAF		Enkele gebouwen op vliegveld getroffen
14/15.09.1940	1. Vlieggkamp De Kooy 2. Vliegveld bij Souburg en olietanks in haven van Vlissingen 4. Vliegveld Ypenburg 5. Haven IJmuiden 6. Knooppunt kanalen bij Zutphen	RAF	1. AD	1. Branden en diverse explosies op vliegveld bij Den Helder 2. Treffers en branden in beide doelgebieden 4. Branden gezien op vliegveld 5. Explosies in haven en bij sluizen 6. Geen resultaat waargenomen, maar later wel brand uitgebroken <i>Vanwege slecht zicht konden diverse vliegtuigen hun taak niet uitvoeren. Mogelijk daardoor bommen op Enschede neergekomen</i>
18/19.09.1940	1. Haven Vlissingen 2. Vlieggkamp De Kooy	RAF		1. <i>De Duitse havencommandant rapporteerde bommen op binnen- en buitenhaven; enkele lichters vlogen in brand</i> 2. Brand op vliegveld gezien
19/20.09.1940	Bergen op Zoom	RAF		Branden uitgebroken
20/21.09.1940	1. Scheldewerf Vlissingen 2. Watervliegbasis Texel 3. Vliegveld Schiphol	RAF	2. AD 3. AD	1. Bomexplosies en branden in doelgebied gezien. Voltreffers op olietanks, waarna brand ontstond en veel rook <i>Duitse havencommandant rapporteerde enkele branden die niet konden worden geblust. Een aantal gebouwen liep zware schade op.</i> 2. Explosies waargenomen 3. Explosies op het vliegveld
22/23.09.1940	Haven Vlissingen en Zeebrugge	RAF		Branden. Ook bommen zien vallen in binnen- en buitenhaven <i>Vlissingen rapporteerde splinterbommen bij Oosterbatterij en schade aan olietanks bij de Steenkolen Mij.</i>
25/26.09.1940	Haven Vlissingen	RAF	AD	Bomexplosies tussen havens 4 en 5
28/29.09.1940	Vliegveld Eelde	RAF	AD	Bommen vielen op het vliegveld en veroorzaakten een onmiddellijke explosie
01/02.10.1940	1. Haven Rotterdam		Lijst bominslagen GA Rotterdam	1. Inslagen gezien op kades die brand veroorzaakten Gebombardeerd het Toepad en Isr. Begraafplaats aldaar

	2. Fokkerfabrieken Amsterdam-Noord		Lijst bommeldingen GA Amsterdam	2. Brand gezien. In Amsterdam ook bommen neergekomen in Tuindorp en Oostzaan. Oostzanerdijk 141 beschadigd door twee brandbommen <i>Bommen gevallen op Walcheren en bij zoeklichten bij Middelburg</i>
03.10.1940	Haarlem	RAF	Luchtaanval door vliegtuig op doortocht naar Rotterdam	Schade in Haarlemse industriewijk*
04.10.1940	1. Schepen Maassluis 2. Haven Bruinisse 3. Haven Rotterdam	RAF		1. Inslagen op kanaaloevers 2. Inslagen op kades gevolgd door branden 3. Treffers op schepen, kade, sluisen en spoorbrug ten oosten van haven, waar wolk van bruine aarde werd gezien ten westen van doel.
05/06.10.1940	1. Haven Rotterdam 2. Vliegveld Schiphol 3. Vliegstrip Oldebroek		Lijst bominslagen GA Rotterdam	1. Inslagen in Maashaven en Waalhaven gezien. Bij de Merwedehaven vlogen enkele gebouwen in brand Vooraf bominslagen in Rotterdam-West 2. Inslagen op landingsterrein gezien 3. Inslagen op landingsterrein gezien
06.10.1940	Marinehaven Den Helder	RAF		Vier inslagen in haven gevolgd door explosie waargenomen <i>Den helder rapporteerde bommen op de rede en buitenhaven</i>
07/08.10.1940	1. Vliegveld Eindhoven 2. Fokkerfabrieken Amsterdam 3. Vliegveld Schiphol 4. Havens Rotterdam	RAF	Aanval gedaan op vliegveld Gilze-Rijen Lijst bommeldingen GA Amsterdam (7/8.10.1940) 3. AD	1. Inslagen op baanverlichting en hangars van vliegveld Gilze-Rijen. Brand 2 a. Voltreffers en branden gerapporteerd 2 b. Fokker in brand door bominslagen - Bominslagen op Buikslotermeerdijk 125 en 134 - Brand bij Van Swindenstraat 99 - Vernield de Post Stadsreiniging in 2e Hugo de Grootstraat - Huis in Lekstraat/Rijnstraat ingestort door brisantbom - Door brisantbom deels ingestort Urkstraat 9, 11, 13 en 15 - Weggeslagen de achterzijde van de Vechtstraat 135-137 - Gevel Buikslotermeer 134 weggeslagen <i>In nacht 7/8 oktober in Amsterdam ook bommen gevallen bij het Muiderpootstation en in Buiksloot</i> 3. Inslagen en branden gezien 4. Inslagen gezien tussen de Merwedehaven en Koushaven. Ook

				bommen afgeworpen tussen Lekhaven en het zuidelijk deel Waalhaven
09.10.1940			Lijst bommeldingen GA Amsterdam	1. Bij Werkspoor, bom neergekomen in montagehal 2. Bominslag op Javakade en een aantal loodsen
09/10.10.1940	1. Haven Vlissingen 2. Amsterdam a. havens b. spooreplacement 3. Haven Rotterdam 4a. Vliegveld De Kooy b. Vliegveld Souburg c. Vliegveld Waalhaven d. Vliegveld Eindhoven	RAF	AD AD	1. Inslagen gezien aan oostkant van haven nr. 5, waar branden ontstonden 2 a + b Inslagen gezien die branden veroorzaakten 3. Branden en gloed gezien. 4a. Brand en inslagen gezien in gebouwen aan rand van veld <i>Den Helder rapporteerde bommen in proefpolder bij De Kooy en de onderzeedienst</i> b. Inslagen tussen gebouwen op veld c. Inslagen aan zuidkant van veld en branden gezien d. Inslagen op vliegveld gezien
10.10.1940			Lijst bommeldingen GA Amsterdam	1. Huis aan Meteorenweg/Zonneweg door bom getroffen 2. Bominslag Adelaarsweg 79 Huis ingestort aan Stolwijkerstraat 22
10/11.10.1940	1. Vliegveld Deventer 2. Haven Vlissingen 3. Haven Delfzijl 4. Haven Rotterdam 5. Fokkerfabrieken Amsterdam-Noord 6. Marinehaven Den Helder	RAF		1. Branden 2 + 3. In beide gevallen inslagen en branden gezien 4. Branden en explosies gezien 5. Brand in een groot gebouw gerapporteerd, en vier grote branden aan de havenkant 6. Zware branden en explosies in havengebied waargenomen. <i>Den Helder meldde bommen in de buitenhaven, terrein publieke werken, Ankerpark, Fort Erfprins, oostbatterij, Spoorstraat en Kanaalweg</i>
11.10.1940			Lijst bommeldingen GA Amsterdam	Stolwijkerstraat 22 huis ingestort Door bominslag huis aan Maanweg 27 ingestort
11/12.10.1940	1. Haven Rotterdam 2. Den Helder	RAF	2.AD	1. Bommen neergekomen tussen gasfabriek en Lekhaven. <i>Ook in Vlaardingen vielen bommen</i> 2. Brand hangars van De Kooy gevolgd door explosies. Inslagen en brand gezien bij haven van Den Helder <i>Den Helder rapporteerde bommen achter de Spoorstraat, Van Hoogstraat tot Spuistraat, buitenha-</i>

	3. Vliegbasis Texel 4. Fokkerfabrieken Amsterdam			<i>ven en rijkswerf (de geschutsmakerij)</i> 3. Inslagen in veld gerapporteerd 4. Uitbreken van branden gezien
12/13.10.1940	1. Fokkerfabrieken Amsterdam 2. Vliegveld Vught	RAF	2. AD	1. Treffer op elektriciteitscentrale 2. Inslagen op vliegveld gezien
13/14.10.1940	Vliegveld Woensdrecht	RAF	AD	Inslagen in veld gerapporteerd
15/16.10.1940	Terneuzen	RAF		Inslagen gerapporteerd bij de sluizen en één treffer op olietank die in brand vloog.
16.10.1940	Marinehaven Den Hel- der	RAF		<i>Den Helder meldde bommen bij het marinehospitaal en de zeedoksluis</i>
16/17.10.1940	Vliegveld Leeuwarden	RAF	AD	Inslagen op vliegveld gezien
18/19.10.1940	Vliegveld Gilze-Rijen			<i>Bommen neergekomen bij het dorp Hulten, nabij vliegveld Gilze-Rijen</i>
24/25.10.1940	1. Haven Rotterdam 2. Haven Vlissingen 3. Den Helder	RAF		1. Bommen in noordelijk en westelijk deel van haven en branden gezien. 2. Inslagen gezien op kades en in havenbekken. Grote brand <i>Vlissingen rapporteerde bommen bij de gasfabriek en het station. Schade aan de gashouder, maar geen brand ontstaan</i> 3. Inslagen gezien tussen gebouwen aan noordkant van De Kooy en een inslag ten westen van de spoorbaan <i>Den Helder rapporteerde bommen in de Boerhaave-, Hector Treub- en Van Leeuwenhoekstraat. Ook bommen neergekomen in de om- geving van de Goverstraat, in het land achter Dirks Admiraal, Mid- denweg, Fort Erfprins en buitenha- ven</i>
29/30.10.1940	1. Marinehaven Den Helder 2. Vliegveld Schiphol 3. Vliegveld Ypenburg 4. Vliegveld De Kooy 5. Vliegveld Eindhoven 6. Vught	RAF	3. AD 4. AD 5. AD 6. AD	1. Enkele branden gezien <i>Het merendeel van de bommen kwam neer in Den Helder en slechts een gering deel in haven- gebied</i> 2. Inslagen en brand gezien 3 + 4 Treffers op vliegbases gezien 5. Treffers op gebouwen 6. Grote explosie op vliegveld ge- zien
30/31.10.1940	Haven Vlissingen	RAF		Inslagen en grote branden gezien rond de haven. Ook aan de noord- kant van vliegveld bij Souburg veroorzaakten bommen kleine branden <i>Vlissingen rapporteerde verschei- dene bommen onder meer in de Kanaalstraat tegenover Hotel Zee- land. Er ontstond brand</i>

01/02.11.1940	Vliegveld Schiphol	RAF	AD Lijst bommeldingen GA Amsterdam	- Brand aan NO-kant van vliegveld. - Bominslag Wihelminagasthuis in Amsterdam
05/06.11.1940	Haven Vlissingen	RAF		Inslagen in verschillende havenbassins en drie kleine branden. Inslagen tussen gebouwen bij zoeklichtstelling gezien <i>Ook bommen neergekomen bij Middelburg</i>
07/08.11.1940	Vliegveld Gilze-Rijen	RAF		Inslagen gerapporteerd op baanverlichting en op een 'rolbaan' 3km ten noorden van Gilze-Rijen <i>Bommen gevallen rond vliegveld Gilze-Rijen in het kampement bij Rijen, op klein Tilburg, Molenschot en ook bij Alphen en Baarle-Nassau.</i>
10/11.11.1940	Haven Vlissingen	RAF		Bominslagen gezien <i>Ook bommen neergekomen op de spoorlijn Enschede-Hengelo</i>
12/13.11.1940	Haven Vlissingen	RAF	AD	Inslagen door bemanning gezien.
14/15.11.1940	Vanwege dreiging van bombardement van een stad ergens midden in Engeland kregen Britse bommenwerpers opdracht zoveel mogelijk vliegbases in bezet gebied aan te vallen	RAF	De Britse stad was <i>Coventry</i> met zijn eeuwen oude Kathedraal, waarvan na het Duitse bombardement in de nacht van 14/15 november 1940 niets heel bleef.	- Vliegveld Soesterberg: inslagen op landingsbanen en gebouwen gezien In dorp Soesterberg één huis verwoest en enkele huizen zwaar beschadigd* - Schiphol: bommen in doelgebied gerapporteerd - Vliegveld Eindhoven: inslagen op landingsbanen en hangars
16.11.1940	Marinehaven Den Helder	RAF		Bommen gezien bij havenloodsen <i>Den Helder meldde bommen in de buitenhaven</i>
16/17.11.1940	Vliegveld Haamstede	RAF		Inslagen hangars vliegveld
17/18.11.1940	Marinehaven Den Helder	RAF		Inslagen in haven gebied en branden
19/20.11.1940	1. Vliegveld Haamstede 2. Vliegbasis (Texel)		1 – 2 AD's	1. Treffer op hangar gezien 2. Inslagen en branden gezien
20/21.11.1940	1. Olie tanks Vlaardingen 2. Vliegveld Eindhoven		2. AD	1. Inslagen in doelgebied gezien 2. Inslagen en brand gezien
22.11.1940	Marinehaven Den Helder	RAF		Treffers in Helderse havengebied <i>Den Helder meldde bommen op de rijkswerf en de buitenhaven</i>
22/23.11.1940	Haven Vlissingen	RAF		Inslagen gevolgd door rode gloed
24/25.11.1940	1. Marinehaven Den Helder	RAF		1. Inslagen in doelgebied gezien en een loods beschadigd Den Helder meldde bommen achter de Zuidstraat en op het nood-

	2. Vliegveld Waalhaven			vliegveld 2. Inslagen naast baanverlichting gezien
29/30.11.1940	Vliegveld Vught	RAF	AD	Bommen op vliegveld. Resultaat onbekend
05.12.1940	1. Philipsfabrieken Eindhoven 2. Vliegveld Haamstede	RAF		1. Vier bommen raakten fabriek 2. Inslagen op vliegveld waargenomen
28.12.1940			Lijst bominslagen GA Rotterdam	Inslagen bij Shell, Vondelingenplaat
1941				
02/03.01.1941	Oliehaven Amsterdam	RAF	Lijst bommeldingen GA Amsterdam	Inslagen gezien 200 meter west van doel. Op 2 januari 1941 bommelding bij Amsterdamse petroleumhaven, Amsterdamse Polder Op 3 januari 1941 bommen neergekomen op Amsterdamse petroleumhaven (Hemweg). Ook het gemaal werd getroffen
09/10.01.1941	1. Oliehavens Rotterdam 2. Haveninstallaties Vlissingen 3. Haven Rotterdam	RAF	Lijst bominslagen GA Rotterdam	1. Branden aan oostkant en tussen tanks van petroleumhaven Bombardement op Superfosfaatfabriek aan de Vondelingenweg. Ook BPM en Shell getroffen 2. Bominslagen in binnen- en buitenhaven <i>In Vlissingen ook bommen op het Sint Jozefziekenhuis gevallen</i> 3. Drie bominslagen in Koningshaven
10.01.1941			Lijst Bominslagen GA Rotterdam	Hoek van Holland 15 huizen beschadigd
11.01.1941			Lijst bominslagen GA Rotterdam	Bombardement van loods fabriek van chemische producten
Circa 12.01.1941	Suikerbietverwerkingsfabriek bij Puttershoek	RAF		Zware schade toegebracht aan fabriek
15/16.01.1941	Oliehaven Rotterdam	RAF		Branden en explosies
22.01.1941	Olietanks Vlissingen	RAF		Geen resultaten gezien. <i>Zware bomschade aan een flakbatterij in het havengebied</i>
09.02.1941	1. Olieopslag Vlissingen 2. Rotterdam	RAF	Lijst bominslagen GA Rotterdam	1. Brand in opslag 2. Oostmaaslaan; schade aan spoorbaan en bovenleiding
10/11.02.1941	Oliehaven Rotterdam	RAF		Olietanks van Shell vlogen in brand en op andere plaatsen in doelgebied brak brand uit. Ook

			Lijst bominslagen GA Rotterdam	schade aan burgereigendommen toegebracht. -Schade aan Dorpsstraat in Hoogvliet -Waalhaven noordzijde -Barak <i>Wehrmacht</i> -Beschadiging en verwoesting huizen Witte de Withstraat, Zuidplein en omgeving
15.02.1941	Olietanks Vlissingen	RAF		<i>Vier bommen neergekomen op de pieren en havenmond van Vlissingen</i>
15/16.02.1941	Vliegveld Eindhoven	RAF	AD	Bommen op verlichte landingsbaan <i>Ook bommen in Arnhem gevallen</i>
16.02.1941	Havens Hellevoetsluis + Den Helder	RAF		Bomschade aan kade van Hellevoetsluis; loodsen langs kanaal bij Middelburg en de havens van Zeebrugge en Den Helder
23.02.1941	Kustbatterij op Westerschouwen	RAF		Resultaat onbekend
25.02.1941	Scheldewerf Vlissingen	RAF		<i>Vlissingen rapporteerde bommen op olietanks bij binnenhaven en in de montagehal van de Scheldewerf. Een aantal bommen ontplofte niet en er ontstond slechts geringe schade aan gebouwen.</i>
28.02/01.03.1941	Marinevlieggkamp De Kooy	RAF	AD	Basis gebombardeerd.
02/03.03.1941	Haven Rotterdam	RAF		Branden gezien
03/04.03.1941	Marinehaven Den Helder	RAF	<i>Aanval gedaan tijdens routinevlucht langs Nederlandse kust op zoek naar schepen</i>	Grote explosie door bemanning van vliegtuig waargenomen
07.03.1941	1. Vliegveld Ockenburg 2. Marinehaven Den Helder	RAF		1. Treffers geplaatst op hangars, maar geen goede waarneming mogelijk 2. Inslagen gezien, maar geen resultaten waargenomen <i>Den Helder rapporteerde twee bommen op het nieuwe dok van rijkswerf, één bom niet ontploft. Zware bomschade aan de machineconservatie</i>
11.03.1941	1. Olietanks Rotterdam 2. Spoorwagonfabriek Zuilen bij Utrecht	RAF RAF	Lijst bominslagen GA Rotterdam	1. Voltreffer op olietank aan noordkant haven 7. Dikke zwarte rook gezien na aanval Bominslagen bij Shell 2. Twee branden gezien
12/13.03.1941	Baanverlichting en roterend baken op vliegveld nabij Hoek	RAF		Treffers gezien op enkele grote gebouwen ten zuiden van baken <i>Duitsers rapporteerden bomschade</i>

	van Holland			<i>de in Noordwijk aan Zee</i>
13/14.03.1941	Oliehaven Pernis	RAF	Lijst bominslagen GA Rotterdam	Bommen gevallen, maar resultaat onbekend Bominslagen Superfosfaatfabriek op Vondelingenplaat
14.03.1941			Lijst bommeldingen GA Amsterdam	In de Amsterdamse petroleumhavens brandbom gevallen
14/15.03.1941	1. Oliehaven Rotterdam 2. Vliegveld Haamstede	RAF	Lijst bominslagen GA Rotterdam	Voltreffers geplaatst op enkele olietanks die in brand vlogen <i>Duitsers rapporteerden schade aan militaire objecten. Grote tank met ruwe olie bom geraakt en in brand gevlogen</i> <i>Fotoverkenning op 19 maart toonden aan dat drie tanks waren vernield, negen zwaar beschadigd en drie waarschijnlijk beschadigd. De tanks hadden een geschatte capaciteit van 4.000 ton. Terwijl bij vorige gelegenheden de raffinaderij nog activiteit toonde, gaven deze foto's aan dat alles totaal stil lag.</i> Bominslagen op benzinehaven en o.m. Mathenesserdijk en –weg Materiële schade aan BPM op Vondelingenplaat; tanks vernield 2. Inslag gezien aan noordkant van vliegveld
17.03.1941	Olietanks Vlissingen	RAF		Geen resultaten gerapporteerd. <i>Bommen neergekomen op de flakstellingen in de buitenhaven van Vlissingen</i>
17/18.03.1941	Oliehaven Pernis	RAF		Brand tussen olietanks gezien <i>Duitsers rapporteerden lichte beschadiging aan enige kleine en lege olietanks.</i> Zie ook resultaten hierboven van fotoverkenning op 19 maart
18/19.03.1941	Olietanks Rotterdam	RAF	Lijst bominslagen GA Rotterdam	Branden en explosies gezien <i>In Pernis bomschade aan diverse tanks.</i> Inslagen in Essenburgbuurt <i>Ook bommen neergekomen op Hoogovens en in een gebied zuid van Hoek van Holland</i>
19/20.03.1941	Vliegveld Schiphol	RAF	AD	<i>Duitsers rapporteerden door bommen geringe brandschade aan een hangar</i>
23/24.03.1941	Marinehaven Den Helder	RAF	AD	Verscheidene branden gezien <i>Den Helder meldde enkele bommen op pad achter publieke werken</i>
27/28.03.1941	Vlissingen	RAF	AD	Inslagen in doelgebied en vliegveld Souburg gerapporteerd

31.03.1941	Nederlands kustgebied	RAF	Aanvallen o.m. op 1. Hut bij Oosterend (Terschelling) 2. Radiostation bij Hoorn 3. Geschutopstelling bij Hollum op Ameland	1. Brand door bemanning gezien 2. 3. Voltreffer op doel en rondvliegende stukken puin waargenomen
02.04.1941	Vliegveld Haamstede	RAF		Treffers op munitieplaats en een radiostation nabij het vliegveld, met als gevolg grote explosie
06.04.1941	Hoogovens, haven en spoorwegbrug IJmuiden	RAF		<i>Hoogovens rapporteerden twee aanvallen en het neerkomen van in totaal 13 bommen</i>
07.04.1941	Hoogovens en elektriciteitscentrale IJmuiden	RAF		Inslagen gezien bij de pers en voltreffers op gebouwen die zware schade opliepen. Rook uit gebouwen aan westkant van de centrale gesignaleerd
08.04.1941			Lijst bominslagen GA Rotterdam	Inslagen bij BPM
12.04.1941	Haven Vlissingen	RAF	Lijst bommeldingen GA Amsterdam Lijst bominslagen GA Rotterdam	<i>Duitse commandant rapporteerde zware bomschade aan twee huizen in Kasteelstraat. Bommen gevallen in gebied van de buitenhaven, waardoor geringe schade aan enige huizen en bomtrechters in de dijk</i> Havengebied, Amsterdamse Levantkade, 6 bommen Bombardement fabriek voor chemische producten en SHV
14.04.1941	1. Elektriciteitscentrale Haarlem 2. Elektriciteitscentrale Leiden 3. Radiostation Lisse 4. Rotterdam	RAF	Lijst bominslagen GA Rotterdam	1. <i>Kleine brand naast gasfabriek in Alkmaar die spoedig werd geblust</i> 2. Verbrandingsoven van de Haarlemse stadsreiniging vernield, evenals twee seinwachterhuisjes 3. Een pylon opgeblazen 4. Materiële schade BPM; tanks vernield
19.04.1941	Spoorbrug tussen Haarlem en Leiden	RAF		Twee treffers gezien op de rails
20/21.04.1941	Oliehaven Rotterdam	RAF	Lijst bominslagen GA Rotterdam	<i>Afgeworpen bommen veroorzaakten vrij veel schade.</i> -Bomschade aan vleugel van Zuider-ziekenhuis -Bominslag bij <i>Kriegsmarine</i> <i>Ook bommen gevallen op de Duitse kustbatterij De Beer ten zuiden van Hoek van Holland en</i>

				<i>bij Axel in Zeeuws-Vlaanderen</i>
29/30.04.1941	Oliedoelen Rotterdam, Vlaardingen en Maasluis	RAF		<i>Ook bommen gevallen in de buurt van Hoek van Holland</i>
30.04/01.05.1941	Oliehaven Rotterdam	RAF	Lijst bominslagen GA Rotterdam	Inslagen in doelgebied gezien Bombardement op Werf Smit, hoofdwaterleiding en rangeer terrein Ijsselmonde
01.05.1941	Den Helder (rijkswerf + marinevlieggkamp De Kooy)	RAF		Voltreffers op elektrische centrale, loodsen ernaast, een hotel en een kraan bij de ingang van de sluis en mogelijk treffers op de sluisdeuren en barakken
03/04.05.1941	1. Oliehaven, Rotterdam	RAF		1. Branden gezien <i>Bij Gilze-Rijen enkele bommen neergekomen op het dorp Gilze</i>
04/05.05.1941	Haven Rotterdam	RAF		Inslagen, maar resultaten onbekend <i>In Vlissingen vielen enkele bommen</i>
08/09.05.1941	1. Scheepswerf Hoek van Holland 2. Olie tanks Vlissingen 3. Marinehaven Den Helder 4. Gilze-Rijen	RAF	AD	1. Treffers op werf gezien 2. Inslagen gezien tussen havens 1 en 3 3. Inslagen gezien langs havenkant aan westzijde kanaal <i>Ook bommen neergekomen in Schiedam en bij Fort Erfprins en op de buitenhaven van Den Helder</i> 4. Brand door bemanning gezien
09/10.05.1941	Haven Lossingen	RAF	AD	Inslagen gezien aan oostkant van kanaal ten oosten van Lysine
10/11.05.1941	Haven Rotterdam	RAF		Inslagen gezien in havens 15, 16 en 17
11/12.05.1941	1. Oliehaven Rotterdam 2. E-bootbasis IJmuiden 3. Vliegveld Gilze-Rijen	RAF		1. Inslagen gezien bij tussen Tijnhaven en zuidelijke vork rivier 2. Inslagen en branden in doelgebied gezien Ook in Heemstede op de grens met Haarlem vier bommen neergekomen 3. Inslagen gezien
15/16.05.1941	1. E-bootbasis IJmuiden 2. Vliegbases Deelde, Waalhaven en Schiphol	RAF	2. AD's	1. Inslagen en brand gezien 2. Geen resultaten gezien <i>Ook bommen gevallen op vliegvelden Leeuwarden en Valkenburg, het schijnvliegveld bij Stens, Soesterberg en bij Callantsoog</i>
16/17.05.1941	Marinewerf Den Helder	RAF		<i>Den Helder rapporteerde bommen op de Hoofdgracht bij het Wierhoofd. Duitsers meldde bommen op Texel.</i>
17/18.05.1941	1. Havens Rotterdam	RAF		1. Inslagen gezien op 2 loodsen, verder geen resultaten waargenomen

	2. Spoorwegen Rotterdam 3. Marinehaven Den Helder		2. AD	2. Flitsen gezien tussen gebouwen aan beide zijden van spoorbaan 3. Inslagen gezien ten noorden van mijnendepot <i>Den Helder meldde bommen in de omtrek, vermoedelijk op Texel en De Kooy, in beide gevallen zonder schade</i>
23/24.05.1941	1. Vliegveld Schiphol 2. Keulen (Dtsld)	RAF	AD	1. Bomschade in Aalsmeer* <i>Geen bommen gevallen op Schiphol, maar wel op gemeente Haarlemmermeer (Buitenkraag)</i> 2. Bommen gevallen op Venlo, Roermond en Maastricht
02/03.06.1941	Haven Hoek van Holland	RAF	AD	Brand gezien <i>Ook bommen neergekomen op het spooreplacement van Scheveningen. Een seinhuis vernield en enkele huizen liepen schade op</i>
04.06.1941	Goederentrein op spooreplacement aan NO-rand van Den Haag	RAF		Bomschade in omgeving van Haags Staatsspoor* <i>Bij Staatsspoor negen treinwagons vernield</i>
11.06.1941	Haven IJmuiden	RAF	AD	Inslagen gezien tussen loodsen en op kades bij havens 2 en 3.
11/12.06.1941	Haven Vlissingen	RAF	AD	<i>Behalve op Vlissingen waar de bommen tussen Westkapelle en Zouterlande neerkwamen, ook bommen gevallen bij Gilze-Rijen en bij een aantal zoeklichten in Twente.</i>
12/13.06.1941	Haven Rotterdam	RAF		Brand tussen gebouwen aan oevers <i>Bommen gevallen bij Den Helder, De Kooy, Schiphol, Deelen, Vlissingen, ten westen van Schagen, op Texel bij de Cocksdorp, in Gouda, waar drie huizen werden vernield, en op de schijnvliegveld Middenmeer</i>
16/17.06.1941	1. Onbekend 'vliegveld' bij Deventer 2. Vliegbases NW van Rotterdam (Ypenburg) en De Mok (Texel)	RAF	1. AD 2. AD's	<i>Duitsers rapporteerden bommen op het schijnvliegveld bij de Harskamp en ten noorden van De Kooy</i>
23/24.06.1941	Vliegvelden bij Gilze-Rijen, Souburg en Haamstede	RAF		<i>Duitsers meldden enkele bommen bij de namaakfabrieken bij Bennebroek</i>
24.06.1941			Lijst bommeldingen GA Amsterdam	Brand Drakafabrieken
25/26.06.1941	Rotterdam	RAF		Door bemanning branden gezien. <i>Ook bommen gevallen op het schijnvliegveld bij Ouddorp</i>
26/27.06.1941	Militaire doelen in NW-	RAF	AD's	<i>Bommen gevallen bij Terneuzen,</i>

	Duitsland en Nederland, waaronder vliegveld Haamstede			<i>op Walcheren en het vliegveld Deelen</i>
27/28.06.1941	Militaire doelen in NW-Duitsland en Nederland, waaronder Den Helder	RAF	AD's	<i>Bommen gevallen bij het schijnvliegveld bij Ouddorp en bij Maasvluis</i>
02/03.07.1941	1. Rotterdam 2. Vliegveld Schiphol	RAF	AD	1. Bommen tussen olietanks en explosie gezien 2. <i>Bij Schiphol vielen bommen op het schijnvliegveld Groote Keeten (Zijpe) bij Aalsmeer</i>
03/04.07.1941	1. Vliegveld Gilze-Rijen 2. Vliegveld Twente	RAF	2. AD's	1. Inslagen aan westkant van veld gezien <i>Bommen gevallen op Tefringen, het schijnvliegveld bij Alphen en Ulvenhout</i> 2. <i>In Twente kwamen bommen neer op het vliegveld en het Zuidkamp bij dit vliegveld</i> <i>Ook bommen gevallen op de Frederikkazerne in Den Haag, waar 2 garages met 33 vrachtwagens in vlammen opgingen. Ook bommen neergekomen op Haagse flakstellingen</i>
05/06.07.1941	1. Rotterdam 2. Havens van Amsterdam, Dordrecht en Den Helder	RAF	Lijst bominslagen GA Rotterdam 2. AD's	1. Bominslagen gezien in havengebied. Ook explosies en branden Bommen in Lusthofstraat waar twee gashouders uitbrandden 2. Door vliegers branden waargenomen <i>Bommen gevallen in Den Haag bij het militair hospitaal en bij de Van Alkemadelaan. Eén bom ontplofte vlak naast het ziekenhuis</i>
06/07.07.1941	1. Rotterdam 2. Marinehaven Den Helder	RAF		1. Branden in havens 14, 15, 16, en 20. Ook ten westen van haven 18. Branden tussen rails en in gebied ten noorden daarvan 2. Geen resultaten waargenomen Den Helder rapporteerde bommen bij Publieke Werken en in de Achterstraat achter hotel Den Burg <i>In Enschede zes bommen gevallen, die slechte gering schade veroorzaakten</i>
07/08.07.1941	Vliegbasis Texel	RAF	AD	Inslagen bij een hangar en in het noordelijk deel van de haven van Den Helder <i>Ook bommen gevallen bij de Cocksdorp op Texel en drie bommen bij Breskens</i>
08/09.07.1941	Militaire doelen	RAF		<i>Bommen gevallen bij Enschede en Den Helder (Publieke Werken, Fort</i>

				<i>Erfprins en vliegekamp De Kooy)</i>
09/10.07.1941	Vliegveld Bergen	RAF		Bom explodeerde aan westkant van vliegveld; alle lichten van de baanverlichting vielen uit
10/11.07.1941	Vliegveld Souburg	RAF	AD	Inslagen op veld en op lichtbaken
13/14.07.1941	1. Haven Amsterdam 2. Rotterdam	RAF	1 + 2 AD's	1. Inslagen in haven gevolgd door brand 2. Inslagen, kleine explosies tussen tanks en brand - Ook bommen neergekomen bij Landsmeer/Uitdam, het schijnvliegveld bij Schellingwoude, Callantsoog ten ZO van Petten in de duinen en in Katwijk bij Hoogezand - <i>In Amsterdam vielen bommen op de Levantkade, de Van Zevenstraat en de Roerstraat.</i>
14/15.07.1941	Rotterdam	RAF		Inslagen gezien aan westkant van Waalhaven en ten zuiden van Maashaven. Branden <i>Ook bommen gevallen bij Oostvoorne waar een loods in vlammen opging</i>
15/16.07.1941	Vliegveld Ypenburg	RAF	AD	Bomschade aan gebouwen op vliegveld en grote brand gezien <i>Ook bommen gevallen bij een flakbatterij ten zuiden van Hoek van Holland</i>
16.07.1941	Rotterdamse havenbekken	RAF	Lijst bominslagen GA Rotterdam	Bomschade toegebracht in gehele havengebied, zoals langs de spoorlijn voorbij Vlaardingen-Oost, in de Waalhaven, op Katendrecht, in de Maashaven, de Wijn- en IJsselhaven en ook in Overschie. Ook bomschade aan haveninstallaties en gebouwen in havengebied. Brand brak uit in een dok van Wilton-Feijenoord. Bominslagen in Waalhaven, Maashaven, Wijnhaven, Merwedehaven en loodsen in IJsselhaven Getroffen in Rotterdam Centrum: de Noordsingel en ook een afweerpost van de <i>Wehrmacht</i> (Kat. Hoofd)
16/17.07.1941	1. Radiostation bij IJmuiden 2. Vliegbasis op Texel	RAF		1 + 2 Resultaten onbekend. Wel gezien twee inslagen op laag gebouw westpunt Terschelling <i>Vier bommen neergekomen op Texel bij de Cocksdorp</i>
17/18.7.1941	1. Vliegbases in Nederland	RAF	AD's	<i>Bommen gevallen op het schijnvliegveld bij Veldhuizen (Soesterberg)</i> Branden gezien op vliegbasis Gilze-Rijen

	2. Rotterdam		Lijst bominslagen GA Rotterdam	2. Voltreffer op huizen Schiekade 162 en Proveniersstraat 16a. Zware bomschade aan overige huizen in beide straten
19/20.07.1941	Vliegbasis op Texel	RAF	AD	Bomexplosies gerapporteerd <i>Ook bommen neergekomen bij Welsrijp</i>
20/21.07.1941	1. Rotterdam 2. Olietanks Rotterdam	RAF	AD	1. Branden gezien in havens 15, 16 en 17; Maashaven en NO van Waalhaven (kan ook Delft zijn geweest) 2. Branden en rookkolom gezien. <i>In Rotterdam gingen onder meer tanks van de Superfosfaat aan zuidelijke Maasoever tegenover Vlaardingen in vlammen op. In Delft kwamen bommen op de Kogelgieterij aan de Buitenwatersloot. Verwoesting van vier grote barakken en bomschade aan de fabriek. Een grote hoeveelheid opgeslagen munitie ging de lucht in</i>
21/22.07.1941	Haven Oostende (B.)	RAF	AD	<i>Bommen gevallen op Schiphol en bij Cocksdorp op Texel</i>
22/23.07.1941	Rotterdam en Oostende	RAF	AD's	Geen resultaten waargenomen <i>Ook bommen gevallen op haven van Terneuzen</i>
24/25.07.1941	Vliegveld Gilze-Rijen	RAF	AD	Resultaat onbekend <i>Tijdens een luchtgevecht acht tot negen bommen neergekomen in Akkerwoude bij Dokkum</i>
30/31.7.1941	Aken (Dtsld)	RAF	<i>Als het doel Aken was, kwam het voor dat ook bommen in de provincie Limburg neerkwamen</i>	Bommen gevallen op plaatsen in Limburg, waaronder Heerlen
07/08.8.1941	Vliegveld Gilze-Rijen	RAF	AD	Inslagen gezien op en bij startbanen en tussen gebouwen <i>Bommen neergekomen op het schijnvliegveld nabij</i>
11/12.08.1941	Rotterdam	RAF		Inslagen gerapporteerd op haven 24. <i>Onder meer bommen gevallen op schijnvliegveld bij Aalsmeer en in gebied tussen Hilversum en Bussum</i>
12/13.8.1941	Vliegveld Gilze-Rijen	RAF		Bommen afgeworpen tussen gebouwen en opstelplaatsen <i>Bommen gevallen bij Hulten. Die nacht ook bommen op Texel, Ameland, rond Eelde en op het schijnvliegveld bij Landsmeer/Uitdam</i>

14/15.08.1941	1. Rotterdam 2. Vliegveld Schiphol 3. Den Helder	RAF	2. AD Lijst bommeldingen GA Amsterdam 3. AD	1. Branden gezien 2. Inslagen op hangar; daarna lichtflitsen en rook uit hangar <i>In plaats van op Schiphol bommen neergekomen bij de Noord- en Zuid-Amstellaan in Amsterdam waardoor zeven huizen vernield.</i> Op 15 augustus 1941 eveneens vermelding van bominslagen in Noorder- en Zuider Amstellaan (= nu Vrijheidslaan) 3. Branden gezien <i>Den Helder meldde bommen op vliegveld De Kooy</i>
16/17.08.1941	1. Rotterdam 2. Vlissingen	RAF	2. AD	1. Inslagen bij haven; branden in NW-hoek van Waalhaven 2. Bommen neergekomen bij het munitiedepot langs kanaal door Walcheren tussen Vlissingen en Middelburg, op vliegveld Souburg en bij flakbatterij de Schelde <i>Ook bommen gevallen op vliegveld Twente en de namaakfabrieken bij Landsmeer en Westbroek</i>
18/19.08.1941	1. Vliegveld Valkenburg (ZH) 2. Vliegveld Gilze-Rijen	RAF	1. AD	<i>Bommen neergekomen op het schijnvliegveld bij Vogelzang en niet op het vliegveld Valkenburg. Wel bommen gevallen op het vliegveld Twente</i> 2. Bommen afgeworpen op opstelplaatsen en startbanen
21.08.1941	Hoogovens IJmuiden	RAF		Inslagen gezien op walserij, de koeltoren, dicht bij vuuroven, schoorstenen en in midden van terrein <i>De Hoogovens rapporteerden het afwerpen van 24 bommen binnen het terrein</i>
22/23.08.1941	Vliegveld Gilze-Rijen	RAF		Bommen afgeworpen op vliegveld bij Eindhoven. Resultaten onbekend
28.08.1941	Havens en haveninstallaties Rotterdam	RAF	Lijst bominslagen GA Rotterdam	Eén huis verwoest, drie huizen beschadigd, geringe bouwschade. Schade aan een scheepsbouwhal, kopersmederij, abattoir (door neerstortend vliegtuig), olieinstallatie, waterleiding en spoorweginstallaties. Verwoest één boerderij en 3 schuren; twee schuren werden beschadigd Inslagen fabriek voor chemische producten aan Vondelingenweg, SHV-terrein, terrein van Superfosfaatfabriek en terrein van BPM
28/29.08.1941	1a. Vliegveld De Mok (Texel)	RAF	1a + b. AD's	1a + b. Branden gezien

	b. Vliegveld Haamstede 2. Haven Rotterdam			2. Brand gezien <i>Ook bommen gevallen op een boerderij bij het vliegveld Eindho- ven en op een radiobaken bij Quatrebras ten oosten van Leeu- warden</i>
30/31.08.1941	1. Vliegveld Soesterberg 2. Omgeving Noordwijk	RAF		1. <i>Soesterberg meldde vier bom- men op vliegveld</i> 2. Geen inslagen gezien <i>Bommen neergekomen in gebied tussen Hilversum en Bussum (ca. 40 km ONO van Noordwijk)</i>
04.09.1941	Haven Rotterdam	RAF	AD Lijst bominsla- gen GA Rotterdam	Inslagen gezien in havengebied, gevolgd door bruine rook. Bomschade in de Rotterdamse buurt Vierambachtstraat en Heemraadsingel* Inslagen Hooirdrift
12/13.09.1941	Vliegveld Haamstede	RAF	AD	Bominslagen over baanverlichting gezien
15/16.09.1941				<i>Bommen gevallen bij schijnvlieg- veld Egmond-Binnen en ten wes- ten van Beilen in Drente</i>
19/20.09.1941	Haven Rotterdam	RAF	AD	Geen resultaten gezien <i>Bommen neergekomen bij Eg- mond-Binnen en in de provincie Groningen</i>
20/21.09.1941				<i>Bommen neergekomen in de Schelde bij Hansweert en bij de schijnvliegvelden Middenmeer en Egmond-Binnen</i>
26/27.09.1941	Doelen in NW- Duitsland en Nederland			<i>Bommen gevallen in Hoogkerk (Gr.)</i>
02/03.10.1941	Vliegveld Gilze-Rijen	RAF		Bommen afgeworpen
03/04.10.1941	Havengebied Rotterdam	RAF		1. Nachtbombardement op Rotter- dams havengebied trof ook huizen in Rotterdamse woonwijken Een fotoanalyse door RAF toonde aan dat onder meer een pakhuis ten zuiden van het Centraal Stati- on door brandbommen was be- schadigd en dat drie tot vier hui- zen aan de noordkant van de Hooirdrift en twee of drie huizen aan de oostzijde van de Mes- scherstraat waren vernield. Ook schade aan gebouwen langs Waal- en Sint Jobshaven. In Rot- terdam-Zuid schade aan huizen aan de oostkant van de Mil- linxstraat en de noordzijde van de Heinenoordstraat. Op het Noordereiland liepen ge-

				<p>bouwen tegenover de Prins Alexanderstraat brandschade op.</p> <p>2. Duitsers meldden naast bomtreffers in havengebied en schade aan schepen, ook een uitgebrande munitie-opslagplaats, drie verbrande werfloods en een torpedoloos met brandschade.</p> <p>3. Volgens toenmalige Nederlandse persberichten schade toegebracht aan de pastorie van de Sint Ignatiuskerk, de Sint Willibrorduskerk, de Sint Elisabethkerk, het ziekenhuis aan de Bergweg, het Museum Booymans en een bejaardentehuis aan de Oostervantstraat.</p> <p>4. <i>Overige bronnen:</i> Bomschade aan burgerwoonwijken, waaronder bij de Rochussenstraat, waar ook Museum Booymans werd geraakt, en in de omgeving de Sint Elisabethkerk aan de Mathenesserlaan en het houten Noorse kerkje dat in vlammen opging. Andere bomconcentraties troffen zowel het noordelijk stadsdeel als Rotterdam-Zuid. (Vooralschade aan huizen aan de oostzijde van de Millinxstraat en de noordzijde van de Heinenoordstraat) Twintig huizen verwoest, Sint Elisabethkerk en vele huizen licht beschadigd op 8 oktober 1941 volgens dagboeken ir J.A. Ringers Beschadigd Bergweg Ziekenhuis, voltreffer op Meineszlaan 71 en veel andere huizen verwoest of zwaar beschadigd. Getroffen: Museum Booymans, Oranjeboomstraat, enzovoort</p>
10/11.10.1941	1. Vliegveld Gilze-Rijen 2. Vliegveld Eindhoven	RAF	Lijst bominslagen GA Rotterdam	<p>1. Brandbommen op vliegveld afgeworpen</p> <p>2. Resultaat onbekend</p> <p><i>In beide gevallen werden aanvallen gedaan op schijnvliegvelden: bij Brakel (voor Gilze-Rijen) en bij Dun (voor Eindhoven). In Dun ging een schuur met daarin een benzinereservoir in vlammen op.</i></p> <p><i>Ook bommen neergekomen op vliegveld Leeuwarden en op het schijnvliegveld bij Aalsmeer</i></p>
11/12.10.1941	Geen doelen of AD's in Nederland bekend			<i>Bommen gevallen op vliegbasis Twente</i>

12/13.10.1941	1. Den Helder 2. Vliegveld Den Bosch 3. Vliegveld Valkenburg (ZH)	RAF	1. AD 2. AD	1. Twee voltreffers op doelgebied 2. Grote brand <i>Ook bommen neergekomen bij Wolvenga, Termunten en bij het schijnvliegveld Landsweer/Uitdam bij Schellingwoude</i> 3. Inslagen gezien
13.10.1941	Militaire doelen in Duitsland en bezet gebied.	RAF		<i>Bommen gevallen in Haarlem waardoor zware bomschade ontstond</i>
15/16.10.1941	Vliegveld Schiphol	RAF		Treffers op gebouw aan ZO-kant van veld, met brand tot gevolg
16.10.1941	Haven Vlissingen	RAF		<i>Door neerstorten van een Britse jager op een munitiebunker bij vliegveld Souburg brand ontstaan en 25.000 stuks munitie verloren gegaan</i>
16/17.10.1941	1. Haven Amsterdam 2a. Vliegveld Oostvoorne b. Vliegveld Haamstede c. Vliegveld Gilze-Rijen	RAF	1. AD 2. AD	<i>Bommen neergekomen op de schijnvliegvelden Ouddorp bij Haamstede en Landsmeer/Uitdam bij Schellingwoude</i>
21.10.1941			Lijst bommeldingen GA Amsterdam	Duits vliegtuig neergestort op Sloterdijkmeerweg
21/22.10.1941	Vliegveld Eindhoven	RAF		Aanval uitgevoerd; resultaat onbekend <i>Bommen neergekomen op het schijnvliegveld Stiens bij Leeuwarden</i>
26/27.10.1941	NW-Duitsland	RAF	AD	<i>Enige bommen gevallen ten noorden van Groningen</i>
27/28.11.1941	Düsseldorf (Dtsld)	RAF		Door navigatiefouten kwamen ook bommen op Maastricht terecht. <i>Grote materiele schade in Maastricht</i> Zware bom neergekomen in een arbeiderswijk aan de rand van de stad. Honderden huizen geheel of gedeeltelijk verwoest*
29/30.10.1941	Vliegveld Schiphol	RAF		<i>Schiphol rapporteerde een lading neergekomen bommen, de overige ladingen belandden zonder schade te veroorzaken op de schijnvliegvelden bij Aalsmeer en Vijfhuizen</i> Vliegveld Valkenburg rapporteerde een aanval met vijf bommen <i>Bommen in Amsterdam gevallen waardoor verwoesting van drie huizen en bomschade aan enkele huizen</i> Bergen meldde vijf bommen neergekomen op het schijnindustriegebied Egmond-Binnen (geen scha-

				<i>de) Vijf bommen gevallen op het schijnvliegveld bij Ouddorp (geen schade)</i>
30.10.1941			Lijst bommeldingen GA Amsterdam	a. Fokkerfabrieken in brand gevlogen door bommen b. In Amstelveense Keizer Karelweg bommen neergekomen
31.10/01.11 1941	Doelen in NW-Duitsland en bezette gebieden	RAF	AD	<i>Bommen neergekomen in de buurt van Follega bij Lemmer. Bommen vermoedelijk afkomstig van een vliegtuig in moeilijkheden</i>
06.11.1941			Lijst bominslagen GA Rotterdam	Superfosfaatfabriek, Vondelingenweg
15/16.11.1941	Doelen in NW-Duitsland, op Waddeneilanden en Den Helder	RAF	AD	<i>Onder meer bommen neergekomen in het Friese Lippenhuizen</i>
27/28.11.1941	Düsseldorf (Dtsld)	RAF		<i>Door navigatiefouten ook bommen gevallen op Maastricht, met grote materiële schade tot gevolg</i>
07.12.1941	Verrassingsaanval op Pearl Harbour, de Amerikaanse vlootbasis	Japane luchtmacht		Groot deel van de Amerikaanse oorlogsvloot werd door Japane luchtaanval vernietigd. Japan in oorlog met de VS
07/08.12.1941	Aken (Dtsld)	RAF		<i>Enkele bommen neergekomen in de buurt van Vlissingen. Ook een bom bij Cadzand gevallen Gilze-Rijen meldde twee bommen op het schijnvliegveld bij Brakel</i>
08/09.12.1941	Vliegveld Gilze-Rijen	RAF		Gezien rondslingerend puin, vermoedelijk afkomstig van een getroffen gebouw. <i>Neergekomen bommen veroorzaakten geen schade</i>
10.12.1941	1. Vliegveld Gilze-Rijen 2. Vliegveld Soesterberg	RAF		1. Bommen afgeworpen boven ZO-hoek van veld 2. Twee inslagen op veld gezien en explosie, waarbij puin in de lucht werd geslingerd
11.12.1941				Duitsland en Italië verklaarden oorlog aan de VS.
15/16.12.1941	Vliegveld Gilze-Rijen	RAF		Vier bommen afgeworpen, maar resultaten onbekend
16/17.12.1941	Vliegveld Gilze-Rijen	RAF		Wel bommen afgeworpen, maar geen resultaten gezien <i>Bommen neergekomen in het dorp Hulten</i>
27/28.12.1941	Vliegveld Soesterberg	RAF		Inslagen en fel licht gezien op landingsbaan van vliegveld <i>Enkele bommen neergekomen op het schijnvliegveld bij Ouddorp</i>
28/29.12.1941	1. Vliegveld Soesterberg			1. Bommen op ZW-baan en opstelplaatsen 2. Inslagen gezien op de NO-ZW

	2. Vliegveld Gilze-Rijen			en de OW-banen
1942				
14/15.01.1942	1. Vliegveld Schiphol 2. Vliegveld Soesterberg 3. Haven Rotterdam	RAF	Lijst bominslagen GA Rotterdam	1. Inslagen dwars over veld; brand 2. Brand op vliegveld 3. Geen resultaten gezien Bergweg Ziekenhuis
21/22.01.1942	1. Vliegveld Schiphol 2. Vliegveld Soesterberg	RAF		1. Inslagen bij gebouwen en hangars 2. Bommen op startbaan en aan NO-kant van vliegveld
22/23.01.1942	Vliegveld Schiphol	RAF		Inslagen op baan gezien
27.01.1942			Lijst bominslagen GA Rotterdam	Bominslagen gemeld in Schoonderloostraat, Stokvis, Vierhavenstraat, Zoutziederstraat, Franse laan, Van Duijlstraat, Schansstraat, Spanjaardstraat, Schiedamseweg en Claes de Vrieslaan
28/29.01.1942	1. Haven Rotterdam 2. Vliegveld Schiphol	RAF	Lijst bominslagen GA Rotterdam 2. AD	1. Inslagen in havengebied en grote branden gezien. <i>De bomschade aan Rotterdam was groot. Gerapporteerd onder meer schade aan loodsen, fabrieken, enzovoort.</i> <i>In Rotterdam werden 153 panden geheel of gedeeltelijk vernield. Ook bommen neergekomen in Schiedam en op kazernes in Den Haag, overigens zonder schade toe te brengen</i> <i>Bovendien melding dat dat bij deze aanval de loodsen Holland, met als inhoud koper en tin, werden vernield, en dat de eerste etage van de opslagruimte bij Stokvis, producent van zware machinerie, uitbrandde</i> Veel bomschade en verwoesting. Treffers op rangeerterrein aan oostzijde van Waalhaven 2. Inslagen waargenomen dwars over veld en banen <i>In Den Helder stortte een vliegtuig neer bij de Langestraat en Bonselaarsweg</i>
14/15.02.1942	Vliegveld Eindhoven	RAF		Bommen afgeworpen boven startbaan van vliegveld Gilze-Rijen. Resultaten niet gezien
16/17.02.1942	1. Vliegveld Soesterberg 2. Vliegveld Schiphol	RAF		1. Rode gloed gezien 2. Inslagen en branden gezien

17/18.02.1942	Doelen in Duitsland	RAF		<i>Wellicht door slecht weer ook bommen neergekomen in Enschede</i>
08/09.03.1942	Vliegveld Soesterberg	RAF		Inslagen op gebouwen gezien <i>Schiphol rapporteerde een bom-aanval op het vliegveld en twee op het schijnvliegveld bij Aalsmeer</i>
09/10.03.1942	Vliegbases Schiphol, Soesterberg, Leeuwarden en Schellingwoude	RAF		Aanvallen op de vier vliegvelden geclaimd <i>In plaats van op de vliegvelden bij Schellingwoude en Leeuwarden, aanval gedaan op de schijnvliegvelden bij Landsmeer/Uitdam en bij Insum</i>
10/11.03.1942	Haven Rotterdam	RAF	Lijst bominslagen GA Rotterdam	Inslagen gezien aan noordkant van haven 20 Bomschade aan huizen Stampioenstraat 3-19, 2-17 en Nassauhaven 1-99
12/13.03.1942	Doel Kiel (Dtsld)	RAF		<i>In de buurt van Heerenveen kwamen circa zes bommen neer, mogelijk als gevolg van luchtgevecht.</i>
13/14.03.1942	1. Vliegveld Schiphol 2. Amsterdam	RAF	2. AD	1. Geen resultaten gezien 2. Branden in marinehaven
15/16.03.1942	Vliegveld Schiphol	RAF		Bommen afgeworpen; geen resultaat waargenomen <i>Schiphol rapporteerde drie neergekomen bommen, waarvan een blindganger neerkwam op de weg van Schiphol naar Haarlem</i>
26/27.03.1942	1. Vliegbases Schiphol, Soesterberg en Leeuwarden 2. Vliegveld Gilze-Rijen	RAF		1. Wel inslagen op vliegvelden, maar geen resultaten gezien. <i>Duitsers rapporteerden dat behalve aanvallen op vliegvelden, ook de schijnvliegvelden bij Bergen de aandacht kregen. Bomschade aan baan op vliegveld Leeuwarden. Ook bommen neergekomen in Aamsveen in Twente, mogelijk tengevolge van een luchtgevecht.</i> 2. Inslagen gezien bij vliegtuig-opstelplaatsen
27/28.03.1942	1. Vliegveld Schiphol 2. Vliegveld Soesterberg	RAF		1. Grote rookwolken op veld 2. Inslagen gezien op startbaan <i>Behalve de echte vliegvelden ook aanvallen gedaan op de schijnvliegvelden bij Aalsmeer (Schiphol) en bij Woudenberg (Soesterberg)</i>
28/29.03.1942	1. Vliegveld Gilze-Rijen 2. Vliegveld Soesterberg 3. Vliegveld Schiphol	RAF	<i>I.p.v. Gilze-Rijen aanval gedaan op spoorwegdoelen bij Tilburg</i>	1. <i>Vijftig meter spoorrails vernield</i> 2. Inslagen op startbaan 3. Geen resultaten waargenomen
31.03.1942	1. Vliegveld Leeuwarden	RAF		1 + 2 Bommen afgeworpen op beide

	den 2. Haven Harlingen			doelen <i>Bommen waarschijnlijk neergekomen bij Oudega aan de spoorlijn Leeuwarden-Sneek-Stavoren</i>
01/02.04.1942	Spoorwegdoelen in Duitsland	RAF		<i>Bommen neergekomen op de spoorlijn Groningen-Assen, 16 km ZW van Groningen</i>
05/06.04.1942	1. Vliegveld Leeuwarden 2. Vliegveld Soesterberg 3. Vliegveld Schiphol	RAF		1. <i>Leeuwarden rapporteerde bommen op het vliegveld</i> 2. <i>Aanval gedaan op schijnvliegveld bij Woudenberg</i> 3. <i>Inslagen gezien op startbaan Aanval in feite gedaan op schijnvliegveld bij Groote Keeten (gemeente Zijpe)</i>
08/09.04.1942	1. Vliegveld Eindhoven 2. Vliegveld Soesterberg 3. Vliegveld Leeuwarden	RAF		1. <i>Inslagen en brand gezien</i> 2. <i>Bommen over baan van vliegveld gevlogen</i> 3. <i>Inslagen en brand gezien</i>
10/11.04.1942	1. Vliegveld Gilze-Rijen 2. Vliegveld Eindhoven	RAF	<i>2. Ook aanval op een groot gebouw of fabriek langs spoorlijn bij Eindhoven</i>	1. <i>Bommen neergekomen op schijnvliegveld bij Brakel</i> 2. <i>Twee grote branden op vliegveld</i>
11/12.04.1942	1. Vliegveld Haamstede 2. Vliegveld Eindhoven	RAF		1. <i>Inslagen aan rand van vliegveld gezien</i> 2. <i>Aanval op startbaan Bommen neergekomen op schijnvliegvelden bij Egmond-Binnen en bij Vogelzang</i>
14/15.04.1942	Vliegbases Schiphol en Soesterberg	RAF		<i>Bommen op beide vliegbases afgeworpen, maar geen resultaten waargenomen. Ook bommen neergekomen in Bilthoven</i>
15/16.04.1942	Vliegbases Schiphol, Leeuwarden en Soesterberg	RAF		<i>Geen resultaten van aanval gezien</i> <i>Leeuwarden rapporteerde geen aanval op vliegveld, maar wel enkele bommen neergekomen één km ten oosten van Franeker. .</i> <i>Bommen op vliegveld Soesterberg gevallen.</i> <i>Verdwaalde bom neergekomen in Julianalaan in Bilthoven waardoor flinke bomschade aan enige huizen*</i> <i>Die nacht ook bommen neergekomen in Renkum en Ommen, en op een namaakfabriek bij Vijfhuizen</i>

16/17.04.1942	Vliegveld Haamstede	RAF		<i>Verscheidene branden gezien</i>
17/18.04.1942	Vliegbases Gilze-Rijen en Eindhoven			<i>Inslagen gezien op beide velden. Bij Gilze-Rijen brak in enkele gebouwen brand uit Bommen neergekomen op het schijnvliegveld bij Brakel</i>
22/23.04.1942	Vliegveld Valkenburg	RAF	AD	<i>Inslagen en branden in oosthoek van veld gezien</i>
24.04.1942	Haven Vlissingen	USAAF		<i>Inslagen gezien ten noorden van motorenwerkplaats. Duitsers rapporteerden 30 bommen die vrijwel alleen schade toebrachten in de stad Vlissingen Alleen schade aan non-militaire objecten: 59 panden verwoest*</i>
24/25.04.1942				<i>'s Nachts bommen gevallen in Franeker</i>
25/26.04.1942	Vliegveld Leeuwarden	RAF		<i>Bommen gevallen op baanverlichting, maar geen resultaten gezien. Leeuwarden rapporteerde bomschade aan de baankruising waardoor beide startbanen onbruikbaar geworden</i>
26/27.04.1942	1. Vliegveld Leeuwarden 2. Vliegveld Eindhoven	RAF		<i>1. Bommen vielen vermoedelijk op veld en gebouwen in zuidhoek van veld 2. Inslagen op vliegveld gezien Mogelijk kwamen de bommen niet neer op vliegveld Eindhoven, maar op Gilze-Rijen want daar vielen drie bommen</i>
28/29.04.1942	1. Vliegveld Soesterberg 2. Schiphol	RAF		<i>1. Bommen op startbaan neergekomen 2. Inslagen aan rand vliegveld In plaats van op Schiphol bommen neergekomen op het schijnvliegveld bij Aalsmeer</i>
29/30.04.1942	Vliegbases Schiphol, Leeuwarden en Soesterberg	RAF		<i>Aanvallen gedaan op alle drie vliegbases en treffers waargenomen Dit keer aanvallen gedaan op echte vliegvelden, waarbij nogal wat schade ontstond aan startbanen, wegen en drainage. Vijf hangars in brand gevlogen.</i>
30.04.1942	Haven Vlissingen	RAF		<i>Bommen afgeworpen en inslagen gezien op kades bij de Schelde en havens van de Schelde Duitsers rapporteerden 22 bommen, waardoor schade aan de kopersmederij van de Scheldewerf en aan kabel- en waterleidingen. Ook enkele huizen vernield Bomschade aan schuilkelder op het Scheldeterrein*</i>
05/06.05.1942	1. Vliegbases Gilze-	RAF		<i>1. Bommen bij beide vliegbases</i>

	Rijen en Eindhoven 2. Vliegveld Schiphol			afgeworpen, maar geen resultaten gezien 2. Inslagen gezien op OW-baan van vliegveld
06/07.05.1942	1. Vliegbases Schiphol en Leeuwarden 2. Vliegveld Gilze-Rijen	RAF		1. Inslagen gezien op startbanen beide vliegvelden 2. Bommen op startbaan en brand <i>Duitsers rapporteerden slechts lichte bomschade aan start- en landingsbanen Gilze-Rijen</i>
08/09.05.1942	Vliegveld Leeuwarden	RAF		Inslagen op startbanen gezien
12.05.1942	Gashouders Haarlem	RAF		<i>Duitsers rapporteerden dat van de drie gashouders twee in brand werden geschoten, maar dat de branden snel konden worden geblust. Luchtbeschermingsdienst meldde ernstige schade aan gashouder. Brand en grote schade aan omliggende huizen</i>
17/18.05.1942	1. Vliegveld Schiphol 2. Vliegveld Gilze-Rijen	RAF		1. Inslagen gezien op startbanen 2. Brand tussen hangars gezien
30/31.05.1942	1. Vliegbases Twente, Venlo en Gilze-Rijen 2. Station Roosendaal 3. Haven Harlingen	RAF		1. Bominslagen geclaimd. <i>Hoewel bemanningen claimden de vliegbases met succes te hebben gebombardeerd, rapporteerden de Duitsers bommen neergekomen op het schijnvliegveld bij Brakel. Wel werd warmtehal (hangar) door brand verwoest alsook een Nederlandse boerderij 's Avonds vond in Rijen een zware explosie plaats toen drie wagons met munitie, een met boordwapenmunitie en twee met bommen, door onbekende oorzaak in de lucht vlogen, met grote schade aan spoor, station en huizen in de omgeving.</i> 2. <i>Weinig schade</i> 3. Brand in havengebied
01.06.1942	Haven Vlissingen	RAF		Inslagen gerapporteerd tussen gebouwen aan zuidkant van marinehaven en aan noordkant <i>Bij deze aanval ook bomschade aan twee door Duitsers gevorderde scholen</i> Aanzienlijk aantal monumenten en panden geheel of gedeeltelijk beschadigd (zie overzicht oorlogsschade Vlissingen (Z.))
01/02.06.1942	1. Vliegbases Twente en Venlo	RAF		1. Inslagen op beide vliegbases gerapporteerd <i>Ook een aantal bominslagen in het</i>

	2. Overige vliegbases in Nederland			<i>vrije veld</i> 2. Bommen gevallen op o.a. Leeuwarden, Gilze-Rijen, Deelen en Eindhoven. Resultaten niet waargenomen <i>Ook bommen neergekomen op de schijnvliegvelden bij Ouddorp en Brakel</i>
02.06.1942	Radiostation ten noorden van Den Haag	RAF		Treffers waargenomen in vierkant gebouw
02/03.06.1942	Vliegveld bij Utrecht	RAF		Bommen dwars over banen en gebouwen met als gevolg brand
08/09.06.1942	1. Vliegveld Gilze-Rijen 2. Vliegveld Schiphol	RAF		1. <i>Gilze-Rijen rapporteerde bommen op schijnvliegvelden bij Raket</i> 2. Lichtflitsen, branden en explosie op vliegveld gezien
09/10.06.1942	Vliegveld Schiphol	RAF		Bommen op vliegveld
10/11.06.1942	Vliegveld Soesterberg	RAF		Bommen afgeworpen
11/12.06.1942	Vliegveld Schiphol	RAF		Bommen afgeworpen bij vliegveld
14/15.06.1942	Vliegbases Haamstede en Soesterberg	RAF		Bommen afgeworpen bij beide vliegbases
19/20.06.1942	Vliegveld Leeuwarden	RAF		Inslagen gezien op NZ-baan en bij de kruising van banen
23/24.06.1942	Vliegveld Gilze-Rijen	RAF		<i>Bommen neergekomen op het schijnvliegveld bij Brakel</i>
25/26.06.1942	Vliegbases Deelen, Eindhoven, Gilze-Rijen, Leeuwarden, Bergen, Valkenburg, Haamstede, Venlo, Eelde, Volkel en Twente	RAF		In meeste gevallen inslagen op vliegbases gezien en enkele branden waargenomen. <i>Beschadigde gebouwen en startbanen op vliegbases.</i> Behalve op vliegbases ook elders bommen neergekomen, vooral in het noorden van Nederland. <i>Duitsers rapporteerden vooral over bommen in de buurt van Delfzijl, Groningen en Leeuwarden, veelal in het vrije veld.</i> <i>Desondanks werden die nacht 21 huizen, drie boerderijen, een school en een smederij geheel vernield en liepen vele andere huizen dak- en glasschade op. Ook een sluis liep bomschade op.</i>
02/03.07.1942	Vliegvelden Venlo, Twente en Leeuwarden	RAF		Inslagen gezien op alle vliegbases <i>Reparatiewerkplaats op één veld vernield, een barak beschadigd en een hoofdgebouw verwoest.</i>
04.07.1942	1. Vliegveld Bergen (NH) 2. Vliegveld Haamstede	RAF + USAAF	<i>Eerste keer dat de vliegers van USAAF deelnamen aan luchtoperaties boven Nederland</i>	1. Schade aan hangar op vliegveld* 2. Treffers geplaatst
08/09.07.1942	Eindhoven	RAF		Bommen op stad, geen resultaten

				gezien
13/14.07.1942	Vliegveld Twente	RAF		Inslagen op banen en tussen barakken aan ZO-kant van veld gezien <i>Ook bommen neergekomen in het vrije veld in de omgeving van Arnhem, Nijmegen, Gorinchem en Roermond.</i>
16.07.1942	Hoogovens IJmuiden	RAF		<i>Duitsers rapporteerden verwoesting van de hoofdgasleiding en een hoofdkabelverbinding. Zware schade aan de salpeterfabriek zwaar en een ontplofte ammoniatank. De Hoogovens meldden zeven bommen</i>
21/22.07.1942	Vliegveld Twente	RAF		Bommen op vliegveld gezien <i>Ook in Enschede bommen neergekomen</i>
22.07.1942	Chemische fabriek Sluiskil	RAF		Treffers gezien op een koeltoren
23/24.07.1942	Vliegveld Venlo	RAF		Inslagen gezien op startbaan
25.07.1942	Stikstoffabriek Sluiskil	RAF		Twee inslagen gezien op dak van ammoniakafdeling en twee op de zoutzuurfabriek. Dikke rook uit gebouwen die vermoedelijk vernietigd waren <i>Door voltreffers op de fabriek ontstond langdurige productie-uitval</i>
26.07.1942	Roergebied, Duisburg, Keulen en Essen (Dtsld)	RAF		<i>In de loop van de ochtend bommen in Maastricht neergekomen</i>
27/28.07.1942	Spoorwegemplacement Geertruidenberg	RAF	<i>In plaats van op Geertruidenberg aanval op spoor-emplacment in Den Bosch</i>	<i>Aanzienlijke bomschade aan spoor-emplacment in Den Bosch</i>
28/29.07.1942	Vliegveld Gilze-Rijen	RAF		Inslagen op vliegveld gezien <i>Aanzienlijke bomschade aan het vliegveld. Eén hangar uitgebrand, dak- en glasschade en drie vliegtuig-opstelplaatsen beschadigd</i>
31.07/01.08 1941	1. Vliegbasis Twente 2. Vliegveld Haamstede	RAF		1. Branden gezien in gebouwen aan zuidkant van de vliegveld 2. Inslagen gezien in gebouwen aan rand van vliegveld, gevolgd door brand
01.08.1942	Scheldewerf Vlissingen	RAF		Inslagen gezien op loodsen aan noordkant van marinehaven en tussen gebouwen aan westkant van haven <i>In Vlissingen bommen gevallen op de werf, waardoor schade aan scheepsbouwhal en verwoesting van machinewerkplaats. Ook</i>

				<i>bommen op huizen in Vlissingen neergekomen</i>
17/18.08.1941	Vliegbasis Twente	RAF		Bommen afgeworpen op intersectie van banen, waar brand ontstond
27.08.1942	1. Wiltonwerf Rotterdam 2. Chemische fabriek Sluiskil	USAAF RAF		1. Inslagen gezien midden in doelgebied. Volgens Duitsers vielen er 22 bommen, waarvan 16 op de werf Wilton-Feijenoord, Schiedam. 2. Treffers gezien op machinegebouw en de zoutzuuropslagplaats van fabriek <i>Duitsers rapporteerden een grote productie-uitval</i>
02.09.1942	Kanaal Gent-Terneuzen	RAF		Eén bom explodeerde tussen voorraadtanks en fabrieksgebouwen
06.09.1942	Hoogovens IJmuiden	RAF		Bommen afgeworpen
07.09.1942	1. Scheepswerven in Rotterdam en Schiedam 2. Spoorwegstation Utrecht	USAAF		1. Enkele inslagen gezien buiten doelgebied. <i>Volgens Duitsers kwamen 24 bommen neer in de haven van Pernis en op Schiedam. Geen militaire schade, wel schade aan burgereigendommen</i> 2. Bommen afgeworpen boven spoorwegstation Utrecht, waarbij treffers gezien Bombardement op Utrecht leidde tot Nederlands protest bij Amerikanen, omdat station dichtbij aantal ziekenhuizen gelegen*
13/14.09.1942	Vliegvelden Texel en Leeuwarden	RAF	AD	<i>Ook bommen in Den Helder neergekomen</i>
21.09.1942	Marine vliegekamp De Kooy	RAF		<i>Bommen op het vliegekamp neergekomen</i>
22.09.1942	Hoogovens IJmuiden	RAF		Bommen op cokesfabriek en gashouders nabij Haarlem Grote bomschade bij Hoogovens waardoor het werk lange tijd moest worden gestopt. In Haarlem bommen neergekomen op de gasfabriek, de PGEM en de Centrale Werkplaats. Aanzienlijke bomschade aan huizen .
23/24.09.1942				<i>Bommen gevallen in Oude Pekela</i>
01.10.1942	Fabriek Sluiskil	RAF		Gezien bommen op zoutzuurloods <i>Duitsers rapporteerden geringe schade</i>
05.10.1942	Stikstofbindingbedrijf Lutterade	RAF		In centrum van Geleen een honderdtal huizen verwoest, uitgebrand of zwaar beschadigd. Ook in een dertigtal omliggende plaatsen, zoals Beek, Schimmert en Spu-

				beek kwamen bommen neer. Bomschade aan de steenkolenmijn Maurits waardoor stroom- en gasvoorziening uitviel, een mijnhoutopslag verbrandde. Een productietoren werd door een bom geraakt. Het spoorwegverkeer naar Maastricht raakte gestremd. De schade op station, spoor- en industrie-emplacementen in Lutterade was snel hersteld.*
05/06.10.1942	Aken (Dtsld)	RAF	<i>Als het doel Aken was, kwam het vaak voor dat ook bommen in de provincie Limburg neerkwamen.</i>	<i>Door misoriëntatie kwam het merendeel van de bommen neer in Lutterade, Geleen, en Sittard. In Limburg zware bomschade toegebracht aan mijnen én burgereigendommen.</i> Een honderdtal huizen in Lutterade werd verwoest, raakte uitgebrand of zwaar beschadigd* In Geleen bomschade aan circa 2.100 panden en 30 huizen verwoest* Ook bomschade aan huizen in Maastricht*
06.10.1942	Stork dieselmotorenfabriek Hengelo	RAF		Inslagen gezien op doel en op spoorbaan Ook inslagen en branden waargenomen bij de Twentse elektriciteitscentrale in Hengelo. <i>In Hengelo bommen neergekomen op de oude elektriciteitscentrale die werd vernield.</i> <i>In plaats van op de spoorbaan bij Hengelo bommen neergekomen op het spooreplacement van Almelo</i>
11.10.1942	Sulfaatfabriek Sluiskil			Geen inslagen waargenomen, maar na aanval kwam wel witte rook uit deel van fabriek
15.10.1942	1. Storkfabrieken Hengelo 2. Den Helder	RAF		1. Inslagen en rook met daartussen gloed van brand waargenomen <i>Bomschade aan een aantal huizen in buurt van de Storkfabrieken</i> 2. <i>Bommen neergekomen op rijkswerf bij de kettingloods en buitenhaven</i>
16.10.1942	Storkfabrieken Hengelo	RAF		<i>Door vergissingen bleef de schade aan Storkfabrieken beperkt. In plaats van Hengelo werden bommen afgeworpen boven Almelo.</i> Getroffen huizen in de Brugstraat en Boddenstraat*
21.10.1942	1. Vliegveld Leeuwarden	RAF		1. Inslagen gezien en brand aan rand van veld

	2. Storkfabrieken Hengelo 3. Gashouder Katwijk			2. Eén bom op het midden van fabriek 3. Treffers op gashouder gezien
22.10.1942	Doelen in Duitsland			<i>Enkele bommen op Vroomshoop neergekomen</i>
23.10.1942	Storkfabrieken Hengelo	RAF		Bominslagen in fabriek gerapporteerd <i>Herstelwerkplaats van Stork vernield en de fabriek van Dijkers zwaar beschadigd</i>
27.10.1942	Hoogovens IJmuiden	RAF		Bommen afgeworpen boven gashouder bij IJmuiden <i>Bommen neergekomen op de gashouder van Haarlem en achter huizen in de Haarlemse Harmenjanstraat. Veel huizen beschadigd.</i>
29.10.1942	Den Helder	RAF		Geen resultaten gezien, maar bommen waarschijnlijk neergekomen ten NW van haven 5 <i>Den Helder rapporteerde bommen op rijkswerf en buitenhaven.</i> Volgens een andere bron wierp een RAF-vliegtuig op 30 oktober 1942 bommen af. Na te zijn beschoten, stortte dit vliegtuig neer in de Kapperstraat, waar aanwezige benzinetanks ontploften waardoor huizen en een melkfabriek in brand vlogen*
30.10.1942	Vliegveld Leeuwarden	RAF		Bommen neergekomen op gebouwen aan ZO-kant van vliegveld
03.11.1942	1. Spoorlijn Apeldoorn – Amersfoort 2. Kanaal bij Harmelen	RAF		1. Inslagen gezien op rails. Noordelijk spoor vermoedelijk opgeblazen 2. Brug over kanaal opgeblazen
27.11.1942	1. Olie-installaties Maasluis 2. Hoogovens IJmuiden	RAF		1. Aanval op grote fabriek in doelgebied. Voltreffers op fabriek gevolgd door kolom rook. <i>Aanval uitgevoerd op fabriek van Van Nelle in Rotterdam. Hier ontstond veel vooral veel glas- en dakschade</i> 2. Treffer gezien op cokesfabriek <i>Bij Hoogovens werd onder meer een watertoren vernield. De productie moest enige tijd worden stopgezet</i>
02.012.1942	Militair kamp Scheveningen	RAF		Barak in brand geschoten en een andere beschadigd
06.12.1942	1. Philipsfabrieken Eindhoven - Operation Oyster	RAF		1a Militaire objecten: 5 barakken afgebrand, meerdere barakken beschadigd 1b Industriële schade: zware schade aangericht aan het Philips-complex, waaronder kantoorgebouw verwoest,

	2. Spoorwegstation Eindhoven			<p>zware schade aan gebouwen, werken en opslagplaatsen en voorraden. Geringe machineschade.</p> <p>2. Bij station verwoesting van rails, seinen en hoogspanningsleidingen.</p> <p><i>Volgens eerste berichten van de Wehrmacht in Eindhoven meer dan 200 huizen verwoest en meer dan 600 beschadigd</i></p> <p>Buiten de industriële schade liepen 400 percelen beschadigingen op, inclusief de verwoesting van 107 huizen en 96 winkels</p>
07.12.1942	Spoorwegdoelen Alkmaar	RAF		Treffers gezien op gebouwtjes en locomotiefloodsen
08.12.1942	1. Gasfabriek Haarlem 2. Marinehaven Den Helder	RAF	<i>Luchtaanval op choldadefabriek van Droste in plaats van op de gasfabriek</i>	<p>1. Kolom van witte rook gezien <i>Bommen neergekomen op de machinefabriek Figuee en de fabriek van Droste</i></p> <p>2. <i>Bommen neergekomen in de binnenhaven en op de Atjehloods</i></p>
09.12.1942	Elektriciteitscentrale Hengelo	RAF		<p>Brand tussen centrale en spoorlijn gerapporteerd.</p> <p><i>Duitsers rapporteerden een aanval op de IJsselcentrale in Zwolle en bomschade aan het schakelhuis</i></p>
11.12.1942	Militair kamp Middelburg	RAF		Treffers op grote barak
17.12.1942	Roosendaal	RAF		<p>Bommen waarschijnlijk in doelgebied gevallen</p> <p><i>Kamp Westerbork en huizen in Friesland met boordwapens beschoten. Door wie is onduidelijk</i></p>
20/21.12.1942	<i>Elektriciteitscentrale Lutterade</i>	RAF	Tevens test met nieuw ontwikkeld elektronische apparatuur 'Oboe'	<p>Bommen afgeworpen</p> <p><i>In de nacht vielen bommen op Maastricht, Venlo, het station Amersfoort en flakstellingen langs de kust bij Den Haag, Katwijk en IJmuiden</i></p> <p>Fotoverkenning op 23 december toonde verschillende punten van beschadiging aan centrale van Lutterade en de steenkolenmijn Maurits, inclusief zware schade aan de NO-kant van doel. Grote schade in woonwijken in de buurt, vooral ZO van mijnen</p>
23.12.1942	Marinehaven Den Helder	RAF		<p>Foto's genomen tijdens aanval op haven toonden een concentratie van bommen in het havengebied en voltreffers op marineonderkomens en torpedo-werkplaats.</p> <p>Ook mogelijke treffers op de Zuider-</p>

				<p>zee- sluizen <i>Duitsers rapporteerden bomschade aan militaire objecten: een torpedowerkplaats liep zware schade op waardoor geen werkzaamheden meer mogelijk waren. Bomschade aan een magazijn met uitrustings- benodigdheden voor schepen en verbindingsmateriaal. Het onderkomen van een Duits flottielje werd zwaar beschadigd en een bakkerij geheel vernield Aanval op marinewerf, waarbij deel van de afgeworpen bommen belandden op de luchtdoelbatterij Dirksz. Admiraal*</i></p>
1943				
13.01.1943	Den Haag	RAF		<p>Treffers op geschutopstellingen gezien <i>Duitsers rapporteerden aanval met boordwapens op een doel bij Katwijk waarbij telefoonleidingen schade opliepen</i></p>
20.01.1943	Storkfabrieken Hengelo	RAF		<p>Inslagen gezien op ketelwerkplaats. Vermoedelijk ook bomschade aan motorwerkplaats, voorraadloodsen en bij de Dikkersfabrieken Bomschade aan fabrieken en kantoren van Stork, Dikkers en Hazemeyer. De proefstand voor dieselmotoren, een reparatiewerkplaats en een gieterij raakten zwaar beschadigd. Ook kantoren van andere fabrieken verwoest. Een verharderij en enkel loodsen liepen zware schade op. <i>Ook bomschade aan huizen in woonwijken in Hengelo en Borne</i></p>
21.01.1943	Haven Vlissingen	RAF		<p>Verschillende inslagen in havengebied gezien <i>Duitsers rapporteerden drie treffers op de de Scheldewerf, maar de volgende dag was de werf alweer in bedrijf.</i> Ook bomschade toegebracht aan voorraadloods van de Kriegsmarine Fotoverkenning op 8 februari toonde aan dat de scheepsbouwhal van De Schelde, west van de marinehaven, een gat van tien bij tien meter in het dak had opgelopen en dat de loods aan de westkant van oostelijke haven zwaar beschadigd</p>

				was. Ook dak van vliegveld Souburg voor een derde vernield
22.01.1943	Olie-installaties langs kanaal Gent-Terneuzen	RAF		Inslagen op doel waargenomen. Puindelen werden in de lucht geslingerd en daarna verscheen zwarte rook
25.01.1943	Haven Vlissingen	RAF		Inslagen gezien tussen gebouwen bij ingang kanaal door Walcheren. <i>Duitsers rapporteerden geringe militaire schade</i>
29.01.1943	Hoogovens IJmuiden	RAF		Resultaten niet waargenomen. Materiële schade*
03/04.02.1943	Vliegveld Gilze-Rijen	RAF		<i>Bommen neergekomen op vliegveld Gilze-Rijen en op schijnvliegveld bij Ouderdorp</i>
04.02.1943				<i>Bommen gevallen in provincies Friesland en Groningen, mogelijk als gevolg van luchtgevechten</i>
11.02.1943	Roosendaal	RAF		Inslagen gezien op locomotievenloods en spooreplacement <i>Duitsers rapporteerden schade aan verscheidene locomotieven, wagons en loodsen</i>
12.02.1943	Barakkenkamp van SS bij Amersfoort	RAF		Inslagen gezien tussen gebouwen
13.02.1943	Hoogovens IJmuiden	RAF		Inslagen gezien in doelgebied, o.m. bij de cokesoven en gashouders aan noordkant <i>Duitsers rapporteerden geringe schade aan industrie en huizen in IJmuiden. Bommen neergekomen buiten het Hoogoverterrein waardoor op drie plaatsen schade aan de gasleiding naar IJmuiden</i> Fotoverkenning op 19 februari toonde aan dat treffers op rangeerterrein, de cokesoven, werkplaatsen, de watertoren en het fundament van vierde oven. Ook veel inslagen op kades en tussen de Noordersluis en het kanaal,
17.02.1943	Emden (Dtsld)	RAF		<i>Enkele bommen neergekomen in de provincies Friesland en Groningen</i>
19.02.1943	Marinehaven Den Helder	RAF		Inslagen gezien bij torpedo-werkplaats in NO-hoek van haven. Andere inslagen in ZO-hoek van torpedobootafdeling De marinewerf liep zware schade op: twee magazijnen brandden uit en verscheidene Duitse dienstgebouwen liepen meer of mindere schade op. <i>In Den Helder 36 huizen vernield</i>

				<i>en vele andere beschadigd</i> Ruim de helft van de 40 bommen raakte het doel, de marinewerf. Daarbij ging de complete torpedo-opslag van de <i>Kriegsmarine</i> verloren.*
26/27.02.1943	Vliegveld Eindhoven	RAF	AD	<i>Duitsers rapporteerden bommen op Gilze-Rijen, Heerlen, en andere plaatsen in Limburg</i>
28.02.1943	Storkfabrieken Hengelo	RAF		Kolommen rook waargenomen <i>Aanzienlijke bomschade aan huizen in Hengelo en Borne.</i>
04.03.1943	Havengebied Rotterdam	USAAF		Fotoverkenning op 6 maart toonde vier inslagen dwars over kade bij constructiewerkplaats van Wilton-Feijenoord, Schiedam <i>Duitsers rapporteerden bommen op de Wiltonwerf bij Schiedam. Ook vijftien bommen neergekomen op spoorlijn Schiedam-Vlaardingen, waarbij de spoorbrug over de Poldervaart schade opliep. Door vermoedelijke noodafworpen vielen negen bommen op Brielle waardoor bomschade aan 2 scholen en 2 huizen</i>
12/13.03.1943				<i>Bommen neergekomen bij Aalten en bij Noordwijk, mogelijk door bommen afgeworpen door een RAF-vliegtuigen in moeilijkheden</i>
18.03.1943	Olieraffinaderij Maassluis	RAF		Bommen neergekomen in en nabij doelgebied <i>Duitsers rapporteerden een groot aantal bommen op Maassluis. De raffinaderij werd net gemist. Wel verwoesting van een touw- en werktuigfabriek. Twee kerken werden grotendeels verwoest en 25 tot 30 huizen gingen in vlammen op.</i>
22.03.1943	Olieraffinaderij Maassluis	RAF		Inslagen gezien nabij doelgebied Verkenning van 18 maart toonde aan dat gebouw van olieraffinaderij door luchtaanval was beschadigd. Ook vernield waren de gebouwen van de Ver. Touwfabrieken NV. <i>Evenals op 18 maart werd de raffinaderij net gemist</i>
27.03.1943	Storkfabrieken Hengelo	RAF		Inslagen gezien in ketelhuis en machinewerkplaatsen <i>Veel schade aan ketelhuis bij Stork</i>
28.03.1943	Scheepswerf Wilton-Feijenoord, Schiedam	RAF		Inslagen gezien zuidelijk deel van Wilton-Feijenoordwerf, Schiedam. In havengebied ontstond een grote

			<p>brand aan de oostkant van Balkengat.</p> <p><i>Duitsers rapporteerden bommen op Rotterdam, Schiedam, de scheepswerf Wilton en flakinstellingen</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Voltreffer op machinewerkplaats en een kopersmederij</i> - <i>De meeste bommen neergekomen op de scheepswerf Wilton-Feijenoord tussen Schiedam en Vlaardingen</i>
29.03.1943	<p>1. Haven Rotterdam</p> <p>2. Spoorlijn NO van Dordrecht</p>		<p>1. Bommen gevallen tussen gebouwen op Wiltonwerf, die vervolgens in elkaar stortten</p> <p>Fotoverkenningen van 3 en 4 april toonden aan dat RAF-aanvallen op 28/29 maart en USAAF-aanval op 31 maart schade hadden toegebracht aan gebouwen in havengebied, zoals aan een loods bij Wilton en twee werkplaatsen van de Rotterdamse droogdok Mij. Bovendien verschillende gebouwen in omgeving van de haven geheel of gedeeltelijk verwoest.</p> <p><i>Duitsers rapporteerden dat bij aanvallen in gebied 'Groot Rotterdam' bomschade aan verschillende loodsen en werfinrichtingen. Ook bomtreffers op Schiedamse scheepswerf Wilton en later op die dag op de Schiedamse Gustowerf en opnieuw op de scheepswerf van Wilton-Feijenoord. Lichte schade aan Biesboschwerf bij Dordrecht.</i></p> <p>2. Treffers op spoorlijn geclaimd</p>
30.03.1943	Philipsfabrieken Eindhoven	RAF	<p>Verscheidene inslagen en steekvlammen gezien</p> <p>Fotoverkenning op 5 april toonde aan dat hoofdgebouwen v/d lampenfabriek en van de radiobuizenfabriek door luchtaanval waren getroffen.</p> <p><i>Tamelijk omvangrijke bomschade aan gebouwen en machinepark. Vele radiobuizen en andere voorraden werden vernietigd. Ook schade toegebracht aan de watervoorziening voor locomotieven op de lijnen van Eindhoven naar Hasselt en Den Bosch</i></p> <p>Bomschade aan meer dan 25% van 400.000 m2 fabrieksopper-</p>

				<p>vlakke*</p> <p>Weer was de schade aanzienlijk, zij het minder groot dan bij het bombardement op 6 december 1942*</p>
31.03.1943	Scheepswerf van Wilton-Feijenoord (Rotterdam-West)	USAAF	<p>Door drift in valpatroon door sterke, afwijkende wind viel een deel van de bommen in de wijk Bospolder-Tussendijken</p> <p>Lijst bominslagen GA Rotterdam</p>	<p>Zie ook resultaten hierboven (29.3) van fotoverkenningen begin april. <i>Ofschoon enige bomschade aan haven, vooral verwoesting van grote delen van Rotterdam-West.</i> Een deel van de bommen kwam terecht zuidwest van het spoorwegemplacement langs de Hudsonstraat en in het complex van de Keile- en Lekhaven. Het merendeel van de bommen viel in de driehoek Mathe-nesserdijk/Marconiplein/Hudsonstraat.* In Rotterdam-West gingen 2.661 huizen, 190 winkels en 89 bedrijven verloren*</p> <p>Naast lange opsomming van door bomschade getroffen panden, onder meer genoemd bedrijfsgebouwen van Van Berkels Patent, Hazemeijer, Chefaro (een chemische fabriek) en de Amstelbrouwerij</p>
04.04.1943	Scheepswerf Wilton, Rotterdam	RAF		<p>Inslagen gezien op Wiltonwerf <i>Twee gebouwen op de werf vernield. Ook schade toegebracht aan machinehal en reparatieafdeling voor Schnellbote.</i></p>
08/09.04.1943	Amsterdam	RAF	<p>Lijst bommeldingen GA Amsterdam</p>	<p>Een brisant bom neergekomen in Amsterdam-Oost <i>Ook bommen gevallen in het Amsterdamse Javaplantsoen en op de Insulineweg</i> Melding op 8 april dat Javaplantsoen was uitgebrand</p>
10.04.1943	Spoorwegdoelen Haarlem en Amsterdam	RAF	<p>Lijst bommeldingen GA Amsterdam</p>	<p>In de buurt van Haarlem en Amsterdam raakten twee goederentreinen beschadigd <i>Duitsers rapporteerden onder meer beschieting door boordwapens van spoorwegdoelen, fabrieken en Amsterdamse petroleumhaven</i> Bomtrefers op twee tanks in Amsterdamse petroleumhaven</p>
11.04.1943	Storkfabrieken Hengelo	RAF		<p>Geen resultaten gezien, maar bommen waarschijnlijk op machinewerkplaats en ketelhuis neergekomen. <i>Aanzienlijke bomschade aan gebouwen van Stork .</i></p>
16.04.1943	Spoorwerkplaats Haar-	RAF		<p>Enkele bommen in doelgebied</p>

	lem			gezien. <i>Deze aanval veroorzaakte veel bomschade in Haarlem, vooral in de Amsterdamse buurt. Ook het raadhuis en de grote kerk liepen schade op.</i> <i>85 huizen verwoest en ongeveer evenveel zwaar beschadigd.</i> Tussen 400 en 1.500 panden liepen lichte schade op*
26/27.04.1943	Amsterdam, door neerstorten van door Duitsers beschoten RAF-bommenwerper		Lijst bommeldingen GA Amsterdam	<i>Grote brand en zware schade in Amsterdam. 22 huizen verwoest in Amsterdamse Vijzelstraat.</i> Bij Carltonhotel, Engels vliegtuig neergestort
02.05.1943	Hoogovens IJmuiden	RAF		Bommen explodeerden op de kades. <i>Zware schade toegebracht aan terrein van de Hoogovens. Zware schade aan de sulfaat- en stikstof-fabrieken. De gasvoorziening werd onderbroken</i> Fotoverkenningen op 7 mei toonden schade aan veroorzaakt door aanvallen op 2 en 3 mei. Bij de MEKOG was de cokesoven aan een kant zwaar beschadigd en een L-vormig gebouw, gebruikt voor het maken van ammoniaksulfaat en ammoniakdistillatie, vrijwel totaal verwoest. Het compressorgebouw was zwaar beschadigd en het dak van de ammoniak sulfaat-silo deels kapot.
03.05.1943	1. Hoogovens IJmuiden 2. PEN-Centrale Velsen-Noord 3. Tuindorp Oostzaan	RAF	<i>Aanval ter ondersteuning van de toen nog stakende Nederlanders</i>	1. Inslagen gezien op cokesoven. Zie ook resultaten van fotoverkenningen (hierboven) op 7 mei. <i>Duitsers rapporteerden voltreffers op Hoogovens en branden in de stad.</i> <i>Ander Duits rapport stelde dat bij de Hoogovens de machineafdeling van de cokesovens door een voltreffer was vernield, een gashouder door boordwapens beschadigd en een koeltoren door bommen geraakt</i> 2. Enkele gebouwen nabij centrale geheel of gedeeltelijk vernield Fotoverkenning van 7 mei toonde dat een gebouw van de centrale in Velsen na luchtaanval bijna geheel was vernield. 3. Vliegtuig neergekomen bij Kometensingel
04.05.1943	Elektriciteitscentrale	RAF		<i>Zware bomschade aan de centrale</i>

	Den Haag			<i>aan Loosduinseweg en de kantoren van de PTT</i> Schade aan ketelhuis* Per vergissing ook de vliegtuigfabrieken van Pander geraakt*
13/14.05.1943	Schouwen	RAF		Brandbommen afgeworpen <i>Bommen neergekomen in Huissen en in Vriezenveen</i>
14.05.1943	PEN-Centrale IJmuiden/Velsen	USAAF		Bommen afgeworpen en resultaten gezien als goed <i>Slechts de helft van de bommen, merendeels blindgangers, viel in het doelgebied. In elektriciteitscentrale ontstond slechts lichte schade aan gebouwen, maar geen onderbreking van de stroomvoorziening. Versperring van de spoorlijn Velsen-Beverwijk. Ongeveer 75 huizen moesten worden ontruimd.</i>
15/16.05.1943	Vliegveld Eindhoven	RAF		Enkele gebouwen op vliegveld beschoten. Resultaat onbekend
16/17.05.1943	Vliegveld Gilze-Rijen	RAF		<i>Grote schade op vliegveld veroorzaakt door exploderen van bomlading aanwezig in een neergeschoten RAF-bommenwerper. Zware en lichte schade aan barakken, gebouwen, keukens, enzovoort.</i>
17.05.1943	Elektriciteitscentrales van Haarlem en IJmuiden	USAAF	<i>I.p.v. aanval op het opgegeven doel, werden bommen afgeworpen boven de Zuidergasfabriek in Amsterdam</i> Lijst bommeldingen GA Amsterdam	De Amsterdamse gasfabriek leed nauwelijks schade* Bominslag in Amsterdamse Zuidergasfabriek
18.05.1943			Lijst bommeldingen GA Amsterdam	Amsterdamse huizen beschadigd door mitrailleurvuur: Pretoriusstraat 71 en Zacharius. Jansenstraat 20
21.05.1943	Doelen in Duitsland	USAAF		<i>Bommen gevallen op kartonfabriek bij Nieuweschans. Bomtreffer op loods waardoor een grote voorraad karton verloren ging</i>
25/26.05.1943	Vliegveld Haamstede	RAF	AD	Bommen op vliegveld afgeworpen. <i>Bommen neergekomen op en bij het schijnvliegveld bij Ouddorp. In het dorp Ouddorp ontstond enige bomschade</i>
31.05.1943	Scheepswerven Vlissingen	RAF		Inslagen gezien, maar niet op het beoogde doel. Fotoverkenning op 4 juni toonde drie voltreffers op motorenwerk-

				plaats aan noordkant van haven. <i>Duitsers rapporteerden luchtaanval op haven van Vlissingen, Door bombardement verwoesting van de ziekenboeg op het vliegveld (Souburg)</i>
16.06.1943			Lijst bommeldingen GA Amsterdam	Amsterdamse Van Eeghenlaan 35, zwaar beschadigd door niet ontplofte bom
16/17.06.1943	Den Haag	RAF		Door bemanning van bommenwerper gezien een zware explosie nadat bom op groot gebouw was gevallen <i>Duitsers rapporteerden bommen in de buurt van de haven van Scheveningen. Scheveningen radio liep zware schade op en de lange golfzender viel geheel uit.</i>
21/22.06.1943				<i>Bommen neergekomen op het vliegveld bij Venlo</i>
22.06.1943	1. Wiltonwerf Rotterdam	RAF	Lijst bommeldingen GA Amsterdam	1. Inslagen gezien in doelgebied, dwars over de scheepsbouwhal en motorenwerkplaats Duitsers meldden bommen op Wiltonwerf in Schiedam-Rotterdam, waardoor onder meer schade aan een kopersmederij, een scheepsbouwhal en kantoorgebouwen. Hierna productie-uitval gedurende enkele weken. <i>Foto's genomen tijdens de aanval toonden aan voltreffers op de motorenhal en scheepsbouwhal van Wilton-Feijenoord.</i> Gashouder van Amsterdamse Westergasfabriek getroffen
24.06.1943	Machinefabrieken Vlissingen			Inslagen gezien op de montagehal, de vliegtuigfabriek een aan de noordkant van de olietanks op de oost oever van kanaal door Walcheren <i>Duitsers meldden aanval op de Scheldefabrieken en elektriciteitscentrale in Vlissingen. De Scheldewerf incasseerde voltreffers in verschillende loodsen van de machinefabriek, kopersmederij, verzinkerij, houtwerkplaats en houtloods. Vele machines geheel of gedeeltelijk vernield. Door voltreffers tussen twee generatoren moest de elektriciteitscentrale worden stilgelegd.</i> Foto's genomen tijdens aanval op De Schelde toonden voltreffers aan op de motorenwerkplaats van De Schelde, de marinehaven, op

				gebouwen aan aangrenzende kades en tussen olieopslag tanks aan oostkant van kanaal.
25.06.1943	Doelen in NW-Duitsland	USAAF	Als gevolg van miscalculatie ...	... bommen gevallen op het Groningse dorp Bellingwolde. Tien huizen verwoest en 100 andere beschadigd. Ook het gemeentehuis, postkantoor en twee scholen liepen bomschade op
25/26.06.1943	Vliegveld Gilze-Rijen	RAF		Bommen neergekomen op grote weg bij Gilze-Rijen
02.07.1943	1. Fabriek bij Amsterdam 2. Gasfabriek bij Heemskerk	RAF		1. Olieopslagtank ten noorden van Ijmuiden vernield 2. Duitsers rapporteerden bommen op een gasfabriek in Heemskerk bij Bergen, waardoor de gashouder in brand vloog. Een meelfabriek in Wormerveer liep lichte schade op.
03.07.1943	Amsterdam	RAF	Lijst bommeldingen GA Amsterdam	Drie olietanks in brand geschoten en succesvolle aanvallen op twee fabrieken, enzovoort. Duitsers rapporteerden dat een gasfabriek in Amsterdam-Oost in brand was geschoten. Gashouder aan Amsterdamse Oranje Vrijstaatkade in brand geschoten
13/14.07.1943	Vliegvelden Deelen en Gilze-Rijen			Bommen boven doelen afgeworpen. Duitsers rapporteerden enkele bommen op de werkplaats van het vliegveld Deelen. Grote dak- en glasschade. <i>In de buurt van Gilze-Rijen enkele bommen neergekomen in een kanaal bij Dongen</i>
17.07.1943	1. Fokkerfabrieken Amsterdam-Noord 2. Regio Hengelo-	USAAF		1. Bommen misten hun doel. Duitsers rapporteerden omvangrijke bomschade in Amsterdam-Noord. Een teerfabriek brandde uit, zware bomschade aan een meubelfabriek, de Sint Ritakerk en een school. Ongeveer 100 huizen verwoest en een zeer groot aantal andere huizen meer of minder zwaar beschadigd. Gas- water- en telefoonleiding op verschillende plaatsen kapot. Ook een marineonderkomen werd verwoest. Bommen kwamen neer in de omgeving van de Van der Pekstraat in Amsterdam-Noord. Niet minder dan 130 panden werden verwoest of in ruïnes veranderd * 2. Bommen neergekomen op het

				<i>meubelfabriek, een zuurstoffabriek en twee kleinere bedrijven Ook bommen neergekomen op de gemeenten Borkel (), Gieten (Dr.), Assen (Dr.), Stedum (Gr.) en Schiermonnikoog (Fr.). Op Schiermonnikoog werden zestien huizen verwoest en 96 zwaar beschadigd. Glas- en dakschade aan veel huizen</i>
30.07.1943	Vliegveld Schiphol	RAF-toestellen ook be-mand door VS-vliegers		Bommen afgeworpen en inslagen gezien op motor reparatiehal en hangars westzijde van veld
15.08.1943	Vliegveld Souburg + doelen in Vlissingen	USAAF		<i>Bommen gevallen op Vlissingen, het dorp Nieuwland en het vliegveld Souburg waar twee onderkokens en een voedselbarak werden vernield. In In Vlissingen verwoesting van circa 100 huizen. De spoorlijn Vlissingen-Middelburg liep op meerdere plaatsen schade op.</i>
17.08.1943	Vliegveld Woensdrecht	RAF		<i>Inslagen gezien bij opstelplaatsen Volgens Duitsers lichte bomschade aan de Commandantbarak en het officiers-casino en zware schade aan de onderofficiers woonbarak, de keuken, kantine en het manschappenverblijf. Ook verwoeste telefoonleidingen</i>
18.08.1943	Vliegveld Woensdrecht	RAF		Bommen afgeworpen; waargenomen resultaten redelijk <i>Materiële schade: stafgebouw en dagverblijf geheel vernield. Officiersonderkomen en een bunker met verpleging zwaar beschadigd</i>
19.08.1943	1. Vliegveld Souburg 2. Vliegveld Gilze-Rijen	USAAF		1. Waargenomen resultaten redelijk Volgens Duitsers bomschade aan de radioafdeling en kwam een voltreffer neer op een in aanbouw zijnde bunker voor de verbinding. <i>Een hangar verwoest en een munitiebunker in de lucht geschoten. Ook schade aan parachuteafdeling en de barak van de vliegleiding. Ook rapporteerden Duitsers aanval op Walcheren waardoor aanzienlijke materiële schade ontstond.</i> 2. Duitsers rapporteerden groot aantal bommen vooral op NNO van het veld (in het dorp Hulten). Ook voltreffers op NO-rand van

				<i>vliegveld.</i>
20.08.1943	Dornier vliegtuigfabrieken Vlissingen	RAF		Inslagen gezien in doelgebied <i>Deel van bommen neergekomen op een vliegtuigfabriek van De Schelde en de rest in de omgeving. De montagehal liep zware schade op.</i> <i>Ook schade aan de tegenoverliggende brandweerkazerne die een voltreffer kreeg.</i> Fotoanalyse naderhand toonde aan dat van de vliegtuigfabrieken twee gebouwen door voltreffers zwaar beschadigd waren geraakt. Ook een montagehal, een voorraadtank en enkele kleinere gebouwen leken beschadigd.
22/23.08.1943	1. Vliegveld Venlo 2. Vliegveld Gilze-Rijen	RAF		<i>1. Bommen op het rolveld, de startbaan</i> <i>2. Mogelijk bommen op vliegveld neergekomen. Een bom gevallen op schijnvliegveld bij Ouddorp</i>
29.08.1943		RAF		<i>Enkele bommen afgeworpen boven het dorp Denekamp. Weinig schade</i>
01.09.1943	Spoorwegcentrum Roosendaal	RAF		Verscheidene inslagen in doelgebied waargenomen Verwoesting van het goederenstation, twee locomotiefloodsen, een goederenloods en een nabijgelegen tehuis voor Duitse Rode-Kruiszusters. Bovendien bomschade aan 15 huizen
02.09.1943	Sluizen in kanaal bij Hansweert	RAF		Vermoedelijk vier sluizen vernield <i>Duitsers rapporteerden bomschade aan de middelste en oost sluis van de sluizen bij Hansweert. Het scheepvaartverkeer ging gewoon door.</i>
03/04.09.1943	Vliegveld Twente	RAF		Bommen afgeworpen boven vliegveld. <i>Deze kwamen terecht op startbaan, maar vliegveld bleef aanvliegbaar</i>
05.09.1943	Vliegveld Woensdrecht	RAF		Inslagen gesignaleerd dwars over veld. <i>90% van het aantal bommen neergekomen op het vliegveld en de munitieopslagplaats aan de noordkant van het veld. Twee munitiebunkers geheel verwoest. Hierna moest vliegveld worden gesloten vanwege bomkraters en blindgangers</i>
07.09.1943		RAF		<i>Klein aantal bommen afgeworpen</i>

				<i>in de gemeenten Heerhugowaard en Zwaagdijk. Hierdoor ontstond geringe schade.</i>
10.09.1943	Kustgebied Nederland	RAF		<i>Duitsers rapporteerden een lucht-aanval op een radarpost bij Domburg en het kapotschieten van een kabel. Het apparaat kon hierna niet meer naar landzijde worden gedraaid</i>
13/14.09.1943	Vliegveld Volkel	RAF		<i>Van de vier bommen explodeerde slechts één. Volgens Duitsers bleef het veld beperkt aanvliegbaar en was alleen de NO-ZW baan onbruikbaar gemaakt.</i>
15/16.09.1943	Zoekinstellingen bij Leeuwarden	RAF		<i>Telefoonleidingen liepen schade op door aanval met boordwapens. Ook viel een bom bij Denekamp</i>
19.09.1943	Vliegveld Woensdrecht	RAF		<i>Schade toegebracht aan drie munitiebunkers, een flakstelling en telefoonleidingen.</i>
22/23.09.1943	Vliegveld Eindhoven	RAF		<i>Vier bommen afgeworpen waarvan drie explodeerden. Vanwege een blindganger werd het vliegveld tijdelijk stilgelegd</i>
23.09.1943	Sluizen van Wemeldinge	RAF		<i>Inslagen gezien rond het doel Volgens Duitse rapporten bij eerste aanval op die dag geen schade toegebracht. Bij een tweede aanval ontstond lichte schade aan de sluizen.</i>
27/28.09.1943	Vliegveld Twente	RAF		<i>Twee bommen afgeworpen met vrijwel alleen glasschade</i>
29.09.1943	Vliegveld van Texel en doelen op Vlieland	RAF		<i>Volgens Duitsers bommen gevallen op 'oude vliegveld' op Texel'</i>
03.10.1943	1. Vliegveld Schiphol 2. Vliegveld Woensdrecht 3. Vliegveld Haamstede	RAF en USAAF		<i>1. Volgens Duitsers verwoesting door bombardement van een werkhal en een Fokkerhal. Ook een dijkdoorbraak 1 km ten zuiden van draaibrug. Circa 200 huizen verwoest of beschadigd 2. Voltreffers gerapporteerd op flakopstellingen en gebouw vliegleiding. Ook op opstelplaatsen, woonbarakken, garages en rolveld. Vliegveld tijdelijk onbruikbaar. Telefoon- en waterleidingen verwoest of zwaar beschadigd 3. Vrijwel geen schade</i>
09.10.1943	Vliegveld Woensdrecht	USAAF		<i>Waargenomen resultaten goed tot redelijk. Fotoanalyse toonde aan dat drie hangars waren vernield en tenminste vijf beschadigd. Ook andere gebouwen bleken schade te hebben opgelopen.</i>

				<p><i>Duitse rapporten meldden zware schade aan rolveld, rolbanen en de weg Huijbergen-Hoogerheide. Verwoest een winterloods. een zomer opstelplaats, twee grond-bunkers en een deel van een tankstation. Bomschade aan 3 loodsen en lichte schade aan telefoonleidingen.</i></p> <p><i>Vliegveld voor zeker een week buiten werking gesteld</i></p>
10.10.1943	Rheine (Dtsld)	USAAF	AD	<p>Bommen boven Enschede afgeworpen</p> <p><i>Duitsers meldden dat bij terugvliegen uit Duitsland een aantal bommen boven Enschede was afgeworpen. Bomtreffer op een kleermakerij van de Luftwaffe en zware schade aan een militair onderkomen.</i></p> <p><i>Zware bomschade aan 104 huizen. Het spoorstation liep lichte dak- en glasschade op.</i></p> <p><i>Volgens een naoorlogs Kroniek van Twente was dit bombardement het zwaarste op Enschede. 158 huizen werden geheel en 231 gedeeltelijk verwoest.</i></p> <p><i>Voor de woonwijk Hoogland werd getroffen*</i></p>
14.10.1943	Schweinfurt (Dtsld)	USAAF	<i>Op terugweg uit Duitsland door geallieerde vliegtuigen in moeilijken</i>	<p>Bommen afgeworpen boven Kattendijke op Zuid-Beveland en Beek en Meersen in Limburg</p>
19.10.1943	Doelen in omgeving van Vlissingen	RAF		<p><i>Een baggermolen bij Herkingen zwaar beschadigd door beschieting met boordwapens</i></p>
20.10.1943	Vliegvelden Gilze-Rijen en Woensrecht	USAAF	AD's	<p>Resultaat van aanval op Gilze-Rijen beschreven als redelijk succesvol. Bij aanval op Woensrecht werden inslagen gezien bij noordelijke opstelplaatsen en hangars</p> <p><i>Duitsers meldden een lading bommen boven het schijnvliegveld bij Brakel en nog eens een aantal bommen op de gemeenten Alphen, Riel, Waalwijk, Huijbergen, Woensrecht, Terneuzen enzovoort. Vier boerderijen verwoest, zware schade aan 25 huizen en veel glasschade aan woonhuizen.</i></p> <p><i>Gilze-Rijen meldde dat behalve een aantal bommen op het baanvak Tilburg-Alphen bij het dorp Riel, ook de spoordijk en een deel</i></p>

				<i>van Riel waren vernield. Het inslaggebied bevond zich circa 1 km vanaf het schijnvliegveld bij Brakel.</i>
24.10.1943	1. Vliegveld Schiphol 2. Vliegveld Woensdrecht	RAF		1. Goede concentratie van inslagen tussen hangars en onderhoudsloodsen gezien <i>Bommen voor het merendeel op het veld terechtgekomen, met voltreffer op een manschappenverblijf. Een laadbrug en een spoorlijn werden ook beschadigd. Vanwege de bomtrechters moest het vliegveld worden gesloten</i> 2. Bommen afgeworpen in doelgebied. Resultaten door nevel niet waargenomen <i>Volgens Duitsers bommen op het veld neergekomen, waardoor slechts lichte schade ontstond</i>
03.11.1943	1. Vliegveld Schiphol 2. Overige vliegactiviteiten boven Nederland	USAAF		1. <i>Schade aan rolbanen en verscheidene onderkomens op het veld werden vernield.</i> Maar onvoldoende resultaten om Schiphol volledig uit te schakelen* Latere fotoanalyse toonde aan dat tijdens de aanval op het vliegveld een hangar was vernield en twee beschadigd. Drie barakken waren verwoest. Twee treffers neergekomen op startbanen, twee op rolbanen en verscheidene op het veld 2. <i>Duitsers rapporteerden aanvallen met boordwapens op een scheepswerf en een fabriek voor vliegtuigonderdelen</i>
03/04.11.1943	Vliegveld Gilze-Rijen	RAF		<i>Volgens Duitsers bommen op het veld neertgekomen. Lichte schade aan huis nr. 40</i>
05.11.1943	Den Helder	USAAF		<i>Verscheidene huizen verwoest. Den Helder meldde ook brandbommen op de rijkswerf en ten dele op de stad.</i> <i>Den Helder was die dag geen doelgebied; wellicht liet een Amerikaans vliegtuig zijn bommenlast, of een deel daarvan, op of bij Den Helder vallen</i>
06/07.11.1943	1. Vliegveld Soesterberg 2. Vliegveld Twente		2. AD	1. Bommen op veld afgeworpen 2. Bommen op een doel ZO van het vliegveld
07.11.1943	Duitse doelen	USAAF		<i>Bij over- en terugvlucht naar Duitsland enkele bommen neergekomen op de mijn Maurits ten zuidwesten van Sittard en bij Tungelroij, ten zuiden van Weert.</i>

				<i>Zeer geringe schade.</i>
25/26.11.1943	1. Vliegveld Schiphol 2. Amsterdam	AEAF		1. <i>Duitsers rapporteerden bommen op het vliegveld</i> 2. <i>Op 26 november 1943 vielen bommen op het Amsterdamse Volewijckerspark, waarbij een huis werd vernield. Mogelijk een gevolg van een noodafwerp van een geallieerd of Duits vliegtuig in moeilijkheden</i>
29/30.11.1943	Vliegveld Eindhoven	AEAF		Grote explosie en brand waargenomen
01.12.1943		AEAF		<i>Volgens Duitsers luchtaanvallen op een militairterrein bij de Harskamp en een scheepswerf in Heerlen.</i>
03 /04.12.1943	Vliegvelden Deelen en Twente	AEAF		Bommen op beide vliegvelden afgeworpen. Resultaten onbekend
04.12.1943	1. Vliegveld Gilze-Rijen 2. Vliegveld Gilze-Rijen	USAAF AEAF		1. <i>Inslagen gezien bij opstelplaatsen aan</i> 2. <i>Duitsers meldden bommen op het vliegveld: krachtcentrale uitgevallen, lichtnet en kampverwarming beschadigd</i>
13.12.1943	Vliegveld Schiphol	USAAF		Waargenomen resultaten redelijk tot goed <i>Volgens Duitsers zeer aanzienlijke schade aan het vliegveld waardoor buiten gebruik. Het was het einde van Schiphol als operationele vliegbasis. Kort daarop gingen de daar gestationeerde vliegtuigen naar Volkel en keerden niet meer terug.</i>
20/21.12.1943	1. Overflakkee en vliegveld Haamstede 2. Vliegveld Gilze-Rijen	RAF		1. <i>Brandbommen boven beide doelen afgeworpen</i> <i>Haamstede meldde verwoesting van 6 huizen door bommen op de Hoogeweg.</i> 2. <i>Duitsers meldden bommen neergekomen op schijnvliegveld bij Ouddorp. De schade aan installaties was gering</i>
22.12.1943	1. Doelen in Duitsland 2. Neerstortende bommenwerper bij Velsen	USAAF		1. <i>Tijdens retourvlucht bommen afgeworpen bij Akkrum, op de spoorlijn Leeuwarden – Zwolle. De spoorlijn over een lengte van 60 meter vernield</i> 2. <i>Brand uitgebroken in loods bij de Hoogovens</i>
23.12.1943	Vliegveld Gilze-Rijen	USAAF		<i>Inslagen gezien tussen opstelplaatsen, bij startbanen en op gebouw.</i> <i>Duitsers meldden bommen binnen en buiten het doelgebied. Schade aan telefoon- en andere leidingen.</i>

				<i>Een bom sloeg in aan zuidkant van startbaan 1, een aan de NO kant van de werf, drie bommen vielen bij de opstelplaatsen en vier bommen bij de oude straatweg Gilze-Rijen.</i>
23/24.12.1943	Vliegveld Haamstede	RAF		<i>Haamstede meldde bommen in oostelijke richting</i>
1944				
21.01.1944	Hoogovens en staalfabrieken bij Velsen	AEAF		<i>Vlammen en witte rook gezien. Aanval omschreven als uitstekend Duitsers meldden bommen bij IJmuiden. Bomtreffers op de gashouder voor chloorgas en de chloorkelder. Een chemische werkplaats en pijpleidingen raakten beschadigd. Het werk moest enige tijd worden stilgelegd.</i>
21/22.01.1944	Wageningen/Harlingen	RAF		<i>Duitsers meldden dat bij terugvlucht uit Duitsland enkele bommen op Wageningen neerkwamen. Hierdoor één huis verwoest en 15 zwaar beschadigd. Ook in Harlingen kwamen bommen neer</i>
23.01.1944	Vliegveld Gilze-Rijen	USAAF		<i>Inslagen gezien bij opstelplaatsen en bij de rolbanen Bommen vielen binnen en buiten het veld. Een geschutsofstelling en een stelling van een gevechtsgroep liepen schade op.</i>
25.01.1944	1. Vliegveld Gilze-Rijen 2. Vliegveld Leeuwarden	USAAF		<i>1. Inslagen gezien tussen gebouwen, bij opstelplaatsen en startbanen 2. Enkele inslagen gezien op veld Duitsers rapporteerden enkele bommen op vliegvelden Leeuwarden en Gilze-Rijen, zonder schade aan te richten</i>
27.01.1944	Staal fabrieken IJmuiden	AEAF		<i>Branden en een zware explosie gezien aan NO kant van doel Duitsers meldden bommen op de Hoogovens. De cokesfabriek liep zware schade op, de benzolafdeling brandde uit en de gasleidingen werden op verschillende plaatsen onderbroken</i>
28/29.01.1944	Vliegvelden Leeuwarden, Gilze-Rijen, Venlo en Deelen	RAF		<i>Duitsers meldden aanzienlijke bomschade aan de vliegvelden Leeuwarden, Deelen en Venlo. Deelen moest enige tijd worden gesloten. Bij Gilze-Rijen liepen de telefoonleidingen schade op en viel de</i>

				<i>vliegveldverlichting deels uit. Verder schade aan rolveld en geringe schade aan stellingen</i>
29/30.01.1944	Amersfoort	AEAF		<i>Duitsers rapporteerden bommen op Amersfoort, waardoor twee huizen werden vernield</i>
31.01.1944	Vliegveld Gilze-Rijen	USAAF		<i>Inslagen gezien op startbanen Duitsers rapporteerden twee huizen van de verbindingdienst en een opstelplaats geheel uitbranden. Treffers op rolbanen, startbanen en het rolveld. Vanwege bommentrechters moest vliegveld worden gesloten.</i>
08.02.1944	Den Helder	AEAF		<i>Duitsers meldden bommen op de stad en haven. Geringe militaire en burgerschade</i>
22.02.1944	Op terugweg uit Duitsland werden bommen afgeworpen boven vermeende Duitse steden Kleef, Goch en Munster	USAAF	<p><i>Door misidentificatie van doelen en misrekening van windsterkte kwamen bommen terecht op:</i></p> <p>1. Nijmegen</p> <p>2. Enschede</p> <p>3. Arnhem</p>	<p><i>Volgens Duitse rapporten ter plaatse:</i></p> <p>1. Zware schade aan Station Nijmegen. Beschadigd: een grote winkel, gebouw van Duitse dienstpost, 3 kerken, 1 school, 3 grote hotels en meer dan 1.200 huizen totaal uitgebrand</p> <p>Van de Waalbrug tot aan het station werd in Nijmegen een spoor van vernieling getrokken. Zo werden 675 gebouwen verwoest, waaronder huizen. Het duurde drie dagen voordat de branden waren geblust</p> <p>2. Door brand verwoest: Orskommandantur, 1 kerk, 11 fabrieken en circa 2.000 huizen.</p> <p>3. Gasfabriek zwaar beschadigd, gasverzorging voor Arnhem voor langere tijd onderbroken. 66 huizen vernield, 165 huizen zwaar beschadigd en 200 huizen licht beschadigd</p> <p>Van de gasfabriek werden vooral de ovens vernield</p>
24.02.1944	<p>1. Vliegveld Deelen</p> <p>2. Vliegveld Leeuwarden</p> <p>3. Vliegveld Gilze-Rijen</p>	USAAF		<p><i>Duitsers meldden:</i></p> <p>1. Schade aan hangars en startbanen</p> <p>2. Vijf barakken vernield en meerdere beschadigd, rolbaan geraakt</p> <p>3. Onbekend</p>

08.03.1944	1. Vliegveld Soesterberg 2. Vliegveld Volkel	RAF		<p>1. Volgens Duitsers werden getroffen de onderkomens aan rand van rolveld. Schade aan hangars en gebouwen. In Soest werden beschadigd de huizen: Amersfoortseweg 89, 87, 85, 79 en 77 uitgebrand. Bij nrs. 90 en 71 ontstond begin van brand en 20 percelen werden onbewoonbaar# In Bosch en Duin werd een huis vernield# Spoorbaan in Den Dolder raakte zwaar beschadigd#</p> <p>2. Volgens Duitsers gedeeltelijke vernieling van het rolveld en verwoesting van een aantal hangars.</p> <p>3. Door bominslag brandde in Ermelo een huis aan de Harderwijkerstraatweg uit#</p> <p>4. Door bominslag in Veldhoven brandde perceel Locht 3 geheel uit#</p>
18/19.03.1944	Station en industrieterrein Hengelo			<p>Fabrieken van Hazemeijer en Stork beschadigd door bominslagen# Vijf huizen, de Centrale Keuken aan de Marskant en een goederenloods werden verwoest. 32 percelen raakten zwaar beschadigd# Duitsers rapporteerden middelzware schade aan gebouwen. Een goederenloods brandde uit</p>
22.03.1944	1. Amsterdam 2. Vliegveld Leeuwarden		<p>Neerstortend RAF-vliegtuig</p> <p>c. Lijst bommeldingen GA Amsterdam</p>	<p>1a. Schade aan school aan Spaarndammerstraat* b. Pastorie Magdalenakerk en andere huizen verwoest# c. In Spaardammerstraat een vliegtuig neergekomen</p> <p>2. Door bominslag raakten vier huizen in de W. de Geeststraat in Leeuwarden ernstig beschadigd. Negen percelen in dezelfde straat werden geheel verwoest. Een ambachtsschool werd zwaar beschadigd#</p>
24.03.1944	Vliegveld Soesterberg	RAF		Dubbele villa aan Middellaan 22/24 in De Bilt geheel uitgebrand#
26.3.1944	In aanbouw zijnde E-bunkers in de haven van IJmuiden	RAF/ USAAF		<p>Bommen afgeworpen met redelijk resultaat. Duitsers melden dat luchtaanval werd uitgevoerd op de vesting en haven van IJmuiden. Zwaartepunt van aanval waren de haven en S-bootbunker. Visserijhal werd ten dele</p>

				<p>door brand vernield en koelhuis zwaar beschadigd. Onderbreking van telefoon-, water- en elektrische leidingen en verwoesting van diverse gebouwen van de havendienst. Ondanks het redelijke aantal treffers, was deze aanval geen echt succes. Het merendeel van de explosies was buiten het doelgebied. De S-bootbunkers werden pokdalig aan de bovenzijde, maar de afgeworpen brisantbommen waren niet in staat geweest door het beton heen te komen* (zie ook het eerste gebruik van z.g. Tallboys op 24 augustus 1944)</p> <p>Buiten het doelgebied treffers op de Gereformeerde kerk aan Wilhelminakade en aanpalende huizen. Grote schade aan spergebied bij de Haringhaven en Visserijhaven. Een aantal ontruimde huizen werd vernield of beschadigd, vele kleine bedrijven verwoest. Ook de vishallen werden grotendeels verwoest#</p>
30.03.1944				<p>Zware bomschade aan het kantoor van Maatschappelijke Hulpbetoon in de Weemenstraat in Hengelo. Huis ernaast liep lichte schade op#</p>
April en mei 1944	<p>Uitvoering van het <i>Transportation Plan</i>. Dit was een militaire operatie die o.m. tot doel had, voorafgaande aan de geallieerde invasie van Frankrijk in juni 1944, vijandelijke spoor- en wegverbindingen te verstoren en ook de Lufwaffe zoveel mogelijk uit te schakelen*</p>		<p><i>In de weken vóór de geallieerde invasie van Normandië werd de Lufwaffe in West – Europa zo goed als uitgeschakeld*</i></p>	
11.04.1944	<p>'Huize Kleijkamp' Den Haag</p>	AEAF	<p><i>Laagvlieg aanval op Centraal Bevolkingsregister gevestigd in Kleijkamp op verzoek van Nederlandse ondergrondse</i></p>	<p>Voltreffers op gebouw waargenomen <i>Duitsers meldden bovendien de verwoesting van de door de Ordnungspolizei in gebruik zijnde Alexanderkazerne, een bureau voor levensmiddelen en enkele huizen in de omgeving.</i> Gebouw op hoek Carnegieplein/Oude Scheveningseweg volkomen verwoest* Acht huizen aan de Laan Copes van Cattenburg verwoest. In de</p>

				Timorstraat brandden in zes huizen de bovenverdieping uit.#
22.04.1944	Op terugweg uit Duitsland luchtaanval op onder meer een veerpont bij Amsterdam	USAAF	Lijst bommeldingen GA Amsterdam	Buiksloterweg, IJ-pont, Valentijnkade, Kramatweg en Amsterdam-Oost <i>Enkele bommen neergekomen op Beverwijk</i>
01. 05.1944	Den Haag	USAAF		<i>Duitsers meldden bommen op de spoorlijn en autoweg tussen Den Haag en Utrecht. Treinverkeer tijdelijk gestopt en de autoweg in oostelijke richting vernield. Waarschijnlijk ging het om bommen afkomstig van een voortijdig naar Engeland terugkerende bommenwerper</i>
02.05.1944	Vliegveld Gilze-Rijen	AFAF		<i>Bomschade aan rolveld. Veld bleef aanvliegbaar</i>
04.05.1944	Vliegveld Bergen aan Zee	USAAF		<i>Duitsers meldden vernieling van alle water- en telefoonleidingen. Op het veld ontstonden tien branden</i> Fotoanalyse naderhand toonde aan dat drie hangars in de NW-hoek van het veld zwaar waren beschadigd, van drie gebouwen stonden alleen nog de muren. Drie hutten bij de noordelijke munitie opslagplaats verwoest. Bomkraters op het veld en tussen de hangars.
11/12.05.1945	1. Vliegvelden bij Deelen en Venlo 2. Doelen in België	AFAF RAF		1. <i>Duitsers meldden bommen op de spoorlijn tussen Amersfoort en Nijmegen, waardoor schade aan rails</i> 2. <i>Duitsers meldden een noodafwerp van bommen op de kop van de eilanden Goeree en Schouwen. Ook dat in Zierikzee een gashouder in brand was gegooid. Ook Ouddorp meldde bommen kort na middernacht</i>
21.05.1944	Spoorwegdoelen, vooral rollend materieel, in België, Duitsland en Nederland	USAAF/ AFAF	Vanwege komende invasie had deze actie tot doel vervoersmiddelen voor het transport van vijandelijke troepen uit te schakelen	Geclaimd veel schade aan rollend materieel, vrachtwagens binnenschepen, maar ook aan barakkenkampen en geschutopstellingen. <i>Waarschijnlijk ging het om aanvallen in Frankrijk, België en Duitsland, want nauwelijks of geen schade in Nederland gerapporteerd</i>
21/22.05.1944		RAF		<i>Duitsers meldden schade door bominslag aan stationsgebouw bij Borne. Ook bommen neergekomen op de Zuid-Eschmarke in Enschede</i>

22.05.1944	Spoorwegdoelen bij Luik en spoorbruggen bij Hasselt	USAAF		<i>Duitsers meldden bommen op Maastricht en Hasselt. Waarschijnlijk werd Limburg aangezien als de omgeving van Luik. NS meldden bomschade aan de baanvakken Maasbracht-Echt, Maastricht-Meersen en Born-Sittard</i>
22/23.05.1944				<i>NS meldden ontploffing van een bom op de lijn Uithoorn-Mijdrecht kort na middernacht. Door bominslag vernieling van telefoon- en telegraaflijnen</i>
24/25.05.1944	Philipsfabrieken Eindhoven	RAF		<i>Operatie op Philipsfabrieken vanwege gesloten wolkendeek afgelast. Duitsers rapporteerden dat op de terugweg naar Engeland enkele bommen afgeworpen boven Amersfoort en Hengelo</i>
31.05.1944	1. Vliegveld Gilze-Rijen 2. Roosendaal, station en spoorwegemplacement	USAAF		<i>1. Waargenomen resultaat redelijk. Volgens Duitsers bleef het veld aanvliegbaar met slechts geringe gebouwenschade 2. Resultaten door vliegers omschreven als slecht tot redelijk. Volgens Duitsers zorgden de bommen op Roosendaal voor grote gebouwenschade. 31 huizen werden verwoest, 43 zwaar en 110 licht beschadigd. Vooral veel schade in buurt station* Zie ook Roosendaal in: Defensie- en oorlogsschade 1939-1945</i>
06.06.1944	<i>Langverwachte geallieerde invasie van Frankrijk. RAF en USAAF voornamelijk ingezet ter ondersteuning van deze actie. Daarom geen operaties boven Nederland en Duitsland gevlogen.</i>			
14.06.1944	Vliegveld Eindhoven	USAAF		<i>Gebombardeerd met goed resultaat De aanval op het veld was succesvol. Duitsers meldden bommen op Kommandantur, hangars en onderkomens. Het veld was niet langer aanvliegbaar en het baanvak tussen Eindhoven en Utrecht onderbroken Fotoanalyse toonde grote concentratie van bomkraters en beschadigde opstelplaatsen voor vliegtuigen</i>
20.06.1944	Havengebied Den Helder	RAF		<i>Den Helder meldde bommen op rijkswerf, buitenhaven en binnen-</i>

				<i>haven</i>
22/23.06.1944	Op terugtocht uit Frankrijk	RAF		<i>Enkele bommen boven Renesse afgeworpen. Geringe schade</i>
24.06.1944	Hoogovens IJmuiden	RAF		<i>Treffers op gashouders die in brand vlogen Volgens Duitsers door voltreffers de hoofdwaterleiding en de stroomtoevoer vernield</i>
25.06.1944	Hoogovens IJmuiden	AFAF		<i>Duitsers meldden waterleiding vernield, de ertsopslagplaats geraakt en de oude stikstoffabriek beschadigd.</i>
27/28.06.1944	Vliegveld Venlo	RAF		<i>Duitsers rapporteerden enige bommen die lichte schade toebrachten</i>
Eind juni tot september 1944	Lancering vanuit de lucht van V1's naar Engeland door Duitse bommenwerpers		<i>Thuisbases van deze bommenwerpers waren de vliegbases Venlo en Gilze-Rijen (Zwanenburg III, 67)</i>	
05.07.1944	Vliegvelden Gilze-Rijen en Volkel	USAAF		<i>Bomschade aan het rolveld van vliegbasis Gilze-Rijen. Ook bommen op dorp en omgeving neergekomen, waardoor zware schade aan boerderijen, woningen, fabrieken en scholen. Op vliegveld Volkel werd schade toegebracht aan enkele hangars</i>
13/14.7.1944	Op terugtocht naar Engeland	RAF		<i>Duitsers meldden bommen in het gebied Duisburg, Venlo en Amersfoort. Geen materiële schade gerapporteerd</i>
19.07.1944	Doelen in Duitsland	USAAF		<i>Duitsers rapporteerden bommen bij Goedereede. Materiële schade?</i>
24/25.07.1944				<i>Duitsers meldden enkele bommen op vliegveld Volkel</i>
27/28.07.1944	Arnhem	RAF	AD	<i>Bom afgeworpen op een doel in omgeving van Arnhem. Resultaat onbekend</i>
29.07.1944	Zender in Huizen	USAAF		<i>De zender buiten gebruik gezet</i>
31.07.1944	Op terugtocht uit Dtsld	USAAF		<i>Bommen afgeworpen in Meerssen (L.), waardoor een papierfabriek uitbrandde</i>
03.08.1944	Brug over kanaal door Zuid-Beveland	USAAF	AD	<i>Brug over een kanaal ten zuidoosten van Goes werd aangevallen en vernield Duitsers meldden bommen bij Hansweert op de brug en de spoorbrug over het kanaal van Zuid-Beveland. Beide bruggen werden beschadigd en verkeer moest worden omgeleid</i>
07.08.1944	Doelen in België en	USAAF	AD	<i>Volgens Gilze-Rijen bommen op</i>

	Frankrijk			<i>het vliegveld, het schijnvliegveld bij Alphen en op huizen van Nerhoven. Veel materiële schade.</i>
09.08.1944	Doelen in Zuid-Duitsland	USAAF		<i>Bij de terugtocht enkele bommen neergekomen op Axel (Z.) en op het vliegveld bij Eindhoven</i>
15.08.1944	1. Vliegveld Eindhoven 2. Vliegveld Volkel 3. Vliegveld Soesterberg 4. Vliegveld Gilze-Rijen 5. Vliegveld Deelen 6. Vliegveld Venlo 7. Vliegbasis Twente	1 – 5 RAF 6. US- AAF	Massale geallieerde lucht-aanvallen op vliegvelden in bezet Nederland	1. Inslagen gezien tussen gebouwen. Doelgebied vol bomkraters. <i>Volgens Duitsers rolveld en startbaan en hangar beschadigd; water en licht uitgevallen. Veld moest worden gesloten</i> 2. Onder meer hangars getroffen <i>Veld gesloten, gebouwschade</i> 3. Bomkraters gezien. <i>Zware schade aan rolveld en startbaan. Veld moest worden gesloten</i> 4. Concentratie bommen op veld <i>Schade aan het rolveld en de startbaan. Vliegfeld gesloten</i> 5. Veld vol bomkraters gezien 6. <i>Zware schade aan het rolveld, de startbanen en gebouwen</i> Fotoanalyse toonde zware schade aan grote hangar en vier overdekte opstelplaatsen. Drie kleine kantoorgebouwen verwoest en 176 bomkraters op startbanen 7. <i>Grote materiële schade 1 –7. In totaal werden in de omgeving van de gebombardeerde vliegvelden 18 huizen vernield en 46 beschadigd</i>
18.08.1944	Spoorbruggen over de Maas	USAAF		<i>Duitsers meldden bommen op Maastricht waardoor beperkte schade aan noordelijke spoorbrug. Ook geringe schade aan het vliegveld bij Eindhoven</i> Een misworp boven Maastricht veroorzaakte schade aan 325 huizen , waardoor meer dan 1.500 inwoners van Maastricht dakloos werd.*
18/19.08.1944	Brandstofopslagplaatsen aan het kanaal Gent-Terneuzen	RAF		Explosies waargenomen. Latere fotoanalyse toonde aan dat de aangevallen brandstofopslagplaats en de aangrenzende olieraffinaderij, die bij eerdere aanvallen al waren beschadigd, tijdens bombardement in de nacht van 18/19 augustus waren verwoest. Ook zeven voorraad tanks en vrijwel alle gebouwen van de raffinaderij geheel of gedeeltelijk verwoest, waaronder de elektriciteitscentrale.

				Ook veel bomkraters op foto's zichtbaar.
24.08.1944	E/R-bootbunkers en ligplaatsen bij IJmuiden	RAF	Eerste toepassing op Nederlandse bodem van z.g. <i>Tallboys</i> . Dit waren goed gestroomlijnde bommen van een bijzonder zwaar kaliber die werden gebruikt voor aanvallen op bootbunkers. De explosie van deze zware bommen vond plaats pas wanneer deze zich al in de grond hadden geboord. Door een aardbevingseffect moest de constructie van gewapend beton worden ontzet.	Eén voltreffer gezien aan landzijde van de bunker. Ligplaatsen ook aangevallen en rookwolken waargenomen. <i>Duitsers rapporteerden bommen op de vesting van IJmuiden. Trefers op de oude-S-bootbunker, de visserijhaven en het spoorstation IJmuiden-West.</i> <i>De kantoorgebouwen van de visserijhaven waren toen in gebruik als centrale voor de Kriegsmarine. Bij aanval op 24 augustus 1944 werden het kantoor zwaar beschadigd en de Hal A, waarvan het noordwestelijk deel al op 26 maart was getroffen, totaal vernield. Hetzelfde overkwam Hal B en vier pakhuizen in de naaste omgeving. Hallen C en D kregen voltreffers en ook de Visbrug werd getroffen.</i> <i>De Duitse S-bootbunker liep aanzienlijke schade op.</i> Latere fotoanalyse toonde aan dat E/R- bootbunkers zwaar beschadigd waren geraakt. Er werden ook twee voltreffers op het dak waargenomen. Eén bom was er doorheen gegaan en had een gat achtergelaten van vijf meter middellijn. Bovendien schade aan gebouwen aan de haven en op de kaden
25.08.1944	Moerdijkbruggen	USAAF		<i>Lichte bom op Dinteloord waardoor lichte huizenschade ontstond.</i> <i>Zware bommen op Moerdijkbrug, die behalve wat schervenschade en krassen onbeschadigd bleef</i>
25/26.08.1944	Doelen in ZW-Duitsland en Frankrijk	RAF		Aanval uitgevoerd op vliegvelden bij Deelen en Venlo. <i>Duitsers rapporteerden bommen op een veld bij Eindhoven.</i>
26.08.1944	1. Moerdijkbruggen 2. Vliegvelden bij Deelen en Eindhoven	USAAF	2. AD	1. Vanwege weersomstandigheden afgelast 2. Resultaten beschreven als goed. <i>Duitsers meldden bommen op vliegvelden bij Deelen en Eindhoven</i>
27/28.08.1944	Doelen bij Amsterdam, Twente en de bruggen bij Moerdijk	AFAF		<i>Bij Nijmegen vielen enkele bommen op de spoorlijn bij de spoorbrug. Een blindganger belandde in een papierfabriek</i>
28/29.08.1944	1. Vliegvelden Venlo en Gilze-Rijen	RAF		1-3 Bommen afgeworpen boven alle doelgebieden.

	2. Staalfabriek ten zuiden van Maastricht 3. Zoeklichten ten noorden van Venlo			<i>Duitsers meldden bommen op de vliegvelden van Venlo en Volkel</i>
30.08.1944	Doelen in NW-Duitsland	USAAF		<i>Duitsers meldden dat tijdens terugvlucht op de Afsluitdijk, bij Kornwerderzand, een tweetal bommen. Geringe schade.</i>
01.09.1944	Spoorbrug bij Ravenstein	USAAF		Treffers op of vlakbij de spoorbrug gezien.
03.09.1944	1. Vliegveld Gilze-Rijen 2. Vliegveld Eindhoven 3. Vliegveld Venlo 4. Vliegveld Soesterberg 5. Vliegveld Deelen 6. Vliegveld Volkel	RAF	Evenals op 15 augustus 1944 was het doel van deze acties startbanen op vliegvelden in bezet Nederland grondig onklaar te maken.	1. Aanval goed uitgevoerd, o.m. op 3-hoek gevormd door startbanen. <i>Duitsers meldden grote schade aan het vliegveld. Ook bommen gevallen buiten het veld op de Grote Meep. In Hulten werd de kerk en vloog de leerfabriek Noord-Brabant in brand. Na vertrek van nog aanwezige vliegtuigen op 4 september 1944 bliezen Duitsers het vliegveld Gilze-Rijen op</i> 2. Bommen gevallen op doelgebied 3. Vliegveld vol bomkraters 4. Bommen gevallen dwars over startbaan, geëxplodeerd tussen gebouwen, waarna brand. Latere fotoanalyse toonde aan dat twee hangars waren vernield. Ook het hoofdstationsgebouw gebouw gedeeltelijk verwoest 5. Bommen op baanintersecties 6. Geslaagde aanval
05.09.1944 'Dolle Dinsdag'			Dit was de dag waarop plotse-ling het onware gerucht de ronde deed dat de geallieerden de grote rivieren waren overgestoken en dat de bevrijding van bezet Nederland ophanden was. Dit gerucht leidde tot paniek onder talloze collaborateurs die prompt op de vlucht sloegen	
05/06.09.1944	Vliegveld Steenwijk-Havelte	RAF		Bommen boven doelgebied afge- worpen

07/08.09.1944	Vliegveld Steenwijk-Havelte	RAF		Aanvallen op doel uitgevoerd
08.09.1944	1. Eerste lancering van een V2 vanuit Haagse regio (Wassenaar) in de richting Engeland 2. Vliegveld Steenwijk-Havelte	RAF	Zwanenburg III, 74	2. Bommen afgeworpen boven doelgebied
09.09.1944	Doelen in West-Duitsland en Nederland	USAAF		Van een spoorbrug over de Maas werd gemeld dat die was vernietigd
09/10.09.1944	Vliegveld Steenwijk-Havelte	RAF		Bommen boven doelgebied afgeworpen
11.09.1944	1. Vliegveld Leeuwarden 2. Haven (inclusief Duitse defensiewerken) van Breskens	USAAF RAF		1. Bommen afgeworpen boven doelgebied. Resultaten omschreven als goed tot uitstekend 2. Hele woonwijken in Breskens binnen korte tijd weggevaagd. 537 huizen verwoest en 151 andere liepen zware schade op*
11/12.09.1944	Vliegveld Steenwijk-Havelte	RAF		Bommen afgeworpen boven doelgebied
12.09.1944	Weg- en spoorbruggen naar Zuid-Beveland	AEEAF		Bommen afgeworpen midden op de dag en resultaten omschreven als goed <i>Later op de dag vond een aanval plaats op de Kreekdam, de verbinding tussen Walcheren en Zuid-Beveland. Goede concentratie van bommen werd waargenomen, dwars over het westelijk eind van de spoorlijn en weg. 's Avonds aanval op de Sloedam tussen Walcheren en Zuid-Beveland. Enige treffers op het oostelijk eind van de Sloedam.</i>
14.09.1944	V2-lanceerplaatsen Haagse regio	RAF		
16.09.1944	1. Wegen en spoorwegemplacement bij Arnhemuiden en spoor-dijk bij Bath 2. Viaduct nabij Roosendaal 3. Eerste lancering V2's vanuit Helledoorn in de richting Antwerpen	RAF en USAAF	Zwanenburg III, 67	
16-17. 09.1944	Lancering van eerste en laatste V2 vanuit Walcheren		<i>Vanuit Walcheren werden in totaal 10 V2's naar Engeland afgeschoten</i>	
17.09.1944	1. Psychiatrische inrichting bij Wolfheze	USAAF/RAF	<i>Luchtacties ter ondersteuning</i>	1. Inrichting in brand geschoten en veel materiële schade in dorp.

	(SD-kwartier in gebouw en Duitse geschutstellingen in bos) 2. Kloostergebouw Larenstein (in gebruik als kazerne) bij Velp 3. Kazernes in Arnhem, Ede en Nijmegen 4. Sluizen kanaal van Zuid-Beveland 5. Geschutsofstellingen bij Biggekerke (Z.) 6. Vliegveld Steenwijk-Havelte 7. V2-installaties in Haagse regio		<i>van luchtlandingsoperatie Market Garden</i>	Door misworp in een woonwijk op de Wageningse Berg ook daar schade aangericht.* 2 + 3 Kazernes en ook veel objecten in de omgeving door bommen geteisterd 4. Sluizen door luchtaanval vernield 5. Bommen richtten grote schade aan in Biggekerke zelf 6. Treffers op barakken. Enkele hutten stortten in. 7. Drie boerderijen en één huis op het terrein van landgoed Raaphorst in Wassenaar vernield*
19.09.1944	Almelo			Bombardement van station van Almelo*
19/20.09.1944	Transportdoelen en verbindinglijnen bij Eindhoven	Luftwaffe	<i>Duitse luchtaanval om geallieerde opmars te vertragen</i>	<i>Het grootste deel van de bommen viel in het doelgebied, waar oliebranden ontstonden. De volgende dag woedden er nog steeds hevige branden. Zware schade toegebracht aan burgereigendommen en toegangswegen</i>
25.09-20.10 1944	Lancering van V2 's vanuit stelling bij Rijs in Gaasterland in de richting Engeland			
02.10.1944	1.Rijnbrug bij Rhenen 2. Huissen	RAF		<i>Overspanning van brug in water terechtgekomen</i> 2. Missers in Huissen neergekomen tijdens aanval op Duitse troepenconcentraties*
02/03.10.1944	Waalbrug bij Nijmegen (ook geallieerde posities en de vliegbasis bij Grave)	Luftwaffe		Voor Waalbrug bestemde bom kwam neer in De Ruyterstraat. Daar werd een kapokfabriek gevuld met schuilende mensen getroffen.*
03.10.1944	Zeedijk Westkapelle	RAF		Zeedijk als gevolg van geallieerd bombardement doorbroken, waardoor water de polders instroomde. Randtreffers rond gebombardeerde zeedijken.* Die dag ook bommen neergekomen in Westkapelle
06.10.1944	1. Spooremlacement en munitiedepot Hengelo 2. Benzine- en munitieopslag- plaatsen bij Amersfoort	USAAF RAF		<i>1. In plaats van op spoorterrein vielen bommen op Hengelo's centrum, waardoor vrijwel gehele verwoesting van de binnenstad van Hengelo</i> <i>2. Goede concentratie bominslagen waargenomen in doelgebied</i>

07.10.1944	Zeedijken bij Vlissingen	RAF/ USAAF		Bommen neergekomen nabij doelen; schade aan dijken niet waarneembaar. <i>Bij Oostbatterij ging de dijk kapot en drong zeewater naar binnen. Na bombardement viel de Westbatterij uit.</i>
11.10.1944	1. Kustbatterij Fort Frederik Hendrik (Breskens) 2. Geschutopstellingen Vlissingen 3. Zeedijk bij Veere (Walcheren) 4. Hoofdkwartier van de <i>Reichskommissar</i> Seys-Inquart bij Wapenveld	RAF		1. 2. Aanval accuraat; 2 explosies gezien 3. Zeedijk bij Veere doorgebroken 4. Doel geraakt
12.10.1944	1. Kustbatterij Fort Frederik Hendrik 2. Spoorwegknooppunt bij Venray 3. Station Harderwijk 4. Vliegvelden Volkel, Eindhoven en Grave	USAAF AEAF Lufwaffe		1. Volgens latere fotoanalyse een aantal geschutspunten vernield. Veel bomkraters 2. Bommen boven doel afgeworpen <i>Deel van de bommen belandde in de binnenstad van Venray. 'Van oost naar west ploegden de inslagen hun vernietigende voren door de straten'*</i> 3. Zware schade aan het station en omgeving 4. Op vliegveld bij Grave vloog een munitie- en benzineopslagplaats in brand
13.10.1944	1. Stationsgebied Amersfoort (Rakettransportdoel) 2. Stationsgebied Utrecht (idem) 3. Spoorbrug bij Venlo	RAF USAAF	<i>Aanval op spoorlijnen om aanvoer van V2's en hun brandstof te beletten</i>	1. Bommen gevallen op spoorlijn, maar ook in de Paulus Buyslaan en in het Soesterkwartier* 2. Enkele voltreffers gezien op spoorlijn en station Ook bommen neergekomen op Mineurslaan en Catharijnsingel* 3. Waargenomen resultaat redelijk. In feite voltreffers op Venlo zelf, waarbij het Rembrandtheater werd verwoest en de omgeving van het theater en de Keulse Poort in de as kwam te liggen* Meer dan honderd huizen geheel of gedeeltelijk verwoest*
14.10.1944	1. IJsselbrug bij Zutphen	RAF		1. Bommen vielen dwars over brug, andere kwamen neer bij westelijke oever. De brug bleef vrijwel onbeschadigd, maar een groot deel van Zutphen lag in puin. Er ontstonden ook branden* Grote vernielingen in de buurt van

	2. Duitse waarnemingspost gevestigd in de Sint Petrustoren van Venray			de spoorlijn. Hevige branden in Bakkerstraat, Havenstraat en Groenmarkt. 105 huizen verwoest en 52 zwaar beschadigd* 2. Sint Petrustoren, een historisch monument, werd verwoest*
15.10.1944	1. Spoorbrug bij Deventer 2. Divisiehoofdkwartier bij Helenaveen 3. Duits hoofdkwartier bij Windesheim 4. Venlo 5 Nijmegen en vliegveld Grave	RAF Luftwaffe		1. Bommen dwars over brug neergekomen. Enkele treffers gerapporteerd 2. Huis en bijgebouwen geraakt. 3. Hoofdkwartier verwoest 4. Bommen neergekomen op Maaskade in Venlo* 5. Bommen neergekomen in Nijmegen. Lichte schade aan drie kisten met munitie
16.10.1944	Eerste lancering van V2's vanaf de Eelerberg bij Hellendoorn (O.) in de richting Antwerpen		Zwanenburg III, 75	De eerste V2 naar Antwerpen stortte neer op het sanatorium bij Hellendoorn
17.10.1944	1. Westkapelle, om het al aanwezige gat in de zeedijk te vergroten 2. Geschutsofstellingen Breskens en Duitse versterkingen in Oostburg en Sluis	RAF		1. Aanval volgens plan uitgevoerd, maar geen zichtbaar resultaat waargenomen. 2. Vooral transportmiddelen onder vuur genomen
19.10.1944	Spoorwegen bij Venlo	RAF		Bommen neergekomen op Dominicanenkerk en in de omgeving van het station*
20.10.1944	1. Brug bij Geertruidenberg 2. Brug bij Moerdijk 3. Station Harderwijk	USAAF		1 + 2 Bruggen aangevallen, maar geen van beide bruggen werden beschadigd. 3. <i>Harderwijk meldde aanval op station en omgeving. Schade aan seinhuis en huizen.</i>
21.10.1944	1. Maasbrug bij Hedel 2. Geschutsofstellingen bij Breskens 3. Vliegveld bij Grave	RAF Luftwaffe		1. <i>Twee overspanningen werden vernield</i> Brug lag goeddeels in de Maas en bomkraters in oprit van brug* 2. Ook bommen neergekomen in Vlissingen* 3. <i>Schade aan vliegtuigen en lichte schade aan tenten</i>
24.10.1944	1. Verkeersbrug bij Hedel 2. Duits militair hoofdkwartier in 'Merwestein' bij Dordrecht	RAF RAF		1. <i>Merendeel van bommen neergekomen op spoorlijn NO van doel</i> 2. <i>Merwestein werd verwoest, maar ook een school met kinderen. Vele andere huizen in Dordrecht leden schade</i>

	Walcheren			
31.10/01.11 1944	Kustverdediging op Walcheren	RAF		Gezien bominslag gevolgd door grote explosie aan zee kant bij Vlissingen
01.11.1944	1. Duitse verdediging op Walcheren 2. Nederlandse vliegvelden	RAF Luftwaffe	<i>Start van geallieerde invasie van Walcheren</i>	1. <i>Met raketten en bommen gaten geslagen in Duitse verdediging</i> 2. <i>Aanvallen uitgevoerd op vliegvelden en tactische doelen in het zuiden van Nederland</i>
02.11.1944	Veere op Walcheren	RAF	<i>Ter ondersteuning van de geallieerde grondtroepen op Walcheren</i>	Onder meer luchtaanvallen op Duitse geschutopstellingen
03.11.1944	1. Walcheren en de Maasdelta 2. Klundert (NBr.)	RAF		1 + 2 bomaanvallen op alle doelgebieden uitgevoerd
04.11.1944	1. Brug bij Venlo 2. Spoorwegemplacementen in Amersfoort en in Utrecht 3. Utrechtse motorenfabriek aan het Merwedekanaal 4. Brug bij Borculo 5. Paleis Het Loo (deels in gebruik door Seyss-Inquart en deels door de SS) bij Apeldoorn	RAF	2. Rakettransportdoelen 3. <i>Fabriek Jongerius waar Duitse miniboten zouden worden gemaakt</i>	1. Fotoverkenning toonde dat een overspanning van brug was ingestort en delen van de spoorbrug beschadigd <i>Brug zelf werd niet geraakt</i> 2. Aanval op doelgebieden uitgevoerd 3. Twaalf bommen troffen het doel* 4. Aanval uitgevoerd op doelgebied 5. Aanval uitgevoerd op toren van noordelijke vleugel van Paleis, in gebruik door SS. Koninklijke stallen getroffen
05.11.1944	1. Spoorbrug bij Roermond 2. Spoorbrug bij Venlo 3. Eindhoven	RAF Luftwaffe		1. Gelanceerde bommen over doel gevlogen 2. Knooppunt van spoorwegen ten zuidoosten van spoor door bommen geraakt. Maar ook binnenstad van Venlo in brand gevlogen. Twee warenhuizen, een voormalig ziekenhuis, twee scholen en een groot aantal woonhuizen vernield. Ook de Sint Martinuskerk en de Sint Nicolaaskerk gingen in vlammen op* 3. Bom neergekomen op Eindhoven, maar geen schade gesignaleerd <i>Door RAF ook aanvallen gedaan op Noord-Brabantse plaatsen Dinteloord en Klundert</i>

06.11.1944	1. V2 opslaplaatsen bij Amersfoort 2. Spooreplacement Gouda 3. Geparkeerde V2 treinen op rangeerterrein Utrecht 4. Munitieopslagplaats bij Utrecht	RAF		1. Luchtaanval op spoorwagens geladen met V2's 2. Massieve bomaanval op doel. 3. Bommen op Academisch Ziekenhuis; voltreffers op Neurologisch Instituut 4. Opslagplaats opgeblazen
10.11.1944	Neergestorte V2 in Den Haag		V2platform	In de Nieuwe Duinweg 27 huizen zwaar en 19 licht beschadigd
11.11.1944	Sluizen bij Gaarkeuken (Gr.)	RAF		4 huizen vernield en andere beschadigd
18.11.1944	Spoorbrug bij Venlo en spooreplacement bij Kempen (oost van Venlo)	RAF		Foto's toonden geen toegebrachte schade bij Kempen Bombardement op spoorbrug niet uitgevoerd, maar wel bommen neergekomen in Venlo*
26.11.1944	1. SD-hoofdkwartier in Amsterdam-Zuid 2. Brug bij Zwolle 4. Brug bij Venlo 5. Duitse hoofdkwartieren in Nijmegen, Roermond en Den Bosch	RAF Luftwaffe	.	1. Voltreffer op doel. <i>In omgeving van Euterpestraat 40 huizen vernield</i> 2. <i>Bominslagen aan beide zijden van brug bij Zwolle. Brug zelf intact gebleven.</i> 4. <i>Near misses</i> gezien 5. <i>Schade toegebracht aan diverse hoofdkwartieren</i>
28.11.1944	Duits hoofdkwartier in een schoolgebouw in Houten	RAF		Mislukte actie, maar wel werden 14 huizen vernield of zwaar beschadigd*
29.11.1944	1. Vliegveld Soesterberg 2. Twee spoorbruggen 3. Lanceerplaatsen V2's in Haagse regio 4. Duits hoofdkwartier in Rotterdam	RAF		1. Bommen gevallen op Emmaplein in Bilthoven* 2. <i>Goede concentratie bomaanslagen op spoorbrug bij Zwolle</i> <i>Bij spoorbrug bij Deventer bommen in water neergekomen</i> 3. <i>Bij aantal doelen voltreffers geplaatst.</i> 4. Enige huizen nabij het doel tijdens actie verwoest. Veel glaschade in omgeving w.o. in de Mathenesserlaan en op de Heemraadsingel*
05.12.1944	Raketdoelen in Haagse regio	RAF		Aanvallen op doelen bij Wassenaar, Haagse Bos en bij Rust en Vreugd omschreven als geslaagd
05/06.12.1944	Spoorlijn Boekelo-Haaksbergen	RAF		80 huizen beschadigd
06/07.12.1944	Spoorbrug bij Haarlem	RAF	<i>Poging speciale trein tot stoppen te dwingen</i>	Brand ontstond ten zuidoosten van brug <i>Haarlemse autoriteiten meldden dat een bom was neergekomen bij op geïnundeerd gebied ten zuiden</i>

				<i>van de spoorlijn Haarlem-Amsterdam op gemeentelijk gebied. Glasschade aan drie huizen</i>
08.12.1944	1. Neergestorte V2 in Den Haag 2. Vijandelijk hoofdkwartier bij Amersfoort (Kasteel Stoutenburg) 3. Basis voor miniduiboten bij Burghsluis (Z.)		V2platform	1. In de Stadhouderslaan 5 huizen zwaar en 206 licht beschadigd 2 + 3 Aanvallen op doelgebieden uitgevoerd <i>Ook een aanval uitgevoerd op stad en sluizen van Zutphen</i>
10.12.1944	1. Sluizen en spoorbrug Zutphen 2. Brug over Twentekanaal 3. Een brug over de Oude Maas 4. Spoorlijn noordoost van Enschede 5. Opslagplaatsen V-wapens bij het hoofdspoorstation van Leiden	RAF		1. Aanval uitgevoerd; resultaten niet waargenomen 2. Als gevolg van bomaanval verwoest 3. Bommen boven doel afgeworpen 4. Bommen boven doel afgeworpen 5. Ruim 50 huizen aan de Leidse Stationsweg, Haverzaklaan en omgeving verwoest en tal van andere huizen zwaar beschadigd*
11.12.1944	1. Sluizen bij Zutphen 2. Lanceerplaatsen V2's bij Wassenaar 3. Station Staatsspoor in Den Haag 4. Station Leiden	RAF		1. Bommen afgeworpen, maar resultaat niet waargenomen 2. In doelgebied werden 14 inslagen waargenomen. 3. Onder meer bommen neergekomen op het stationsgebouw 4. Aanval uitgevoerd; resultaten niet waargenomen
15.12.1944	1. Spoorwegdoelen 2. E/R-bootbunker IJmuiden	RAF	2. Voor aanvallen gericht tegen bootbunkers werden bommen van een bijzonder zwaar kaliber (zg. <i>Tallboys</i>) gebruikt. De explosie vond plaats pas wanneer deze zich al in de grond hadden geboord. Door een aardbevingseffect moest de constructie van gewapend beton worden	1. <i>Door neerkomen van een drietal bommen op het station van Lonneker werden 10 huizen beschadigd</i> 2. Vier ligplaatsen voor S-boten door ineenstorting van delen van de hoofdconstructie en overkapping vernield*

			ontzet. (Kort-hals Altes, 273, 274)	
16.12.1944	Lancering van V1's vanuit Overijssel			
17.12.1944	Gronddoelen	RAF		<i>Turfstrooiselfabriek bij Vriezenveen onder vuur genomen</i>
18.12.1944	1. Lanceerplatform V2 bij het Haagse Voorde		Lijst bominslagen GA Rotterdam	1. Resultaten bombardement omschreven als goed. Twee bommen neergekomen op een fabrieksgebouw ten oosten van doel. Bominslagen gevolgd door een explosie. 2. Bomschade aan station Hoek van Holland
24.12.1944	1. Raketlanceerplaat- sen en logies V2- personeel in Haagse villapark Marlot 2. Spoorwegdoelen w.o. spoorwegempla- cement in Amersfoort	RAF	2. Rakettrans- portdoel	1. Resultaten van bombardement goed. Ettelijke voltreffers op gebouwen en zes paar inslagen op het doel waargenomen. Bommen in doelgebied neergekomen* 2. <i>Schade geclaimd aan rollend materieel op spooreplacement van Amersfoort</i>
25.12.1944	Spoorwegemplacement in Amersfoort	RAF		Spoorwagons en locomotieven vernield
26/27.12.1945	Militaire gebouwen Eindhoven	Luftwaffe		Lichte materiële schade aangericht
28.12.1944	1. Raketdoelen in Was- senaar en Den Haag 2. Duits hoofdkwartier in Bilthoven	RAF		1. Bommen kwamen neer in beide doelgebieden. Bomschade aan huizen in omgeving van het Haagse Hotel Promenade 2. Mislukte luchtactie, maar zorgde wel voor grote verwoesting in Bilthoven*
29.12.1944	1. E/R-bootbunkers bij de Waalhaven (Rotter- dam) 2. Vijandelijke onder- komens w.o. Duits hoofdkwartier in Bilthoven 3. Luchtaanval op kan- toor van geallieerden in Tilburg	RAF Luftwaffe		1. Fotoanalyses naderhand toonden aan dat drie secties van E-bootbunkers door bombardement waren beschadigd Twee van de drie ligplaatsen liepen schade op en ook een deel van de overkapping kwam naar beneden* 2. <i>Doel in Bilthoven gemist. Wel bomschade in omgeving van de plaatselijke watertoren</i> 3. Ook bommen afgeworpen ten zuiden van Arnhem. Materiële schade?
31.12.1944	1. Neergestorte V2 in Den Haag 2. Luchtaanvallen op Aalburg, de spoorbrug	RAF	V2platform	In de Van Voorschotenlaan vijf huizen verwoest, 28 zwaar en 1670 licht beschadigd.

	bij Culemborg, Duitse troepen bij Genderen, de spoorbrug bij Tiel, spoorlijnen bij Winterwijk			
1945				
01.01.1945	1. Vliegbases Eindhoven, Heesch, Volkel, Woensdrecht en Gilze-Rijen 2. Spoorlijnen, gebouwen en raketdoelen in Den Haag en omgeving 3. Neergestorte V2 in Den Haag	Luftwaffe RAF	<i>Laatste grote grondaanval door Duitse jagers op door de RAF gebruikte vliegvelden in Nederland</i> 3. V2platform	1. <i>Grotendeels mislukte actie, resulterend in grote verliezen van bemanning en vliegtuigen aan Duitse zijde</i> 2. Een aantal voltreffers gerapporteerd, waaronder op spoorlijn Alphen-Leiden. Ook treffers op raketdoelen in het Haagse Bos 3. In de Indigostraat twintig huizen verwoest, 56 zwaar en 2.844 licht beschadigd
3/4.01.1945	Lekbrug bij Vianen	RAF		Brug over de Lek bij Vianen totaal verwoest*
04.01.1945	1. Gewapende verkenning 2. Raketdoelen in Haagse regio.	RAF		1. <i>Luchtaanvallen uitgevoerd op de dorpen Oosterland, Schuddebeurs, Zijpe en Vianen</i> <i>Raketaanval op een fabriek in Sliedrecht met daarin 600 Duitsers.</i> <i>In Enschede bomschade aan pan-den in de Spoordijkstraat, Parkweg en Stadsmatenstraat</i> 2. Luchtaanval op Huis te Werve in Rijswijk leverde treffers op. Bommen op Voorde vielen in doelgebied.
21.01.1945	Wegenknooppunt in frontgebied bij het grensdorp Montfoort (L.)	RAF		Hoofdweg door Montfoort door bommen verwoest*
22.01.1945	1. Zuurstoffabriek in Ablasterdam bij Dordrecht 2. Kasteel Doornenburg 3. Spoorlijnen in Zuid-Holland 4. Opnieuw wegenknooppunt bij Montfoort (L.) 5. Lanceerplaatsen V2's a. Haagse Bos en b. Staalduinse Bos bij Hoek van Holland	RAF		1. Fabriek verwoest 2. Aanval op Duits hoofdkwartier en zender 3. NO van Oegstgeest een brug vernield 4. Dit keer werd Montfoort vrijwel verwoest* 5. a. Inslagen gezien bij Mauvestraat b. Bommen in doelgebied neergekomen

25.01.1945	Neergestorte V2 in Den Haag		V2platform	In de Archipelbuurt en vooral in de Riouwstraat zes huizen verwoest, 40 zwaar en vele licht beschadigd
27.01.1945	Eerste lancering van V1's vanuit Rotterdamse regio in de richting Antwerpen		Zwanenburg III, 67	
03.02.1945	<p>1. Spoorbrug over de IJssel bij Zwolle</p> <p>2. E-bootbunkers bij Poortershaven (bij Maassluis)</p> <p>3. S-bootbunkers aan IJmuidense Haringhaven</p> <p>4. Raketdoelen in Haagse regio</p> <p>5. Zuurstoffabriek Loosduinen</p>	RAF		<p>1. <i>Bominslagen op opritten ten westen van brug en op de spoorlijnen. Zowel weg als spoorlijn geblokkeerd. Brug zelf werd niet geraakt</i></p> <p>2. Ten minste drie/vier voltreffers gezien. Fotoanalyse toonde geconcentreerde schade aan in doelgebied. Gebouwen ZO en NW van bunkers beschadigd. Bovendien de spoorlijn ten noorden van doelgebied op drieplaatsen onderbroken.</p> <p>3. Bommen afgeworpen, maar geen resultaten waargenomen</p> <p>4. <i>Aanval op doelen in Staalduinsche Bos, waarbij twee bommen midden op een groot gebouw terechtkwamen en vijf stuks precies op het doel</i></p> <p>5. <i>De meeste bommen vielen te kort, maar treffers op enkele loodsen. Tijdens tweede aanval sloegen twee bommen in op het zuidelijkste gebouw</i></p>
06.02.1945	<p>1. IJsselbrug bij Deventer</p> <p>2. Luchtaanvallen op een fabriek in Noordwijk, raketdoelen bij Nijverdal en Helledoorn en op een gebied rond Apeldoorn</p> <p>3. Stoomblekerij en zoutindustrie in Boekelo</p> <p>4. Gebied bij Amersfoort</p> <p>5. Rakellanceerplaatsen bij Den Haag</p>	RAF		<p>1. <i>Bommen vielen op de westelijke oprit en opbreken van spoorlijnen maakte brug tijdelijk onbruikbaar. Meeste bommen vielen in de stad Deventer</i></p> <p>Mislukte aanval waardoor o.m. materiële schade ontstond*</p> <p>2. Bommen boven doelgebied afgeworpen</p> <p>3. <i>Tijdens aanval bomschade aan enkele huizen</i></p> <p>4. <i>Bommen afgeworpen boven 2V-transportdoelen (een spoorlijn en een weg).</i></p> <p>5. Bommen met meer en minder succes afgeworpen boven Haagse Bos, Voorde, Hotel Promenade en Huis ter Werve</p>

	6. Spoorbruggen bij Leiden a. Spoorbrug over de Nieuwe Vaart b. Spoorbrug over de Rijn bij De Vink c. Spoorbrug op de lijn Leiden- Woerden over het Rijn-Schiekanaal (Nieuwe Vaart) 7. Rotterdam		Lijst bominslagen GA Rotterdam	6. a. Spoorbrug over de Nieuwe Vaart goed getroffen* b. Doel gemist, maar bomschade aan huizen in de omgeving* c. Voltreffer op spoorlijn* 7. Door exploderen in Pernis van V-wapen schade toegebracht aan panden Bomschade aan Hoogendijk, Pastoriedijk, Burg. Van Esstraat, Ring en Vrijlandstraat
08.02.1945	1. E-bootbunkers IJmuiden 2. Noodbrug bij Doesburg 3. Raketdoelen in Haagse regio 4. Zuurstoffabriek in Haagse Loosduinen	RAF	4. Het doel was niet een zuurstoffabriek, maar de remise van de Westlandse Stoomtram Mij.	1. Ten minste één voltreffer op noordelijk deel van bunker. Aanzienlijke schade aan dak van zuidpunt. 2. Met goed gevolg aangevallen <i>Ook bombardement van de telefooncentrale van Arnhem. Verder bom gevallen in Enschede</i> 3. Treffers op V2-lanceerplaatsen in Staalduinse Bos 4. Treffers op gebouwen en in doelgebied.
09.02.1945	1. Zuurstoffabriek in Haagse Loosduinen 2. Roermond	RAF Luftwaffe	Zie hierboven	1. Treffers op noordelijk deel van het doelgebied 2. Geen materiele schade
10.02.1945	Raketdoelen in Haagse regio	RAF		Bommen gevallen in de doelgebieden, waaronder het Staalduinse Bos en het, Hotel Promenade
10/11.02.1945	Transportdoelen in Nederland en Duitsland	RAF		<i>Deze nacht werden aanvallen uitgevoerd op transportdoelen bij Enschede, Zutphen, Almelo en Zwolle</i>
11.02.1945	1. Vliegveld Steenwijk 2. Brug bij Almelo en spoorbrug bij Weesp	RAF		1. Gebombardeerd 2. Onder meer spoorlijnen op verschillende plaatsen verwoest
13.02.1945			Lijst bominslagen GA Rotterdam	Schade in Pernis door neerstorten van V1 gelanceerd vanuit Hoogvliet, explosie
14.02.1945	1. Een brug over de IJssel 2. Raketdoelen in Haagse regio	RAF		1. <i>In Almelo bommen op een hotel</i> 2. Bommen afgeworpen boven Haagse Bos en een luchtaanval gedaan op het Wassenaars Vreugd en Rust
16.02.1945	V1-lanceerplaats bij Puttershoek ten zuiden			<i>Deze V1-lanceerplaats, opgesteld tussen fabrieksgebouwen, werd</i>

	van Rotterdam			<i>geraakt maar niet vernield</i>
20.02.1945	Raketdoelen in Haagse regio			Treffers in Haagse Bos
21.02.1945	<p>1. Zeist</p> <p>2. Tweekanal V1-lanceerplaatsen bij Rotterdam</p> <p>3. Raketdoelen in Haagse regio</p> <p>4. Spoorlijnen tussen Boekelo en Enschede en bij station Broekheurne (O.)</p> <p>5. Spoorwegdoelen Enschede</p> <p>6. Raketaanvallen op doelen bij Zeist</p>	RAF	Lijst bominslagen GA Rotterdam	<p>1. <i>Raketaanvallen op doelen in Zeist</i></p> <p>2. Doelgebied met raketten en bommen bestookt Bominslagen fabriek voor chemische producten aan de Tankweg 10 in Pernis Ook getroffen een Superfosfaatfabriek</p> <p>3. Bommen gevallen op doelgebieden in Haagse Bos en in Ockenburg</p> <p>4. Spoorlijnen over respectievelijk 200 en 50 meter verwoest. Ook huizen verwoest.</p> <p>5. <i>Op deze dag was in Hengelo een enorme explosie waarbij 20 huizen werden vernield. Waarschijnlijk werd Hengelo voor Enschede aangezien</i></p>
22.02.1945	<p>1. V2-doelen in Haagse regio</p> <p>2. Transportdoelen</p>	RAF	Begin van <i>Operation Clarion</i> , een 24 uur durende die tot doel had alle transport- middelen die de Duitsers ter beschikking stonden zodanig te schaden dat de Duitse bevoorrading werd lamgelegd. Daarom werden aanvallen uitgevoerd op alle soorten spoorwegdoelen, sluisen, bruggen, wegknooppunten en alle mogelijke middelen van vervoer op wegen, in garages en in depots. (Zwanenburg II, 558)	<p>1. Onder meer de Polygoonstudio aan Leidseweg en het Haagse station Staatsspoor door bommen getroffen*</p> <p>2. Getroffen werd onder meer de spoorwegovergang bij Coevorden over het Coevorden-Vechtkanaal* Bij deze actie werd ook het kasteel Beijenbeek nabij Mook verwoest*</p>

24.02.1945			Lijst bominslagen GA Rotterdam	Bomschade aan diverse panden aan Dordtsestraatweg
26.02.1945			Lijst bominslagen GA Rotterdam	Schade Vondelingenplaat door neerstorten van V1
03.03.1945	1. Eerste lancering van V1's vanuit stellingen bij Delft, in Vlaardingen en op de vliegbasis Ypenburg in de richting Engeland 2. Bombardement van lanceerinstellingen V2's in Haagse Bos	RAF	Zwaneburg III, 67/68	2. Door foute doelindicatie en misworpen bommen op de Haagse woonwijken Bezuidenhout en Korte Voorhout. Meer dan 3.300 huizen verwoest en ruim 1.000 zwaar beschadigd*
04.03.1945	1. Neergestorte V2 2. Spoorwegdoelen bij Winterswijk en Borculo	USAAF		1. In Haagse Vlietstraat leden 896 huizen glasschade 2. In beide plaatsen bommen neergekomen*
05.03.1945			Lijst bominslagen GA Rotterdam	Bominslag Spijkernissebrug
12.03.1945	Neergestorte V2 in Den Haag		V2platform	In de Flakkeesestraat 35 huizen zwaar en vele licht beschadigd
14.03.1945	Vliegbasis Twente en de plaatsen Goor + Haaksbergen	USAAF		
15.03.1945	Laatste lancering een V1 vanuit stellingen bij Rotterdam in de richting Antwerpen		Zwanenburg III, 68	
18.03.1945	1. Diverse Duitse hoofdkwartieren in de regio Deventer-Zutphen 2. Neergestorte V2 in Rotterdam-Noord	RAF		1. <i>In de meeste gevallen (waaronder op een hoofdkwartier bij Twello en op een bij Warken) werden voltreffers gezien</i> Bommen stelden een Duits verbindingscentrum gevestigd in de dorpskerk van Gorssel buiten werking. Het kerkgebouw liep zware schade op* 2. Tien Rotterdamse huizen vernield en 31 zwaar beschadigd*
19.03.1945	1. V2-installatie bij Den Haag 2. Spoorwegdoelen 3. Bataljonshoofdkwartier bij Dordrecht 4. Laadstation bij Raalte 5. Reparatieafdeling	RAF		1. Enkele treffers bij installatie gezien 2. Schade toegebracht onder meer aan een brug bij Utrecht en een spoorbrug bij Woerden 3. Raketaanval waarbij twee gebouwen werden vernield 4. Gebombardeerd. Ook spoorlijnen vernield of onderbroken 5. Doel goed getroffen

	voor vrachtwagens in Doetichem			
20.03.1945	<p>1. Borculo</p> <p>2. Duits hoofdkwartier in Hilversum</p> <p>3. Lanceerplaatsen voor V1's op vliegveld Ypenburg</p> <p>4. Spoorwegknooppunten bij Rijswijk, Gouda, en Alphen</p>	<p>USAAF</p> <p>RAF</p>		<p>1. Vermoedelijk goede resultaten <i>Ook bommen gevallen op Enschede, waardoor enkele honderden huizen geheel of gedeeltelijk werden verwoest. Enschede wellicht verwisseld met de Duitse stad Gronau, het beoogde doel van de aanval</i></p> <p>2. Hoofdkwartier geheel verwoest. Drie huizen vernield</p> <p>3. Alle gebouwen in doelgebied werden geraakt. Explosies en branden gezien</p> <p>4. Een spoorbrug bij Gouda werd vernield en schade aan bruggen bij Kromwijk, Baarn en Amersfoort. Waarschijnlijk ook spoorlijnen vernield en onderbroken op meerdere plaatsen</p>
21.03.1945	<p>1. Hotel Bosch van Bredius in Bussum (voormalig Duits hoofdkwartier)</p> <p>2. Spooremplacementen van Winterswijk en Leiden</p> <p>3. Spoorwegdoelen bij Den Haag, Leiden, Haarlem, Gouda, Warmond, Boskoop en Morgen</p> <p>4. Bruggen en spoorbruggen</p>	RAF		<p>1. Gebouw geheel verwoest</p> <p>2. <i>Bij Leiden werd een kleine brug vernield</i></p> <p>3. Bommen afgeworpen boven spoorwegknooppunten. Resultaten gemeld als redelijk tot goed.</p> <p>4. Spoorlijnen beschadigd</p>
22.03.1945	<p>1. Spoorwegdoelen bij Zwolle, Deventer, Almelo, Hengelo, Zutphen, Gouda en Den Haag</p> <p>2. Raketdoelen Den Haag</p>	<p>USAAF</p> <p>RAF</p>		<p>1. <i>Een brug ten oosten van Den Haag vernield en een brug bij Raalte beschadigd</i></p> <p>2. Bommen afgeworpen bij Kurhaus-garage, een mogelijke opslagplaats van V2's. Daarna een explosie gezien</p>
23.03.1945	<p>1. V1-installatie verborgen tussen <i>Sunlight</i>-fabrieken in Vlaardingen</p> <p>2. Olieopslagplaats bij Klazienaveen</p> <p>3. Munitiedump in een fabriek bij Zevenaar</p> <p>4. Kerk bij Randwijk</p> <p>5. Duits hoofdkwartier in villa bij Bennekom</p>	RAF		<p>1. Explosie gezien. Doel vermoedelijk verwoest</p> <p>2. Grote vlammen en rook; doel vermoedelijk vernietigd</p> <p>3. Vermoedelijk vernield</p> <p>4. Kerk vermoedelijk vernield</p> <p>5. Gebouw door aanval verwoest - <i>Waarschijnlijk door missers op verkeersdoelen bommen neerge-</i></p>

	<p>6. Luchtaanvallen in grensgebied, waaronder op Gendringen en het vliegveld Steenwijk</p> <p>7. Verkeersdoelen in Noord- en Zuid-Holland en Utrecht</p> <p>8. Installatie voor V-wapens, een ernaast gelegen opslagplaats en fabrieks- gebouwen in Vlaardingen</p> <p>9. Neergestorte V2 in Den Haag</p>	<p>USAAF</p> <p>RAF</p>	<p>9. V2platform</p>	<p><i>komen in Nijverdal en Enschede, waardoor in beide plaatsen veel schade werd aangericht</i></p> <p>6. Bommen boven doelgebied afgeworpen.</p> <p>7. Onder meer drie bruggen en een seinhuis beschadigd. Spoorlijnen op verschillende plaatsen onderbroken</p> <p>8. Explosie die het doel waarschijnlijk vernietigde. Vlammen en rook waargenomen boven aangevallen petroleumfabriek</p> <p>9. Aan de Westduinweg zeventien huizen verwoest, 14 zwaar en vele licht beschadigd</p>
24.03.1945	<p>1. Vliegvelden in Nederland en NW-Duitsland</p> <p>2 Doelen in Nederland</p> <p>a. De Heurne</p> <p>b. Terborg</p> <p>c. Fabriek Zeddam</p> <p>d. Fabriek Dinxperlo</p> <p>e. Hoofdkwartier Halle (Gld.)</p> <p>f. Delden</p> <p>3. Spoor- en wegvervoer in Haagse regio</p>	<p>USAAF en RAF</p>		<p>1. Vliegveld Steenwijk-Havelte met bommen bestookt</p> <p>Vliegveld Twente onderging een vernietigende aanval met vermoedelijk goed resultaat</p> <p>2a – e. Bommen afgeworpen boven opgegeven doelen</p> <p>f. <i>Bommen neergekomen op Goor waardoor een Duits munitiedepot de lucht in vloog</i></p> <p>Door explosie werd de hele dorpskern verwoest*</p> <p>3. Voltreffers op drie bruggen tussen Gouda en Alphen aan den Rijn</p>
25.03.1945	<p>1. Drie Duitse hoofdkwartieren bij Arnhem (waaronder kasteel Zuylenstein bij Leersum)</p> <p>2. Spoorwegdoelen in Haagse regio</p> <p>3. Neergestorte V1</p>	<p>RAF</p>		<p>1. Van één hoofdkwartier werd het dak afgeschoten; alle doelen werden in brand geschoten</p> <p>Zuylenstein werd met de grond gelijk gemaakt*</p> <p>2. Bommen op knooppunten bij Breukelen en ten westen van Utrecht. Ook spoorlijnen aangevallen en vernield. Bij Den Haag een spoorbrug aangevallen met onbekend resultaat.</p> <p>3. Een V1 op Rijssen (O.) neergestort</p>
26.03.1945	<p>Transportdoelen, vooral weg- en spoorverkeer voor vervoer van V-wapens</p>	<p>RAF</p>		<p>Onder andere spoorlijnen vernield of onderbroken</p> <p><i>Grote brand ten zuiden van Enschede gerapporteerd</i></p>
26/27.03.1945	<p>Neergestorte V1</p>			<p>Twee huizen in Velp werden ver-</p>

				woest en zeven onherstelbaar beschadigd*
27.03.1945	1a. Laatste lancering van een V2 vanuit Haagse regio in de richting Engeland 1b. Laatste lancering van een V2 vanuit Nederland in de richting Antwerpen 2. Weg- en spoorwegdoelen	RAF	Zwanenburg III, 75	1a. Door lanceringen van V2's vanuit Haagse regio verdween onder meer een historische gevelrij achter het Haagse Malieveld* 2. Succesvolle aanvallen op spoorlijnen en spoorwegknooppunten ten zuiden van Amsterdam, ten oosten van Woerden. Op 19 plaatsen spoorlijnen vernield of onderbroken.
28.03.1945	Luchtoperaties boven het noordelijk frontgebied, waaronder aanvallen op een fabriek in Dinxperlo, een spoorwegemplacement bij Winterwijk en op een rangeerterrein bij Coevorden	RAF		In gebied Coevorden werden treffers waargenomen op rangeerterrein; drie spoorwagens en drie spoorlijnen vernield
29.03.1945	Laatste lancering van een V1 vanuit Nederland in de richting Engeland		Zwanenburg III, 68	
30.03.1945	1. Duitse hoofdkwartieren bij a. Schaarsbergen b. Zutphen 2. Spoorwegdoelen 3. Gebouwen BPM Den Haag 4. Enschede 5. Laatste lancering van een V1 vanuit Almelo in de richting Antwerpen	RAF USAAF	 5 Zwanenburg III, 68	1 a Aanval waarschijnlijk mislukt b. Treffers op doel. Eén huis werd verwoest en één beschadigd 2. Spoorbruggen bij Hoorn en bij Moerkapelle vermoedelijk verwoest 3. Voltreffers op opgegeven doel 4. Bommen richtten schade in Enschede aan*
31.03.1945	1. Spoorwegdoelen 2. Munitieopslagplaats bij Wadenoijen	RAF		1. Onder meer schade toegebracht aan een spoorbrug NO van Den Haag 2. Bombardement resulteerde in totale verwoesting van het opgegeven doel
02.04.1945	1. Transportdoelen 2. Hoofdtelefooncentrale bij Zeist	RAF		1. Spoorlijnen en spoorwegknooppunten bij Woerden, Utrecht, Amersfoort en Hilversum vernield of beschadigd 2. Gebombardeerd en achtergelaten terwijl rookwolken het gebouw uitkwamen

08.04.1945	Station Meppel	RAF		<i>Gebouwen kregen voltreffers</i>
09.04.1945	Geschutopstellingen bij Apeldoorn, Deventer en Arnhem	RAF		Geen resultaten waargenomen
10.04.1945	Vijandelijk hoofdkwartier (kweekschool-internaat Klarenbeek) bij Arnhem	RAF		In Arnhem verwoest 3 huizen tussen de Karthuiserstraat (links) en de Huygenslaan (rechts)*
13.04.1945	Geschutopstellingen bij Den Helder	RAF	<i>Aanval om Helderse kustbatterijen uit te schakelen. Doel van deze actie was de Russen op Texel, die vanuit Den Helder onder vuur werden genomen, steun te bieden</i>	Opstellingen vernield <i>Den Helder meldde bommen op hoofdgracht (hotel Den Burg), Erfprins en het Koninklijk Instituut</i>
19.04.1945	Fort Honswijk en Fort Vechten	RAF		Luchtaanvallen op beide forten uitgevoerd
24.04.1945	Duitse officiersverblijven bij Bosch en Duin	RAF		Weinig succesvolle actie, maar wel brand gesignaleerd.
26.04.1945	Havengebied Delfzijl	RAF		

Na 26 april 1945 vonden geen luchtaanvallen op Nederlands grondgebied meer plaats. Vanaf 29 april begon de operatie *Manna*, de geallieerde voedselhulp aan een verhongerde bevolking.

Colofon

Auteur

Elisabeth van Blankenstein

Uitgave

Rijksdienst voor de Monumentenzorg
Zeist 2006